

Varstvo spomenikov poročila

54

Zavod za varstvo
kulturne dediščine Slovenije

**Varstvo
spomenikov**
poročila

54

Zavod za varstvo
kulturne dediščine Slovenije

Kazalo posameznih spomenikov po naseljih

	<i>EŠD</i>	<i>Naselje</i>	<i>Ime</i>	<i>Stran</i>
1	2632	Adergas	Adergas – cerkev Marijinega oznanjenja	11
2	4060	Ajdovščina	Ajdovščina – cerkev sv. Jurija	14
3	št. predloga 490006	Begunje	Begunje na Gorenjskem – arheološko najdišče Jamarski vrh	15
4	9343	Benete	Ime: Benete – zaporni zid na Drniku	15
5	28991	Bistrica ob Sotli	Bistrica ob Sotli – gospodarska poslopja domačije Bistrica ob Sotli 17	17
6	25	Bled	Bled – cerkev Marijinega vnebovzetja	19
7	10007	Bovec	Bovec – trško jedro	22
8	/	Brezje pri Raki	Brezje pri Raki – gomila Blatnik	23
9	49	Brežice	Brežice – grad	24
10	2195	Brunk	Brunk – cerkev Sv. treh kraljev	25
11	56	Celje	Celje – arheološko najdišče Celje	25
12	56	Celje	Celje – arheološko najdišče Celje	28
13	2918	Celje	Celje – kapucinski samostan s cerkvijo sv. Cecilije	31
14	11904, 55, 56	Celje	Celje – mestni park, staro mestno jedro, arheološko najdišče Celje	36
15	62	Celje	Celje – Stara grofija	39
16	3608	Col	Col – cerkev sv. Lenarta	41
17	20765	Čepovan	Čepovan – hiša Čepovan 156	45
18	4963	Črniče	Črniče – domačija z mlinom Črniče 50	46
19	20280	Črnomelj	Črnomelj – arheološko najdišče Čardak	47
20	3626	Dolenja Trebuša	Dolenja Trebuša – cerkev sv. Jakoba	49
21	16024	Dolnja Košana	Dolnja Košana – vas	50
22	3631	Drežnica	Drežnica – cerkev Srca Jezusovega	50
23	128	Drnovo	Drnovo – arheološko najdišče Neviodunum	52
24	7903	Dvorje	Cerklje na Gorenjskem – grad Strmol	55
25	3649	Erzelj	Erzelj – cerkev sv. Mihaela	58
26	4124	Famlje	Famlje – cerkev sv. Tomaža apostola	58
27	8985	Fram	Fram – vas	59
28	12123	Godešič	Godešič – arheološko najdišče	60
29	10139	Goreljek	Goreljek – grobišče borcev 3. bataljona Prešernove brigade	62
30	13754	Gornji Slaveči	Gornji Slaveči – Bežanova domačija	63
31	/	Gračišče	Gračišče – Partizanska jama	64
32	1566	Gradišče pri Divači	Gradišče pri Divači – cerkev sv. Helene	66

Varstvo spomenikov, poročila 54

© Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Izdal in založil: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Poljanska cesta 40, 1000 Ljubljana**Zanj:** Jernej Hudolin**Urednica:** Biserka Ribnikar Vasle, biserka.ribnikar@zvkd.si**Uredniški odbor:** Tatjana Adamič, mag. Barbka Gosar Hirci, Andrej Magdič, dr. Simona Menoni Muršič, Aleksandra Renčelj Škedelj, Biserka Ribnikar Vasle, Mitja Simič, dr. Mateja Neža Sitar, mag. Marko Stokin**Lektoriranje:** Alenka Kobler**Oblikovanje:** Nuiit d.o.o.**Tisk:** Evrografis d.o.o.**Naklada:** 600**Cena:** 28,00 Eur**Distribucija in prodaja:** Buča d.o.o., Kolarjeva 47, 1000 Ljubljana, T: +386(0)1 230 65 80, E: buca@siol.net

Ljubljana, 2020

ISSN 1580–5166

33	28730	Gradno	Gradno – kamniti podporni zidovi	67
34	3683	Hrušica	Hrušica pri Ilirski Bistrici – cerkev sv. Krizogona	68
35	3703	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica – cerkev sv. Jurija	69
36	8459, 8460	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica – mestno jedro, Ilirska Bistrica – mlini in žage v historičnem jedru	71
37	8459	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica – mestno jedro; stavba Bazoviška cesta 22, sodišče	73
38	198	Izola	Izola – palača Besenghi degli Ughi	74
39	25679	Jesenica	Jesenica – klet pri Brtu (Brecu)	76
40	213, 470048	Kamnik	Kamnik – mestno jedro, Kamnik – arheološko najdišče mestno jedro Kamnik	77
41	3733	Kamnje	Kamnje – cerkev sv. Mihaela	81
42	225	Kobarid	Kobarid – trško jedro	84
43	3572	Kodreti	Kodreti – cerkev sv. Katarine	85
44	239	Koper	Koper – cerkev Marijinega vnebovzetja	86
45	239	Koper	Koper – cerkev Marijinega vnebovzetja	88
46	235	Koper	Koper – mestno jedro	94
47	235, 236	Koper	Koper – mestno jedro, Koper – arheološko najdišče Koper	95
48	235	Koper	Koper – mestno jedro (hiša Vergerjev trg 3 in Trubarjeva ulica 6)	98
49	29572	Ljubljana	Ljubljana – Cankarjev dom	99
50	4144	Ljubljana	Ljubljana – evangeličanska cerkev	101
51	916	Ljubljana	Ljubljana – Gostilna Pri Vitezu (Codellijeva hiša)	103
52	18870, 18932	Ljubljana	Ljubljana – hiša Vegova 5, hiša Gosposka 8	108
53	29642	Ljubljana	Ljubljana – lekarna Trg mladinskih delovnih brigad 2	112
54	344	Ljubljana	Ljubljana – Mali nebotičnik	114
55	374	Ljubljana	Ljubljana – Narodna galerija	118
56	8809	Ljubljana	Ljubljana – Nemška hiša	123
57	8815	Ljubljana	Ljubljana – palača ekonomske srednje šole	128
58	5937	Ljubljana	Ljubljana – samostan sv. Jožefa	131
59	29802	Ljubljana	Ljubljana – soseska Ferantov vrt	133
60	19836	Ljubljana	Ljubljana – vilska četrt Poljane	136
61	416	Lozice	Lozice – Rodmanov hram	138
62	3130	Makole	Makole – stranski oltar sv. Boštjana v cerkvi sv. Andreja	139
63	3710	Mala Bukovica	Mala Bukovica – cerkev sv. Roka	143
64	9122	Matavun	Matavun – domačija Matavun 8	145
65	/	Mengeš, Preserje pri Radomljah	/	146
66	455, 11089	Metlika	Metlika – mestno jedro, Metlika – arheološko najdišče mestno jedro Metlika	147
67	455, 11089	Metlika	Metlika – mestno jedro, Metlika – arheološko najdišče mestno jedro Metlika	148
68	455, 11089	Metlika	Metlika – mestno jedro, Metlika – arheološko najdišče mestno jedro Metlika	150

69	5531	Mojstrana	Triglav – Aljažev stolp	151
70	3848	Most na Soči	Most na Soči – cerkev sv. Lucije (slikarska oprema – 26 slik Toneta Kralja)	155
71	8710	Novo mesto	Novo mesto – arheološka najdišča Marof, Kapiteljska njiva, Mestne njive v Novem mestu	159
72	494	Novo mesto	Novo mesto – cerkev sv. Nikolaja	161
73	494	Novo mesto	Novo mesto – cerkev sv. Nikolaja	164
74	8534	Novo mesto	Novo mesto – Glavni trg 2	168
75	3861	Orehek	Orehek pri Postojni – cerkev sv. Lovrenca	170
76	25183	Orehek	Orehek pri Postojni – vas (štirna Pri luži in štirna Na šolskem vrtu)	171
77	29132	Pijava Gorica	Pijava Gorica – vaški skedenj	172
78	3879	Piran	Piran – cerkev sv. Frančiška Asiškega	174
79	514	Piran	Piran – hiša Benečanka	177
80	519	Piran	Piran – palača Tartinijev trg 2, občinska palača – Tintorettova dvorana	180
81	7188	Piran	Piran – zvonik sv. Jurija	182
82	2107	Planina	Planina – cerkev sv. Marjete	185
83	2658	Podklanec	Podklanec – cerkev sv. Jožefa	188
84	3909	Podkraj	Podkraj – cerkev sv. Marjete	190
85	29566	Podmolnik	Podmolnik – Lukšetova domačija	193
86	3917	Podnanos	Podnanos – cerkev sv. Vida	194
87	4584	Podolševa	Podolševa – gospodarsko poslopje domačije Podolševa 20	197
88	3697	Podstenje	Podstenje – cerkev sv. Antona Padovanskega	198
89	552, 11118	Podzemelj	Podzemelj – arheološko najdišče Podzemelj, Podzemelj – arheološko najdišče Kučar	200
90	3940	Povir	Povir – cerkev sv. Petra	202
91	16530	Površje	Površje – arheološko območje	204
92	30440	Praprotna Polica	Praprotna Polica – devsko znamenje	206
93	907	Predoslje pri Kranju	Brdo pri Kranju – posestvo gradu Brdo	207
94	9155	Ptuj	Ptuj – arheološko najdišče Levi breg	211
95	583	Ptuj	Ptuj – grad	213
96	30030	Radoši	Radoši – arheološko najdišče Vuzelnica	214
97	/	Rakulik	Rakulik – Spodmol v Selški lozi	216
98	24195	Rečica ob Paki	Rečica ob Paki – Špančev toplar	218
99	16116	Rob	Rob – arheološko najdišče Gradiški vrh	219
100	3976	Rodik	Rodik – cerkev Sv. trojice	220
101	626	Rogatec	Rogatec – Muzej na prostem Rogatec	222
102	2027	Rosalnice	Rosalnice – cerkev Lurške Matere Božje	223
103	2251	Semič	Semič – cerkev sv. Štefana	225
104	15112	Sežana	Sežana – jedro naselja (stavbi Partizanska cesta 20 in 22)	227
105	15112	Sežana	Sežana – jedro naselja (Sežana – veterinarska postaja)	229

106	3735	Skrilje	Skrilje – cerkev sv. Marjete	230
107	4004	Slivje	Slivje – cerkev sv. Martina	231
108	30268	Sostro	Sostro – Dimnikarjev kozolec	232
109	15752	Stari trg	Stari trg pri Višnji Gori – arheološko najdišče v dolini Višnjice	233
110	2341	Stična	Stična – cerkev Žalostne Matere Božje	235
111	29833, 6886	Stražgonjca	Stražgonjca – arheološko območje Gmajna, Pragersko – rimska cesta Celeia–Poetovio	237
112	702	Strojna	Strojna – domačija Janež	239
113	730	Šentrupert	Šentrupert na Dolenskem – cerkev sv. Ruperta	241
114	4039	Šentviška Gora	Šentviška Gora – cerkev sv. Vida	242
115	4996, 4997, 4998, 9107, 9122, 9111	Škocjan pri Divači, Betanja, Matavun	Škocjan pri Divači – vas, Betanja – vas, Matavun – vas, Betanja – domačija Betanja 2, Matavun – domačija Matavun 8, Matavun – domačija Matavun 10	244
116	30484	Škoflje	Škoflje – kamniti most čez Reko	245
117	753	Šmartno	Šmartno v Brdih – vas	247
118	753	Šmartno	Šmartno v Brdih – vas	248
119	753	Šmartno	Šmartno v Brdih – vas	249
120	17391	Temnica	Temnica – vas	250
121	3448	Tišina	Tišina – cerkev Marijinega rojstva	251
122	4073	Tomaj	Tomaj	252
123	772	Trbovlje	Trbovlje – kolonija Kurja vas	252
124	16789	Turnišče	Turnišče – domačija Polanšček	254
125	794	Ukanc	Ukanc – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne	255
126	/	Velenje	Velenje	257
127	30600	Velika Loka pri Šentlovrencu	Velika Loka pri Šentlovrencu – prazgodovinska naselbina	258
128	4103	Vipavski Križ	Vipavski Križ – cerkev sv. Križa	260
129	819	Vipavski Križ	Vipavski Križ – mesto, vodnjak	262
130	819	Vipavski Križ	Vipavski Križ – mesto, vodnjak	262
131	819	Vipavski Križ	Vipavski Križ – mesto, vodnjak	263
132	3495	Vitanje	Brezen – cerkev sv. Antona	264
133	2696	Zagradec	Zagradec – cerkev Marijinega brezmadežnega spočetja	267
134	3949	Zazid	Zazid – cerkev sv. Martina	269
135	/	Zgornja Muta	Zgornja Muta OA	271
136	/	Zgornji Hotič	Zgornji Hotič – arheološko območje Na hribu	273
137	10015	Žabče	Žabče – domačija Žabče 13	273
138	23525	Žlebe	Žlebe – grad Stari Jeterbenk	274

Kazalo avtorjev

Tatjana Adamič	99, 133	Matjaž Mori	23, 25, 219, 225, 251
Monika Arh	213	Miha Murko	213, 271
Andreja Bahar Muršič	172, 193, 232	Tina Nanut	15, 219
Zoja Bajdè	155	Mateja Ocepek	188, 223
Eda Belingar	50, 71, 73, 145, 171, 227, 229, 244, 245	Manca Omahen	47, 86, 95
Eda Benčič Mohar	269	Blaž Orehek	23, 146, 204, 233, 257, 273
Marta Bensa	50, 69, 202, 242	Minka Osojnik	14, 49, 58, 66, 68, 81, 85, 143, 170, 185, 194, 198, 202, 220, 230, 252
Katarina Blaži	206	Renata Pamič	62, 151, 255
Rok Bremec	15	Mitja Pergar	52
Barbara Brezigar	60, 211	Igor Peršolja	151
Danijela Brišnik	36	Gregor Podkrižnik	264
Tina Britovšek	147, 148, 150	Katja Pohl	131, 136
Maja Cingerle	45	Jasna Radšel	25, 28, 139
Irena Čuk	59, 254	Branko Ramšak	59, 63, 239, 254
Emina Frljak Gašparovič	55	Andreja Ravnikar	19
Andrej Gaspari	274	Sabina Ravnikar	131, 136, 235, 267
Sašo Gašperin	15	Marija Režek Kambič	101, 108, 112, 114, 123, 128
Tomaž Golob	24	Helena Rismondo	146, 273
Barbka Gosar Hirci	88, 174	Gašper Rutar	25, 146, 213, 241, 251, 273
Špela Govže	52	Dunja Salecl	237
Lucija Grahek	200, 258	Zdenka Salmič Pungerčar	161
Gregor Gruden	77	Aleš Sotler	17
Sanela Hodžić	207	Lucija Stepančič	164
Božena Hostnik	17, 222, 252	Petra Stipančič	159
Tadeja Kajzar Trajkovski	168	Jasna Svetina	185
Mihaela Kajzer	237	Andrejka Ščukovt	22, 45, 46, 67, 76, 84, 138, 247, 248, 249, 250, 262, 263, 273
Martin Kavčič	151	Aleksander Šiles	139
Katja Kavkler	39	Nataša Škrjanec	94
Barbara Klanšek	197, 218	Aleš Tiran	147, 148, 150
Milana Klemen	36	Urška Todosovska – Šmajdek	31, 264
Katja Košuta	74, 98	Tjaša Tolar	214
Mojca Marjana Kovač	177, 180, 182	Borut Toškan	64, 214
Otmars Kovač	200, 258	Matija Turk	64, 214, 216
Jure Krajšek	28	Helena Valentín Konjedic	267
Borut Križ	159	Nika Veršnik	15, 146, 204, 233, 257, 271, 273
Maja Lavrič	15, 219	Boris Vičič	52
Liza Lampič	11	Klavdij Zalar	231, 260
Nataša Lapanja Jazbec	58, 143, 198	Eva Zorc	271
Gorazd Lemajič	151		
Martina Lesar Kikelj	103		
Judita Lux	15		
Minca Marolt	41, 190		
Lilijana Medved	59, 63, 239, 254		
Miha Mihelič	271		

**Varstvo
spomenikov**
poročila

54

1 Liza Lampič

EŠD: 2632

Naselje: **Adergas**

Občina: Cerklje na Gorenjskem

Ime: **Adergas – cerkev Marijinega oznanjenja**

Področje: R

Obdobje: 1771

Slika Kamenjanje sv. Štefana Martina Johanna Schmidta (imenovanega Kremser Schmidta) je v prostore Oddelka za štafelajno slikarstvo Restavratorskega centra ZVKDS prispela septembra 2017. Slika, ki je bila v oljni tehniki na platno naslikana leta 1771, je bila ustvarjena kot oprema samostanske cerkve Marijinega oznanjenja v Adergasu (EŠD 2632) in je nameščena v prvem od treh bogato okrašenih stranskih oltarjev na zahodni steni cerkve. Arhivski dokumenti pričajo o vsaj dveh restavratorskih posegih v preteklosti: starejšem, pod vodstvom Centralne komisije za kulturno dediščino izvedenem na Dunaju okoli leta 1910 (vir: Mitteilungen der K.k. Zentralkommission für Denkmalpflege, 1912, 1913, 1914), in zadnjem, leta 1957 opravljenem v Ljubljani, ki je bil »osvežitev« umetnine pred obsežno razstavo Kremser Schmidtovih del v Narodni galeriji in ni vključeval odstranjevanja laka in kasneje dodanih barvnih plasti (vir: Kremser Schmidt, 1718–1801, dela v Sloveniji, NG, 1957).

Stanje slike, ki meri 316 x 167,5 cm, je določala njena pozicija v cerkvi tik ob vhodu v prostor. Desna polovica umetnine, ki je bližje vratom, je bila izrazito bolj poškodovana od leve – barva je bila tu, predvsem na zeleni barvni ploskvi, močno razpokana, strehasto se je dvigala in luščila. Delo je bilo podlepljeno in napeto na podokvir, ki ni bil izvoren. Napetost in pritrjenost platna sta bili zadovoljivi, vendar je bilo na hrbtni strani dodanega platna videti bele lise in razbarvanost platna, kar je nakazovalo prisotnost plesni ali drugih mikroorganizmov, platno pa je prekrivala tudi debela plast prahu, pajčevin in umazanije. Na licu slike so bili vidni dodan kit in retuša, pa tudi starejše preslikave barvne plasti, ki so z leti postale vidnejše in ponekod moteče. Lak, ki prav tako ni bil izvoren, je predvsem v spodnji polovici slike skrepenel in je oteževal normalno branje motiva, poleg tega pa je bil kar močno potemnel in prekrit z debelo plastjo umazanije.

Konservatorsko-restavratorski postopek se je novembra 2017 začel s pregledom in popisom v vidni, ultravijolični in stranski osvetlitvi. Na Naravoslovnem oddelku ZVKDS, RC, je bila izvedena rentgenska radiografija (Sonja Fister, kons.-rest. teh.), odvzetih pa je bilo tudi več vzorcev za mikroskopski pregled presekov slikovnih plasti (Petra Bešlagič, višja kons.-rest.). Na licu slike so bili izvedeni testi za določitev primernih sredstev za odstranjevanje površinskih nečistoč in potemnelega laka, kasneje pa tudi za odstranitev neoriginalnih barvnih nanosov. Čiščenje lica se je začelo z odstranjevanjem skrepenega in potemnelega površinskega laka, ki je bilo izvedeno z mešanico acetona in izooktana. Sledilo je odstranjevanje retuš, ki je bilo na različnih mestih

izvedeno z acetonom in benzilalkoholom. Veliko spremembo v videzu motiva je prispevala odstranitev velike rjave retuše nad iztegnjeno roko svetnika. Ta predel je v UV-svetlobi kazal temnejše fluoresciranje kasneje dodanih barvnih slojev, na Rtg-posnetku pa je bilo tam videti obliko, ki je bila s trenutnim videzom tega dela neskladna. Izkazalo se je, da je preslikava skrivala telo angela, ki v rokah drži venec in vejico, njegova glava pa je bila v preslikani verziji obdana z oblaki. Preslikava je bila s toplili (benzilalkohol, aceton) in mehanskim delovanjem le delno odstranjena, saj je bila pod lahko topno rjavo barvo trdovratna meglica svetlo vijolične barve, ki je

Adergas, cerkev Marijinega oznanjenja, M. J. Kremser-Schmidt, Kamenjanje sv. Štefana, lice slike pred konservatorsko-restavratorskimi posegi (foto: Barbka Gosar Hirci)

morala zaradi tveganja poškodbe originalnih slojev ostati na površini. Prav tako je bilo odstranjevanje omejeno na predel, ki je bil za motiv relevanten. Preslikava na mestih, kjer se je neopazno spajala z ozadjem, ni bila odstranjena. Lice slike je bilo zatem zaščiteno s kosi specialnega papirja, na površino pritrjenimi s toplo raztopino kožnega kleja, barvna plast pa je bila utrjena še z raztopino kleja višje koncentracije.

Čeprav je podokvir na prvi pogled deloval trden in primeren, se je ob natančnejšem pregledu izkazalo, da je počen na ključnem, bolj obremenjenem mestu, zato smo se odločili za njegovo zamenjavo. Iz smrekovega lesa je bil v Mizarstvu Novak, s. p., izdelan podokvir z mehanizmom vzmeti in vijakov za napenjanje slike ter vgrajeno zaščito hrbitišča. Ko je bila slika sneta s podokvirja, so se pod letvami pokazali obsežnejši madeži, najverjetneje sledovi plesni, platno ob robovih pa je bilo polno luknjic in tunelov, ki so jih verjetno povzročili insekti med hranjenjem z lepilom za podlepljanje (star leseni podokvir na teh mestih ni bil poškodovan). Prav tako se je izkazalo, da stik med originalnim in podlepljenim platnom ni tako trden, kot je kazalo na začetku. Dodano platno je bilo torej odstranjeno, prhki ostanki lepila pa so bili s skalpelom odstranjeni mehansko.

Pregled je pokazal, da je originalni nosilec v dobrem stanju in ga ob primerni zaščiti hrbitišča ni treba ponovno podlepti. Na robove slike so bili torej nameščeni platneni trakovi, ki so olajšali napenjanje platna ter ojačali preluknjane in nacefrane robove slike. Slika je bila s kovinskimi sponkami napeta na način, da se robovi ne poškodujejo še dodatno. Na podokvir je bila za dodatno zaščito hrbitišča predhodno napeta sintetična tkanina, impregnirana z akrilno disperzijo. Manjkajoči deli slikovne plasti so bili zatem dopolnjeni s kredno-klejnim kitom, katerega površina je bila z zobozdravstvenim orodjem prilagojena teksturi površine v okolici, nazadnje pa izolirana z belim šelakom. Sledilo je podlaganje retuše z gvaš barvami in premazovanje površine s tankim slojem sijajnega laka damar, na površino nanesenega s čopičem. Finalizacija retuše je bila izvedena z barvami na osnovi urea-aldehidne smole, ki jim je bilo za prilagoditev sijaja primešanega malo laka. Končni sloj laka damar je bil nanesen z nizkotlačno pištolo. Robovi slike so bili nazadnje oblepljeni s klejnim trakom, s čimer se je tudi zaključil konservatorsko-restavratorski poseg na sliki. Slika se je septembra 2018 vrnila v cerkev v Adergasu.

Sodelavki: Andreja Ravnikar, samozaposlena v kulturi, Barbka Gosar-Hirci, ZVKDS, RC.

Adergas, cerkev Marijinega oznanjenja, M. J. Kremser-Schmidt, Kamenjanje sv. Štefana, preslikava v rentgenskem posnetku, UV- in vidni svetlobi (foto: Liza Lampič, Sonja Fister)

Adergas, cerkev Marijinega oznanjenja, M. J. Kremser-Schmidt, Kamenjanje sv. Štefana, slika po zaključenem konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: Barbka Gosar Hirci)

2 Minka Osojnik

EŠD:	4060
Naselje:	Ajdovščina
Občina:	Ajdovščina
Ime:	Ajdovščina – cerkev sv. Jurija
Področje:	UA
Obdobje:	zadnja četrtina 17. stoletja, druga četrtina 19. stoletja, 1848

Cerkev iz 17. stoletja stoji sredi nekoč samostojne vasi Šturje, danes predela Ajdovščine na levem bregu potoka Hubelj. Stavbo sestavljajo pravokoten prezbitelij, širša in višja pravokotna ladja ter zvonik, ki stoji ob južni stranici prezbiterja. Oprema je baročna, notranjost je poslikal Tone Kralj.

Osrednje mesto v prezbiteriju zaseda baročni oltar stebrnega tipa, izdelan iz večbarvnega marmorja in datiran z letnico 1702. Pred oltarjem stoji novejši daritveni oltar, narejen iz nekdanje baročne prižnice. Tlak v prezbiteriju je bil na novo izveden pred nekaj desetletji na neprimeren način, saj sta se s pomolom po sredini prezbiterja ustvarila dva nivoja, s tem pa je nastala gibalna ovira, ki je oteževala izvajanje bogoslužnega

obreda. Cerkev do zadnje obnove ni imela krstnega kamna, ambon pa je bil premičen in oblikovno neprimeren. Zaradi opisanega se je župnija odločila za preureditev notranjščine prezbiterja, s katero bi odpravila nekatere napake, storjene ob zadnji obnovi, prostor pa naredila bolj funkcionalen in oblikovno enovit. Zaradi zelo številnega občestva župnije se v cerkvi soočajo s prostorsko stisko, zaradi česar so v preureditev prezbiterja vključili funkcionalno povezavo s prostorom zakristije.

Projektantka Anica Kovačič iz Idrije je višinsko izravnala tlak na celotni površini prezbiterja in zakristije ter izvedla korekturo na prehodu iz ladje proti prezbiteriju, tako da je na novo oblikovala tri stopnice v rahlem loku, napetem proti ladji. Ob najnižjo stopnico se je na levi prislonil nov krstni kamen, na nasprotni strani in v istem nivoju se je postavil premičen velikonočni svečnik, na tretjo stopnico na desni strani prezbiterja pa nov ambon. Vsi trije elementi so oblikovani moderno, enostavno, iz belega marmorja, ki se vklaplja v obstoječi prostor in ne preglašuje kvalitativnih baročnih elementov – glavnega oltarja in oltarja proti ljudstvu. Tlak v prezbiteriju je iz svetlo oker in belega marmorja.

Dela je izvedel Vojko Mužina iz Sela. Po obnovi je Slikopleskarstvo Batič, d. o. o., iz Ajdovščine izvedlo nov oplesk notranjščine cerkve.

Ajdovščina, cerkev sv. Jurija, prenovljen prezbiterij (foto: M. Osojnik)

3 Rok Bremec, Sašo Gašperin, Judita Lux

EŠD:	št. predloga 490006
Naselje:	Begunje
Občina:	Radovljica
Ime:	Begunje na Gorenjskem – arheološko najdišče Jamarski vrh
Področje:	A
Obdobje:	srednji vek

Kota 912 je izpostavljeni vzhodni del Jamarskega vrha nad Begunjami. Da so tod prisotni ostanki zidov, je opozoril Jakob Prešeren z zapisom v Planinskem vestniku (J. Prešeren, Partisanenstrasse, Planinski vestnik, junij 1957). Leta 2012 je izšel detajlni zapis v obliki potopisa o lokaciji, v katerem Jure Sinobad in Sašo Gašperin lokacijo opredeljujeta kot sakralni objekt (J. Sinobad 2012, Sveta gora Begunjskega kota. – Linhartovi listi, let. 4, št. 11, 5. 9. 2012, str. 1–12).

Dne 21. 7. 2018 je Sašo Gašperin, vodja Turistično-informacijskega centra Begunje, lokacijo predstavil Roku Bremcu. Skupaj sta zabeležila ostanke stavbe ter v skladu z varovanjem kulturne dediščine ugotovitve o potencialni novi arheološki lokaciji posredovala pristojni konservatorji mag. Juditi Lux, OE Kranj. Zaradi potrditve novega arheološkega najdišča so 11. 10. 2018 lokacijo obiskali mag. Judita Lux, dr. Rafko Urankar in Rok Bremec ob spremstvu Saša Gašperina ter potrdili obstoj zidanih struktur. Objekt bi lahko preliminarno opredelili kot sestavni del srednjeveške obrambne arhitekture nižje ležečega gradu Kamen. V prid domnevi so ostanki zidov nad prepadnimi stenami Jamarskega vrha ter opazni obrambni jarek na zahodni strani stavbe. Na lokaciji je bilo opazno, da je bilo območje v preteklosti večkrat poškodovano z vkopi, ki bi jih pripisali iskalcem z detektorji kovin. Glede na pomanjkanje premične dediščine je na tem mestu težko opredeliti pravilni čas ter namembnost objekta.

Begunje na Gorenjskem, arheološko najdišče Jamarski vrh, pogled z juga proti severu na lokacijo z opaznimi ostanki srednjeveških zidov (foto: R. Urankar)

Za zdaj stavbna analiza in topografski kazalniki kažejo le na obrambni značaj objekta (propugnaculum?), ki bi ga lahko (zaradi načina zidave) preliminarno datirali v visoki srednji vek in tako povezali z nižje ležečim gradom Kamen. Domnevo bi lahko v prihodnje potrdile oz. ovrgele arheološke raziskave.

4 Maja Lavrič, Tina Nanut, Nika Veršnik, Matjaž Mori

EŠD:	9343
Naselje:	Benete
Občina:	Bloke
Ime:	Benete – zaporni zid na Drniku
Področje:	A
Obdobje:	pozno rimsko obdobje

V okviru mednarodnega projekta *Claustra+* so na lokaciji na Benetah, na območju poznoantičnega zapornega zidu *Claustra Alpium Iuliarum*, potekale arheološke raziskave v obliki arheološkega izkopavanja.

Zaporni zid teče jugovzhodno od Benet in je v register nepremične kulturne dediščine vpisan kot *Benete – zaporni zid na Drniku* (EŠD 9343). Izkopavali smo na območju zapore, imenovane Šance oziroma stolp 4. Predhodno je bil stolp raziskan že v letih 1917 ter 1970 in 1971 (Šašel, J., 1971, *Claustra Alpium Iuliarum I. Fontes*. – Katalogi in monografije 5, Ljubljana, str. 65; Šašel, J., Urleb, M., 1971, Arheološka raziskovanja na Benetah. – V: *Mladinski raziskovalni tabori 1970/Youth researching camps 1970*, 2936, Trbovlje, str. 29–36).

Arheološke raziskave območja v velikosti 18,5 x 8 m smo najprej usmerili v čiščenje vegetacijskega pokrova, kar je bila precejšnja ovira, ter čiščenje deponij, ki so ležale ob zapornem zidu in stolpu. Hkrati z arheološkim izkopavanjem intaktnih plasti smo naredili tudi stavbno analizo in strukturni pregled. Zaradi potreb predstavitve zapornega sistema *sub divo* smo ponekod plasti dokumentirali do dogovorjenega nivoja. Izkopavali smo z ročnim izkopom, izjemoma nam je bil v pomoč strojni izkop. Izkopavanja so razkrila tri faze delovanja zapornega zidu s stolpom (faze I–III) in fazo novodobnih poškodb (faza IV).

Faza I predstavlja gradnjo in uporabo objekta. V tej fazi so hkrati zgradili stolp in zaporna zidova z nosilcema za leseni mostovž. Zidovi so namreč grajeni v t. i. tehniki *opus incertum*, z dobro utrjenimi lici zidov ter maltno sredico z gruščem. Deloma se zaporna zidova naslonita na stolp na južni in severni strani, vendar gradnja nato preide v vezavo zidu ter stranice stolpa v obliki šiva – sočasno gradnjo. Stolp je bil grajen na geološko osnovo in je meril 5,80 x 5,80 m, zidovi so bili ohranjeni do višine 1,20 m in široki do 1,30 m. Zaradi grebena, ki se na severovzhodnem delu strmo spusti, so bili zidovi ojačani s temelji. V vzhodnem (SE 012) in zahodnem (SE 011) zidu smo odkrili odprtine, ki so verjetno ostanek odernic ali del lesene konstrukcije, ki je služila kot pomoč pri

gradnji stolpa. V notranjosti stolpa je bil močno poškodovan maltni tlak (SE 018). Na nekaterih zidovih je bil bel ali blede rumen stenski omet tako na notranji kot na zunanji strani. Na zahodni stranici stolpa je bil vhod, ki je bil močno poškodovan, zato njegova dejanska višina in širina nista poznani. Delno se je ohranil prag z ostankom tanke žganinske plasti, ki je verjetno ostanek lesene deske na pragu. Glede na ohranjen tlak (SE 038) na zunanji severovzhodni strani lahko sklepamo, da so hodili tudi ob zunanjem robu zapornega zidu. V tej fazi nismo našli nobene drobne najdbe, tako da točen časovni okvir ni jasen. Stolp je bil poškodovan in je gorel, za poškodbe pa predvidevamo, da so nastale z obleganjem. Ostanke poškodbe (SE 029) smo našli v zidu (SE 012). Tanka žganinska plast (SE 019) pa je bila ponekod ohranjena na tlaku (SE 018). Predvidevamo, da je bil stolp napaden, poškodovan in da je gorel. Nato je bil obnovljen, kar umeščamo v II. fazo. Poškodbo v zidu (SE 012) so zazidali s čvrsto malto in gruščem (SE 030). S čvrsto malto (SE 021) je bil obnovljen tlak v notranjosti stolpa. Mogoče je bil obnovljen tudi stenski omet. Zunanost stolpa je bila obnovljena z maltnim (SE 039) in kamnitim tlakom (SE 026 in SE 040), ki je potekal ob zidovih, v širini 0,70 m. Na zunanji strani vhoda je bil prag/stopnica (SE 040), katere točno namembnost je težko določiti, saj so s sondo iz leta 1970 poškodovali stratigrafski zapis. Kasneje je bil stolp ponovno poškodovan, ponovno je gorel in bil nato postopno opuščeno, kar umeščamo v III. fazo. Znaki požara so prisotni v debeli žganinski plasti (SE 023) na zunanji jugozahodni strani stolpa. Zidovi, omet in tlak so

bili močno ožgani. V notranjosti tik ob zidu (SE 034) je bil na tlaku (SE 021) ostanek tanke plasti oglja SE 004. Dobro zastopane žganinske plasti so posledica požara v stolpu in zoglenelih lesenih elementov. Žganinske plasti so lahko zapis napada in požara v stolpu, lahko pa je zagorelo tudi iz drugih razlogov. Najdbe v žganinski plasti (SE 023) na zunanji strani kažejo, da so stolp kljub požaru uporabljali še nekaj časa, saj so bile najdbe v zgornjem delu plasti. Debele ruševinske plasti (SE 022, SE 020, SE 053) kažejo na postopno propadanje zapornega zidu s stolpom. V novodobnem času faze IV so bile narejene poškodbe. Prve novodobne poškodbe so nastale z izkopavanji Walterja Schmida v letu 1916. Dokumentacija iz tega obdobja ni poznana, razen zapisa, da so potekala izkopavanja (ŠAŠEL, J., 1971, *Clastra Alpium Iuliarum I. Fontes*. – Katalogi in monografije 5, Ljubljana, str. 65). Kasneje, leta 1970, so potekala izkopavanja, kar smo lahko tudi deloma dokumentirali. Ostali so deponije, sonda in presek, ki smo ga dodatno počistili in dokumentirali. Kasneje je bilo možno plenjenje najdišča, saj smo našli vkop (SE 017/SE 016), ki je verjetno ostanek iskanja najdb z detektorjem. Pri arheoloških raziskavah najdišča je bilo odkrito manjše število poznoantičnih najdb, med katerimi so zastopani odlomki lončenine in gradbenega materiala, steklo, železo, bron, poslikani ometi in živalske kosti. Večina najdb izvira iz poznoantične žganinske plasti SE 023. Kronološko in tipološko je najbolj izpovedna lokalna kuhinjska keramika, ki jo na podlagi analogij datiramo v čas od 4. do 6. stoletja. Poleg drobnih najdb so reprezentativni štirje kosi belega ali

Benete, zaporni zid na Drniku, pogled na izkopani stolp in dele zapornega zidu z nosilcema za leseni mostovž (foto: Matjaž Mori)

blede rumenega stenskega ometa, z ostanki vrezane rozete, tanke rdeče črte in odtisa orodja. V novodobno obdobje, natančno iz leta 1970, sodi najdba steklenice, ki smo jo odkrili pri izkopu za drenažni jarek v septembru 2018.

Kronološko so izpovedni trije vzorci oglja, ki na podlagi programa OxCal (Bronk Ramsey 1995, 2009) gradnjo stolpa umeščajo v dve gradbeni fazi. Prva je potekala po letu 300 n. št. (Bronk Ramsey, C., 1995, Radiocarbon calibration and analysis of stratigraphy, The OxCal program, Radiocarbon 37(2), 425–430), druga pa med letoma 350 in 360 n. št. (Bronk Ramsey, C., 2009, Bayesian analysis of radiocarbon dates, Radiocarbon 51(1), 337–360).

Z raziskavami smo dokumentirali zapise, ki so nastali med človeškim posegom v prostoru. Stolp z zapornim zidom na Benetah nam je tako razkril boljši vpogled v gradnjo zapornega sistema, v njegovo funkcijo in v manjši meri z drobnimi najdbami v bivalno kulturo poznoantičnega časa.

5 Božena Hostnik, Aleš Sotler

EŠD: 28991

Naselje: Bistrica ob Sotli

Občina: Bistrica ob Sotli

Ime: Bistrica ob Sotli – gospodarska poslopja domačije Bistrica ob Sotli 17

Naslov: Bistrica ob Sotli 17

Področje: E, R

Obdobje: 19. stoletje

Gospodarska poslopja domačije Bistrice ob Sotli 17, nekdanj Gabronove domačije, so nastala sredi 19. stoletja. Sedaj so v lasti Občine Bistrica ob Sotli, ki ima svoj sedež v nekdanji gostilniški hiši tik ob gospodarskem poslopiju.

Gospodarska poslopja, ki stojijo na parc. št. 29/1, k. o. Kunšperk, so varovana z Odlokom o prostorskih ureditvenih pogojih za območje Občine Šmarje pri Jelšah (Uradni list RS, št. 69/93 – za Občino Bistrica ob Sotli) kot registrirana kulturne dediščina. Obenem gospodarska poslopja stojijo na območju kulturnega spomenika Bistrica ob Sotli – trško naselje (EŠD 4592), ki je varovano z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju Občine Šmarje pri Jelšah (Uradni list RS, št. 35/90).

Občina Bistrica ob Sotli je leta 2012 uspešno kandidirala na razpisu Ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja iz Programa razvoja podeželja 2007–2013, ukrep 323, v sklopu katerega so bila poslopja obnovljena. Poročilo o obnovi objektov je objavljeno v Varstvu spomenikov, poročila 50–51, str. 18–19.

V nizu so tri gospodarska poslopja: romarska hiša (vzhodni del objekta), ledenica (osrednji del objekta) in delavnica (zahodni del objekta). Romarska hiša je bila namenjena prenočevanju romarjev, ledenica shranjevanju ledu, ki so

ga s konji vozili iz bližnjih ribnikov, delavnica pa kovaški in kolarski dejavnosti. Delavnica in romarska hiša imata somerno dvokapno streho, krito z opeko, prostor nad ledenico pa ima ravno streho, ki služi kot terasa.

Po končani obnovi zunanosti v letu 2013 so v letu 2017 in 2018 potekala obnovitvena dela v notranjosti gospodarskega poslopja. Najprej je bil obnovljen prostor, v katerem je bila nekdanj ledenica. S sušilnimi ometi so se sanirale stene. Po tleh se je namesto nekdanj zbite zemlje položil opečni tlak. Prostor je sedaj namenjen kulturnim prireditvam in občasnim razstavam.

Romarska hiša je bila prvotno namenjena prenočevanju romarjev, ki so v maju in septembru množično prihajali na romanje na Svete gore nad Bistrico ob Sotli (predvsem iz Hrvaškega Zagorja in Dravskega polja). V nadstropju hiše so bile sobe namenjene prenočevanju, v pritličju pa sta bila kuhinja in prostor za živali (npr. konje romarjev). Na Občini Bistrica ob Sotli so se odločili, da bo bodoča funkcija objekta turistična nastanitvena – hostel.

V ta namen so v pritličju uredili skupno kuhinjo z jedilnico in družabnim prostorom, v nadstropju pa štiri sobe s skupno kopalnico. Na podstrešju pa so uredili skupna ležišča. Ohranili so prvotno tlorisno zasnovo nekdanjih sob, le eno sobo so namenili skupni kopalnici. Ob obnovitvenih delih so se pod beleži v sobah pokazali stenski valcni (valcen – dekorativni pleskarski valček), ki segajo v obdobje pred drugo svetovno vojno (valcen z jelenčki, rožami ...). Na osnovi sondiranja je bilo ugotovljeno do pet beležev na stenah. S pleskarjem smo nato določili za vsako sobo svoj barvni odtenek ter valcen, ki je bil najboljši približek obstoječemu valcnu.

Najbolj presenetljivo pa je bilo odkritje na hodniku, ki vodi do sob in na podstrešje, saj so se pod beležem pokazale poslikave z motivom lovca (z rdečim nosom, kar naj bi nakazovalo na njegovo stanje med lovom) in jelenjadi. Konservator in restavrator OE Celje mag. Aleš Sotler je najprej odkril poslikave, nato pa pripravil šablone. Prvotno je bilo namenjeno, da del poslikav na obeh stenah hodnika do sob ostane avtentičen, del pa se delno retušira. Želeli smo prikazati razvojno fazo odkrivanja poslikav. Žal je med izvedbo del prišlo do nesporazuma med restavratorjem in izvajalcem, ki je z beležem prekril poslikave, namenjene razvojni predstavitvi. Ravno tako so električarji elektroamarico samovoljno postavili v del predvidene poslikave. Žal nam jih ni uspelo prepričati, naj jo odstranijo, saj tudi občina ni nudila podpore (odstranitev omarice bi bila povezana z dodatnimi stroški!).

Restavrator pa je uspešno dokončal retuširanje najbolj ohranjene poslikave, ki je sedaj prezentirana na steni hodnika, ki vodi do podstrešja. Na osnovi šablon, ki jih je pripravil restavrator, je bila v letu 2018 predvidena izvedba poslikave na obeh stenah hodnika, ki vodi do sob. Poslikava še ni bila izvedena. Upamo, da bo Občina Bistrica ob Sotli v bližnji prihodnosti le dokončala delo, saj menimo, da bi prikazane poslikave pripomogle k boljši promociji objekta. Svetovali smo tudi, da bi lahko poslikava postala eno izmed njihovih protokolarnih daril, vendar se o tej zamisli še odločajo.

Bistrica ob Sotli 17, odkrita poslikava lovca (foto: A. Sotler, 2017)

Bistrica ob Sotli 17, obnovljena poslikava lovca (foto: A. Sotler, 2017)

6 Andreja Ravnikar

EŠD: 25

Naselje: Bled

Občina: Bled

Ime: Bled – cerkev Marijinega vnebovzjetja

Področje: R

Obdobje: 17. stoletje

V okviru projekta revitalizacije in celostne prenove Blejskega otoka in cerkve Marijinega vnebovzjetja, ki poteka že od leta 2016 (poročilo o že izvedenih delih tudi v Varstvu spomenikov, poročila 52, avtorice Katarina Odlazek, Jelka Kuret in Saša Dolinšek), so se dve leti kasneje na ZVKDS, Oddelku za štafelajno slikarstvo Restavratorskega centra, začeli izvajati konservatorsko-restavratorski posegi na šestih oltarnih slikah. V začetku leta 2019 smo zaključili konservatorsko-

restavratorske posege na štirih slikah na platnenem nosilcu: Sv. Magdaleni, Mučeništvu sv. Blaža, Sv. Petru in Sv. Blažu. Preostale slike so v postopku konserviranja-restavriranja ali na poseg še čakajo.

Enoladijsko romarsko cerkev s konca 17. stoletja na Blejskem otoku krasi bogata baročna oprema. Zlat baročni oltar iz leta 1747, ki zavzema celotno vzhodno steno prezbiterija, sodi med najvidnejše dosežke slovenskega baroka. Trije starejši stranski oltarji (sv. Blaža, sv. Magdalene in sv. Mihaela) iz črnega marmorja s pisanimi intarzijami prihajajo iz delavnice ljubljanskih kamnosekov Mihaela Kuše in Francesca Ferrate iz let 1699 in 1700, in sicer po naročilu takratnega oskrbnika blejskega gospostva barona Janeza Daniela Gallenfelsa. Omenjene slike so oltarna oprema prav teh oltarjev in so značilna dela beneške šole 17. stoletja. Zadnji večji konservatorsko-restavratorski posegi na slikah so potekali med letoma 1970 in 1972 pod okriljem Zavoda za spomeniško varstvo in pod vodstvom restavratorja Franceta Kokalja. Pred začetkom konservatorsko-restavratorskih posegov na

Bled, cerkev Marijinega vnebovzjetja, Sv. Magdalena, lice slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom in po njem (foto: Barbka Gosar Hirci)

slikah so bile na sliki Sv. Magdalena opravljene podrobnejše naravoslovne preiskave. Odvzetih je bilo šest vzorcev slikovne plasti, na njih pa je bila opravljena analiza prečnih presekov z optično mikroskopijo v vidni in UV-svetlobi. Na vseh slikah je bila izvedena tudi rentgenska radiografija (Rtg). Na slikah Sv. Magdalena in Mučeništvo sv. Blaža so se pokazali očitni avtorjevi premiki v kompoziciji (t. i. pentimenti), ponekod vidni tudi s prostim očesom.

Vsem štirim slikam iz oltarjev sv. Blaža in sv. Magdalene, za katere lahko domnevamo, da so delo istega avtorja in so bile hranjene pod istimi pogoji, je bilo skupno tudi njihovo razmeroma slabo stanje. Pomembno je tudi dejstvo, da so bile v preteklosti restavrirane sočasno z enako metodologijo. Kljub preteklim posegom v začetku osemdesetih let so bile na hrbtisčih prisotne plesni, na licu slike so bile vidne nagubanost platna in moteče potemnele retuše. Površina slik je bila prekrita z nečistočami, lak pa je bil močno degradiran. Zaradi drobne razpokanosti laka in prisotnosti smolno voščenega lepila kot ostanka pri preteklem podlepljanju

je na površini nastala moteča megličasta koprena, kar je povzročilo skorajšnjo neberljivost upodobitev. Na dveh večjih oltarnih slikah, torej na Sv. Magdaleni in Mučeništvu sv. Blaža, sta na spodnjih delih na licih izstopala vstavka, ki sta bila zelo moteča. Predvidevamo lahko, da sta bili sliki nekoč izpostavljeni visoki vlagi in je platno v spodnjem delu degradiralo do te mere, da so ga morali ponovno dodati, manjkajočo slikovno plast pa doslikati. Ena izmed domnev bi lahko bila tudi sprememba formatov obeh slik, a je ta zaradi neenakomernih robov precej manj verjetna.

Po začetnih analizah in sondiranju, da bi ugotovili najprimernejše sredstvo za odstranjevanje nečistoč, ostankov smolno voščene mase in laka, so bile slike snete s podokvirjev, z vseh štirih pa so bila odstranjena podlepljena platna. Po odstranitvi teh se je izkazalo, da je nosilec slike Sv. Peter dovolj dobro ohranjen in ne potrebuje dodatne opore, zato so bili na robove dodani le novi platneni trakovi. Sledilo je odstranjevanje nečistoč s površine slik, kar smo izvedli s pufrsko raztopino. Da slik ne bi po nepotrebem izpostavljali večjim količinam

topil, smo s pomočjo toplote v nizkotlačni mizi najprej stanjšali preveliko količino stare voščene smolne lepilne mase in se šele nato lotili odstranjevanja preslikav, lakov in ostankov lepila z lic slik. Ostanke smolno voščenega lepila smo odstranili z white spiritom, lake in moteče preslikave pa z acetonom.

Poškodbe tkanih nosilcev slik so bile konservirane s tanko podporno armaturo (specialni papir Lens Tissue L2) in filmom Beva 371. Manjkajoča spodnja robova na slikah Sv. Magdalena in Mučeništvo sv. Blaža sta bila izdelana na novo iz platna, ki se je po debelini in tkanju ujemal z originalnima

Bled, cerkev Marijinega vnebovzjetja, Mučeništvo sv. Blaža, lice slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom in po njem (foto: Barbka Gosar Hirci)

Bled, cerkev Marijinega vnebovzjetja, Sv. Blaž, lice slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom in po njem (foto: Barbka Gosar Hirci)

Bled, cerkev Marijinega vnebovzjetja, Sv. Peter, lice slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom in po njem (foto: Barbka Gosar Hirci)

platnoma. Oba vstavka sta bila s hrbtni strani pritrjena na originala s podporno armaturo. Enako metodologijo smo uporabili tudi pri drugih manjših poškodbah.

Zaradi oslabiljenih nosilcev je bilo treba slikam ponovno zagotoviti podporo in jih podlepiti z novimi podpornimi nosilci. Za te smo uporabili impregnirano poliestrsko platno. Ker so bile slike v preteklosti podlepljene na smolno voščeno lepilo, je bila uporaba lepilnega filma Beva 371 (65µ) edina možnost. Lepilo smo s toploto zalikali na impregnirani sloj novega platna.

Manjkajoči predeli slikovnih plasti so bili dopolnjeni z obarvanim kredno-klejnim kitom. Spodnja robova slik Sv. Magdalena in Mučeništvo sv. Blaža sta bila dopolnjena z večjima platnenima vstavkoma in zakitana z obarvanim Beva kitom (5-odstotna raztopina v white spiritu). Slednji je bil na površino nanesen tekoč (segret) s čopičem v enem sloju. Površinska obdelava ni bila potrebna.

Vsem slikam smo zamenjali podokvirje. Sliki Sv. Magdalena in Mučeništvo sv. Blaža sta dobili nova podokvirja s posebnim sistemom napenjanja z vzmetmi in že vgrajenima zaščitama hrbtni. Takšni podokvirji omogočajo lažje in bolj enakomerno napenjanje slik. Manjši sliki – Sv. Peter in Sv. Blaž – pa sta bili napeti na standardna podokvirja z zagozdami, s hrbtni strani pa zaščiteni z lesenima deskama. Ko so bile slike strukturno rešene in stabilne, sta sledila še retuša in nanašanje zaključnega laka.

Sodelavci: Barbka Gosar Hirci, Sanela Hodžič, Zoja Bajdé, Emina Frljak Gašparovič, Petra Bešlagič, Sonja Fister, Janez Novak – Mizarstvo Novak.

Bovec, Kot 60 in Kot 64, stanje po popotresni obnovi (foto: A. Ščukovt, 2019)

Trško jedro Bovca, ki je prostorsko reprezentativni del trga, stoji med Malo vasjo in Dvorom. Okoli križišnega trga z objekti trškega značaja, nad katerimi dominira cerkev sv. Urha, stojijo značilne hiše bovškega stavbnega tipa, ki so povezane v stavbne nize v značilnih gasah.

Enonadstropna večstanovanjska vogalna hiša Kot 60 v Bovcu je bila najverjetneje zgrajena po prvi svetovni vojni, saj je bil med boji kraj skoraj v celoti porušen. Stoji ob vstopu na bovški glavni trg. V drugi polovici 20. stoletja je bila večkrat predelana zaradi delitve na več lastnikov, kar se je odrazilo v notranjosti in na fasadah objekta. Hiša ima dolg pravokoten tloris. Vhodna fasada stavbe je orientirana proti jugu, glavna severna stran pa na glavno cestno vpadnico. Objekt pokriva dvokapna streha s kratkim in ometanim napuščem na cestni strani. Na vhodni fasadi je izveden daljši napušč, ki pokriva zunanje stopnišče z gankom in je ena izmed značilnosti bovškega stavbarstva. Hišo Kot 60 sta poškodovala dva potresa, leta 1998 in leta 2004. Popotresna obnova je obsegala rekonstrukcijo objekta na podlagi kulturnovarstvenih pogojev za statično sanacijo in je potekala v okviru zakonsko predpisanega protokola popotresne obnove Posočja, ki jo vodi Državna tehnična pisarna v Tolmin.

Konservatorska teorija izjemoma dopušča rekonstrukcijo stavbne dediščine v smislu arhitekturnega in fotografskega posnetka, če so za to zagotovljeni naslednji pogoji: da je bila enota dediščine porušena kot posledica naravne nesreče, druge večje katastrofe ali vojne; da za nadomestno gradnjo obstaja natančna dokumentacija o stanju pred porušitvijo in da je dediščina nepogrešljivi del prostorske zasnove mesta, naselja ali kulturne krajine. V popotresni obnovi Posočja so nadomestne gradnje izvedene, če je bil objekt tako močno poškodovan, da sanacija sploh ni možna ali pa bi stroški obnove presegli ekonomske stroške sanacije. Večina nadomestnih gradenj stoji v neposredni bližini epicentra potresa. Popotresna obnova hiše Kot 64, Bovec, je nadomestna gradnja, ki stoji na mestu porušene predhodnice, ki je bila zaradi nenaseljivosti, nevdzdrževanja in potresov odstranjena. Hiša je projektirana v skladu z značilnostmi t. i. bovške hiše.

Po višini ima razporejene tri značilne funkcionalne enote. Celoto pokriva velika streha. Dvoriščno fasado bovške hiše determinirata tudi zunanje stopnišče in strešni previs nad gankom in stopniščem. Skoraj vse odprtine so v obliki pokončnega pravokotnika, ki so orientirane na glavno pročelje. Masivnost stavbe poudarjata dvokapna streha z izrazitima čopoma (45°) in nekoč lesena kritina, danes ravne strešne plošče v sivi barvi.

8 Matjaž Mori, Blaž Orehek

EŠD: /

Naselje: **Brezje pri Raki**

Občina: Krško

Ime: **Brezje pri Raki – gomila Blatnik**

Področje: A

Obdobje: /

Ob pregledu lidarskih posnetkov v okolici naselij Površje in Brezje pri Raki smo na razpotegnjenem grebenu vzhodno od naselja Brezje pri Raki in zahodno od soteske potoka Lošček opazili posamično gomilo. Ledinsko ime območja je Blatnik. Gomila leži na parc. št. 462/45, k. o. Površje, na nadmorski višini 210.

Brezje pri Raki, lokacija gomile v naselju na lidarskem posnetku z označenimi poškodbami (arhiv ZVKDS, CPA)

V oktobru 2018 je bil opravljen terenski ogled lokacije. Ocenjen premer gomile je 14–16 m, v višino je ohranjena do 2 m. Gomila je pravilne okrogle oblike z izravnanim vrhom. Poškodovana je s štirimi večjimi vkopi, ki segajo do 80 cm v globino. Ocenjujemo, da so vkopi poškodovali 15–20 odstotkov površine gomile. Največja poškodba je na sredini gomile, tri manjše pa so na njenem obodu.

Na podlagi pridobljenih informacij je bil podan predlog za vpis v Register nepremične kulturne dediščine.

Brezje pri Raki, pogled na največjo in najglobljo poškodbo na sredini gomile; pogled proti jugu (foto: B. Orehek)

7 Andrejka Ščukovt

EŠD: 10007

Naselje: **Bovec**

Občina: Bovec

Ime: **Bovec – trško jedro**

Naslov: Kot 60 in Kot 64

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Slovenija je izjemno ogrožena zaradi potresov, ki lahko povzročijo nepopravljivo škodo ali popolnoma uničijo celotna območja. V primeru naravnih nesreč sta posebej ranljivi in ogroženi stavbna in naselbinska dediščina, ki predstavljata okrog 70 odstotkov vseh enot kulturne dediščine v Sloveniji, vpisanih v Register nepremične kulturne dediščine. Zadnja dva večja potresa, aprila 1998 in julija 2004, z epicentrom v Krnskem pogorju sta prizadela območje občin Bovec, Kobarid, Tolmin, Idrija in Cerklje. Povzročila sta večjo materialno škodo, na srečo pa smrtnih žrtev ni bilo. Največ škode je bilo na starejših stavbah, zidanih iz kamna ali mešanice kamna in opeke.

9

Tomaž Golob

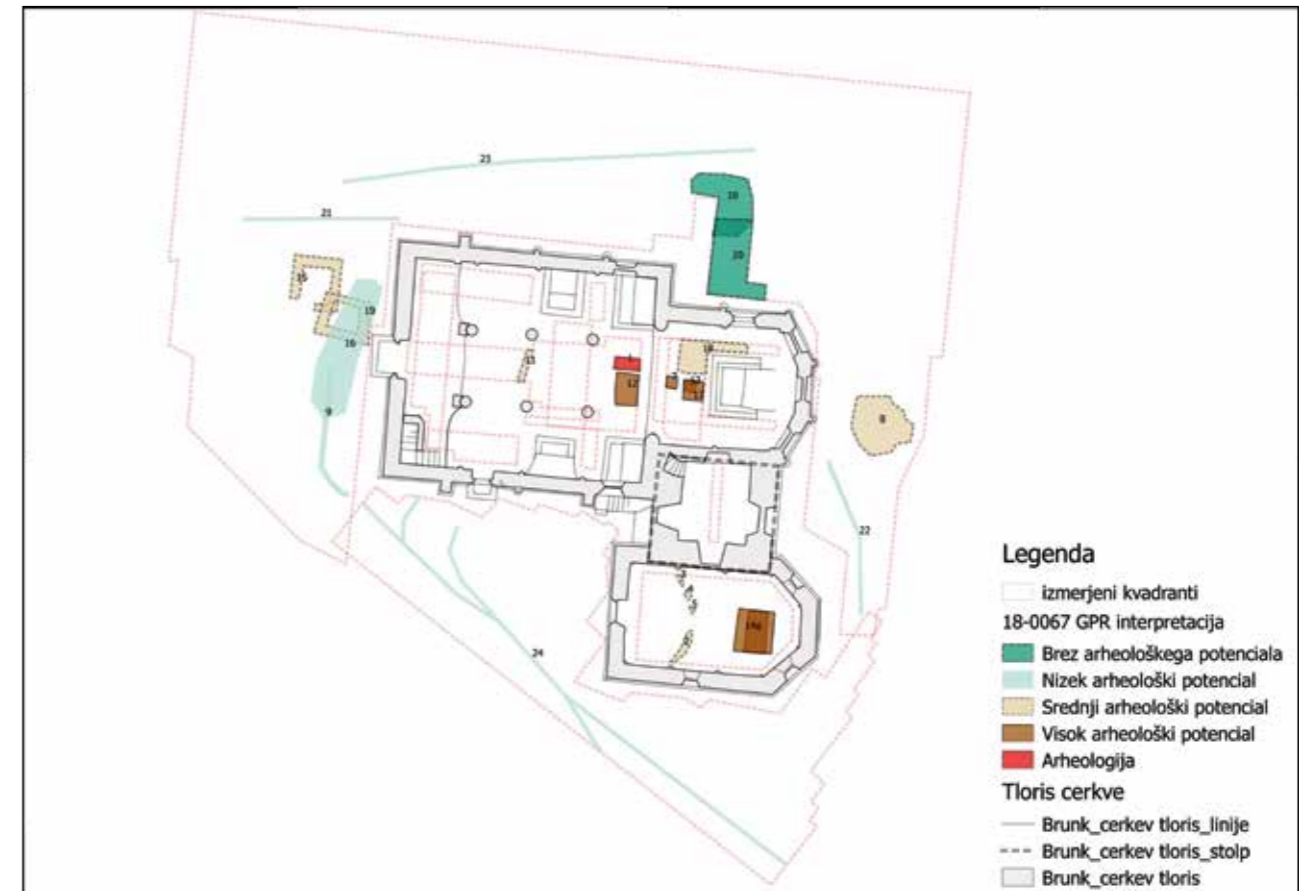
EŠD:	49
Naselje:	Brežice
Občina:	Brežice
Ime:	Brežice – grad
Področje:	UA
Obdobje:	16. stoletje, 18. stoletje, druga polovica 20. stoletja

Grad Brežice je dominantna mesta in stoji v jugovzhodnem delu mestnega jedra, nad levim bregom nekdanjega rokava reke Save. Sprva je bil zgrajen kot obmejna utrdba in je šele v drugi polovici 16. stoletja privzel lastnosti bivalnega gradu. Grajski kompleks sestavljajo grad, grajska kašča, park vzhodno od gradu ter drugi objekti (žitnica, hlevi). Grad in kašča sta razglašena za kulturni spomenik državnega pomena. Občina Brežice je leta 2012 zaključila obsežno sanacijo vzhodnega trakta gradu, ki je obsegala konstrukcijsko in protipotresno sanacijo temeljev in zidov, sanacijo vlage, obokov ter stropne konstrukcije, zamenjavo stavbnega pohištva, tlaka in parketa, obnovo fasad ter notranjih ometov in beležev. Najzahtevnejša je bila sanacija precej

poškodovanega lesenega stropa v viteški dvorani, ki je obsegala tudi restavratorska dela na poslikavi, v dvorani pa sta bila izvedena tudi temperiranje sten in novi opečni tlak s talnim gretjem. Občina je večji del potrebnih sredstev pridobila na Drugem javnem razpisu za razvojne investicije v javno kulturno infrastrukturo v okviru Evropskega sklada za regionalni razvoj leta 2009, razliko v višini 800.000,00 EUR do ocenjene skupne vsote investicije v višini 2.000.000,00 EUR pa je pokrila občinski proračun. Že tedaj pa se je postavilo realno vprašanje o sanaciji strehe nad vzhodnim traktom in viteško dvorano, ki je bila v izredno slabem stanju. Občina Brežice se je tako zamenjave kritine na strehah severnega in vzhodnega grajskega trakta ter treh stolpih lotila šele po pridobitvi sredstev iz javnega razpisa za izbor kulturnih projektov na področju kulturne dediščine leta 2017. Izvajalec del je bilo podjetje Mlakar Martin, d. o. o., iz Domžal. Dela so obsegala zamenjavo dotrajane kritine z novo iz naravno rdečega opečnega bobrovca, vgradnjo novih letev, delno sanacijo ostrešja ter izvedbo sekundarne kritine s paropropustno folijo. Vrednost del je bila 215.000,00 EUR. Sočasno pa je Občina Brežice tudi preuredila pritlične prostore v severnem traktu v novo muzejsko sprejemnico s trgovino ter zgradila nove sanitarije, kar je bila dolgoletna želja in potreba Posavskega muzeja Brežice.

Brežice, nova kritina na strehah severnega in vzhodnega trakta gradu Brežice (foto: T. Golob, 2018)

Brunnik, cerkev Sv. treh kraljev, arheološka interpretacija rezultatov georadarske metode (izvedba: M. Mori)

10

Matjaž Mori, Gašper Rutar

EŠD:	2195
Naselje:	Brunnik
Občina:	Radeče
Ime:	Brunnik – cerkev Sv. treh kraljev
Področje:	A
Obdobje:	prva četrtina 16. stoletja

Analiza rezultatov georadarske metode v povezavi s historično analizo za cerkev Sv. treh kraljev in kapelo, posvečeno Mariji, v Brunniku je pokazala, da so pod tlakom še ohranjene strukture. Ob vrsti infrastrukturnih vodov smo zunaj cerkve ob vhodu prepoznali strukture, ki jim pripisujemo povišan arheološki potencial. Znotraj cerkve je prepoznati vrsto odbojev, ki so najverjetneje odzivi na grobnice. V kapeli, posvečeni Mariji, smo prepoznali odboje, ki jih pripisujemo odzivom metode na ostanke temeljev oltarja, ter šibkejše anomalije, ki bi lahko bile odziv na podstavke struktur znotraj cerkve ali zgolj naključno razporejene točke z močnejšimi odboji zaradi nasutij in gradbenih posegov.

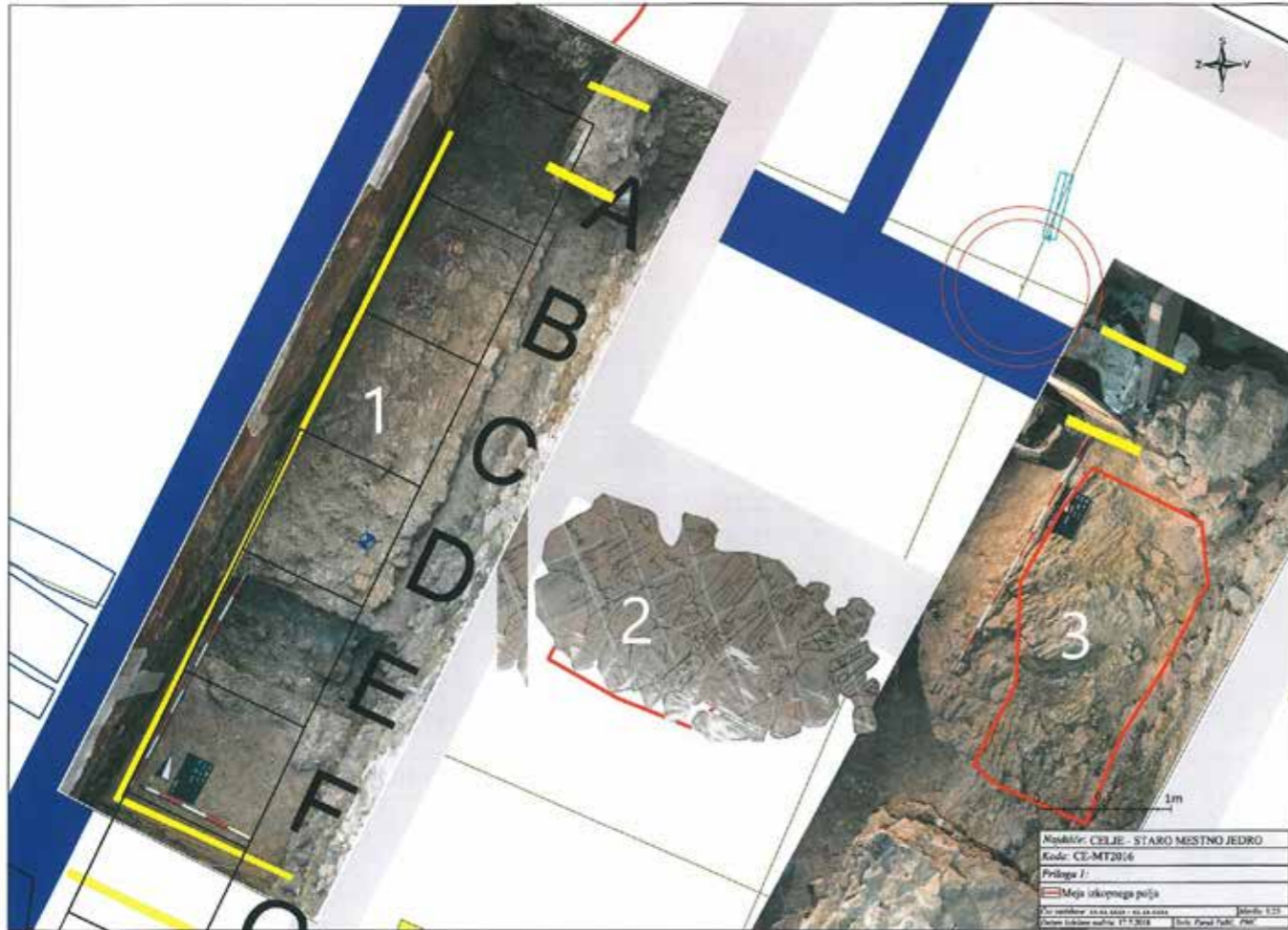
11

Jasna Radšel

EŠD:	56
Naselje:	Celje
Občina:	Celje
Ime:	Celje – arheološko najdišče Celje
Področje:	A, R
Obdobje:	rimsko obdobje (1. stoletje, 3. stoletje)

Stropne freske iz Muzejskega trga

Med arheološkimi izkopavanji na mestu antičnih vil so bile pod ruševinskimi plastmi odkrite izredne najdbe ostanov stropnih fresk, ki spadajo v 1. stoletje. Prvi, največji del je bil najden v sobi 1, ob vznožju stenskih fresk na zidu 2. Stropne freske takšnega obsega in kvalitete so izredno redka najdba celo v evropskem prostoru. Narejene so bile v mešani tehniki *fresco buono* in *fresco secco*. Njihova poslikava je izredno bogata, tako v koloritu in figuraliki kot v dekorativni motiviki. Med nadaljevanjem izkopavanj so bile stropne freske najdene še na dveh mestih v istem prostoru, in sicer v njegovem osrednjem delu (pri zidu 7) in v severovzhodnem vogalu (ob zidu 8 in ostanoku zidu 10). Ležale so na plasti blata in mulja

Celje, Muzejski trg, tloris najdišča z označenimi lokacijami odkritega stropa v sobi 1 (načrt: F. Pašič, 2017)

Celje, Muzejski trg, večji fragment stropnih fresk med postopki za dvig iz arheološkega najdišča (foto: J. Radšiel, 2017)

Celje, Muzejski trg, sestavljanje fragmentov stropnih fresk z arheologinjo iz Francije Ophelie Vauxion (foto: J. Radšiel, 2018)

Celje, Muzejski trg, sestavljanje fragmentov stropnih fresk v peskovniku (foto: J. Radšiel, 2018)

Celje, Muzejski trg, osrednji prizor stropa (foto: J. Radšiel, 2018)

na podložnem estrihu. Večji del stropnih fresk je bil obrnjen s hrbtno stranjo navzgor, nekaj pa z licem navzgor. Na hrbtni strani so bile prepoznavne sledi trstike, zaradi značilne rebraste strukture. Rebra so bila po večini obrnjena v isto smer, in sicer vzdolžno z zidom. Freske so bile v manjših in večjih fragmentih in močno napokane. Sestavljene so iz tanjše plasti poslikanega ometa in debelejšega ometa različne debeline. Sloji ometa so se med sabo ponekod ločevali, prihajalo je do razplastitve. Freske so bile blatne in zasute z drobcami peska iz nasutja. Ponekod so bile v dveh plasteh. Najprej je bilo treba določiti način njihovega dviga, zato smo naredili več poskusov. Najbolj se je obnesel način dviganja s pomočjo plošč. Večjo površino smo razdelili na manjša posamezna polja, odvisno od čvrstosti stika med posameznimi fragmenti fresk. Uporabili smo tanke upogljive plošče različnih velikosti. Zaradi plasti mulja in blata med estrihom in freskami (debeline pribl. 1,5 cm) je bil po prvih poskusih ta način najprimernejši. Za lažji dostop do fresk smo okolico fragmentov očistili nasutja iz peska. Zaradi velike vlage v ometu in freskah večjih čiščenj nismo izvajali. Ploščo smo potisnili v plast mulja in fragment namestili nanjo. Označili smo mesto najdbe z vsemi potrebnimi podatki in poseg fotografiramo dokumentirali. Nekaj fragmentov fresk, ki so bili najdeni z licem navzgor, smo armirali z gazo, dokumentirali in jih dvignili v zaboje. Nekatere pa smo samo pobrali po delih in jih prav tako zložili v zaboje. Naš cilj je bil ohraniti stropne freske v čim večjem obsegu in z vsemi plastmi ometov. V delu 3 je ostal večji fragment fresk, ki smo ga dvignili v enem kosu, tokrat na drugačen način. S površine smo dobro očistili nasutje in utrdili prhle dele ometa z zadnje strani s 5-odstotnim *Calosilom*. Razplastene dele ometa smo zlepili s *Calxnovom*. Lice fresk smo zaščitili z japonskim papirjem. Robove fragmenta smo obšili z apneno malto, da se niso krušili. Po posvetu s sodelavci RC RS iz Ljubljane smo za armiranje in povezovanje večjega števila fragmentov uporabili *Ciklododekan* v *White spiritu* (60 % + 40 %). Čez dve plasti gaze smo ga nanесли na hrbtnište fragmentov. Ko se je posušil, smo čez nanесли poliuretansko peno in lesene letvice za dodatno oporo. V estrihu smo vstavili kovinske palice. S soglasjem arheologov smo morali zaradi dvigovanja uničiti del estriha pod fragmentom. Na palice smo namestili trakove za strojni dvig. Ta poseg se je izkazal za uspešnega. Ves material je bil po dvigu prenesen v atelje PMC za nadaljnjo obdelavo. V ateljeju smo nadaljevali delo na fragmentih fresk. Naredili smo nekaj poskusov čiščenja mokrih in posušenih fragmentov. Pod delci peska iz nasutja je ostajala še tanka plast blata. Fragmente smo očistili grobih in finih delcev z mehкими čopiči. Nadaljevali smo z mokrim čiščenjem izpiranja blata z gobicami, brez drgnjenja. Ker je bilo blato še vlažno, je bil ta način najprimernejši. Nato smo fragmente zložili na očiščene plošče. Freske smo s folijo zaščitili pred UV-svetlobo.

Ko so se freske rahlo presušile, smo nadaljevali s suhim čiščenjem zadnje strani. Nečistoče smo odstranili mehansko s skalpeli. Za čiščenje težje dostopnih predelov smo uporabili

zobno ščetko in vodo. Prhel omet na zadnji strani fragmentov smo utrjevali s Kalkom. Dele ometa, ki se je razplastil, pa smo zlepili s *Calxnovom*. Freske so bile nato prenesene v drug atelje, kjer smo pripravili bazene z lahkim nasutjem iz perligrana in mivke. Pripravljene so bile za sestavljanje.

Dela so pod nadzorom odgovorne konservatorke Danijele Brišnik, ZVKDS, OE Celje, izvajali v okviru PMC Jasna Radšel in Peter Hunski z zunanjimi sodelavci, v okviru RC RS Ljubljana pa Jelka Kuret, Ophelie Vauxion, Aleksander Šiles, s. p., Matej Prihavec, s. p., in Maja Kos, s. p.

12 Jasna Radšel, Jure Krajšek

EŠD: 56

Naselje: Celje

Občina: Celje

Ime: Celje – arheološko najdišče Celje

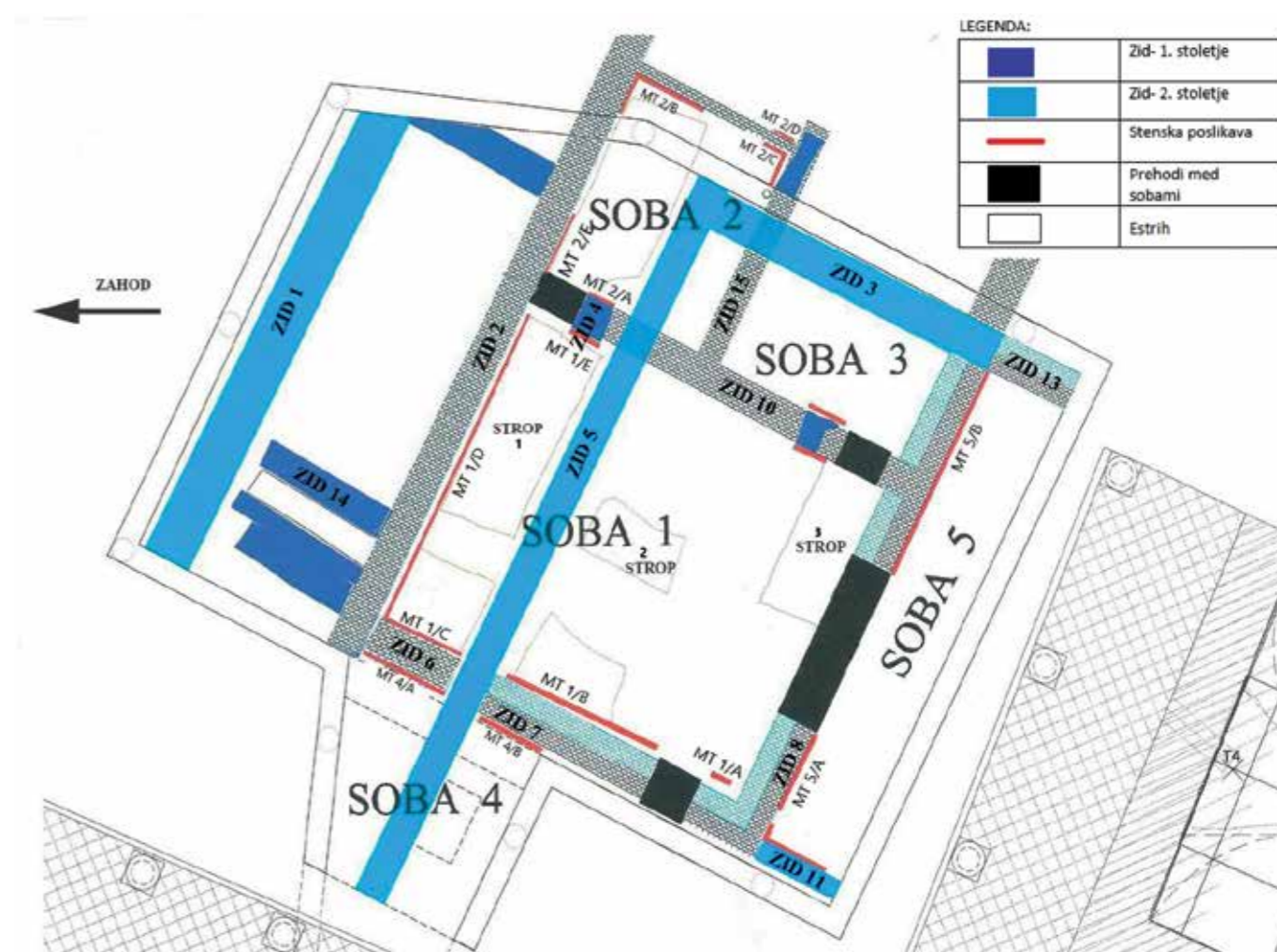
Naslov: Muzejski trg

Področje: R, A

Obdobje: rimsko obdobje (1. stoletje, 3. stoletje)

Freske z Muzejskega trga

Zaradi obnove infrastrukture in tlakov na Muzejskem trgu so med letoma 2016 in 2018 potekale predhodne arheološke raziskave. Na raziskanem območju so se dokumentirale arheološke plasti, ki so bile že predhodno uničene. Odkriti so bili srednjeveški ostanki upravno-gospodarskega poslopja Knežjega dvora na Muzejskem trgu pred Staro grofijo. Na celotnem območju raziskav so bile neposredno pod modernimi plastmi odkrite antične strukture. Dokumentirani so bili ostanki petih rimskih hiš (lat. *domus*) ter južni del mestne ulice (I. zahodni *kardo*). Z izkopavanji sta bili odkriti in dokumentirani dve sosednji rimski vili. Ohranjeni so bili zidovi z ometi iz 3.–5. stoletja, pod njimi pa tudi zidovi iz 1.–3. stoletja, okrašeni z živobarvno stensko poslikavo. Delno je bila raziskana vila s petimi prostori. Po tehnološki plati so freske iz 1. stoletja izredno kvalitetno narejene in dobro ohranjene. Narejene so v tehniki *fresco buono*, *fresco secco* in mešani tehniki. Barvna plast je dokaj stabilna in čvrsta, površina slikovnega ometa je fino zaglajena ter nasičena z barvo. Freske imajo poseben sijaj, kar je verjetno posledica dodajanja marmorne moke v zadnjo plast slikovnega ometa. Izkopavanja so potekala v zimskem času, zato so bila izvedena samo nujna konservatorska dela. Strukture so bile zaščitene pred padavinami in nizkimi temperaturami z začasno konstrukcijo, narejeno iz moralov, vezane plošče ter snemljivih izolacijskih plošč. Konstrukcija je bila dodatno prekrita s filcem. Prostor med zidovi je bil zapolnjen z ruševino, ki je vsebovala fragmente tako stenskih kot tudi stropnih poslikav. Poškodbe na freskah in ometu so mehanske, kemične in biološke. Na površini fresk in ometov so bili ostanki drobnega peska in zemlje. Izvajala sta se suho

Celje, Muzejski trg, načrt vile s sobami (načrt: F. Pašič)

Celje, Muzejski trg, stanje med izkopavanji (foto: N. Sovdat, 2016)

Celje, Muzejski trg, freska MT 1 C in MT 1 D (foto: J. Radšel, 2017)

Celje, Muzejski trg, freska MT 5 B (foto: J. Radšel, 2017)

Detajl ptice na freski (foto: J. Radšel, 2018)

Celje, Muzejski trg, pritrjevanje fragmenta na zid 6 (foto: K. Verdev, 2018)

in mokro čiščenje fresk. Posledica zasutja struktur je bila velika vlažnost v zidovih in freskah, kar je povzročilo razvoj plesni in alg ter izsoljevanje. Na večjih površinah je prišlo do karbonatizacije ali sige. Zaradi razplastitve posameznih ometov je obstajala nevarnost odpadanja večjih in manjših fragmentov fresk. Freske so bile močno razpokane, omet pa prhel. Na nekatere fragmente je bil zato nanesen *facing* z gazo in Movilitom. Zaradi velike vsebnosti vlage v freskah uporaba drugih materialov v teh pogojih ni bila možna. Armaturo iz Movilita in gaze smo uporabili le v najnujnejših primerih in le na mestih, kjer ni bilo poslikave. Takoj ko je bilo mogoče, smo armaturo odstranili zaradi pojavljanja plesni na gazi.

Zaradi gradbenih posegov pri načrtovanem razstavnem prostoru smo morali sneti tudi freske v sobi 2 MT 2/B, MT 2/C, MT 2/D. Freske so bile zaščitene z gazo in Movilitom, snete na plošče ter prenesene v atelje PMC za nadaljnjo obdelavo. Gaza z Movilitom je bila odstranjena z vatnimi tamponi in acetonom ter s skalpelom. Freske in ometi so bili utrjeni s Calxnovom, injektirno maso, Kalkom in Calosilom.

Potrebno je bilo utrjevanje robov z obšivanjem. Pri tem je bila uporabljena fina malta. Nekateri deli zidu so bili zaradi uničenja dozidani s kamnitimi lomljenci, ohranjenimi pri rušenju nekaterih antičnih struktur. V zidove so bile vstavljene injektirne cevke, ki so omogočale doseganje globljih odprtih. Injektirani so bili odstopljeni deli fresk, predvsem po zgornjih robovih. Dva večja dela fragmenta fresk sta bila sneta zaradi prhlega ometa (soba 1, zid 10 MT 1/F in soba 3, zid 10 MT 3/A). Preventivno se je odstranjevala plesen s posebnim sesalnikom in mehкими krtačami. Dodatno se je čistila plesen z oblogami etanola in destilirane vode preko japonskega papirja in pulpe. V sobi 5 je freska (MT 5/A) odstopila od ometa, začasno je bila podprta. Očistila in pozidala so se tla pod fresko, saj je obstajala nevarnost zdrsa podložnega ometa in freske.

Na zidu 7 je bilo treba izvesti statično sanacijo. V steno je bila vstavljena armatura, zid je bil ometan in strojno injektiran (hidravlično apno NHL 5-Rofix). Potrebna sta bila tudi pozidava in utrjevanje prefurnija (lat. *praeurnium*). Izvedena je bila tudi priprava dviga večjega fragmenta stropnih fresk v sobi 1, ki je bil odkrit ob vzhodnem delu zida 8. Utrjeval in pripravil se je antični steber, ki je bil odkrit v vzhodnem preboju v lapidarij Pokrajinskega muzeja za demontažo. Potrebna je bila tudi dozidava dela manjkajočega zidu za fresko v sobi 1 na zidu 2. Na zahodni strani zidu 2 je bilo treba interventno očistiti in utrditi tudi omet na zahodni strani zidu 2.

Čiščenje freske s skalpelom (foto: K. Verdev, 2018)

Stanje po čiščenju freske MT 5 A (foto: T. Jerni, 2018)

Na pobudo Pokrajinskega muzeja Celje (PMC) in RC RS Ljubljana je bila sestavljena mednarodna komisija arheologov in restavratorjev.

Raziskave je pod nadzorom odgovorne konservatorke Danijele Brišnik, ZVKDS, OE Celje, izvedel Pokrajinski muzej Celje. Zaradi zahtevnosti konservatorsko-restavratorskih posegov je pri projektu sodeloval Restavratorski center Republike Slovenije (RC RS).

13 Urška Todosovska - Šmajdek

EŠD: 2918

Naselje: Celje

Občina: Celje

Ime: Celje – kapucinski samostan s cerkvijo sv. Cecilije

Področje: UA

Obdobje: prva četrtina 17. stoletja, 1609–1615, 19. stoletje, 1826, prva četrtina 20. stoletja, 1910, druga svetovna vojna

Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Cecilije stoji na izpostavljenem severnem pobočju Miklavškega hriba. S svojo silhueto, cerkvenim pročeljem in kapucinskimi stopnicami tvori značilno veduto južnega dela mesta. Nekoč sta bila samostan in staro mestno jedro neposredno povezana z lesenim kapucinskim mostom.

V razglasitvi kulturnih spomenikov iz leta 1986 je cerkev zavarovana kot sakralni spomenik, medtem ko je stavba samostana varovana kot zapor za izgnance med drugo svetovno vojno in uvrščena zgolj med zgodovinske in memorialne, ne pa tudi umetnostne in arhitekturne spomenike. V opomin in spomin na leto 1941, ko je nemški okupator pošiljal zavedne Slovence in redovnike v izgnanstvo na Hrvaško in v Srbijo, je na betonsko steno na platoju pred cerkvijo pritrjena spominska plošča.

Po dolgotrajnem denacionalizacijskem postopku je samostan prešel nazaj v roke kapucinov. Na stavbi samostana so se postopoma začela obnovitvena dela, ki so bila končana leta 2009. Mestna občina Celje je leta 2002 sprejela spremembo odloka, v kateri sta samostan in cerkev kot sakralna stavbna dediščina združena v celoto in razglašena kot umetnostni in arhitekturni spomenik lokalnega pomena. Novo območje poleg samostana s cerkvijo zajema tudi kapucinske stopnice ter stavbo noviciata, zgrajeno leta 1934.

V osnovi renesančni samostanski kompleks je najstarejša celovito ohranjena arhitektura kapucinskega reda na Slovenskem. Temeljite spremembe in predelave so samostan s cerkvijo precej okrnile, vendar je kljub temu v mnogih potezah ohranil glavne značilnosti tradicije stavbarstva kapucinskih redov pri nas. Pomembno zgodovinsko vrednost pripisujemo tudi dogodkom med drugo svetovno vojno in kmalu po njej. Današnja podoba cerkve sv. Cecilije je s svojim pročeljem in večkrat predelano notranjščino arhitekturno daleč od prvotne, preproste kapucinske cerkve z dolgim molitvenim korom ter prezbiterijem z leseno oltarno steno. Mnogim arhitekturnim spremembam navkljub pa nas z ohranjeno in novo likovno opremo, poslikavami, vitraji in oltarji kot tipičnimi kapucinskimi upodobitvami nagovarjajo svetniške podobe in simboli (Cerkev sv. Cecilije v duhu časa: publikacija ob zadnji prenovi cerkve sv. Cecilije, Ljubljana 2017, avtorji: dr. Metod Benedik, Urška Todosovska Šmajdek, Vera Klepej Turnšek).

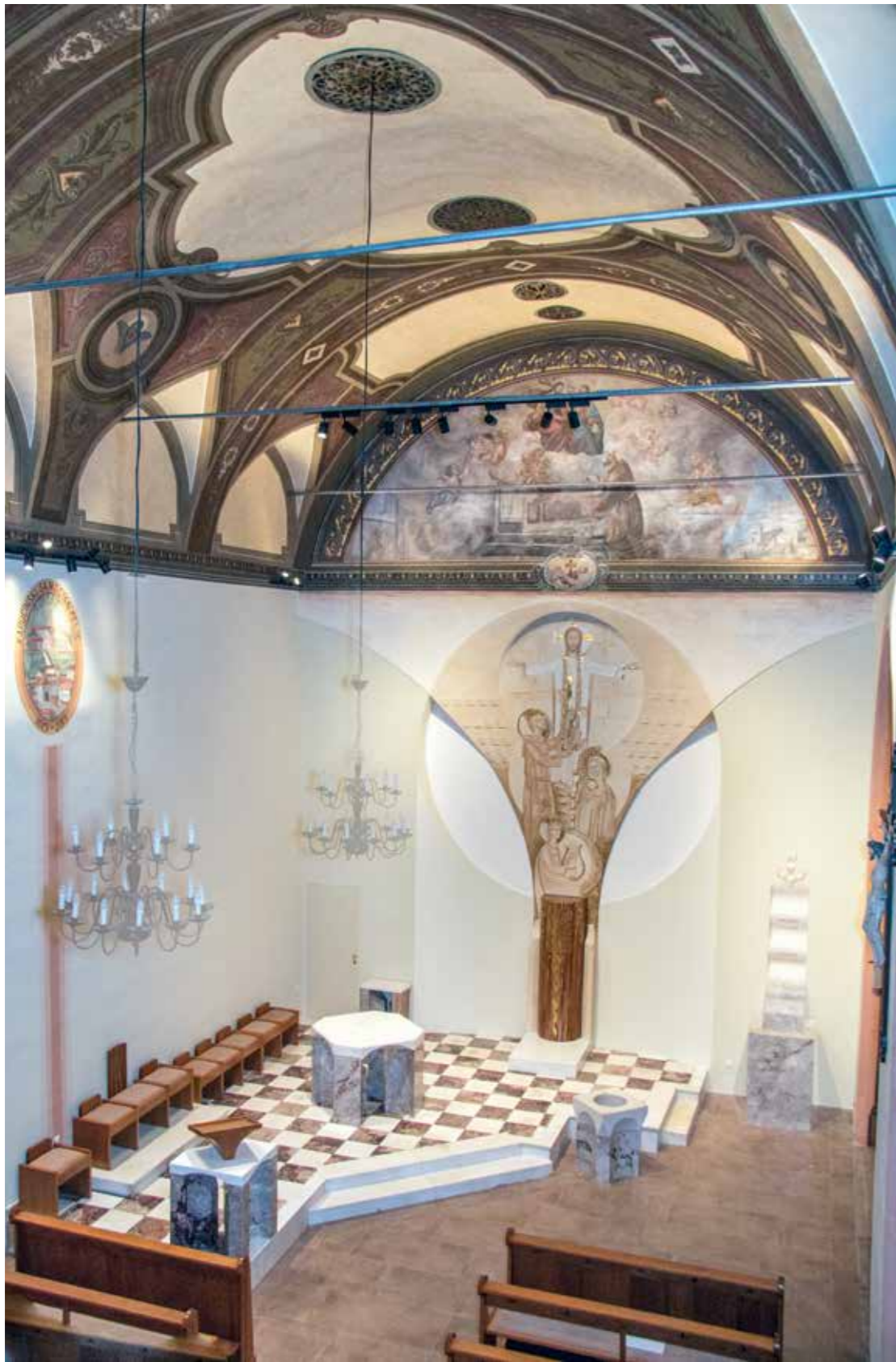
Celje, pogled na stopnice in pročelje cerkve kapucinskega samostana (foto: U. Todosovska – Šmajdek, 2016, arhiv ZVKDS, OE Celje)

Celje, kapucinski samostan sv. Cecilije, pogled proti oltarni steni pred prenovo (foto: U. Todosovska – Šmajdek, 2015)

Po končani prenovi samostana je bila sprva podana pobuda le po barvni osvežitvi sten notranjščine kapucinske cerkve, vendar se je pozneje prelevila v celovito in obsežno prenovo. Ta je pretežno potekala v letu 2016 in bila končana leta 2017. Zajemala je nov oplesk sten, čiščenje obstoječih fresk, novo električno napeljavo in osvetlitev, odstranitev obstoječih radiatorjev in vgradnjo novih pod klopmi, novo tlakovanje v cerkveni ladji, nove klopi, menjavo obstoječih oken z novimi vitraji, statično sanacijo dveh kamnitih stebrov pod korom ter novo ureditev oltarnega prostora z oltarno steno. V zgoraj navedeni publikaciji, ki je izšla ob posvetitvi prenovljene notranjščine maja 2017, smo avtorji podali zgodovinski in umetnostnozgodovinski oris kapucinske cerkve sv. Cecilije. V publikaciji so poleg vseh opravljenih del navedeni tudi vsi izvajalci, ki so sodelovali pri prenovi. Arhitektka Vera Klepej Turnšek je kot glavna idejna snovalka nove podobe cerkvene notranjščine svoje delo tudi obrazložila, s teološko-likovnega vidika pa osvetlila svetniške podobe in njihov

pomen na novih vitrajih ter novo oltarno steno, izdelano v plitkem reliefu. Lani je cerkev pridobila še nov Križev pot, ki je likovno, oblikovno in izvedbeno povezan z oltarno steno. Po vzoru obstoječih dotrajanih vrat na pročelju cerkve so bila izvedena nova. V sodelovanju s kapucinskim samostanom in arhitektko Vero Klepej Turnšek smo maja 2017 izpeljali še predavanje o prenovi cerkvenega prostora kot takega. Tematika je na našem področju delovanja še kako aktualna, predvsem zaradi porasta števila prenov in sprememb cerkvenih notranjščin, ki jih ugotavljamo v zadnjem času.

Celje, kapucinski samostan s cerkvijo sv. Cecilije, pogled proti oltarni steni po prenovi, 2017 (foto: arhiv Arhitekturnega ateljeja Vere Klepej Turnšek)

Celje, kapucinski samostan s cerkvijo sv. Cecilije, kapela sv. Frančiška Asiškega z novimi vitraji, 2017 (foto: arhiv Arhitekturnega ateljeja Vere Klepej Turnšek)

14 Milana Klemen, Danijela Brišnik

EŠD: 11904, 55, 56

Naselje: Celje

Občina: Celje

Ime: Celje – mestni park, staro mestno jedro, arheološko najdišče Celje

Področje: UR, KR, U, A

Obdobje: rimsko obdobje, 19., 20. stoletje

Ureditev dvostranskega drevoreda, sprehajalne poti in kolesarske povezave

V letu 2016 je Mestna občina Celje pri podjetju RC Planiranje, d. o. o., Celje, naročila izdelavo projektne dokumentacije za ureditev združene sprehajalne in kolesarske poti s ponovno zasaditvijo dvostranskega kostanjevega drevoreda vzdolž Partizanske ceste in reke Savinje, najstarejšega elementa celjskega mestnega parka iz časa po letu 1856. Gre za prvo fazo prenove parka, sledili naj bi protipoplavna zaščita, prenova fontane in glasbenega paviljona ter ostali segmenti. PZI projekt prenove parka je v septembru 2011 izdelalo isto podjetje, potrdil pa ga je ZVKDS, OE Celje.

Kulturnovarstveno soglasje za načrtovani poseg znotraj nepremične kulturne dediščine Celje – mestni park (EŠD 11904), vplivnega območja kulturnega spomenika Celje – staro mestno jedro (EŠD 55) ter kulturnega spomenika Celje – arheološko najdišče Celje (EŠD 56) je bilo pridobljeno poleti 2017, v novembru istega leta so se dela začela izvajati, zaključena pa so bila spomladi 2018.

Kljub precejšnjim spremembam, zlasti gradnji športnih objektov ter uvajanju nove urbane opreme in asfaltiranju parkovnih poti v osemdesetih letih 20. stoletja, je celjski mestni park še vedno tip javnega parka z oblikovno zasnovo iz druge polovice 19. stoletja. Po površini je tretji največji javni mestni park iz tistega časa v Sloveniji, za ljubljanskim in mariborskim, zato ga vrednotimo kot parkovno površino kulturnozgodovinskega pomena s prepoznavnimi sestavinami svoje dobe: historičnim parkovnim drevjem, kostanjevimi drevoredi, osno promenado, vodnimi in cvetličnimi rondoji ter ohranjenimi lokacijami nekaterih drugih parkovnih objektov. Sestavni del parka so tudi pripadajoča gozdna pobočja, na katerih so delno še ohranjene mreža sprehajalnih poti in lokacije nekdanjih razgledišč.

Izhodišče za ponovno zasaditev dvostranskega kostanjevega drevoreda in umestitev poti vzdolž Partizanske ceste je bilo torej zajeto že v projektu prenove parka, vendar so se medtem prostorski pogoji spremenili zaradi gradnje nove brvi čez Savinjo, predvidene umestitve protipoplavnega nasipa vzdolž ceste ter želje po umestitvi kolesarske povezave.

Ponovna zasaditev dvojnega kostanjevega drevoreda bi poustvarila zeleno kuliso obrečnega prostora ter značilno veduto parka z mestne strani. Drevored, ki je bil zasajen leta 1856 in je bil najstarejši in osrednji motiv parka, je bil

v drugi polovici 20. stoletja okrnjen z gradnjo Partizanske ceste, tako da je od dvorednega drevoreda ostala le ena vrsta dreves. Redka preostala drevesa so bila nato zaradi bližine ceste, številnih poplavnih nasutij, nestrokovnih posegov v preteklosti in odsotnosti nege v zelo slabem stanju, drevored pa v prostoru ni bil več prepoznaven. Z nadomestno zasaditvijo divjih kostanjev, ki so pretežno drevoredna vrsta in slogovna značilnost mestnih parkov iz 19. stoletja, bi se ohranila zgodovinska drevesna sestava originalne parkovne sheme.

Izhodišče v kulturnovarstvenih pogojih je bilo poleg upoštevanja varstvenih režimov tudi arboristični pregled stanja obstoječih 29 divjih kostanjev *Aesculus hippocastanum* iz leta 2015 ter arboristično mnenje za rekonstrukcijo dvorednega drevoreda v mestnem parku iz leta 2016 (oboje je izdelala mednarodno certificirana arboristka Tanja Grmovšek, ARBORIST, s. p., Maribor). Obstoječa drevesa in panji v nekdanjem drevoredu naj bi se odstranili, nato pa bi se vzdolž Partizanske ceste – ob ohranjanju obstoječih dreves v parku – načrtovali združena pešpot in kolesarska povezava maksimalne širine 2,50 m, kar še dopuščajo tolerance za območja kulturne dediščine. Pot bi se morala navezati na obstoječo brv čez Savinjo in cesto, urediti pa bi jo bilo treba tako, da bi posnemala videz peščene površine (protiprašna zaščita tal bi bila najustreznejša zaradi pogostih poplav), obrobila bi se z robniki iz pločevine, pesek drobnejše zrnatosti pa bi moral biti svetle peščene oz. umazano bele barve. Označba kolesarske povezave bi morala biti oblikovana v minimalnem obsegu in le na vstopu v park oz. izstopu iz njega, talno označevanje pa ne bi bilo sprejemljivo. Vzdolž poti bi se postavile historične svetilke – laterne, ki naj bi sčasoma zamenjale obstoječe svetilke v parku, v tem duhu pa bi bila oblikovana celotna parkovna urbana oprema. Zasnova obojestranskega drevoreda bi bila izmenično cikcak (zaradi obstoječih dreves v parku), sadična razdalja pa 10 m, kar bi še vedno omogočalo, da bi bile krošnje dreves v vedutah

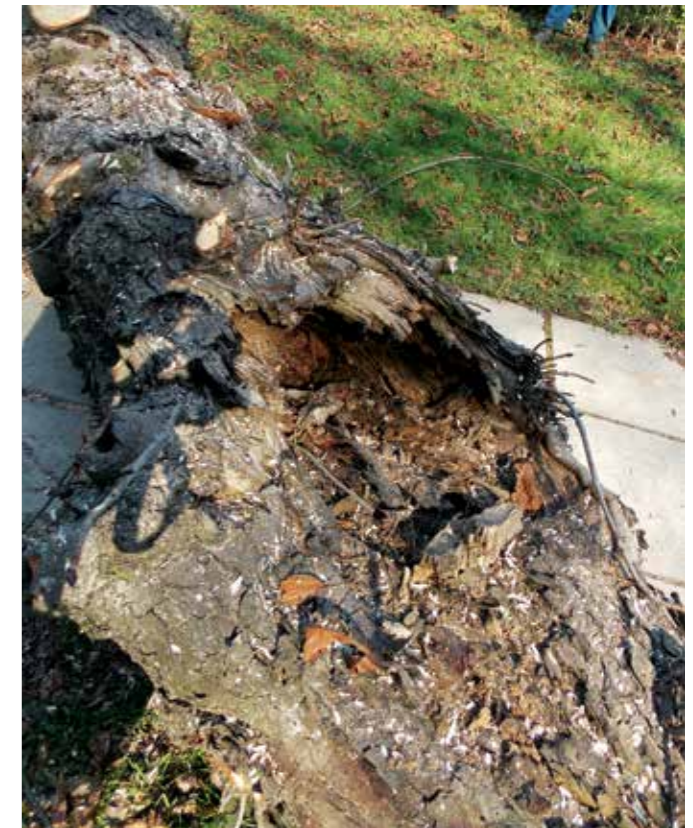
Celje, mestni park, ostanki kostanjevega drevoreda (foto: M. Klemen, oktober 2016)

sklenjene. Za zasaditev je bila predlagana vrsta rdečelistni divji kostanj *Aesculus x carnea »Briotii«*, ki ima podobno ovalno obliko krošnje kot divji kostanj in nekoliko nižjo višino (zraste do 15 m), hkrati pa je od vseh sort kostanjev najbolj odporen proti kostanjevi bolezni – listnemu zavrtaču in delno sušici. Omenjeni bolezni povzročata porjavlost listja in v poznem poletju po navadi že njegovo odpadanje. Drevo tako izgubi svojo estetsko vrednost, čeprav je še vedno vitalno.

Pred načrtovano izvedbo ureditve poti in zasaditve drevoreda je investitor zaradi vztrajanja lokalne civilne iniciative pridobil strokovno mnenje o ustreznosti rdečecvetnega divjega kostanja za saditev v mestnem parku v Celju, ki ga je v novembru 2017 pripravil prof. dr. Dušan Jurc iz Gozdarskega inštituta Slovenije. V njem je izrazil mnenje, da bi bila saditev te vrste divjih kostanjev oz. divjih kostanjev na splošno v parku neustrezna zaradi pojava bolezni kostanjevega bakterijskega skorjemora. V Sloveniji naj bi bil pojav bolezni ugotovljen poleti 2017 na divjih kostanjih v Ljubljani (laboratorijska potrditev Nacionalnega inštituta za biologijo), simptomi pa opaženi v Mariboru. Glede na podatke iz različnih evropskih držav naj bi okuženo drevo odmrlo v 3–5 letih po začetnih znamenjih okužbe.

Ker je bolezen še nepreverjena in rešitev za spopadanje z njo še ni, investitor ni želel prevzeti tveganja z zasaditvijo kostanjev. Predlog ZVKDS, da se saditev drevoreda zaradi ugotovitve bolezni prestavi v kasnejši čas, vmes pa se organizira javna razprava s sodelovanjem domačih in tujih strokovnjakov, za investitorja ni bil sprejemljiv. Zato smo po sestanku z investitorjem, projektanti in arboristko soglašali, da se saditev divjega kostanja v celotni drevoredni potezi opusti. Poleg nove bolezni je bila v prid tej odločitvi tudi utečena praksa vzdrževanja parka, ki v prihodnje po vsej verjetnosti ne bi omogočala zadostne nege dreves (grabljenje odpadlega listja, vzdrževanje travnih površin), kar bi deloma lahko omililo posledice škodljivcev na kostanjih. Kompromisno je bilo zato predlagano, naj se na začetku in koncu drevoreda (v spomin na nekdanji drevored) zasadita po dva para divjih kostanjev *Aesculus hippocastanum*. To naj bi bilo prikazano tudi na informacijski tabli. Ostala drevoredna poteza se je nato ustvarila z lipami *Tilia cordata »Greenspire«*. Kostanji so se zasadili vzporedno (historično izpričano), lipe pa v zamiku, tako da smo se v čim večji meri izognili obstoječim drevesom v parku na južni strani. Ta ostajajo do konca svoje rastne dobe in se ne nadomeščajo, krajše vrzeli v drevoredu pa se takrat zapolnijo. Drevoredna poteza bo tako v prostoru delovala sklenjeno in enovito, s poudarki na začetku in koncu.

Glede na zakoličbo sadičnih jam na terenu je bilo v drevoredu zasajenih 85 dreves, od tega 77 lip in 8 kostanjev. Mešani drevoredi kostanjev in lip so bili značilni za širše območje Štajerske konec 19. in na začetku 20. stoletja, saj so tudi v prostoru ponazarjali »kulturni boj« med Nemci (kostanj – nemško drevo) in Slovenci (lipa – slovensko drevo). V bližini Celja so takšni mešani drevoredi npr. pri dvorcu Žovnek v Braslovcah in v zdraviliškem parku na Dobrni. Mešanje vrst v drevoredih zagovarja tudi arboristična stroka, saj je tako manj nevarnosti za okužbe in posledično izgubo celotne poteze.

Celje, mestni park, stanje posekanih dreves (foto: M. Klemen, oktober 2017)

Celje, mestni park, trasiranje nove poti (foto: M. Klemen, november 2017)

Ob izkopih sadilnih jam in ob zemeljskih delih za urejanje sprehajalne poti in kolesarske povezave je Pokrajinski muzej Celje, skladno s podanimi kulturnovarstvenimi pogoji ZVKDS, OE Celje, izvajal predhodne arheološke raziskave – arheološke raziskave ob gradnji. Ker sta sprehajalna pot in kolesarska povezava speljani večji del po že obstoječi trasi stare poti, izkopi za sadilne jame dreves premera 0,80 m pa niso presegali globine 0,50 m, pri izvedbi projekta niso bile dokumentirane arheološke ostaline.

Še vedno pa predlagamo širšo strokovno razpravo o vprašanju saditve divjega kostanja, saj bo nova bolezen dolgoročno vplivala na podobo vseh historičnih drevoredov in parkov v Sloveniji. Dvomi o saditvah divjega kostanja se že pojavljajo na območju pristojnosti ostalih območnih enot ZVKDS. Divji kostanji, ki sicer niso naša avtohtona vrsta, imajo v Evropi že skoraj 500-letno tradicijo, v Sloveniji pa so začeli prva drevesa načrtno saditi na začetku 19. stoletja v parkih in drevoredih, kmalu pa je drevo postalo priljubljeno tudi na gostilniških in zasebnih vrtovih. Že 200-letna tradicija nam ne dovoli, da bi drevesa nepremišljeno posekali in jih nadomestili z drugimi drevesi. Vedeti moramo tudi, da so bili kostanji do pojava omenjenih škodljivcev zdravstveno neproblematična vrsta. Tudi kakšna druga drevesna vrsta je lahko danes brez nevarnih škodljivcev, že čez nekaj let pa bo ogrožena zaradi novega škodljivega organizma.

Celje, mestni park, sajenje lip v drevoredu (foto: M. Klemen, november 2017)

Celje, mestni park, sprehajalno-kolesarska pot z drevoredom po končanih delih (foto: M. Klemen, marec 2018)

15 Katja Kavkler

EŠD: 62

Naselje: Celje

Občina: Celje

Ime: Celje – Stara grofija

Naslov: Muzejski trg 1

Področje: R

Obdobje: zadnja četrtina 16. stoletja, prva polovica 17. stoletja, tretja četrtina 17. stoletja, zadnja četrtina 19. stoletja

Celjski strop – analize materialne sestave, okužbe z mikroorganizmi in mikroklimatskih pogojev

Celjski strop je poslikava na platnu, ki krasi dvorano Stare grofije v Celju, ki so jo konec 16. stoletja zgradili grofje iz družine Thurn-Valsassina (Gabrijela Kovačič: Celjski strop, mojstrovina nešteti ugank. Umetnostna kronika, let. 50, str. 3–13). Natančen čas nastanka poslikave ni znan, tako kot ne avtor, ki je poslikavo izdelal. Poslikavo sestavlja 11 poslikanih polj, med seboj ločenih z lesenim okvirjem z renesančnim okrasjem. Skupna velikost poslikave je 14,45 x 9,87 m (slika 1). Osrednji iluzionistični prizor daje vtis dviganja balustradne galerije in stebrišč proti nebu s številnimi figurami predstavnikov aristokracije in drugih stanov. Na daljših straneh osrednje poslikave sta na izstopajočih podstavkih upodobljena Neptun in Zevs, ki sta bila na stik dveh platen nalepljena naknadno. Na severni in južni krajši stranici sta naslikana prizora dveh antičnih bitk iz Vergilove Eneide. V vogalnih poljih so naslikani štirje giganti, napadalci neba (Ikar, Tantal, Faeton in Iksion), ki padajo proti tlom. Na daljših straneh so upodobljeni štirje letni časi, ponazorjeni z ustreznimi kmečkimi opravili. Tako prizora bitk kot prizori štirih letnih časov so nastali po starejših grafičnih predlogah (ibid.) Literatura navaja, da so slike naslikane v tehniki tempere (Zbornik za umetnostno zgodovino, 1926, let. 6, št. 3). Na poslikavi so vidni okrogli madeži različnih velikosti na račun rasti gliv (slika 2).

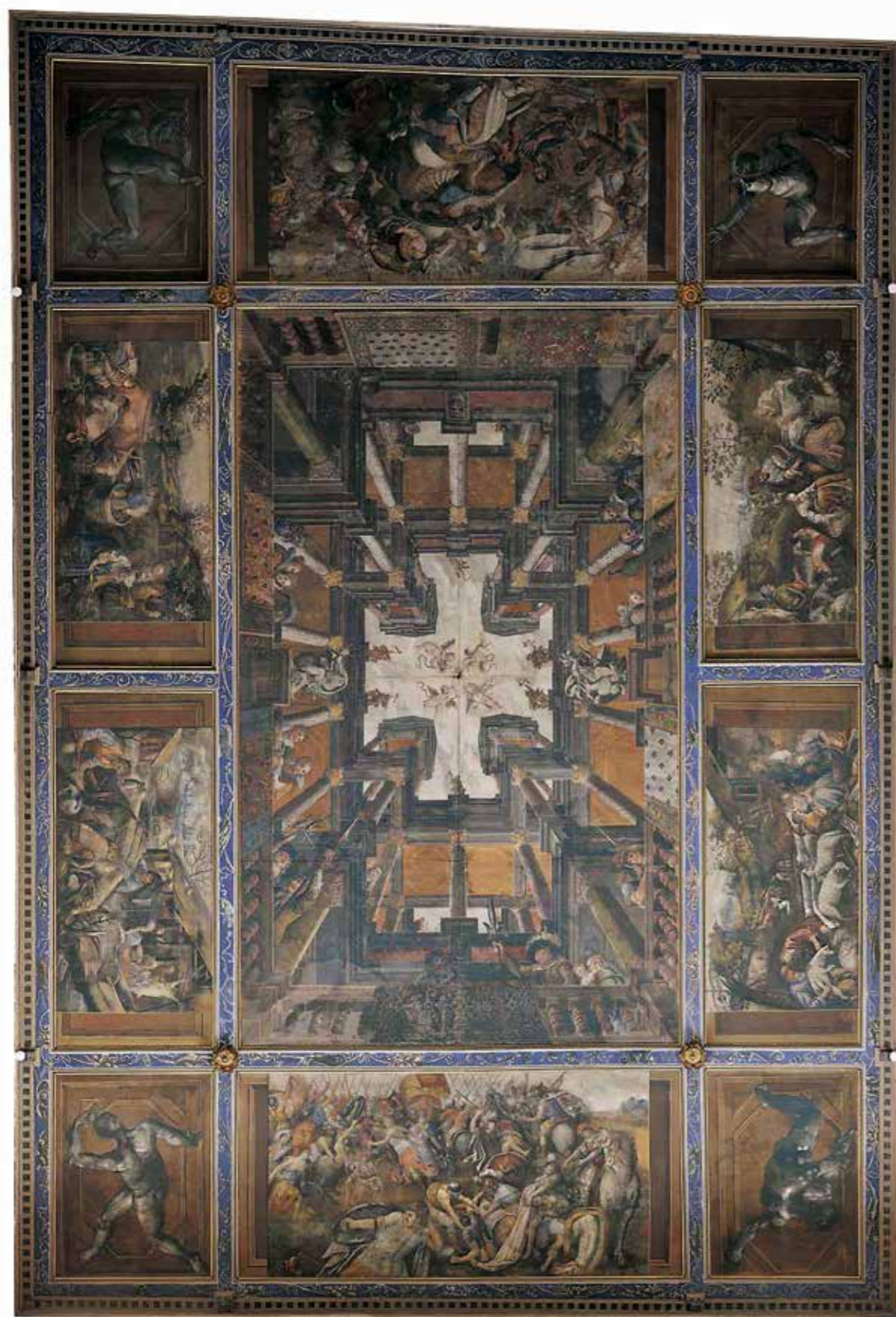
Jeseni 2015 smo se lotili obsežnih analiz poslikave in strukture stropa, da bi izvedeli čim več o materialni sestavi stropa. Odvzeli smo vzorce za stratifikacijo ter analizo pigmentov in veziv. Analize smo opravili z optičnim (OM) in vrstičnim elektronskim mikroskopom z energijskim disperznim spektrometrom (SEM EDS), infrardečim (FTIR) in ramanskim spektrometrom ter z encimsko imunskim testom ELISA. Prav tako smo analizirali vrsto in ohranjenost lesenih komponent. Zanimali sta nas tudi okuženost poslikav z mikroorganizmi in morebitna nevarnost, ki ob tem preti poslikavi. Mikroskopsko smo analizirali glivne madeže, neinvazivno odvzeli vzorce za gojenje mikrobov in DNA-analizo (sekvenciranje naslednje generacije (Next Generation Sequencing)) ter spremljali prisotnost gliv v zraku. Obenem smo izvajali tudi monitoring mikroklimatne.

Poslikava je bila naslikana na zelo tanek sloj umazano bele podloge. Tudi večina barvnih slojev je tanko nanesenih. Največ pigmentov sodi med zemeljske (okri, kalcit itd.). V prvotni poslikavi je bil uporabljen smalt, medtem ko so ob kasnejših (vsaj dveh) posegih uporabili ultramarin. Za inkarnate je bil uporabljen cinober, pigment, ki je dražji od zemeljskih. Zeleni poudarki so bili izdelani z malahitom. Opazili smo tudi številne spremembe pigmentov: kalcijev oksalat, plattnerit, brochantit.

Ker je Matej Stern ob restavratorskem posegu leta 1927 vse slike premazal s temperno emulzijo, smo pogosto našli proteinsko vezivo (s testi ELISA ovalbumin in kolagen v različnih vzorcih), nismo pa mogli identificirati izvornega veziva barvnih slojev. Mikroskopska analiza lesa je pokazala, da so okvirji izdelani iz smrekovega (*Picea abies*) in jelovega (*Abies alba*) lesa. Platna pa so nalepljena na vezano ploščo, ki je izdelana iz lesa črne jelše (*Alnus glutinosa*).

Spremljanje relativne zračne vlažnosti in vlažnosti lesenih elementov Celjskega stropa je pokazalo, da je bila vlažnost lesa oziroma relativna zračna vlažnost pod mejo, primerno za rast večine gliv, o preteklih dogodkih pa na podlagi teh meritev ne moremo soditi. Mikrobiološke analize, izvedene s kultivabilnimi (gojenje na agarnih gojiščih) in nekultivabilnimi tehnikami (analiza prisotne DNA), nakazujejo skromno rast v času vzorčenja oz. da je bil velik del prisotnih mikroorganizmov neviabilen (mrtev). To potrjuje tudi majhno število izoliranih bakterij in gliv.

Rezultati analiz so razkrili uporabljene pigmente tako prvotnih kot tudi kasnejših poslikav. Potrdili smo prisotnost proteinskih veziv dveh vrst (kolagen in ovalbumin), ki ju nismo mogli časovno umestiti. Ugotovili smo, da vlažnost lesa in relativna vlažnost zraka v času vzorčenja in dvoletnega spremljanja okoljskih pogojev ne omogočata rasti večine gliv, glivni madeži pa so ostanek preteklih nedokumentiranih dogodkov.

Celje, ortofoto posnetek celotnega Celjskega stropa, na katerem so vidni vsi naštetih prizori in njihova razporeditev (vir: Pokrajinski muzej Celje)

Celje, Celjski strop, detajl osrednjega prizora v vidni (levo) in ultravijolični (UV) svetlobi (desno). Nad dečkovo glavo in ob stebri so plesnivi madeži vidni že v vidni svetlobi, medtem ko jih na stebri in njegovem kapitelu opazimo šele v UV-svetlobi (foto: V. Benedik).

16 Minca Marolt

EŠD: 3608

Naselje: Col

Občina: Ajdovščina

Ime: Col – cerkev sv. Lenarta

Področje: R

Obdobje: leto 1896

Restavratorska dela na kamnitem oltarju sv. Lenarta v župnijski cerkvi sv. Lenarta na Colu so se začela v aprilu 2017 in nadaljevala poleti 2018 z restavriranjem kamnitih stranskih oltarjev. Glavni oltar je samostojec, narejen iz raznobarnih marmorjev. Sestavljen je iz menze, oltarnega nastavka z baldahinom in tabernakljem pod njim. Ob njem stojita dva angela, na oltarnem nastavku levo in desno stojita kipa sv. Cirila in Metoda. Nad oltarjem je na steni vzidan velik kamnit okvir, prav tako narejen iz raznobarnega marmorja, v velikosti 432 x 212 x 25 cm. V sredini pa je vstavljena oltarna slika sv. Lenarta s pozlačenim rezbarjenim okvirjem velikosti 222 x 107 x 6 cm. Stranska oltarja sta prav tako narejena iz raznobarnega marmorja, vdelanega v steno cerkve. Sestavljena sta iz oltarne menze in oltarnega nastavka, dveh stebrov in atike. Levi oltar je posvečen Brezmadežni Mariji, levo in desno ob niši na nastavku stojita sv. Lucija in sv. Frančišek Ksaverij. Desni oltar je posvečen Srcu Jezusovemu, levo in desno ob njem stojita sv. Jožef in sv. Alojzij Gonzaga. Na stranskih oltarjih so ob niši kamniti stebri s korintskimi kapiteli. Kipi so vsi narejeni iz žgane gline in pobarvani z oljnimi barvami. V preteklosti so bili kipi že dvakrat prebarvani.

Restavriranje glavnega oltarja se je začelo s snemanjem težkega kamnitega kipa iz oltarnega nastavka in transportom v restavratorski atelje. Sam oltar se je restavriral in situ. Iz njega so se s čistilom za kamen odstranili vosek, smog in saje

od sveč. Pozlata na baldahinu nad tabernakljem se je očistila s puferno rastopino pH 7. Poškodbe kamna in ornamentov so bile dodelane s kremenitom, kapiteli in baze ob tabernaklju pa pozlačeni z zlatimi lističi na akrilni mikstion (Kölner Instacoll sistem). Poškodovana pozlata v baldahinu se je retuširala z *Zlato perlo* v paraloidni raztopini. Kipi so bili očiščeni površinske umazanije, poškodbe so bile pokitane s kremenitom. Kipi so bili v celoti grundirani in pobarvani z oljno barvo ter zaščiteni z lakom *Laropal* in voskom. Določeni deli na kipih so se pozlatili na akrilni mikstion z zlatimi lističi. Oltarni okvir je bil mehansko in s čistilom za kamen in pH 7 raztopino očiščen površinske umazanije, saj in smeti. Pokitane so bile večje poškodbe na kapitelih in bazah s kremenitom. Te so se pozlatile na akrilni mikstion z zlatimi lističi (Kölner *Instacoll* sistem). Rdeč kamen na straneh okvirja in v atiki se je premazal s sredstvom za zaščito kamna, da se je poglobil njegov izgled.

Oltarna slika je narejena v tehniki olje na platnu. Nanjo je pritrjen lesen pozlačen okrasni okvir, ki je bil zelo črvojed in je ob snemanju z oltarja razpadel. Slika se je očistila s pH 7 raztopino. Barvna plast se je utrjevala z raztopino *Beve* v vakuumski mizi, pokitale so se drobne luknjice ob robovih z beva filmom in akrilnim kitom. Na robove slike so se pritrjili platneni trakovi z akrilnim lepilom za ponovno napenjanje na podokvir. Izvedla se je retuša s tempero in *Gamblin* barvami z vmesnim lakiranjem z *Laropal* lakom. Izdelala sta se nov podokvir in nov okrasni okvir iz lipovine po vzoru starega. Na okrasni okvir je nanesen tanek sloj kredno-klejne podloge in akrilni mikstion (Kölner *Instacoll* sistem) za pozlato z lističi. Okvir je na sliko pritrjen z medeninastimi pozlačenimi vijaki ob straneh. Slika je vstavljena v nišo okvirja s kajlicami. Spodnja letev okrasnega okvirja je samo prislonska ob sliko zaradi lažje ponovne demontaže.

Po končanem restavriranju slike so se kipi in slika istočasno montirali nazaj v oltarni okvir in na oltarni nastavek. Dela na glavnem oltarju so bila zaključena v juniju 2017.

Col, cerkev sv. Lenarta, glavni oltar sv. Lenarta po posegu (foto: M. Marolt)

V juniju 2018 so se začela dela na stranskih oltarjih. Najprej so se demontirali kipi z oltarjev in postavili odri. Dela na obeh oltarjih se zelo razlikujejo zaradi drugačne specifične poškodovanosti.

Marijin oltar je bil očiščen z vodo in nano gobicami, pokitane so bile poškodbe na kamnu in na kapitelih s kremenitom, oltarna niša je bila očiščena površinske umazanije s čistilom za freske *Leonardo* in vodo. Zaradi močne vlažnosti cerkve v preteklosti je bilo prisotno izsoljevanje v oltarni niši. Postopek razsoljevanja se je izvedel s *Tehnocelom 200* in vodo ter utrjeval z *Estelom 1000* in apneno vodo. Poškodbe v ometu so se pokitale s fino malto in zbrusile ter izvedla se je retuša z apnenimi barvami. Ornamenti v oltarni niši so bili prezlačeni z barvo Zlate perle v paraloidni raztopini. Celoten oltar se je spoliral do sijaja s polirnimi gobicami različne granulacije in z žveplovim prahom.

Oltar srca Jezusovega je bil bolj poškodovan zaradi močne koncentracije vlage v cerkvi, ki je po pripovedovanju ključarja v preteklosti kar »tekla« po oltarju. Zaradi tega je bil oltar močno poškodovan z vodnim kamnom, kapitela in bazi pa so bili močno razpadli. Tudi kamen je bil bolj poškodovan, imel je večje razpoke, stebri so se razplastili. Celotna površina oltarja se je najprej očistila z vodo in nanogobicami, vodni kamen se je odstranil z dletom in brušenjem, ker je bil ponekod nanos na osnovni material tudi do 0,5 mm debel. Vse poškodbe so bile pokitane z obarvanim kremenitom, oltarna niša se je očistila s pH 7 raztopino in čistilom za freske *Leonardo*. Odpadli omet ob robovih niše se je dodelal na novo in niša se je retuširala z apnenimi barvami. Desni kapitel na oltarju je bil v preteklosti že dodelan z mavcem, vendar je njegova izdelava kazila izgled oltarja. Tudi angel nad oltarno nišo je bil močno poškodovan. Zato se je izdelal kalup kapitela, angela in ornamentov na atiki iz *Skin paste* na sosednjem oltarju in odlili so se novi kosi iz *Kremenita*. Pritrdili smo jih na oltar z dvokomponentnim lepilom za kamen. Celoten oltar se je spoliral do sijaja z gobicami in žveplovim prahom.

Kipi z obeh oltarjev so se očistili površinske umazanije, barvna plast se je na mestih, kjer je odstopala, utrjevala s klejem, odstranile so se preslikave na pomembnih delih kipov, poškodovana glina se je pokitala z obarvanim kremenitom in na odpadle dele barvne plasti se je nanosla klejno-kredna podloga. Sledili so retuša s tempero, vmesno lakiranje in končna retuša z *Gamblin* barvami ter rekonstrukcija izgubljene barvne plasti z alkidnimi barvami. Nazadnje sta sledila še končno lakiranje z *Regalrez* lakom in voskanje.

Vodja posega: Minca Marolt, kons.-rest.; sodelavci mag. Nina Dorič Majdič, kons.-rest., Rok Dolničar, kons.-rest., Klemen Valjavec, Nika Jakopin.

Odgovorni konservator restavrador: Marta Bensa, ZVKDS, OE Nova Gorica.

Odgovorni konservator: Minka Osojnik, ZVKDS, OE Nova Gorica.

Col, cerkev sv. Lenarta, stranski oltar, detalj poškodb na ometu in bazi stebra (foto: M. Marolt)

Col, cerkev sv. Lenarta, stranski oltar po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: M. Marolt)

17 Andrejka Ščukovt, Maja Cingerle

EŠD: 20765

Naselje: Čepovan

Občina: Nova Gorica

Ime: Čepovan – hiša Čepovan 156

Naslov: Čepovan 156

Področje: E

Obdobje: druga četrtina 19. stoletja

Območna enota Nova Gorica hrani dve stenski poslikavi, ki sta krasili hišo na domačiji Ajzerca, Čepovan št. 156, parc. št. * 207, k. o. Čepovan. Poslikavi sta bili z objekta sneti leta 2011. Lastnik hiše je sneti sliki podaril območni enoti, ker je objekt porušil, saj je bil vrsto let opuščen, nevzdrževan in posledično statično nestabilen.

Stenski sliki sta stali v nadstropju na južni, glavni fasadi hiše. Izdelani sta v fresko tehniki ter visoki 120 cm in široki 90 cm. Po snetju sta bili shranjeni v depoju restavratorske delavnice. Leta 2017 smo na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani dali pobudo, da bi v okviru študijskega programa konserviranje in restavriranje likovnih del in pod mentorstvom zavoda omogočili zainteresiranemu študentu, da bi s praktičnim delom – restavriranjem dveh snetih fresk – podkrepil pridobljeno znanje. Pobudo so na akademiji sprejeli in ob koncu leta 2017 je študentka z oddelka za restavratorstvo v okviru magistrske naloge že pričela delo. Restavriranje obeh fresk je končala v pomladnih mesecih 2018 pod mentorstvom mag. Andreja Jazbeca.

Prva sneta slika prikazuje Kristusov krst, druga Križanega. Na fragmentu Jezusovega krsta (Janez Krstnik) je bila najdena tudi zapisana letnica (1)839. Stenski sliki sta bili sneti v stacco tehniki in pritrjeni na začasni lesen nosilec. Ob primerjavi ohranjenosti stenskih slik je bila razlika vidna že na hrbtišču. Omet stenske slike z motivom Križanega je bil razpokan, več je bilo tudi lukenj. Stenska slika z motivom Kristusovega krsta je bila v boljšem stanju.

Konservatorsko-restavratorski poseg na stenski sliki Križanega se je pričel z obdelavo hrbtišča, ki zajema naslednje postopke: tanjšanje ometa, mehansko odstranjevanje nečistoč, utrjevanje ometa, kitanje večjih razpok in nanos materialov za *backing*. Sledili so konservatorsko-restavratorski postopki na licu stenske slike. Za odstranjevanje *facinga*, ki je vseboval organsko lepilo (klej), je bila uporabljena precejšnja količina vode. Ta je povzročila prehajanje neznane vodotopne rumenkaste snovi iz ometa na površino stenske slike in kazila njen estetski videz. Za rešitev te problematike je bilo po predhodnem mehanskem odstranjevanju beleža izvedeno sondiranje z različnimi kemikalijami, ki se uporabljajo za čiščenje stenskih slik. Izvedene so bile štiri sonde. Na predelu brez poslikave je zadovoljive rezultate pokazala sonda, v kateri je bila uporabljena blaga raztopina EDTA in amonijevega karbonata, nanesena prek japonskega papirja v obliki

Čepovan, stenska poslikava Jezusov krst (Janez Krstnik) z najdeno letnico (1)839 pred restavriranjem (foto: A. Ščukovt, 2011)

Čepovan, stenska poslikava Jezusov krst z letnico (1)839 po restavriranju (foto: Maja Cingerle, 2018)

Stanje hiše Čepovan 156 leta 2000 (foto: A. Ščukovt)

obkladka. Sondiranje z obkladkom, ki je vseboval raztopino amonijevega karbonata, ni pokazalo rezultatov odstranjevanja neznane snovi, izkazala pa se je občutljivost barvne plasti za omenjeno raztopino. Prehod rumenkaste snovi z lica stenske slike na obkladek, ki je potekal brez neželenih učinkov, je bil viden na sondi iz mešanice celuloznih pulp z dodano vodo. Postopek nanašanja obkladka preko japonskega papirja je bil večkrat ponovljen z različnim časovnim delovanjem. Vodotopna snov je bila še vedno prisotna v ometu, vendar je bilo treba prenehati dodajati vodo, saj bi neprestan vnos vlage lahko povzročil razvoj mikroorganizmov. Sledili so nameščanje stenske slike na nov nosilec, kitanje razpok, utrjevanje barvne plasti z nanoapnom in izvedba retuše v različnih tehnikah. Kot vezivo je bila uporabljena raztopina celuloznega etra Tylose MH 300 v vodi. Namesto dekorativnega ometa je bila na podlagi preizkusov različnih veziv in peskov uporabljena mešanica kalcitnega in kremenovega peska, posutega po apnenokazeinskem premazu.

Sneta stenska slika z motivom Kristusovega krsta je bila neravna, zato je bila zravnana z majhno količino vode, razpršene po platnu, in z ustrezno obtežitvijo celote. Pri nadaljnjem konserviranju-restavriranju te stenske slike ni bilo večjih zapletov. Omet ni vseboval neznane rumenkaste snovi, in kot že omenjeno, je bila ta stenska slika v boljšem stanju kot tista z motivom Križanega. Na dveh predelih stenske slike je bil dodatno izveden postopek injektiranja. Postopki so sledili v vrstnem redu po konservatorsko-restavratorskem načrtu in brez večjih odstopanj od njega. Vzporedno s praktičnim delom magistrskega študija je študentka pod mentorstvom podpisane opravila še teoretični del naloge. Naslov naloge je Konserviranje in restavriranje stenskih snetih slik na stavbni dediščini v Posočju. V arhivu območne enote Nova Gorica je študentka pregledala razpoložljivo dokumentacijo in obsežen popis stenskih poslikav na stanovanjskih in gospodarskih objektih v Posočju, ki je bil opravljen na osnovi terenskega dela v zadnjih dvajsetih letih. Na podlagi te dokumentacije je izdelan katalog stenskih poslikav na profani stavbni dediščini v občinah Bovec, Kobarid, Tolmin, Idrija, Cerkljeva, Brda in Nova Gorica.

18 Andrejka Ščukovt

EŠD:	4963
Naselje:	Črniče
Občina:	Ajdovščina
Ime:	Črniče – domačija z mlinom Črniče 50
Naslov:	Črniče 50
Področje:	E
Obdobje:	druga četrtina 19. stoletja

Mlin »Per Huhe« oziroma »Perhule« stoji južno od Črnič, ob kolovozni poti med vasema Črniče in Batuje in ob potoku Konjščak. Območje mлина je vrisano že na prvi vojaški zemljevid iz let 1763–1787, na katerem so ga označili kot Malin. Huhov mlin je bil v posesti različnih družin. Najstarejši podatek, ki časovno ni zamejen, pravi, da je Anton Valentin pl. Palich (Paljk) dal mlin v zakup Francetu Furlanu. Palich in Furlan sta leta 1769 mlin obnovila in povečala in od takrat naprej je mlel s tremi mlinskimi kamni. Po letu 1820 so v mlinu mleli Ušajevi, konec 19. oz. v prvi polovici 20. stoletja pa Toplikarjevi, ki so pred tem že imeli v lasti mlin Podgrac pri Oseku.

Tlorisno in višinsko razgibana stanovanjska poslopja in gospodarske stavbe Huhovega mlina iz vseh štirih strani soustvarjajo večje notranje dvorišče, na katero vstopimo skozi trikotno zaključen portal, okrašen z rastlinskim motivom, simbolom srca Jezusovega, napisom IHS in letnico 1836. Stavbe so danes v posesti treh lastnikov.

Korčna kritina na dveh strehah stanovanjskega in gospodarskega poslopja na parc. št. 1073/5, k. o. Črniče, ki ležita na vzhodni strani domačije, je postala dotrajana. Lastniki so januarja 2018 strehi sanirali z lastnimi sredstvi. Pri prekrivanju z novo korčno kritino – dela je opravilo podjetje Gradnja HN, d. o. o., iz Lokavca – se je ohranila stara strešna konstrukcija z velikostjo napuščev. Kratki strešni napušči ležijo na treh straneh in so opremljeni s kamnom oz. deskami. Daljši strešni napušč nad vhodno fasado pa ima na letve položene barvane planete

Črniče, pogled na Huhov mlin (foto: A. Ščukovt, 2018)

dim. 12 x 25 cm. Zaradi dotrajanosti in nefunkcionalnosti obeh dimnikov sta bila pozidana nova, večji po vzoru obstoječega, manjši pa glede na analogije tipičnih dimnikov. Poškodovani deli fasade so bili sanirani in slikani z apnenim beležem, ki je barvno prilagojen obstoječemu stanju.

Črniče, Huhov mlin, obnovljene strehe (foto: A. Ščukovt, 2018)

19 Manca Omahen

EŠD:	20280
Naselje:	Črnomelj
Občina:	Črnomelj
Ime:	Črnomelj – arheološko najdišče Čardak
Naslov:	parc. št. 1113/15, 1115/7, 1115/8, 1121 in 1122/1, vse k. o. 1535 Črnomelj
Področje:	A
Obdobje:	prazgodovina, rimsko obdobje

Arheološko najdišče Čardak (EŠD 20280) obsega vrtačasto pokrajino zahodno od Črnomlja, med reko Dobljico in Mestno lozo. Najdišče je bilo arheološko delno ovrednoteno na trasi črnomaljske obvoznice leta 2004, odkriti so bili prazgodovinska naselbinska plast ter prazgodovinski in rimskodobni poljedelski kompleks vrtač (<http://rkd.situla.org/>; Mason, Ph., Vareško, N., in Pinter, I., 2006, 42. Črnomelj – arheološko najdišče Starihova loza. – *Varstvo spomenikov* 39–41 – poročila, 31; Mason, Ph., Vareško, N., in Pinter, I., 2006, 43. Črnomelj – arheološko območje Čardak. – *Varstvo spomenikov* 39–41 – poročila, 32; Mason, Ph., Predan, P., in Murko, M., 2006, 44. Črnomelj – arheološko območje Čardak. – *Varstvo spomenikov* 39–41 – poročila, 32–33).

Na vzhodni strani najdišča, severno od reke Dobljice, je investitor Akrapovič, d. d., načrtoval razširitev parkirišča. Pred tem posegom je bilo treba izvesti predhodne invazivne arheološke raziskave v obliki strojnih testnih jarkov za določitev vsebine in sestave najdišča. V dneh 3. 4., 4. 4. in 6. 4. 2018 je bilo narejenih 10 jarkov; v dveh od teh smo našli plasti s prazgodovinsko in rimsko keramiko, ki

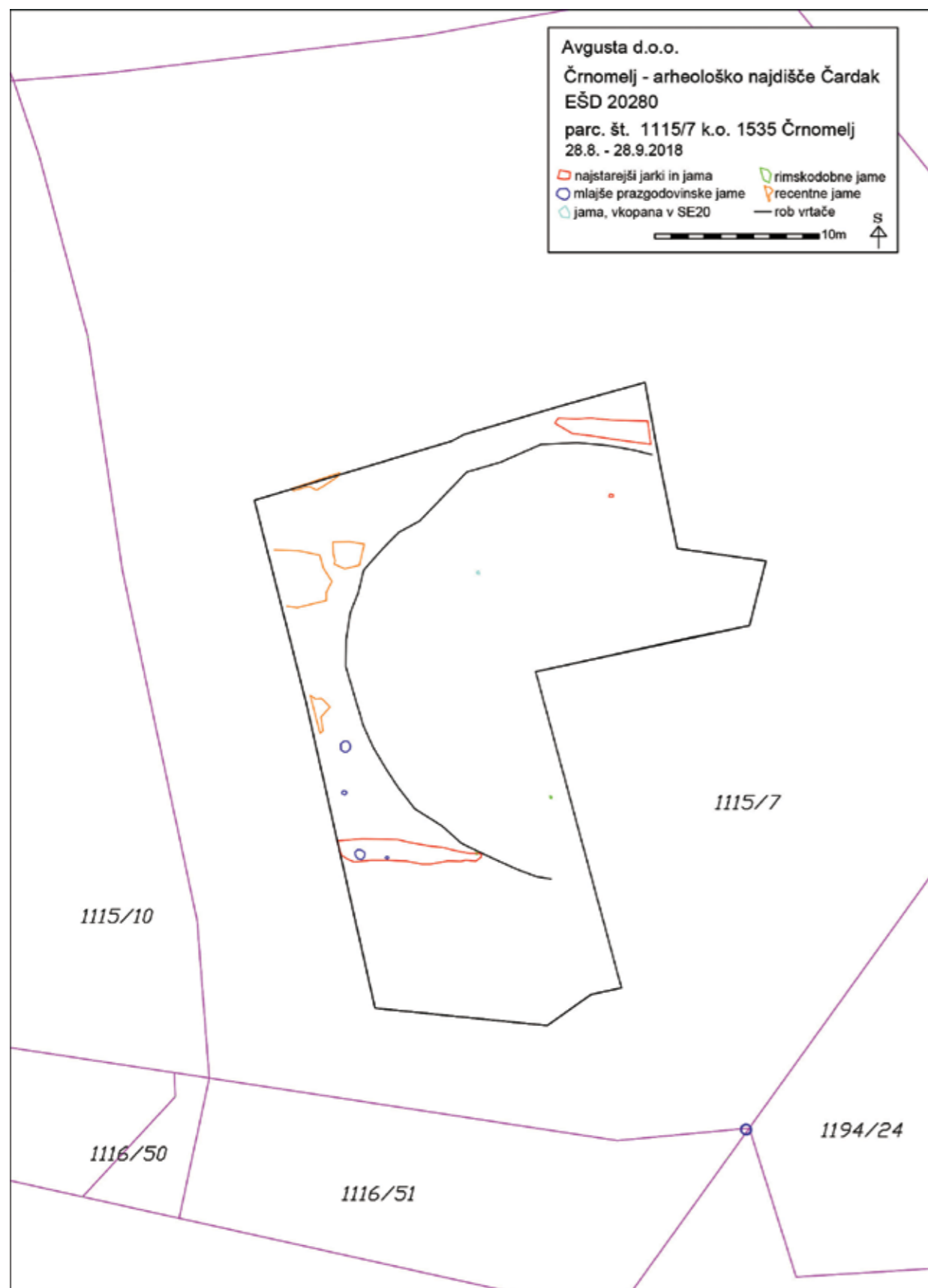
so zapolnjevale vrtačo (Omahen 2018, Strokovno poročilo o arheološkem testnem izkopu na arheološkem najdišču Čardak (parc. št. 1113/15, 1115/7, 1115/8, 1121 in 1122/1, k. o. 1535 Črnomelj; hrani ZVKDS, OE Novo mesto). Na podlagi rezultatov predhodne raziskave so bila med 28. 8. in 28. 9. 2018 na območju vrtače izvedena arheološka izkopavanja. Dela je izvajala ekipa podjetja Avgusta, d. o. o., pod vodstvom dr. Uroša Koširja, univ. dipl. arheol. Nadzor nad arheološkimi deli je izvajala Tina Britovšek, univ. dipl. arheol., višja konservatorka (ZVKDS, OE Novo mesto).

Pred pričetkom arheoloških izkopavanj so bile plasti vrtače, kot so bile razvidne iz testnih jarkov, tudi pedološko pregledane. Raziskavo sta opravila dr. Helena Grčman, univ. dipl. inž. agr., in Rok Turniški, mag. inž. agr., iz Oddelka za agronomijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani (neobjavljeno poročilo Grčman, H., in Turniški, R., 2018, Pedološka raziskava izkopa v Črnomlju). Plasti so bile primerljive s tistimi, raziskanimi na lokaciji Čardak II. So koluvijske nastanka, vmes pa se pojavljajo pokopani Ab horizonti. Med epizodami koluviacije je preteklo vsaj 100 let, da se je vmes lahko tvoril humus. Raba tal je bila bodisi travniška ali pa obdelovalna.

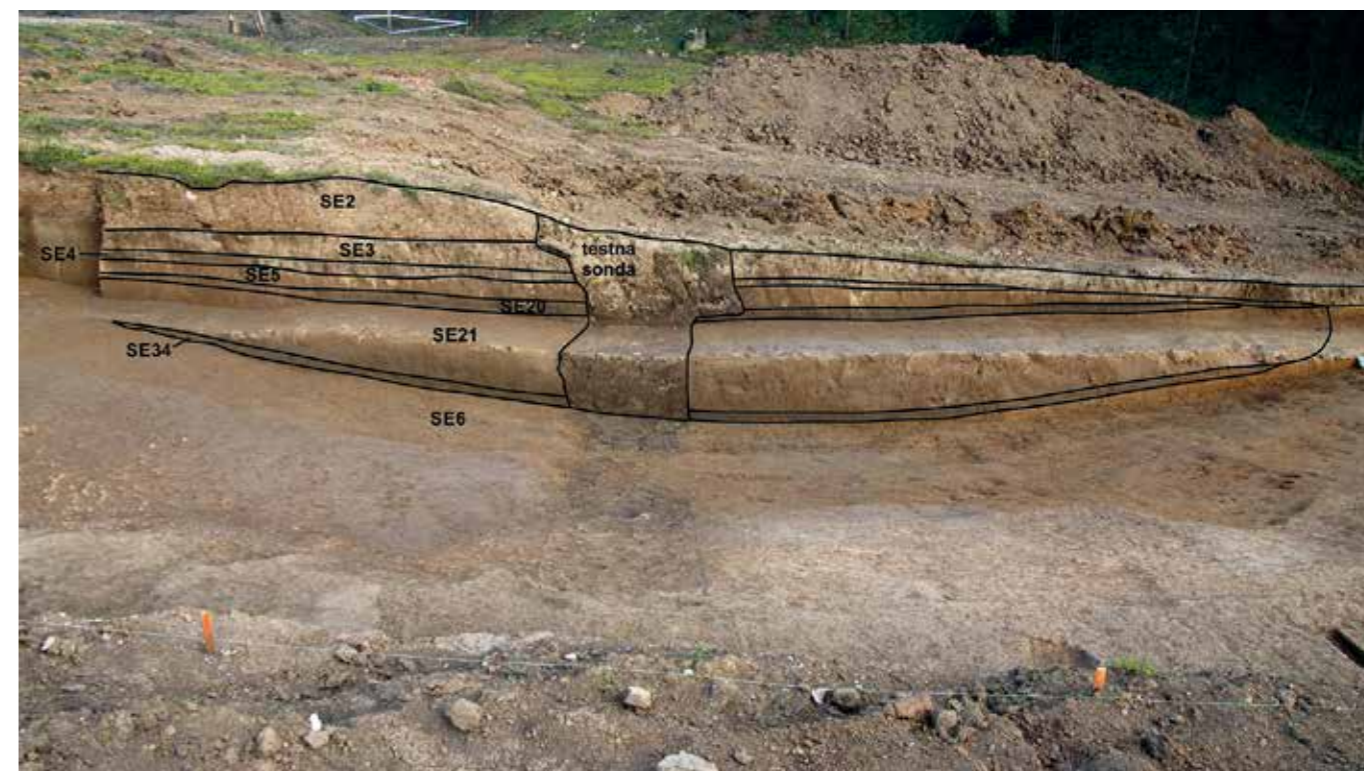
V vrtači je bilo nad geološko podlago iz rdečkaste ilovice odkritih več zaporednih plasti svetlih koluvijskih nanosov in temnejših pokopanih tal oz. Ab horizontov. Prvi koluvijski (SE6) ni vseboval najdb, radiokarbonsko pa je bil datiran v čas 5450 ± 60 BP oz. 4450–4050 cal BC (2σ, 95,4 %; Ki-195565). Najstarejša pokopana tla (SE34), ki so nastala na sterilnem koluvijski, so bila datirana v čas 3440 ± 90 BP oz. 1960–1520 cal BC (2σ, 95,4 %; Ki-19609).

Pod temi najstarejšimi pokopanimi tlemi je bil na južnem robu vrtače odkrit plitev jarek s prazgodovinsko keramiko. Podoben jarek je bil odkrit tudi na severnem robu vrtače, kjer pa ni imel stika z najstarejšimi pokopanimi tlemi, ki niso segla čisto do severnega roba vrtače. Kljub temu je verjetno, da sta oba jarka sočasna. V severovzhodnem delu vrtače je bila pod plastjo pokopanih tal še manjša jama za stojko. Najstarejša pokopana tla so bila prekrita z novim koluvijskim nanosom (SE21), na katerem so nastala tudi nova tla (SE20). Po odstranitvi teh pokopanih tal se je na zahodnem robu vrtače pokazala skupina štirih manjših plitvih jam, vkopanih v geološko podlago. Dve izmed njih sta presekali tudi polnilo jarka, ki je potekal po južnem robu vrtače, iz česar je razvidno, da gre za mlajšo poselitveno fazo. Na sredini vrtače je bila plast pokopanih tal presekana z eno samo jamo za stojko.

V zgoraj naštetih plasteh je bila prisotna izključno prazgodovinska keramika, medtem ko so bili v naslednjem, najmlajšem koluvijskem nanosu (SE5) že prisotni tudi rimskodobni kosi. Koluvijski je bil presekani z dvema majhnima jamama. Na najmlajšem koluvijski je bila ohranjena še zadnja, najmlajša plast pokopanih tal (SE4) s prazgodovinskimi in rimskodobnimi najdbami. Nad plastmi v vrtači je bila moderna ornica (SE3), na severnem delu pa tudi debelo moderno nasutje (SE2). Plasti v vrtači so bile poškodovane s štirimi modernimi vkopi.

Črnomelj, arheološko najdišče Čardak, pregledni načrt izkopavanj (avtor: J. Rupnik)

Črnomelj, arheološko najdišče Čardak, pogled na presek vrtače (avtor: M. Omahen)

20 Minka Osojnik

EŠD: 3626

Naselje: Dolenja Trebuša

Občina: Tolmin

Ime: Dolenja Trebuša – cerkev sv. Jakoba

Področje: UA

Obdobje: zadnja četrtina 18. stoletja, 1786

Cerkev sv. Jakoba stoji ob cesti iz Dolenje v Gorenjo Trebušo. Poznobaročno stavbo sestavljajo pravokotno zaključen prezbitერიj, širša in višja pravokotna ladja ter zvonik. Razen zvonika, ki je krit s pločvino, so ostali deli prekriti z zarezniki. Del cerkvene opreme je baročen kamnit oltar. Tla v cerkvi do zadnje obnove niso bila enotno tlakovana. Prezbitერიj je bil tlakovan s keramičnimi ploščicami z večbarvnim vzorcem, po sredini ladje pa je bil ohranjen tlak iz terazzo ploščic z rombastim vzorcem in obrobo, ki pa ni bila v celoti ohranjena. Manjkajoči del obrobe in preostali prostor v ladji okoli cerkvenih klopi je bil tlakovan s preprostimi enobarvnimi oker keramičnimi ploščicami, območje pod klopmi pa sploh ni bilo tlakovano, temveč je bil ohranjen le estrih.

Domačini so v cerkvi želeli poenotiti tlak in hkrati urediti talno ogrevanje. Ker so terazzo ploščice v ladji kvaliteten izdelek, uporabljen tudi v nekaterih cerkvah na Idrijskem

(npr. Ledinske Krnice in Gorenji Vrsnik), smo sprva poskusili najti zalogo ploščic, s katerimi bi obrobo dopolnili, vendar nam je ni uspelo najti. Po neuspešnem iskanju izvajalca, ki bi na novo izdelal manjkajoče ploščice, se je investitor odločil, da položi nov enoten kamnit tlak. Ta je izveden iz granitnih ploščic in svetlo sivega kamna, iz katerega so narejene pravokotna obroba prostora med klopmi sredi ladje, stopnice v prezbitერიj in obroba okoli podesta glavnega oltarja. Terazzo ploščice so bile predhodno previdno odstranjene, zložene na palete in odpeljane v skladišče ZVKDS, da bodo v primeru obnove podobnih tlakov v drugih objektih lahko ponovno uporabljene.

Dolenja Trebuša, cerkev sv. Jakoba, tlakovanje v ladji pred obnovo (foto: M. Osojnik)

21 Eda Belingar

EŠD: 16024

Naselje: **Dolnja Košana**

Občina: Pivka

Ime: **Dolnja Košana – vas**

Naslov: Dolnja Košana, parc. št. 87, k. o. Košana

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

V Košanski dolini, nad hudournikom Farjevec in vzhodno od Košanskega hriba stoji gručasta vas Dolnja Košana, katere severni rob soustvarjata cerkev sv. Štefana in pokopališče. Cerkev je nekdanje obdajalo zidovje protiturškega tabora, od katerega je manjši del še ohranjen. Prvotno pokopališče je ležalo okrog cerkve znotraj obzidja. Leta 1830 je bil izdelan načrt za novo pokopališče, ki je bilo dokončano leta 1838, kot priča letnica ob vhodu. Takrat so opustili pokopavanje ob cerkvi. Načrt novega pokopališča je predvidel nasutje 400 klafter zemlje, kar so tudi uresničili. Izrisali so tudi načrt nove mrtvašnice, ki so jo predvideli na mestu starega stolpa protiturškega tabora, ki so ga že uporabljali za mrtvašnico s secirnico. Mrtvašnico so uporabljali še v 20. stoletju. Ne vemo, ali so prvotno mrtvašnico dokončali po načrtih, kajti prvi posnetek, s katerim razpolagamo, je šele iz leta 1895, ko je objekt imel enokapno, proti cerkvi padajočo streho. V sedemdesetih letih 20. stoletja so na mestu mrtvašnice postavili sedanjo mrliško vežico, pred nekaj leti pa so na novo izdelali streho z daljšimi napušči.

Obstoječa mrliška vežica ima pravokoten tloris in je prekrita s simetrično dvokapno, na daljših napuščih slonečo streho. Vzhodna zatrejna fasada je opremljena z večjimi vhodnimi vrati, okensko odprtino v pritličju in še eno manjšo nad vrati. Tri okenske odprtine se odpirajo še na južni steni. Vse odprtine zapira aluminijasto stavbno pohištvo.

V volilnem letu 2018 smo prejeli vlogo Občine Pivka, da želi pred mrliško vežico postaviti nadstrešek s tlorisno površino pribl. 5,40 x 3,70 m, ki pa ne bi smel posegati v obstoječa grobna polja ter ovirati bodočih klasičnih pokopov v obstoječe grobove. Obenem naj ne bi bil prevelik finančni izdatek. Zaprošeni smo bili za izdelavo idejnega predloga za novi nadstrešek. Občina Pivka je nameravala tudi zamenjati obstoječe tlakovanje pred vežico z novim v istem obsegu.

Izdelana sta bila dva predloga, izbran pa tisti z enokapno streho. Nadstrešek je bil zasnovan kot objekt, katerega nosilna konstrukcija bo kovinsko ogrodje na štirih točkovno temeljenih stebrih, streha pa enokapnica s steklenim polnilom. Zaradi omejenih finančnih sredstev nadstrešek ni bil izveden v celoti po prvotni zamisli. Ker je že samo oblikovanje mrliške vežice nekakovostno, se tudi z novim posegom stanje ni bistveno izboljšalo.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanjem, do novih odkritij ni prišlo. Idejni predlog za nadstrešek je izdelala arhitektka

ZVKDS, OE Nova Gorica, Katja Kosič, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar.

Dolnja Košana, mrliška vežica z novim nadstreškom (foto: E. Belingar, 2019)

22 Marta Bensa

EŠD: 3631

Naselje: **Drežnica**

Občina: Kobarid

Ime: **Drežnica – cerkev Srca Jezusovega**

Področje: R

Obdobje: 1928

Monumentalna neoromanska romarska cerkev je bila zgrajena leta 1012 na mestu starejše podružnične cerkve po načrtih arhitekta Janeza Pascherja. Del poslikave v notranjščini je izvedla E. Galli, večino pa leta 1942 A. Černigoj z Z. Mušičem. Glavna vhodna vrata, stranska vhodna vrata ter vrata zakristije in zvonika cerkve je izdelalo mizarstvo Koren iz Kobarida. Krasi jih izdelano kovano okovje. Veliki kovani tečaji vrat ter ključavniški in zapiralni mehanizmi so bili izdelani v kovaški delavnici v Gorici. V krajevnih glasilih omenjajo, da so bila vrata cerkve izdelana leta 1928.

Splošno stanje vrat je bilo slabo. Vsa vhodna vrata so bila precej poškodovana, najbolj pa so bila poškodovana vrata zvonika. Tu je bil les tako razpadel in preperel, da je bila potrebna njegova popolna rekonstrukcija. Kovani elementi vseh vrat so bili zelo zarjaveli, v spodnjem delu je bil na zunanji strani pritrjen estetsko oblikovan kos medeninaste pločevine, ki je ščitil vrata pred talno vlago. Ta del pločevine je bil na vrata pritrjen z okrasno izdelanimi bakrenimi žeblički.

Vrata so se demontirala in pripeljala v delavnico. Sledi povzetek poročila o restavratorskem posegu, ki ga je pripravil Zoran Flander (Konservatorsko-restavratorska obnova vrat zakristije, stranskega vhoda in vhoda v cerkev na severni strani ter rekonstrukcija vrat zvonika, marec 2019). Po dokumentiranju stanja so se odstranjevali vsi kovinski elementi, torej tudi

Drežnica, cerkev Srca Jezusovega, vhodna vrata zvonika pred restavratorskim posegom (foto: M. Bensa, 2017)

Drežnica, cerkev Srca Jezusovega, kovanje okrasnih bakrenih žbljev (foto: Z. Flander, 2018)

ključavnice in zaščitne medeninaste pločevine v spodnjem delu vrat. Neustrezni, razlomljeni leseni deli so bili odstranjeni in nadomeščeni z novimi. Naslednja postopka sta bila brušenje ostankov starih premazov ter čiščenje vseh utorov in okrasnih profilov. Večje razpoke so se očistile umazanije in starih kitov ter zapolnile s tankimi lesenimi letvicami. Velike poškodbe lesa so bile prisotne tudi v spodnjem delu vrat, kjer je les pod vplivom vlage popolnoma razpadel. Tu je bilo treba poškodovani les odrezati ter ga nadomestiti z novim. Veliko poškodb na lesu je bilo tudi v predelu kljuge. Razpokan notranji okrasni pokrov ključavnice je bil zlepljen v celoto. Tudi tu je bilo dodanih nekaj novih lesenih vstavkov, obdelanih po obliki. Sledila sta končno brušenje vrat ter njihova priprava za izvedbo estetske in površinske zaščite. Vrata zvonika so bila v izredno slabem stanju, ker se je les pod močnim vplivom

Drežnica, cerkev Srca Jezusovega, vhodna vrata zvonika po restavratorskem posegu (foto: Z. Flander, 2018)

sonca zvil v konkavno, banjasto obliko. Poleg tega je bil les tudi zelo razpokan in poškodovan. Zato smo se odločili za popolno rekonstrukcijo lesenega dela vrat. Izbrali smo hrastov les radialnega prereza brez vej. Iz kovinskih elementov vrat so se mehansko odstranili ostanki barvnega premaza in rje. Končno čiščenje se je opravilo s topli. Površinska in estetska zaščita kovine je bila izvedena po postopku kovaške brunure. Za končno zaščito se je na kovane elemente nanese premaz renesančnega voska. Odkapna pločevina spodnjega dela vrat se je najprej očistila z vodo, potem z 10-odstotno vodno raztopino EDTA. Nato se je premazala z voskom. Sledilo je kovanje okrasnih bakrenih žbljev za pritržitev zaščitne pločevine v spodnjem delu vrat. Kovinostrugar je izdelal bakrene odkovke (pozitivno in negativno obliko glave žblja) za utopno kovanje. Iz pločevine se je izrezal krogec, ki se je položil v pozitiv, na nastavljenem negativu pa se je z močnim udarcem kladiva odkovala glava žblja. Odvečni rob oziroma ostanek pločevine na odkovku se je nato odbrusil, da je nastala pravilno oblikovana glava. Okrasni žblji so bili tako izdelani v celoti in pritrženi na pločevino. Sledila je izvedba barve in končne zaščite vrat, za katero je bila uporabljena oljna lazura *Kreidezeit*. Sestavljeni so bili vsi kovani elementi, sledila je montaža vrat. Restavratorska dela je izvedel akademski restavrator Zoran Flander.

23 Mitja Pergar, Boris Vičič, Špela Govže

EŠD: 128

Naselje: Drnovo

Občina: Krško

Ime: Drnovo – arheološko najdišče Neviodunum

Področje: R, A

Obdobje: 1.–4. stoletje

Na ZVKDS, RC, Oddelku za kamen in štukaturo smo v avgustu 2018 izvedli konservatorsko-restavratorske posege na treh grobnicah v Drnovem pri Krškem. Konservatorski nadzor je izvajal Mitja Pergar iz ljubljanske območne enote ZVKDS.

Municipium Flavium Latobicorum Neviodunum (sedaj Drnovo pri Krškem) je bil v rimskih časih center romaniziranih prebivalcev keltskega plemena Latobijcev, ki so bili naseljeni po vsej dolenski regiji. Poleg Emone, Celeie in Poetovie je bil Neviodunum četrto rimskodobno mesto na ozemlju sedanje Slovenije.

Raziskave na območju ceste Drnovo–Cerklje so bile vključene v okvir arheoloških izkopavanj ob planirani avtocesti Krška vas–Smednik. Raziskave so odkrile 18 grobnic ali grobnih struktur, razporejenih v tri neodvisne skupine; ustrezno navadam Rimljanov so bile nanizane ob cesti, ki je vodila iz Drnovega proti Gorjancem. Nekateri od grobov so bili preproste antične kamnite krste, izdelane iz velikih lapornatih plošč. Vse druge grobnice so bile v celoti zgrajene iz kamna in jih zato upravičeno imenujemo grobne strukture. Te grobnice so bile relativno trdno zgrajene in grobo ometane z izravnalnim ometom. V eni od njih so bili ohranjeni tudi ostanki fresk z rastlinskim motivom. Grobnice je zaključeval banjast obok, ki pa se žal ni ohranil. Prekrivala jih je gomila. Grobnice so bile skoraj povsem vkopane v zemljo, za dostop pa je služil poseben jarek (dromos). Zlomljene ali prirejene kamnite plošče so zapirale dostop. Najbolj tipična grobnica je bila zaprta z ogromnim kamnitim okvirjem in ploščo, opremljeno z železno rinko, s katero je bilo ploščo možno premikati. Na notranjem zidu je bila kamnita ali opečnata polica za obredne grobne pridatke. Vse pokojnike so pred pokopom kremirali, večje grobnice pa je družina uporabljala več generacij. Večina preiskanih grobnic je bila bodisi deloma poškodovana ali pa popolnoma izpraznjena že v preteklih obdobjih. K sreči je ena od grobnic ostala nedotaknjena; lončene posode v njej so bile popolnoma ohranjene (dve posodi s pepelom in en večji lonec s čašo). Grobnice v Drnovem, kot ena od najbolj izjemnih zapuščin antičnih Latobijcev, datirajo v 2. in 3. stoletje našega štetja.

Tri grobnice, ki so bile med ostalimi arheološkimi najdbami odkrite ob izkopavanjih pri gradnji avtoceste, so bile premaknjene na sedanjo lokacijo izven trase ceste in prezentirane pod manjšim kozolcem, ki jih štiti pred neposrednimi vremenskimi vplivi.

Grobnice v Drnovem so bile pred konservatorsko-restavratorskim posegom zanemarjene in zaraščene z vegetacijo, ki je bila prisotna tako med tlakovci kakor tudi

znotraj grobnic. V grobnicah so se nabirale različne smeti, na površini kamna pa so bile prisotne tako nečistoče in sekundarne obloge kakor tudi biološki dejavniki propadanja (lišaji, mahovi ...). Nekateri deli grobnic so bili nestabilni, zlasti močno poškodovana je bila opeka pri tretji grobnici. Tudi omet v notranjosti druge grobnice je bil delno prhek in preperel. Podoba so kazile neustrezne temne domodelacije na poškodovanih mestih.

Po izvedeni fotografski dokumentaciji so bile narejene sonde in je bila izbrana najustreznejša metoda za čiščenje kamna. Predhodno so bile površine kamna premazane z biocidnim sredstvom.

Neustrezne temno rjave plombe, ki so kazile podobo tretje grobnice, so bile z notranje in zunanje strani ročno odstranjene s pomočjo kamnoseškega drobnega orodja. Pred začetkom kitanja je bilo narejenih več testnih malt v ustreznem materialu, ki je po videzu in lastnostih podoben naravnemu kamnu. Nadomestna malta je bila izdelana iz naravnega hidravličnega apna NHL 3.5, rumenkaste mivke in finega kalcitnega peska. Prhek omet v notranjosti druge grobnice je bil delno odstranjen in nadomeščen z novim ometom ter po zgledu starega nekoliko patiniran. Zlasti pri prvi in tretji grobnici je bilo nekaj nestabilnih delov, ki jih je bilo treba utrditi oziroma na novo pozidati. V slabem stanju je bila zlasti opeka, ki je bila dopolnjena z malto iz naravnega hidravličnega apna NHL 3.5 z drobljeno opeko in dodatkom belega cementa. Urejena je bila tudi okolica grobnic. Zemlja je bila odkopana, položen je bil geotekstil in nasut savski prod, kar naj bi preprečevalo oziroma vsaj ustrezno upočasnilo nadaljnjo rast vegetacije v bližini grobnic. Označevalna tabla, ki je ležala na tleh, je bila ponovno nameščena na lesena nosilca. V sklopu konservatorsko-restavratorskih del je bil obnovljen tudi kozolec, ki štiti grobnice pred neposrednimi atmosferskimi vplivi. Polomljeni strešniki so bili nadomeščeni z novimi, tisti, ki so bili le zamaknjeni, pa so bili nameščeni na svoje prvotne pozicije.

Sodelujoči pri restavratorskem posegu: Špela Govže, Robert Kuret, Maks Bricelj, Krovstvo Tršinar

Odgovorni konservator: Mitja Pergar, ZVKDS, OE Ljubljana

Drnovo, Neviodunum, grobnica pred posegom (foto: arhiv ZVKDS, RC)

Drnovo, Neviodunum, sonda odstranjevanja oblog (foto: arhiv ZVKDS, RC)

Drnovo, Neviodunum, odstranjevanje oblog s kamnitih delov grobnice (foto: arhiv ZVKDS, RC)

Drnovo, Neviodunum, urejanje okolice grobnice (foto: arhiv ZVKDS, RC)

Drnovo, Neviodunum, odstranjevanje neustreznih domodelacij (foto: arhiv ZVKDS, RC)

Drnovo, Neviodunum, preizkušanje različnih receptov za pripravo ustrezne nadomestne malte (foto: arhiv ZVKDS, RC)

Drnovo, Neviodunum, dopolnjevanje poškodb z nadomestno malto iz apna NHL in ustreznega peska (foto: arhiv ZVKDS, RC)

Drnovo, Neviodunum, grobnice po končanem konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: arhiv ZVKDS, RC)

24 Emina Frljak Gašparovič

EŠD: 7903

Naselje: Dvorje

Občina: Cerklje na Gorenjskem

Ime: Cerklje na Gorenjskem – grad Strmol

Naslov: Dvorje 3

Področje: R

Obdobje: sredina 18. stoletja

Oljna slika iz likovne zbirke gradu Strmol je domnevno nastala v 17. stoletju in je delo neznanega avtorja. S puščicami prebodeni svetnik Boštjan je upodobljen v trenutku, ko odvezan z drevesnega debla pada v naročje usmiljene vdove Irene. Ob njegovih nogah ležita vojaški oklep in ščit, nad njim bdijo angeli.

Ob prevzemu je bila slika v relativno slabem stanju, čeprav je v preteklosti že bila restavrirana. Platneni nosilec je bil podlepljen in napet na razpadajoč podokvir brez zagozd. Robovi originalnega nosilca so bili povsem razcefrani, vidne so bile sledi rje, ki so se z zarjavelih žebličkov prenesle na niti tkanega nosilca. Originalno barvno plast so prekrivali debeli sloji nečistoče, porumenelega laka, retuš in preslikav.

Robovi razpok barvne plasti so se vihali navzgor, se luščili in odpadali skupaj s podlogo.

Konservatorsko-restavratorski poseg se je začel z natančnim pregledom, popisom in fotografiranjem stanja slike ob prevzemu. Ultravijolična fluorescenca (UVF) je potrdila domnevo, da so na sliki različno debeli nanosi neoriginalnih lakov, retuše in preslikave. Krhki slikovni sloji so bili nato zaščiteni z lističi specialnega papirja, premazanimi z 10-odstotno raztopino BEVE 371 v White spiritu in obenem utrjeni. Lističi so preprečevali morebitno kršenje in odpadanje koščkov slikovnih plasti pri postopkih snemanja nosilca s podokvirja in odstranjevanja podlepljenega platna.

V preteklosti je bil nosilec ojačan s platnom, ki je bilo na hrbet slike prilepljeno z močnim lepilom neznane sestave. Ker je bilo lepilo za toplila povsem neobčutljivo, je bilo dodano platno odstranjeno mehansko, v trakovih. Žal se je šele v zadnji fazi izkazalo, da je podlepljeno platno poslikano. Izvedene so bile dodatne naravoslovne preiskave, ki so obsegale rentgensko radiografijo ter optično mikroskopijo odvzetih vzorcev (poročilo o preiskavah sta pripravili Petra Bešlagič, kons.-rest., in Sonja Fister, kons.-rest. teh.). Z analizo pridobljenih rezultatov smo prišli do zaključka, da je bilo podlepljeno platno prvotno večjega formata. Na njem je upodobljena Marija z detetom. Podoba je bila, še sveže naslikana, premazana z rdečerjavo barvo in z licem prilepljena na hrbet slike Sv.

Grad Strmol, neznan avtor, Sv. Boštjan, 17. stoletje, 87,2 x 64 cm, olje na platnu, stanje slike pred posegom (foto: E. Frljak Gašparovič)

Grad Strmol, neznan avtor, Sv. Boštjan, 17. stoletje, 87,2 x 64 cm, olje na platnu, fotografija ultravijolične fluorescenca (UVF) (foto: E. Frljak Gašparovič)

Boštjan z lepilno maso, za katero se je izkazalo, da vsebuje naravno smolo in rumeni oker. Primerjava stratigrafij vzorcev, odvzetih z odstranjenega platna s stratigrafijami barvnih plasti, ki so ostale prilepljene na hrbet slike Sv. Boštjan, je pokazala, da so se slikovni sloji razplastili in tako je del barve ostal na odstranjenih kosih podlepljenega platna, del pa se je prilepil na hrbet slike Sv. Boštjan. Ker je originalni nosilec relativno stabilen (z izjemo močno poškodovanih robov), je bila slika v kasnejših fazah konservatorsko-restavratorskega posega zgolj oblepljena s platnenimi trakovi, kar je obenem omogočilo tudi delno prezentacijo podobe, odtisnjene na hrbišču slike. Postopku odstranjevanja podlepljenega platna je sledilo odstranjevanje tako imenovanega facinga s toplom White spirit in pinceto. Slika je bila nato nameščena v toplotno nizkotlačno mizo, kjer se je na temperaturi 65 °C lepilna masa za utrjevanje zmečkala in s pomočjo nizkega tlaka prodrla v vse slikovne sloje ter jih med seboj povezala. Odvečna Beva 371 je bila z lica odstranjena z bombažnimi tamponi, rahlo prepojenimi z White spiritom. Po stabilizaciji slikovnih slojev so bila s testnim sondiranjem izbrana učinkovita sredstva za odstranjevanje neoriginalnih slojev. Stari lak je bil odstranjen z acetonom, trdovratne nečistoče in ostanki laka z žolčnim milom, neustrezne retuše in preslikave pa z 10-odstotno raztopino dimetilsulfoksida (DMSO) v etil acetatu. Stari kiti so bili odstranjeni mehansko, s skalpeli. Poškodbe slikovnih

slojev so bile zapolnjene z maso, pripravljeno iz akrilne emulzije in bolonjske krede. Postopku sušenja je sledilo prilagajanje kita površini originala z bombažnimi tamponi, rahlo prepojenimi z acetonom. Na mesta večjih poškodb so bile nato s tanko iglo imitirane razpoke. Po izvedbi kitanja poškodb slikovnih slojev je bila slika napeta na nov leseni podokvir z zagozdami in distančnim robom, ki preprečuje stik nosilca z letvicami podokvirja. Prvi fazi retuširanja oz. podlaganja retuše s kakovostnimi gvaši (Schmincke) so sledili lakiranje slike z damar lakom, finalizacija retuše in rekonstrukcija večjih manjkajočih predelov z visokokakovostnimi smolnimi barvami (Gamblin Conservation Colors). Po izvedbi retuše je bila slika ponovno lakirana, tokrat s polsijajnim damar lakom. Pred montažo slike v okrasni okvir so bili poškodbam izpostavljeni robovi slike zaščiteni s klejnim trakom, na hrbišču pa je bila na letvice lesenega podokvirja pritrjena tanka lesena plošča, ki preprečuje nabiranje prahu in druge nečistoče na hrbišču slike.

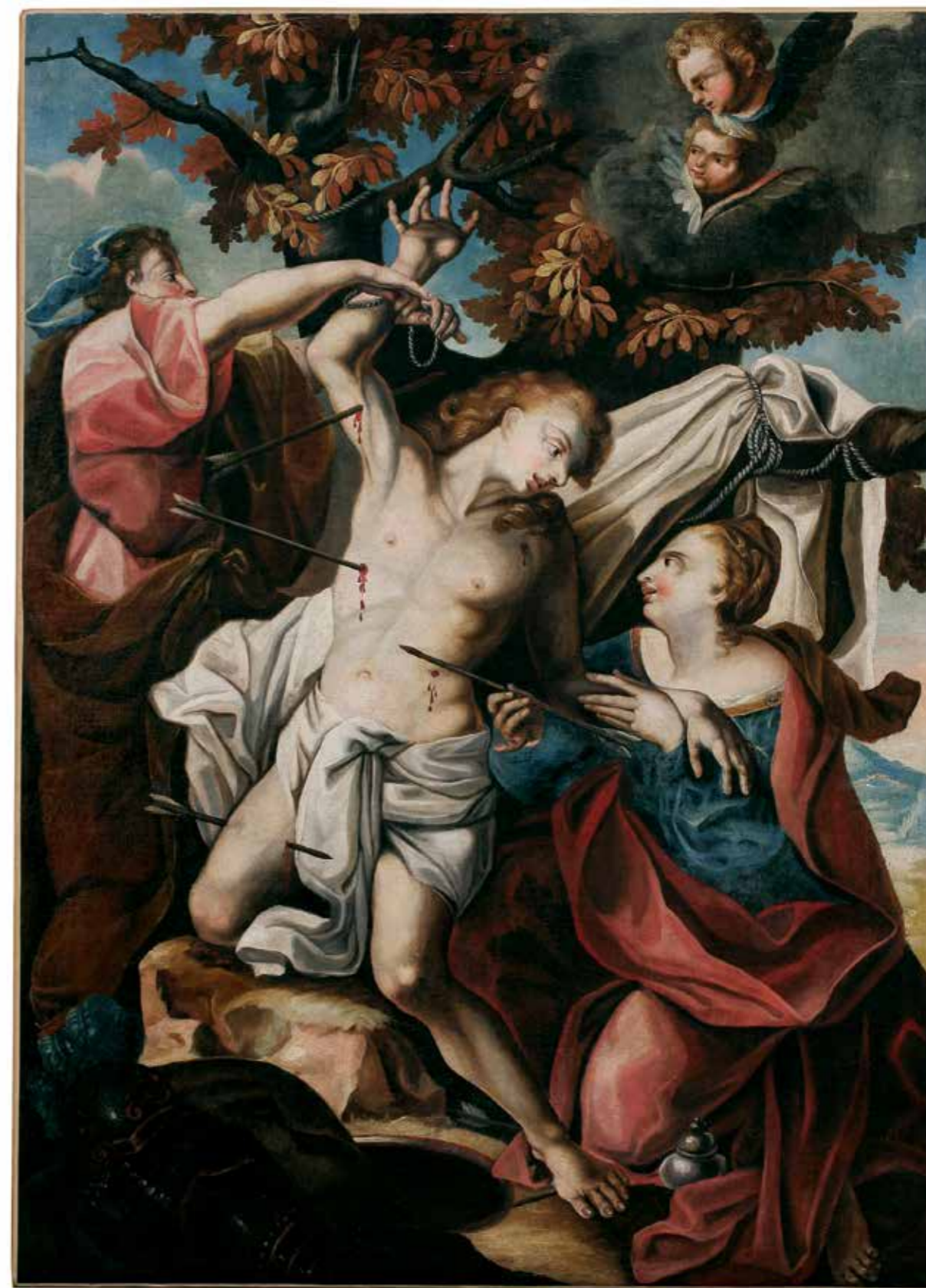
Grad Strmol, neznani avtor, Sv. Boštjan, 17. stoletje, 87,2 x 64 cm, olje na platnu, hrbet slike s podobo, odtisnjeno s podlepljenega platna (foto: E. Frljak Gašparović)

Grad Strmol, neznani avtor, Sv. Boštjan, 17. stoletje, 87,2 x 64 cm, olje na platnu, detajl v različnih fazah dela: po čiščenju (zgoraj levo), po kitanju (zgoraj desno), po podlaganju retuše (spodaj levo) in po finalizaciji retuše (spodaj desno) (foto: E. Frljak Gašparović)

Grad Strmol, neznani avtor, Sv. Boštjan, 17. stoletje, 87,2 x 64 cm, olje na platnu, slika po postopku kitanja poškodb slikovnih slojev (foto: E. Frljak Gašparović)

Grad Strmol, neznani avtor, Sv. Boštjan, 17. stoletje, 87,2 x 64 cm, olje na platnu, stanje slike po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: E. Frljak Gašparović)

25 Minka Osojnik

EŠD:	3649
Naselje:	Erzelj
Občina:	Vipava
Ime:	Erzelj – cerkev sv. Mihaela
Področje:	UA
Obdobje:	tretja četrtina 15. stoletja, 1465, 18. stoletje

Cerkev sv. nadangela Mihaela stoji v okviru delno ohranjenega protiturškega tabora, na najvišji točki griča Tabor nad Erzeljem v Vipavskih brdih. V osnovi gotska cerkev, posvečena leta 1466, ki je bila v baroku predelana, je sestavljena iz triosminsko zaključenega prezbiterja, pravokotne ladje in čokatega zvonika pred fasado. Ob južno stranico ladje in prezbiterja je prizidana zakristija.

Cerkev ima skrlato streho, ki je bila v osemdesetih letih prejšnjega stoletja večkrat obnovljena in ima pod skrlami armiranobetonsko ploščo. Zaradi zamakanja dela strehe nad zakristijo je bil v letu 2018 ta del strehe obnovljen, pri čemer se je ohranila originalna kritina. V istem letu se je obnovil cerkveni zid na severnem delu cerkvenega platoja. Pot do manjšega parkirišča pred cerkvijo je bila speljana po zelo strmi makadamski cesti, ki se je ob deževju močno spirala, kar je oteževalo dostop. Zaradi lažjega dostopa se je pot uredila z novim betonskim tlakom. Vsa dela je izvedlo gradbeno podjetje Remont, d. o. o., iz Ajdovščine.

26 Nataša Lapanja Jazbec

EŠD:	4124
Naselje:	Famlje
Občina:	Divača
Ime:	Famlje – cerkev sv. Tomaža apostola
Področje:	R
Obdobje:	visoki srednji vek, sredina 15. stoletja, druga četrtina 17. stoletja, 1647, druga četrtina 18. stoletja, 1735

Podružnična cerkev sv. Tomaža z romansko ladjo, ki je bila krajša in nižja, in zvezdasto obokanim prezbiterijem iz srede 15. stoletja (rebra odbita) stoji sredi vasi. Freske so odkrili leta 1950, restavrirali pa leta 1967. »Freske v Famljah se uvrščajo med najzanimivejše, a hkrati razmeroma osamljene primerke stenskega slikarstva na Primorskem z zaznavno zahodno, italijansko usmeritvijo.« (Janez Hofler, Srednjeveške freske v Sloveniji, Primorska, Družina, d. o. o., Ljubljana 1997.) Na stropu v sredini je naslikan Kristus v mavrični glorijski kot

Famlje, cerkev sv. Tomaža apostola, detalj poslikave pred posegom (foto: N. Lapanja Jazbec)

Famlje, cerkev sv. Tomaža apostola, del poslikave po interventnem posegu (foto: N. Lapanja Jazbec)

Pantokrator z dvignjeno desnico, ki blagoslavlja. Obkrožajo ga evangelisti, dva angela v molitvi in štirje preroki do pasu z napisnimi trakovi (kralja David in Salomon). Po stenah v spodnjem pasu so apostoli, naslikani pred zavesami z bogatimi brokatnimi vzorci (kar lahko nakazuje vpliv beneškega slikarstva). Vidni so Peter, Andrej, Janez in Jakob. V obočnih kapah sta ohranjena le poslikava sv. Helene in svetnik na južni strani. Na stenah v zgornjem pasu so prizori Kamenjanje sv. Štefana (grafična predloga iz let 1440–1450 Mojstra Kalvarije, ki je bil širše znan tudi po severni Italiji), sv. Jurij in sv. Mihael. Na notranji strani slavoloka zgoraj je prizor Darovanje Abela in Kajna. Spodaj sta neznani škof in sv. Sebastijan.

Za restavriranje najbolj kritičnih predelov poslikav so bila v avgustu 2018 odobrena interventna sredstva. Najnujnejši posegi, opravljeni na freskah, so bili utrjevanje barvne plasti, utrjevanje finega in grobega ometa, kitanje, skratka zaščita pred odpadanjem. Nečistoče, kot so saje, prah, pajčevina čez in čez, so bile odstranjene s slikovnih površin mehansko z omelcem. Barvna plast se je utrjevala z amonijevim kazeinatom, vendar samo zgornji del poslikanih sten in strop, slavoločna stena zgoraj in prizori v obočnih kapah, kjer je bila barvna plast spulverizirana. Sledilo je utrjevanje z nanokalkom, in sicer po vseh poslikavah. V spodnjem delu poslikav, kjer so te najbolj ohranjene (severna stena), sta bila dovolj dva nanosa. Povsod v zgornjem pasu so bili nanoseni vsaj štirje nanosi. Utrjevanje finega ometa je potekalo skupaj z utrjevanjem barvne plasti. Postopek je bil nujen, saj na kritičnih mestih, kjer so bila močna odstopanja od osnove, ne bi bilo mogoče nadaljevati restavratorskih posegov. Pred posegom so bili na kritičnih mestih koščki japonskega papirja prilepljeni z *Tayloso MA 1000* od prejšnje intervencije. Za utrjevanje so bili uporabljeni *nanokalk*, *Calosil E5* in *Estel 1000*. Najbolj poškodovani predeli so bili sproti obšivani z malto. Globinsko utrjevanje oz. injiciranje je potekalo sistematično po vsej slikovni površini. Mehurji so nastali na mestih, kjer je voda skozi špranje v fasadi med kamni ali skozi streho neposredno vdrla do poslikav, talna vlaga pa je razen na severni steni v spodnjem pasu povzročila odpadanje in degradacijo fresk. Zaradi premika prezbiterja je prisotnih več razpok, ki so se od zadnjega restavriranja razširile, malta pa zdrobila. Razpoke je bilo treba očistiti (sipal se je prah s podstrehe), poškodovano malto pa odstraniti. Uporabljena je bila injicirna masa *Calnova*. Za kitanje je bila uporabljena izključno apnena malta od grobe do fine zrnatosti. Globlje poškodbe so bile pokitane v več nanosih. Pokitane so bile vse večje razpoke od gotskega okna čez strop do slavoloka in po celotni fasadi. Posegi so bili v okviru razpoložljivih sredstev uspešno zaključeni, freske pa tako lahko počakajo na boljše čase. Dela sva izvedli Nataša Lapanja Jazbec in Polona Semenič pod strokovnim nadzorom odgovorne konservatorke Minke Osojnik in restavratorke Marte Bensa iz ZVKDS, OE Nova Gorica.

27 Lilijana Medved, Irena Čuk, Branko Ramšak

EŠD:	8985
Naselje:	Fram
Občina:	Rače – Fram
Ime:	Fram – vas
Naslov:	Turnerjeva ulica 123
Področje:	E
Obdobje:	19. stoletje, 20. stoletje

Pričetek načrtovanja prenove nekdanje Turnerjeve gostilne sega že v leto 2012, ko je Občina Rače – Fram kot lastnica želela zapuščenemu in neuglednemu objektu v središču spomeniško varovane vasi dati primerno novo namembnost. Zaradi dolgotrajnega iskanja ustreznih vsebin je bil končni projekt prenove, usklajen s strokovnimi usmeritvami pristojne spomeniške službe, izdelan in potrjen v letu 2017. Za prostore v stavbi se je namreč zanimala Osnovna šola Fram, ki stoji v neposredni bližini. Odgovorna projektantka Teja Kovač Lozar, u. d. i. a., je zato imela zahtevno nalogo ohraniti čim več izvornih delov starega objekta ter novo funkcijo umestiti v obstoječo prostornino. Raziskave materialov, izvedene med začetnimi posegi, so pokazale dotrajanost večinskega dela opečnih zidov, kar je narekovalo rekonstrukcijo stavbe po že izdelanih načrtih prenove.

Nekdanja gostilna je v dolgih letih delovanja v svojem sprednjem delu, z nekaj odstopanji, ohranila osnovno prostorsko tradicionalnost kmečke hiše iz druge polovice 19. stoletja. V zadnjem, dvoriščnem delu, ki je imel nekoč verjetno gospodarsko funkcijo, pa so po drugi svetovni vojni umestili večnamensko dvorano.

Projekt prenove je predvidel pretežno prilagoditev notranjega tlorisa novi namembnosti, medtem ko je načrtovanje zunanjsčine do neke mere krojila upodobitev gostilne Turner na fotografiji iz prve četrtine 20. stoletja, na kateri so bile vidne tudi fasadne profilacije, ki so bile s sondažnimi raziskavami natančno določene in upoštevane v projektu. Bivši gospodarski del, ki ni več vseboval tradicionalnih oblik, je v načrtih prenove dobil sodobnejšo fasado, ki vizualno ločuje obe nekdanji enoti. Prenova se je izvajala v letih 2017 in 2018, učenci osnovne šole pa so lahko v nove učilnice vstopili že v šolskem letu 2018/19.

Tovrstni pristop prenove oziroma rekonstrukcije sicer nezaščitene stavbe znotraj naselbinskega spomenika je zgleden primer uspešnega sodelovanja investitorja, Občine Rače – Fram, in pristojne spomeniške službe, ki se je v smislu kvalitetnih obnov v vasi potrdilo že v preteklosti.

Fram, nekdanja Turnerjeva gostilna pred prenovno (foto: L. Medved, avgust 2014)

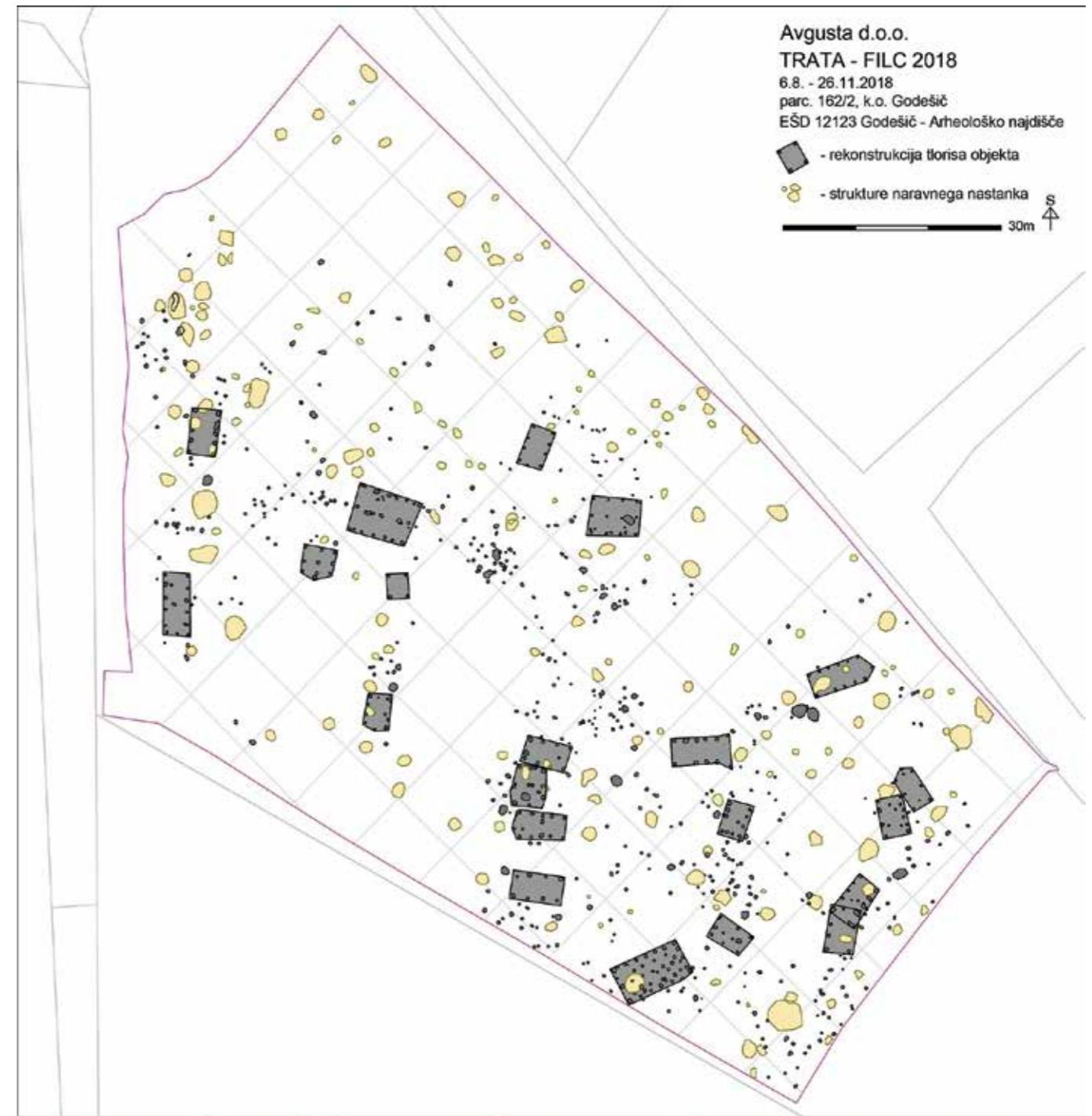
Fram, nekdanja Turnerjeva gostilna po prenovi (foto: L. Medved, marec 2019)

gomilno grobišče z žarnimi pokopi, pripadajoče naselje naj bi ležalo na ledini Dobrava pri naselju Reteče (Ramšak, A. 2009, Gomile starejše železne dobe na Godeško-Reteških dobrih pri Škofji Loki, Arheološki vestnik 60, 33–61). Leta 2017 so bile na širšem območju izvedene predhodne arheološke raziskave (izvedlo jih je podjetje Arheoterra, d. o. o.), ki so pokazale, da na tem mestu lahko pričakujemo bronastodobno nižinsko naselbino.

Lokacija raziskave leži na kmetijskih zemljiščih vzhodno od industrijske cone Trata. Arheološko izkopavanje je bilo opravljeno med 6. 8. in 26. 11. 2018; raziskava še ni zaključena. V letu 2018 je bila raziskana površina 10.170 m², ki v naravi leži na polju, na zemljišču s parc. št. 162/2, k. o. Godešič. Raziskavo opravlja ekipa podjetja Avgusta, d. o. o., Idrija, pod vodstvom Barbare Brezigar, univ. dipl. arheol., in strokovnim nadzorom mag. Judite Lux, univ. dipl. arheol., višje konservatorke ZVKDS, OE Kranj, Mije Topličanec, univ. dipl. arheol., višje konservatorke ZVKDS, OE Ljubljana, in dr. Lucije Grahek, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo. Raziskavo financira podjetje Filc, d. o. o.

Med opravljeno raziskavo smo ugotovili, da je stratigrafija na tem območju enostavna oz. so večinoma ohranjene le v sterilno geološko osnovo vkopane arheološke strukture. Površinski relief raziskanega območja se kaže kot valovit ravninski svet. Stratigrafija plasti in sporadično pojavljanje arheoloških najdb v ornici in humusu kaže, da so bile arheološke kulturne plasti v preteklosti preorane. Pod ornico – humusom je na večjem delu raziskanega območja že geološka osnova, ki jo predstavlja plast rumenkasto rjave meljaste gline. Hodne površine prazgodovinske naselbinske faze niso ohranjene. Ponekod so bile v naravnih kotanjah na globini od 30 do 50 cm ohranjene zaplate kulturne plasti, na površini katere so se sporadično pojavljale koncentracije odlomkov prazgodovinske keramike, večinoma pa so ohranjene le arheološke strukture, ki so globlje vkopane. Za preostale dele izkopnega polja, kjer se naravna osnova dvigne, lahko domnevamo, da so bile morebitne kulturne plasti in/ali strukture v preteklosti preorane oz. je površina toliko znižana, da se morebitne arheološke ostaline niso ohranile.

Na podlagi določenih stojk oz. linij stojk se je dalo razpoznati tlorise 21 enostavnih objektov, zgrajenih iz dveh vzporednih linij navpičnih nosilnih tramov, v približno polovici primerov pa se v notranjosti pojavljajo še dodatne stojke za kole, ki so podpirali streho. Vse ohranjene stojke so zaradi v preteklosti znižane površine relativno plitke in praviloma brez zagozd. Velikost objektov niha med 5 do 6 × 3 m do 9 × 5 m. Opažamo lahko dve prevladujoči orientaciji objektov, s krajšo stranico usmerjeno sever–jug oz. zahod–vzhod. Objekti so večinoma posamezno razporejeni po vsem terenu in se z izjemo dveh med seboj ne prekrivajo in ne kažejo večjih popravil. Naselbinski ostanki so bili odkriti v osrednjem in jugovzhodnem delu v letu 2018 raziskane površine, poselitev pa se najverjetneje razteza še proti jugu oz. jugozahodu, medtem ko se proti severu sledovi poselitve nehajo. Ob

Godešič, pregledni načrt arheološke raziskave (izdelal: J. Rupnik)

objektih je bilo odkritih več shrambnih in odpadnih jam. Preliminarni pregled najdb kaže, da lahko prazgodovinsko naselbino na Trati povezujemo z nižinskimi naselbinami horizonta Oloris–Podsmreka, ki so datirane v čas pozne srednje bronaste dobe oz. na prehodu iz srednje v pozno bronasto dobo.

Godešič, primeri značilnih lončenih posod (foto: B. Brezigar)

28 Barbara Brezigar

EŠD: 12123
 Naselje: Godešič
 Občina: Škofja Loka
 Ime: Godešič – arheološko najdišče
 Naslov: Trata, parc. št. 162/2, k. o. Godešič
 Področje: A
 Obdobje: bronasta doba

Zaradi nameravane gradnje industrijskih hal na zemljišču s parc. št. 162/1 in 162/2, obe k. o. Godešič, je ZVKDS, OE Ljubljana, investitorju, podjetju Filc, d. o. o., izdal kulturnovarstvene pogoje, s katerimi je določil izvedbo arheološkega izkopavanja na območju predvidenega posega. Zemljišče leži na območju arheološkega najdišča Godešič (EŠD 12123). Na tem območju je znano prazgodovinsko

29 Renata Pamić

EŠD: 10139

Naselje: **Goreljek**

Občina: Bohinj

Ime: **Goreljek – grobišče borcev 3. bataljona Prešernove brigade**

Področje: Z, R

Obdobje: druga svetovna vojna, 1956

Grobišče 79 borcev III. bataljona Prešernove brigade in 7 borcev Gradnikove brigade na Goreljku je bilo urejeno leta 1956 po načrtu arhitekta Eda Ravnikarja.

Pred sanacijo so bili kamniti zidovi grobišča razrahljani, saj je cementno vezivo med kamni odpadlo. Preraščene so bile tudi vse talne kamnite dostopne poti s podesti in stopnicami vred. Vse lesene ograje so bile strohnele in podrte. Območje sredi gozda je bilo zaraščeno, ob zidovih grobišča so rasle visoke smreke, katerih korenine so ogrožale zid ob grobnem polju. Vklasan napis na granitnih posvetilnih ploščah je bil prekrit z mahovi in lišaji ter slabo viden. Takšno stanje pred prenovo je bilo na neki način pričakovano, saj je grobišče izpostavljeno ostrim klimatskim pogojem gozdnate Pokljuke, od zadnje prenove pa je preteklo precej časa.

V letu 2018 je obnova zajela: odstranitev posušene vegetacije z grobnega polja, čiščenje kamnov in korenin ter poravnava grobnega polja, zasaditev borovcev in prekritje celotne površine z lubjem, rekonstrukcijo kamnitega tlaka ob zidu ter stabiliziranje robne kamne steze. Vse kamnite strukture in dostopne poti iz apnenčastega klesanega kamna so bile zaradi preraščanja vegetacije, agresivnega koreninskega sistema ter delovanja zmrzali poškodovane in v precejšnji meri porušene. Za sanacijo stanja peterokotnih in drugih zidanih struktur grobišča so bili potrebni temeljita odstranitev vegetacije, korenin in nasutega materiala ter čiščenje, sortiranje in oštevilčenje obstoječega kamnitega gradiva. Zidarska sanacija je zahtevala pazljivo strukturiranje površine zidov, zidavo

Goreljek, obnovljeno grobišče pred namestitvijo napisnih ploščic z imeni pokopanih borcev (foto: R. Pamić)

in tesnjenje med kamni po vzoru na nekdanjo podobo. Pri rekonstrukciji treh kamnitih peterokotnih polj je izvajalec v zidovih izdelal več vodnih izpustov in tako omogočil iztok vode ter posledično zmanjšal vpliv vode in tudi ledu na notranje kamnite stene. V peterokotna zidana polja je bila vgrajena drenažna plast materiala ter zgornja biološka plast zemlje, zasajeni so bili nizki borovci (Pinus mugo). Vsa zidarska dela je izvedel gradbenik Klemen Alič iz Jereke. Širše območje grobišča je bilo ograjeno z novo macesnovo ograjo, izdelana so bila lesena vratca. Vertikalni deli ograje, ki so vkopani v tla, so bili impregnirani, stebri pri vrhu pa prirezani v naklonu in prekriti z zaščitno »žrtvovalno« deščico. Ograja je bila izdelana ob upoštevanju konstrukcijske zaščite, brez beljave in lubja.

Na grobišču so manjkala imena tukaj pokopanih borcev. Imena vseh tukaj pokopanih borcev niso znana. Imena 29 borcev, za katere se ve, da so tukaj pokopani, so bila vgravirana v medeninaste ploščice, ki jih je pripravilo podjetje Jeraj Plus, d. o. o., iz Vodice. Ploščice smo izmenično v dveh vrsticah in po abecednem vrstnem redu razporedili enakomerno po površini zidu ter jih z vijaki, maticami in epoksidnim lepilom pritrdili.

Restavriranje obstoječih napisov na granitnih kvadrilih, vključno z namestitvijo medeninastih ploščic z imeni pokopanih borcev, je izvedlo podjetje ART Arena, d. o. o., iz Škofljice. Površine štirih posvetilnih granitnih spomenikov so bile intenzivno prekrte z razraslimi mahovi in lišaji, zato jih je bilo treba najprej očistiti s prilagojenim vodnim curkom. Sledil je postopek obnove klesanih barvanih črk, ki so bile zaradi degradacije in zbledelosti slabo vidne. Razmaščevanju je sledilo nanašanje barvnih slojev. Ton barvanih črk smo približali tonu originalnih. Kamen smo zaščitili s hidrofobno in protiglivično zaščito.

Pri obnovi grobišča smo striktno upoštevali prvotno zasnovo ureditve, avtentične materiale ter tehniko izvedbe. Z rekonstrukcijo zidov in vseh talnih elementov smo dosegli nekdanjo arhitekturno podobo grobišča, z namestitvijo dodatnih ploščic z imeni pa obenem zadostili prošnji svojcev pokojnikov in nekaterih še živelih soborcev, članov Zveze združenj borcev za vrednote NOB.

Goreljek, detajl zasneženega grobišča z napisnimi ploščicami (foto: R. Pamić)

30 Lilijana Medved, Branko Ramšak

EŠD: 13754

Naselje: **Gornji Slaveči**

Občina: Kuzma

Ime: **Gornji Slaveči – Bežanova domačija**

Naslov: Gornji Slaveči 34

Področje: E

Obdobje: zadnja četrtina 19. stoletja, druga četrtina 20. stoletja

Občina Kuzma je projekt celovite obnove Bežanove domačije kot njena lastnica nadaljevala s sredstvi Ministrstva za kulturo, namenjenimi za sofinanciranje obnov kulturnih spomenikov za obdobje 2018–2019. Stavba je v bivalnem delu namenjena za muzejski prikaz načina življenja prejšnje lastnice Cecilije Bežan, v gospodarskih prostorih pa je predvidena postavitev dveh zbirk lokalnih etnoloških predmetov.

Druga, zaključna faza obnove Bežanove domačije se je pričela konec avgusta 2018. Najobsežnejši poseg je bila obnova slamnate strehe, ki je vključevala zamenjavo ržene slame celotnega ostrejša, menjavo večjega dela dotrajanih lesenih

lat, privezovanje slame z vrbovim šibjem ter obnovo lesenega dimnika in svisli. Slame strehe se je dodatno zaščitilo z »vetrovkami« (snopiči, pritrjenimi na ustreznih razmikih prečno čez slame). »Vetrovke«, ki po namestitvi vizualno nekoliko izstopajo, se sčasoma posedejo; pomembno pa je, da ščitijo slame – najobčutljivejši del slamnate strehe. Ta način izdelave slemena je bil uveljavljen že v preteklosti in ga najdemo tudi na starih fotografijah kmečkih domov v Prekmurju.

Na Bežanovi domačiji so se v vseh bivalnih prostorih in kašči ohranili glineni podi. V prvi fazi obnove smo obstoječa prstena tla z glino le utrdili ter ohranili neravno, na posameznih mestih nanošeno, ponekod pa močno izhojeno površino. Kasneje se je zaradi predvidene muzejske namembnosti domačije izkazalo, da je smiselno v črni kuhinji, v obeh bivalnih prostorih in v kašči na osnovi sond določiti primarne nivoje tal ter jih z identično glineno strukturo ustrezno obnoviti. Pod dvoriščnimi in zadnjim vzdolžnim strešnim napuščem domačije je bil v celoti obnovljen »trnac« (pločnik z nabito ilovico), ki se ga je proti travnatim površinam dvorišča zamejilo z lesenimi okroglicami.

V okviru pleskarskih del se je v obeh bivalnih prostorih in delno v črni kuhinji izvedlo ponovno beljenje glinenih sten z gašenim apnom. Izrezljani zunanji zaključki stropnih tramov

Gornji Slaveči, Bežanova domačija po celoviti obnovi (foto: L. Medved, marec 2019)

Gornji Slaveči, obnovljena preša na Bežanovi domačiji (foto: L. Medved, marec 2019)

Gornji Slaveči, Bežanova domačija, obnavljanje slamnate strehe (foto: B. Ramšak, september 2018)

z detajli krogcev so bili na novo prebarvani po vzoru nekoliko zabrisane, rjavordeče barve. V preteklem letu obnovljeni glineni fasadni ometi domačije so bili prebarvani z gašenim apnom, talni zidec pa v sivi barvi, ki je bila pridobljena na tradicionalen način, z vmešanjem saj v apno. Barvna loka nad vrati in oknom hleva sta se na osnovi že slabo vidnih originalov obnovila s primerljivo, opečno rdečo barvo.

Druga faza obnove Bežanove domačije je zahtevala tudi nadaljevanje vrste mizarških posegov, ki so ključnega pomena za vzpostavitev izvirnega stanja in načrtovano muzejsko namembnost domačije: temeljita obnova stare preše, popravilo lesenega svinjaka in »lade« (kašče) za zrnje, obnova lestev na podstrešje. Na novo je bilo treba izdelati manjkajoče lesene trikotne poličke za kota v »iži«, kamor bosta ponovno postavljena nabožna kipca, preprosto leseno klop za posedanje pred hišo pod strešno kapjo ter leseno ohišje za zakritje električne omarice, nameščene na cestni strani domačije. Za izvorno zunanjo podobo stavbe pa se je v okviru mizarških del izvedlo še čiščenje sekundarnih apnenih beležev z lesenih, ravnih strešnih napuščev in drugih vidnih delov ostrešja.

Obnovitvena dela je izvajalo podjetje Gradbeništvo Hajdinjak od Sv. Jurija pri Rogaševcih, s podizvajalcema Slamokrovstvo Rogan iz Trdkove in Splošni mizarški servis, Franc Pentek iz Brezovcev pri Puconcih. Pri pripravi muzejskih vsebin je v projektu sodelovala etnologinja Jelka Pšajd iz Pomurskega muzeja Murska Sobota.

Vsa obnovitvena dela so bila izvedena strokovno, na tradicionalen način, z uporabo klasičnih materialov. Vodilo pri obnovi je bilo ohranjanje izvirnosti ter nadomeščanje z ustreznimi rekonstrukcijami le povsem dotrajane elemente. Pri stavbnih detajlih, katerih izvorniki so bili že povsem pozabljeni in izgubljeni, smo uporabili analogne rešitve. Celoviti obnovi domačije bosta sledili načrtovana muzejska ureditev, kot rečeno ponovna ureditev bivalnega okolja zadnje prebivalke, z že pripravljeno, konservirano in restavrirano originalno opremo in predmeti, ter postavitev dveh rokodelskih zbirk iz domačega okolja.

31 Matija Turk, Borut Toškan

EŠD: /

Naselje: Gračišče

Občina: Koper

Ime: Gračišče – Partizanska jama

Področje: A

Obdobje: paleolitik, novi vek

Partizanska jama (katastrska številka jame 4771), katere vhod se odpira na višini 295 m nad morjem, leži jugovzhodno od Gračišča nad cesto Gračišče–Moravž. Med domačini je poznana pod imenom Pečine. Razlog za arheološko raziskavo v Partizanski jami je bilo poročanje Pavla Jamnika,

člana Društva za raziskovanje jam Ribnica, o odkritju neandertalskega zoba, domnevne paleolitske poslikave, stenske gravure, kamnitega orodja in pleistocenske favne (Jamnik et al. 2015, Partizanska jama in plano najdišče pod jamo – novi paleolitski lokaciji v slovenski Istri, *Annales Ser. hist. sociol.* 25, 705–732).

Jamo sva si z Ivanom Turkom januarja 2016 ogledala skupaj z odkriteljem. Stenska poslikava, čeprav majhna, se zdi prepričljiva (tj. umetna). Vprašanje zase pa je njena starost oziroma ali je res paleolitska. Jasno je, da so vrezji v jamsko steno naravna tvorba.

Vhod v Partizansko jamo leži v bližini stika med apnencem in flišem. Razmeroma tanek jamski strop na vhodnem delu se je v geološki preteklosti rušil, o čemer pričajo veliki podorni bloki na pobočju pod jamo. Jama je tipični vodni rov, na kar kažejo značilne stenske reliefne oblike. Danes je delno zapolnjena z alohtonimi flišnimi sedimenti in zasigana. Nekateri znaki kažejo, da so se sedimenti posedli za dobrega pol metra ali bili kakorkoli odstranjeni. Ostanke zasiganega nekdanjega jamskega površja so ponekod ob stenah še vidni. Fragment prazgodovinske lončenine, vključen v sigo na dnu stalaktita, ki se je nekoč dotikal hodne površine, nakazuje, da je do posedanja ali odstranitve vrhnjih sedimentov prišlo šele v poznem holocenu.

Navedene okoliščine ter sledovi kopanja jazbecev ob jamskih stenah niso bili spodbudni za arheološko izkopavanje. Jazbeci s kopanjem v jamske usedline povzročajo mešanje arheoloških plasti in najdb. Prisotnost najdb iz različnih, časovno zelo oddaljenih obdobj v izmetanih sedimentih jazbečevih rogov je opazil že Jamnik (ibid.).

Kljub neugodnim okoliščinam smo se odločili za manjše arheološko izkopavanje z namenom ugotoviti kontekst najdbe človeškega zoba in po možnosti najti nove človeške ostanke. Izkopavalna površina, ki je vključevala mesto najdbe človeškega zoba, je obsegala 4 m². Izkopavali smo arbitrarno po režnjih debeline 5 cm. Globina izkopa je bila približno 1 m. Ves izkopani material smo pred jamo grobo presejali na situ prepustnosti 1 cm in ostanek pregledali na mestu samem. Presejani material smo shranili v vreče, odpeljali in ga naknadno še mokro presejali na sitih prepustnosti 3 in 1 mm. Sedimenti so glede na sestavo razmeroma homogeni, saj gre v osnovi za ilovnate alohtone nanose, ki jih v vhodnem predelu pokriva tenka plast humusa. Ilovnati sedimenti pripadajo flišni preperini, ki jo je v jamo postopoma naplavilo iz višje ležečega flišnega zaledja.

Med izkopavanjem smo dokumentirali osem stratigrafskih enot: pet plasti, vkop, polnilo in skalni podor. Vrhno plast SE 01 tvori mešanica plasti, ki so jih jazbeci izmetali med kopanjem rogov. Na območju izkopa je bila debela od 10 do 20 cm. Vsebovala je pomešane recentne, novoveške in pleistocenske najdbe. Pod njo je v večjem delu izkopnega polja ležala temnosiva plast SE 02, ki predstavlja nekdanjo hodno površino, po kateri se je razporedila plast SE 01. Značilno barvo ji daje prevladujoča zemljena komponenta, ki izvira iz vhodnega dela jame. Plast SE 02 je v severozahodnem vogalu

izkopa prešla v plast SE 08, ki je po barvi in sestavi podobna plasti SE 04. Plast SE 03 je temnejšo sivo barvo dobila zaradi mešanja z nad njo ležečo zemljeno plastjo SE 02. Plast SE 04 predstavlja rumena ilovica s posameznimi kosi gruščja. Skalni podor SE 05, ki se nadaljuje na pobočju pod jamo, je preprečil nadaljnje kopanje v globino, tako da je globina izkopa dosegla približno 1 m. Na mestu jazbečevega rova, kjer je Jamnik našel človeški zob in druge paleontološke in arheološke najdbe, smo dokumentirali vkop (SE 06) in polnilo (SE 07).

Med določljivimi, na splošno redkimi favnističnimi ostanki so zastopane naslednje vrste: *Lepus europaeus*, *Cervus elaphus*, *Rupicapra s. Caprinae*, *Aves*, *Crocota spelaea*, *Equus (caballus)*, *Rhinocerotidae* in *Panthera pardus*, odkrit v plasti SE 03. V Partizanski jami je bilo do zdaj odkritih največ fosilnih ostankov (zob) jamske hijene, ki v večini slovenskih pleistocenskih najdišč ni zastopana. Za vse favnistične ostanke sta značilni precejšnja fragmentiranost kostnih ostankov in odsotnost celih kosti, zlasti kosti okončin. V primeru, da gre fragmentiranost kostnih ostankov pripisati hijeni, bi pričakovali večjo količino raznolikih kostnih ostankov. Ti bi poleg fragmentiranosti morali kazati še druge sledove, kot so kosti s sledovi grizenja in kosti, razjedene od prebavnih sokov.

Med mokrim sejanjem izkopane sedimenta sta bila najdena še dva človeška zoba. Za vse tri do sedaj najdene zobe iz Partizanske jame je bila narejena računalniška mikrotomografija (Janko Čretnik, Zavod za gradbeništvo Slovenije), na podlagi katere je zobe preučil Clément Zanolli (Université de Bordeaux, Laboratoire PACEA) in jih primerjal z bazo podatkov pleistocenskih in holocenskih zob iz Evrope in Bližnjega vzhoda. Zgornji levi srednji sekalec, ki ga je Jamnik našel v plasti, ki smo jo mi določili kot SE 03, in krona spodnjega desnega tretjega ličnika iz iste plasti glede na morfologijo in debelino sklenine ne ustrežata neandertalcu, temveč anatomsko modernemu človeku. V obeh primerih gre za še neizraščeni stalni zob. Zanesljivejša taksonomska opredelitev v plasti SE 01 najdenega človeškega mlečnega zgornjega levega stranskega sekalca zaradi slabe ohranjenosti za zdaj še ni bila mogoča, vendar tudi ta najverjetneje pripada anatomsko modernemu človeku. Zelo verjetno vsi zobje pripadajo isti osebi.

Arheološko izkopavanje je potrdilo prisotnost časovno nezdružljivih najdb znotraj posameznih jamskih plasti. Mešanje najdb je najbolj očitno v vrhni plasti SE 01, ki jo predstavlja izmetani sediment iz jazbečevih rogov. V tej plasti se pojavljajo fragmenti fosilnih kosti skupaj z novoveškimi in recentnimi najdbami. Časovna neskladnost najdb je bila ugotovljena tudi v najnižji plasti SE 04, kjer sta bila skupaj s pleistocensko favno najdena dva fragmenta prazgodovinske lončenine. Med izkopavanjem je plast SE 04 delovala kompaktno in homogeno, nikjer ni bilo opaziti, da bi bila kakorkoli prekopana ali premešana po tem, ko je bila odložena.

Trije najdeni neretuširani kamniti artefakti so tipološko neizpovedni. Robni odbitek iz temnosivega roženca s

korteksom iz plasti SE 03, na katerem so vidni sledovi odbijanja klinic, bi lahko izviral iz končnega mlajšega paleolitika ali mezolitika. Kamniti odbitek iz temnosivega roženca, ali bolje razbitina, ki izvira iz iste plasti, ima površino deloma prekrito s sigasto skorjo. Sigasta obloga je značilna za mezolitske kamnite artefakte iz kraških jam. Na meji med plastema SE 03 in 04 je bil najden odbitek iz svetlosivega, preperlega tufa.

Med arheološko raziskavo Partizanske jame nismo ugotovili intaktnih arheoloških plasti. Pridobljena strokovna analiza izključuje možnost, da bi zgornji levi srednji sekalec pripadal neandertalcu, kot je bilo prvotno objavljeno (ibid.). Zob pripada anatomsko modernemu človeku, enako med arheološkim izkopavanjem najden ličnik. Prav tako skromne najdbe kamnitih artefaktov ne nakazujejo na obstoj srednjepaleolitskega konteksta v jami. Radiokarbonska datacija zoba nosoroga iz plasti SE 04 je pokazala starost 29653–28960 calBC (Poz-97937), kar je premlado za srednji paleolitik.

Med arheološko raziskavo Partizanske jame smo si ogledali tudi najdišče kamnitih odbitkov, ki leži na polju zahodno pod jamo (parc. št. 3475/2 in 3476/2, obe k. o. Kubed) in ga je ravno tako odkril in objavil Jamnik (ibid.). Najdbe so na polju močno razpršene, med pregledom smo našli le nekaj odbitkov. V Pokrajinskem muzeju Koper smo si ogledali le del najdb, ki jih je objavil Jamnik in jih izročil ZVKDS, OE Piran. Ugotovili smo, da njihova realna slika ne ustreza objavljeni in da na podlagi vidnega ni mogoče sklepati, da gre za kamenodobno najdišče, in še manj domnevati, da gre za najdišče iz obdobja epigravetjena.

32 Minka Osojnik

EŠD: 1566

Naselje: **Gradišče pri Divači**

Občina: Divača

Ime: **Gradišče pri Divači – cerkev sv. Helene**

Področje: UA

Obdobje: zadnja četrtina 15. stoletja, 17. stoletje

Cerkev sv. Helene stoji na griču gradišča severno nad vasjo, obdaja jo cerkveno obzidje iz suhega zidu. V osnovi še romanska stavba je bila v gotiki večkrat predelana, zadnja večja predelava pa je iz 17. stoletja. Vaška podružnica ima v ladji ohranjen večji del poslikave iz okoli leta 1490, delo delavnice Janeza iz Kastva.

Cerkev ima skrlato streho, ki je bila v letih 1986 in 1987 obnovljena tako, da je bilo v celoti odstranjeno leseno ostrešje in je bila narejena armiranobetonska dvokapna streha, na katero so bile položene skrle. Podobno kot v primeru obnove kamnite strehe v Dolenji vasi pri Senožečah v enakem obdobju (Minka Osojnik, Varstvo spomenikov, poročila 52,

str. 52) tudi v Gradišču betonska plošča ni v celoti prekrila vrha obodnih zidov, temveč se je zaključila na sredini, kar je povzročilo pronicanje meteorne vode v samo zidovje. Domačin Branko Cerkvenc, ki že desetletja skrbi za cerkev in njeno promocijo, je leta 2000 opozoril zavod, da je stanje alarmantno, saj se na objektu vidijo večji znaki zamakanja predvsem na severni strani ladje. Skrb je bila toliko bolj utemeljena zaradi ogroženosti dragocenih poslikav v notranjščini ladje.

Leta 2001 je bila streha ponovno odkrita, pri čemer so se pokazale večje poškodbe na armiranobetonski strehi. Takrat se je betonska lupina zaščitila s sekundarno hidroizolacijo in cementno prevleko, ki je pokrila tudi vrh obodnih zidov. Ker pa se je izkazalo, da so skrle, s katerimi je bila streha nazadnje prekrita, v slabem stanju in niso bile primerne za ponovno uporabo, drugih skrl pa se takrat ni dalo nikjer dobiti, je streha ostala nedokončana vse do leta 2005.

V letu 2017 so bile na vhodni steni cerkve zaznane vertikalne razpoke, ki naj bi se po trditvah domačinov v zadnjem času širile. Zaradi ugotavljanja splošnega gradbenega stanja objekta si je na prošnjo odgovorne konservatorke cerkev ogledal višji konservator Gorazd Gerlič, u. d. i. g., ZVKDS, OE Maribor, ki je podal poročilo in smernice za obnovo (Gorazd Gerlič, Poročilo o ogledu objekta cerkev sv. Helene – Gradišče pri Divači, EŠD 1566, Maribor 6. 6. 2017). Ugotovil je, da je stanje objekta stabilno, čeprav sta vzhodni in južni zid ladje deformirana. Vzrok deformacij je v zmanjšanju trdnosti veziva malte kamnitih zidov in v povečani obtežbi zaradi betonske strešne konstrukcije. Ob pregledu arhivske fotodokumentacije je bilo sicer ugotovljeno, da so razpoke nastale ob izvedbi armiranobetonske strehe, sedaj pa je stanje stabilno. Po pregledu podstrešja cerkve je bilo ugotovljeno, da ob izvedbi te strehe niso bile izvedene betonske vezi po obodu cerkve, prav tako pa tudi ne prečne vezi. Zato je bila za nadaljnjo obnovo izdana smernica, da se na podstrešju cerkve vgradijo prečne vezi, ki bi se sidrale v betonsko konstrukcijo in ne v zidove.

Poseg, s katerim se je v horizontalni smeri povezala betonska dvokapnica z uporabo jeklenih vezi in dvokomponentnega lepila za kemično sidranje, je v avgustu 2018 izvedlo podjetje Prenova Ozbič, d. o. o., iz Stomaža pri Sežani, dela je financirala Občina Divača. Za ohranitev vseh pomembnih spomeniških kvalitet tega prvovrstnega objekta kulturne dediščine bo v najkrajšem možnem času treba poskrbeti tudi za sanacijo razpok in restavriranje vseh zunanjih ometov.

Gradišče pri Divači, cerkev sv. Helene, pogled z zahodne smeri (foto: M. Osojnik)

Gradišče pri Divači, cerkev sv. Helene, vgrajene prečne vezi na podstrešju cerkve (foto: A. Bratož)

33 Andrejka Ščukovt

EŠD: 28730

Naselje: **Gradno**

Občina: Brda

Ime: **Gradno – kamniti podporni zidovi**

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Na suho zgrajeni obcestni zidovi iz flišnega peščenjaka utrjujejo pot in terase z vinogradi med Gradnim in bližnjim zaselkom Grapa. Zidovi so bili postavljeni v treh časovnih intervalih. Prvi, t. i. Rotarjev zid, je iz leta 1850, sledi mu Melinkov zid z letnico 1860, zadnji je Brešanov zid iz leta 1904. Med Melinkovim in Brešanovim zidom leži v cestnem ovinku še betonsko napajalno korito, v utrjeni brežini nad

njim pa je vodni izvir *Dolanji Zdenc* z napisom *Bresan iz Ločnika*. Zidovi s svojo redkostjo in izjemnostjo pričajo o tehniki gradnje s kamnom, ki je bila značilna za Brda še na začetku 20. stoletja. Zanimiv je tudi preplet med kulturno in naravno krajino. Zidovi so zgrajeni iz pravokotno ležečih gradnikov in se izmenjujejo z naravno sedimentiranimi peščenjaki v obliki romba, ki spominjajo na mrežast vzorec zidave.

Spomladi 2017 je močan dež povzročil plazenje terasiranega terena na delu na suho zgrajenega obcestnega zida na zemljišču s parc. št. 507, 1239, k. o. Višnjevik, v dolžini okrog 6 metrov in višini 1,5 metra. Oktobra 2018 je Občina Brda naročila sanacijo porušenega dela zida; prevzelo jo je gradbeno podjetje Darko Kovšca, s. p., Otlica, Ajdovščina. Popravilo je obsegalo gradnjo zida iz lomljenega kamna lokalnega izvora, s podobno tehniko gradnje, kot je zgrajen obstoječi zid, in izvedbo drenaže.

Gradno, stanje kamnitega zida po ujmi (foto: A. Ščukovt, 2017)

Gradno, pogled na kamnite podporne zide, stanje po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2018)

34 Minka Osojnik

EŠD: 3683

Naselje: Hrušica

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: Hrušica pri Ilirski Bistrici – cerkev sv. Krizogona

Področje: UA

Obdobje: pozni srednji vek, 17. stoletje

Cerkev sv. Krizogona stoji na severozahodnem delu vasi Hrušica v Brkinih. V osnovi še gotska cerkev je bila v 17. stoletju radikalno predelana. Sestavljajo jo trostrano zaključen prezbiterij, pravokotna ladja s kapelo ob severni steni in zakristijo ob južni ter zvonik pred vhodno fasado. Cerkev hrani bogato baročno opremo.

Od leta 1949 je bil v cerkvi po celotni ladji čez kamniti tlak položen pod iz lesenih desk. V osemdesetih letih je bilo vzpostavljeno tudi ogrevanje s pečjo na vpihovanje toplega zraka. V zakristiji nameščena peč je bila z ladjo povezana preko dveh odprtih v bližini bogato okrašene kamnite baročne prižnice iz leta 1780. Odprtini s kovinskimi

rešetkami nista bili samo estetsko moteči, temveč je njuna vzpostavitev za sabo potegnila niz premeščanja cerkvene opreme. Ker je bila ena od odprtih na višini tabel križevega pota, so bile table nekoliko prerazporejene, zaradi česar pa je na stenah ladje zmanjkalo prostora za veliko leseno razpelo in so ga prestavili v prezbiterij. Neznano kdaj sta bili dve klopi za starešine, ki sta včasih stali v prezbiteriju levo in desno ob oltarju, prestavljeni v zadnji del cerkve ob krstni kamen.

V letu 2018 se je župnija odločila, da zamenja ogrevalni sistem v cerkvi, posledično pa se je preuredil večji del notranjščine. Staro ogrevanje je bilo ukinjeno, odprtine za vpihovanje zraka pa zazidane, zaradi česar se je oprema lahko vrnila na svoje prvotno mesto. Dotrajan lesen pod v ladji je bil odstranjen, tako da je zdaj ponovno viden baročni kamniti tlak. Klopi za starešine so bile vrnjene v prezbiterij, ostale klopi v ladji, ki so bile vsaj iz dveh obdobjih, pa so bile prebarvane v enotno barvo in prerazporejene tako, da je v sprednjem delu ladje pred prezbiterijem nastal nekoliko večji prostor, ki je med drugim namenjen tudi koncertom. Vzpostavilo se je novo električno ogrevanje s karbonskimi ogrevalnimi elementi, ki so vgrajeni v novi pod, na katerega so postavljene klopi. Delno je bila prepleškana notranjščina.

Hrušica pri Ilirski Bistrici, cerkev sv. Krizogona, pogled s kora na delno prenovljeno notranjščino cerkve (foto: M. Osojnik)

35 Marta Bensa

EŠD: 3703

Naselje: Ilirska Bistrica

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: Ilirska Bistrica – cerkev sv. Jurija

Področje: R

Obdobje: 1686

Cerkev iz 18. stoletja sestavljajo ravno zaključen prezbiterij, širša ladja pravokotnega tlorisa in zvonik. V notranjosti so korne klopi iz leta 1686.

Bogato rezljane orehove korne klopi so sestavljene iz sprednjega kasetiranega klečalnika in visokega kasetiranega naslonjala, ki imata štiri stebre kot ločilne elemente rezljanih polj. Baldahin na vrhu je obogaten z rezljanim dvoglavi orlom in delfinom. Klopi iz cerkve sv. Jurija so bile restavrirane in spet postavljene v cerkev aprila 2018.

Ilirska Bistrica, cerkev sv. Jurija, klopi med restavriranjem (foto: M. Bensa, april 2017)

Stanje predmetov je bilo slabo, črvojedost je bila razširjena, ponekod je lesno strukturo prizadela do te mere, da so leseni deli odpadli. Umazanija je bila razširjena na licu in na hrbtni strani, neustrezni in kasnejši premazi so bili vztrti do originalnega premaza.

Demontaža posameznih delov klopi se je začela s sprednje strani s klečalnikom, sledili so hrbtnišče s sedalnim delom, baldahin in rezbarjeni ornamenti. Izvedla sta se čiščenje umazanije in odstranjevanje neustreznih premazov do lesene strukture z biolavo in topli. Izdelala se je nepredušna PVC-komora z varjenjem folije okrog klopi in umestitev tablet s *Ciklonom*. Klopi so ostale v komori dva tedna. Sledila sta dvakratni premaz in injektiranje brezbarvnega dezinfekcijskega sredstva *Borosol ultra*. Prepereli deli so se utrjevali s premazovanjem in injektiranjem utrjevalca *Paraloid B72*, raztopljenega v toluenu. Domodeliranje poškodovanih in delno manjkajočih delov lesa se je izvedlo z *Aralditom HV, SV 427*.

Nekateri povsem strukturalni deli so bili izredno slabo ohranjeni, zato smo se zaradi zagotavljanja funkcionalnosti odločili, da se izvedejo na novo. Za izdelavo vseh manjkajočih

Ilirska Bistrica, cerkev sv. Jurija, nanos premaza (foto: M. Bensa, januar 2018)

in uničenih profilacij in manjših detajlov se je uporabil oreh, za izdelavo nog in podstavkov hrast, za nadstrešek in delno za hrbtišče pa smreka. Da bi pridobili originalni ton premaza, se je nanoslu lužilo v barvi oreha na alkoholni bazi, dvakratni premaz s šelakom, raztopljenim v alkoholu, dvakratni

premaz s citrusovimi olji in terpentinom, nato še zaključni sloj pripravljenega čebeljega voska za polituro in poliranje do satenastega sijaja. Klopi so bile transportirane in sestavljene in situ v cerkvi. Restavratorska dela so bila izvedena v delavnici CRMA, d. o. o., v Ilirski Bistrici.

Ilirska Bistrica, cerkev sv. Jurija, klopi po restavratorskem posegu (foto: M. Bensa, april 2018)

36 Eda Belingar

EŠD: 8459, 8460

Naselje: Ilirska Bistrica

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: Ilirska Bistrica – mestno jedro, Ilirska Bistrica – mlini in žage v historičnem jedru

Naslov: Ilirska Bistrica, Trg maršala Tita 6

Področje: E

Obdobje: 17.–20. stoletje

Na severnem robu plosko razširjene doline reke Reke se je ob izdatnih kraških izviroh in v bližini obsežnih snežniških gozdov razvila Ilirska Bistrica. Leta 1911 je bila povzdignjena v trg, leta 1952 pa je postala mesto. Sámó poselitev sta usmerjala dva vodotoka, Bistrica in Sušec, ki tečeta skozi mesto. Postopen razvoj mlinarstva in žagarstva, omenjenih že v prvi polovici 15. stoletja, ter trgovine je povzročil razvoj meščanstva in prvih manjših industrijskih obratov. Literatura navaja, da naj bi v 17. stoletju Bistrica poganjala več kot 45 vodnih koles, v začetku 19. stoletja pa je bilo ob njej 26 žag. Število teh se je še pomnožilo po zgraditvi železniške proge do Reke v drugi polovici 19. stoletja, vrhunec pa je doseglo med obema vojnoma. Mlini in žage so danes v mestu opuščeni.

Ob severovzhodnem robu današnjega Trga maršala Tita je nad tok Bistrice postavljeno poslopje Hodnikovega mlina, ki je veljal za drugega največjega v mestu. Do časa med obema vojnoma je bila struga Bistrice odprta, na dvorišču pred Hodnikovim mlinom je bil most, kasneje pa so strugo prekrili in uredili današnji Trg maršala Tita. Stari mlin so zgradili že v 17., novejšega pa v 19. stoletju, ko so leta 1855 ob njem postavili še gosposko stanovanjsko poslopje. V franciscejskem katastru iz leta 1824 je zaris poslopja na desnem bregu Bistrice bolj ali manj identičen današnjemu, manjka le manjši prizidek proti jugozahodu. Objekt na levem bregu, današnja žaga in lokal, pa je bil daljši. Tudi ta je imel manjša prizidka tako na jugozahodni kot tudi na severovzhodni strani. Manjka osrednje stanovanjsko poslopje, zgrajeno sredi stoletja.

Mlin in žago so poganjala vodna kolesa. Lastnik Hodnik je šel v korak s časom in je leta 1935 namestil vodni turbini, eno za pogon mlina in drugo za žago. Še preden mu je uspelo postaviti valjni mlin, so po drugi svetovni vojni mlin nacionalizirali. Mlin je obratoval do sedemdesetih let 20. stoletja. Hodnikov mlin z žago je edini v Ilirski Bistrici, ki se je ohranil do danes. Lastniki so ga odprli za javnost ter v njem uredili manjšo etnološko zbirko. V notranjosti je mlin še popolnoma ohranjen in je trenutno urejen kot muzej s popisano premično in nepremično dediščino. V mlin so žito vozili kmetje iz bližnje okolice, v sušnih mesecih pa tudi iz bolj oddaljenih krajev. Zaslužek mlinarjev je bila šestnajstina opravljenega mletja. Svoj del so odmerili z mernikom, ki je bil uradno žigosan in pod nadzorom oblasti.

Osrednje stanovanjsko poslopje je enonadstropno z mansardo.

Vhodna, na trg obrnjena daljša fasada je petosna. Vhodna, z ravnim kamnitim okvirjem obrobljena vrata z inicialkama AH (Andrej Hodnik, r. 1801) in letnico 1855 so na levi polovici pritličja. Na desni je pred objektom kovinski nadstrešek lokala. Streha je simetrična korčna dvokapnica. Strešni napušči na vseh uličnih fasadah so zidani in profilirano izvedeni, le na zadnji, manj vidni fasadi je napušč kratek in skrat. Jugovzhodna, čelna fasada ima po dvoje oken v pritličju in nadstropju ter trikotniško zaključeno čelo. V stavbi, ki je danes ena osrednjih na bistriškem trgu, Placu, sta se ohranila prvotno pohištvo in druga oprema. Na levi strani objekta je nadstropno poslopje stare hiše z enokapno streho, v nadaljevanju pa poslopje mlina s streho s trikapnima zaključoma. Obe poslopji zarišeta tloris v obliki črke L, ki zaobjame bližnjo ulico. V pritličje severnega kraka je umeščen mlin z ohranjenim mehanizmom. Prehod iz osrednjega stanovanjskega objekta do mlina je skozi banjasto obokan prostor črne kuhinje stare stanovanjske hiše, v kateri so tudi prekuhavali perilo. Črna kuhinja je danes imenovana Mickina kuhinja po mlinarici in gosposki pomočnici Mariji Levar, Mici, ki je tu bivala do leta 1975. K mlinu je sodil še lesen hlev, ki ni ohranjen. Mlin in žago sta poganjali vodni kolesi na lopatice s premerom treh metrov in spodnjim dotokom vode. »Mlin je imel štiri pare kamnov, enega belega, dva črna in enega za pretrganje ovsa za svinjsko oblodvo, pa tudi phalnico na boben za ješprenj. Mlinski kamni so bili večinoma grškega izvora, delno pa so bili iz uničenih mlinov v Istri.« Nad mlinom so bili stanovanjski prostori za mlinarja, po drugi vojni pa se je tem prostorom namembnost spreminjala. V njih je danes muzejska zbirka, ki je odprta za javnost.

Na levem bregu Bistrice je za stanovanjskim poslopjem žaga, *pila*, ki je proti Bistrici odprta. Med cesto in žago je zidani pritlični del, v katerem je danes lokal. Včasih je ta del služil kot skladišče za drogerijo, potem je bil namenjen postavitvi valjčnega mlina. Tako žaga kot lokal sta pod skupno strmo dvokapnico. Pozidavo proti severu zaključí objekt, v katerem je danes garaža, nekdanj pa je bila tu štala s senikom nad njo. Ob štali je bila apnenica za domače potrebe, ki danes služi kot letna kuhinja. Kompleks se zaključí z obzidanim vrtom.

Zadnji iz družine Hodnik, ki je opravljal mlinarsko dejavnost, je bil Kristjan Hodnik ml., rojen leta 1910. Poleg mlina, žage in trgovine z lesom je leta 1934 vodil še drogerijo, ki je bila urejena v prostorih današnjega lokala Tomex bar. Družina Hodnik se je leta 1960 preselila v Ljubljano, ker jim ni bilo več dovoljeno opravljati mlinarske in žagarske dejavnosti. Kljub temu je Marija Levar, Mici, ki je v mlinu delala že od leta 1921, leta 1957 zaprosila za obrtno dovoljenje, ga dobila in se z mlinarstvom ukvarjala do upokojitve leta 1972.

Fasada na mlinu in stari stanovanjski hiši je bila izdelana leta 2002. V letu 2018 pa je lastnik želel na novo izvesti še fasado osrednje stanovanjske hiše, ki je bila izdelana pred kakimi 50 leti in je bila na nekaterih delih dotrajana ter je na več mestih odpadala. Posebej poškodovani so bili ometi pritličja, ki so bili zaradi vlage v zelo slabem stanju, saj je stavba postavljena tik nad vodo. Obenem je lastnik želel obnoviti mlinsko kolo in pripadajoče dotočne kanale, ki bi omogočili boljše kontrolo

vodotoka tudi pri morebitnih višjih nivojih vode. Prijavil se je na Javni poziv Agencije za kmetijske trge in razvoj podeželja in Ministrstva za gospodarski razvoj v skladu z uredbo o izvajanju lokalnega razvoja. Lokalna akcijska skupina med Snežnikom in Nanosom (LAS) je v novembru 2017 prejela odločbe o potrditvi projektov iz prvih dveh javnih pozivov, med katerimi je bila potrjena tudi obnova mlinškega kolesa in fasade Hodnikovega mlina.

Ilirska Bistrica, Trg maršala Tita 6, stanje fasadnih ometov na vhodni fasadi stanovanjskega poslopja (foto: Klavdij Zalar, 2018)

Ilirska Bistrica, Trg maršala Tita 6, posebno izrazite so bile poškodbe v pritličnem delu stavbe (foto: Klavdij Zalar, 2018).

Ilirska Bistrica, Trg maršala Tita 6, vhodna, na trg obrnjena fasada stanovanjskega poslopja po izvedbi novih ometov (foto: Eda Belingar, 2018)

Po izdaji kulturnovarstvenih pogojev in soglasja za obnovo fasade stanovanjskega objekta ter izdelavi barvne študije je investitor pričel obnovo. Fasadni ometi so bili v celoti izdelani na novo. Na vhodni in stranski fasadi so ti fino zaribani ter beljeni, zadnja fasada pa je le ometana. Vse fasadne odprtine so ohranjene. Ohranili so se tudi členjenost fasade, profiliran delilni zidec na levi strani ter členitev pritličja vhodne fasade v ometu. Obnovljeno je bilo tudi mlinsko kolo, s čimer je omogočen prikaz pridobivanja moke iz žita. V mlinu je tako možen ogled tradicionalnih znanj in tehnologije v živo, prikazano je danes tako popularno sonaravno gospodarjenje, hkrati pa je na edinem mestu v Ilirski Bistrici možno slediti pomembnosti enega neusahljivih vodnih virov v regiji za sam razvoj mesta.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim. Prezidave so bile opazne na retrofasadi, kjer sta bila pred leti vzpostavljena večja okenska odprtina v kuhinji in balkonček z vrati nanj, ki se mu lastnik ob sedanjih delih ni hotel odreči. Zidava stanovanjskega poslopja je kamnita, uporabljen je bil lokalni kamen. Barvno študijo je izdelala restavratorka ZVKDS, OE Nova Gorica, Marta Bensa, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar.

Ilirska Bistrica, Trg maršala Tita 6, zadnja fasada stanovanjskega objekta in poslopje žage na levi, mlina pa na desni strani posnetka (foto: Klavdij Zalar, 2018)

Ilirska Bistrica, Trg maršala Tita 6, po izvedbi ometov na stanovanjskem objektu in namestitvi mlinskega kolesa (foto: Eda Belingar, 2018)

37 Eda Belingar

EŠD: 8459

Naselje: Ilirska Bistrica

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: Ilirska Bistrica – mestno jedro; stavba Bazoviška cesta 22, sodišče

Naslov: Ilirska Bistrica, Bazoviška cesta 22

Področje: E

Obdobje: začetek 20. stoletja

Dela, s katerimi naj bi se po nalogu Direktorata za pravosodno upravo zagotovila večja in zahtevana varnost objekta, v katerem je sedež Okrajnega sodišča v Ilirski Bistrici, se na objektu izvajajo že od leta 2010. Poročila so podana v Varstvu spomenikov (Eda Belingar, Sodišče v Ilirski Bistrici. Varstvo spomenikov, poročila 47 (2012), str. 51–55).

V letu 2018 smo prejeli vlogo za zamenjavo dotrajanih oken in polken na stavbi. Šlo je za škatlasta lesena okna, v nekaterih prostorih z nadsvetlobo. Na nekaterih je bilo še ohranjeno izvorno medeninasto okovje. Zaradi dotrajanosti so nekatera okna fiksno zaprla, večino ostalih pa bi se dalo obnoviti, tako da bi lahko še naprej služila svojemu namenu. Polkna so bila pred leti v celoti zamenjana, na južni strani objekta so s posameznih oken odpadla.

Sprva sta bili mišljeni le izdelava manjkajočih polken po vzoru obstoječih ter obnova obstoječih, a so bila izdelana vsa na novo, kar ni bilo sporno glede na to, da so bila obstoječa

Ilirska Bistrica, Bazoviška cesta 22, okno v sobi drugega nadstropja z nadsvetlobo (foto: Eda Belingar, 2010)

recentne izdelave. Investitor je vztrajal pri zamenjavi oken zaradi dotrajanosti, pa tudi zagotavljanja ustrezne toplotne izolativnosti in posledično zmanjševanja stroškov ogrevanja in ohlajanja. Usklajevalni sestanki so bili dolgotrajni in ne preveč učinkoviti, misleč pri tem upoštevanje konservatorskih izhodišč po zagotavljanju ohranitve prvotnih izdelkov, obdelav in materialov. Izdelano je bilo vzorčno okno, na katerega izdelavo in okovje smo podali pripombe, vendar z doseženim nismo zadovoljni. Nova okna niso škatlasta, kar je zahtevalo tudi določene prilagoditve pri vgradnji. Profilacije lesenih delov izvornih oken se niso povzele v celoti in namestilo se je standardno okovje. Obenem je bilo treba na oknih v pritličju zagotoviti varovala zaradi preprečitve pobegov iz objekta, kar je spet povzročilo oddaljitve od konservatorskih izhodišč. Barvno študijo je izdelala restavratorka ZVKDS, OE Nova Gorica, Marta Bensa, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar.

Z doseženimi rezultati nismo zadovoljni, saj so prevladale zahteve investitorja po zagotavljanju varnosti in toplotne izolativnosti, čemur se je oblikovanje stavbnega pohištva podredilo.

Ilirska Bistrica, Bazoviška cesta 22, novo nameščeno okno (foto: Eda Belingar, 2019)

Ilirska Bistrica, Bazoviška cesta 22, stavba sodišča pred zamenjavo stavbnega pohištva (foto: Eda Belingar, 2010)

Ilirska Bistrica, Bazoviška cesta 22, z novim stavbnim pohištvom opremljena fasada sodišča (foto: Eda Belingar, 2019)

38 Katja Košuta

EŠD: 198

Naselje: **Izola**

Občina: Izola

Ime: **Izola – palača Besenghi degli Ughi**

Naslov: Lokacija: ob stičišču Gregorčičeve ulice in Ulice Giordana Bruna

Področje: UA

Obdobje: zadnja četrtina 18. stoletja, 1775–1781

Palača Besenghi degli Ughi leži na križišču Gregorčičeve ulice in Ulice Giordana Bruna, na dvignjenem delu nekdanjega otoka, tik pod cerkvijo sv. Mavra. Je eden izmed najodličnejših in bolje ohranjenih spomenikov poznobaročne arhitekture na obali. Nastala je med letoma 1775 in 1781, najverjetneje izpod rok pomembnejšega milanskega arhitekta tistega časa Filippa Dongettija. Palačo je dal zgraditi Pasquale Besenghi, kot sporoča napis na prekladi glavnega portala. Družina

Besenghi se je iz Benetk preselila v Piran leta 1698. Leta 1702 se je odselila v Završje, od tam pa v Izolo, potem ko je bila končana gradnja palače. Palača je dobila ime Besenghi *degli Ughi* po ženinem dekliškem priimku Agnesine *degli Ughi*, ki ga je zaradi uglednosti družine Ughi, starodavne florentinske družine v Izoli prisotne že od okoli leta 1400, Pasquale dodal svojemu.

Stavbne raziskave so na objektu potekale v več fazah. Zadnje pred začetkom rekonstrukcije objekta, ki so bile podlaga za izdelavo konservatorskega načrta, so se izvajale od konca novembra 2014 do konca januarja 2015.

Leta 2017 je Občina Izola prenovo palače Besenghi degli Ughi prijavila na razpis Ministrstva za kulturo, Direktorata za kulturno dediščino (JPR2-SVP-2017-18). Potegovala se je za interventno obnovo objekta (nujna vzdrževalna dela) zaradi velike ogroženosti degradacije stavbe zaradi zunanjih vplivov. Predmet vzdrževalnih del je obsegal lesene, kamnite in kovinske elemente (zamenjava oz. popravilo in obnova vseh oken, polken, balkonskih vrat ter vhodnih in stranskih vrat, vhodnega in stranskega kamnitega portala, vhodnega s kovinskim okrasjem nad portalom, balkona s kamnitim portalom in kovinsko ograjo, zunanjega dvoramnega

Izola, palača Besenghi degli Ughi, reprezentančna vhodna avla po odstranitvi lesenih elementov (foto: N. Škrjanec, 2018)

Izola, palača Besenghi degli Ughi, obnovljeno kovinsko okrasje vhodnega portala (foto: N. Škrjanec, 2018)

kamnitega stopnišča z balustradno ograjo in podesti, kamnite skulpture leva, kovinske okenske mreže, kamnitega tlaka v vhodni dvorani, kamnitih portalov v vhodni dvorani ter kamnitih okvirjev pritličnih oken). Dela so potekala od jeseni 2017 do jeseni 2018. Konservatorsko-restavratorski nadzor sva kot predstavnika ZVKDS, OE Piran, opravila mag. Jure Bernik, kons.-rest. svetov., in Katja Košuta, odgovorna konservatorica.

Oktobra 2017 so se začela restavratorska in sanacijska dela na objektu. Vsa dela je izvajalo podjetje Gnom, d. o. o., v več sklopih. Za zamenjavo stavbnega pohištva, obnovo lesenih vhodnih vrat, balustrov na zunanjem stopnišču ter obnovo vogalne stavbne plastike – leva je Občina Izola pridobila kulturnovarstvene pogoje že leta 2010. V njih je bilo podano navodilo, da se morajo vsa zunanja lesena okna in polkna izdelati na novo po vzoru obstoječih. Notranja okna v drugem nadstropju so se lahko zamenjala z novimi po vzoru obstoječih, vendar so se morala ohranjena okovja in kljuge iz 19. stoletja ponovno vgraditi, notranjih oken v prvem nadstropju – piano nobile pa ni bilo dovoljeno zamenjati. Ta okna so se očistila, sanirala in namestila nazaj. Barvni odtенок stavbnega pohištva je bil določen na podlagi izvedenih sond na obstoječem stavbnem pohištvu. Istočasno so potekala dela na kovinskih mrežah, ki so se očistila, protikorozijsko zaščitila in ponovno prebarvala. Dvoramno stopnišče in kamnita ograja z balustrami sta se restavriral in manjkajoči elementi so se nadomestili z novimi. Zaradi večkratnega, namernega poškodovanja in onesnaženja skulpture leva smo se odločili, da jo je treba sanirati in restavrirati ter izdelati odlitek, ki se ga namesti na mesto originala, restavrirani original pa se prestavi v notranjost objekta. Med deli na vhodnih vratih je bilo ugotovljeno, da so tako poškodovana, da bi bilo po prenovi na njih več novega materiala kot starega, zato smo se odločili za izvedbo kopije, obstoječa vrata pa se bodo naknadno prezentirala v notranjosti objekta. V zadnjem sklopu restavratorskih del se je demontirala predelna stena v vhodni avli, odstranili so se leseni opaži na stenah ter leseni podest na tleh. Tako smo prezentirali reprezentančni vhod v dvorano z izjemno dobro ohranjenim originalnim kamnitim tlakom.

Vsa opravljena dela na spomeniku so bila opravljena strokovno in v skladu s podanimi konservatorskimi smernicami. Ker so bili na objektu še ohranjeni elementi iz časa nastanka objekta, kar so pokazale predhodno izvedene raziskave, so se ti ohranili v čim večji možni meri.

39 Andrejka Ščukovt

EŠD:	25679
Naselje:	Jesenica
Občina:	Cerkno
Ime:	Jesenica – klet pri Brtu (Brecu)
Naslov:	Jesenica 5
Področje:	E
Obdobje:	19. stoletje

Na podlagi spremljanja stanja registrirane nepremične dediščine Jesenica – klet pri Brtu (pravilno: Brecu), EŠD 25679, ki je varovana na podlagi določb iz prostorskega akta Občine Cerkno (*Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Cerkno, Uradni list RS, št. 28/13, varstveni režim iz 73. člena OPN Cerkno*), smo ugotovili, da se je v zadnjih letih stanje zidane kašče, še posebno poslikave v tehniki secca na glavnem pročelju kašče, bistveno poslabšalo. Zidana kašča, ki ji pravijo klet, do danes kljub raznovrstnemu sodobnemu načinu življenja ni zgubila prvotne identitete in funkcije. Zaradi ohranjene prvotne materialne substance zunanosti in notranjosti ima za lokalno in širše območje zgodovinski, likovni, pričevalni in družbeni pomen. Na tramu v nadstropju je datirana z letnico 1843.

Lastnik kašče objekt vzdržuje glede na svoje zmožnosti. V letu 2018 ga je bil pripravljen tudi sanirati in vanj vložiti del lastnih sredstev. V ta namen smo pripravili kulturnovarstvene pogoje za konservatorsko-restavratorska dela na kašči in se o postopku obnovitvenih del dogovorili z izbranim/potencialnim restavratorjem. Na župana Občine Cerkno pa smo naslovili prošnjo za sofinanciranje nujnih vzdrževalnih del. Občina je sredstva tudi zagotovila, da bi se preprečila nadaljnja in potencialna škoda na poslikavi in na objektu.

Prvo fazo obnovitvenih del je opravil lokalni mojster. Pričela so se septembra in se zaključila oktobra 2018. V tej fazi je bila izvedena drenaža. Najprej je bil na vrsti odkop terena ob objektu. Sledila je stabilizacija temeljev in severnega zida stavbe, saj se je po izvedenem odkopu izkazalo, da sta tako temelj kot stena v slabem gradbenem stanju. Sledila je izvedba betonske podlage – posteljice za položitev drenažne cevi, ki jo je narekovala konfiguracija terena, položitev pokravnih plošč in nato zasip s tamponom. Na območju zadnje in obeh stranskih sten se je izvedel zasip z drobljencem iz rečnih prodnikov. Ob glavni, vhodni fasadi se načrtuje še izvedba kamnitega tlaka. V naslednjem letu, v drugi fazi obnove, namerava lastnik kašče financirati restavratorska dela, ki bodo obsegala dela na fasadnem ometu, vključno z restavriranjem poslikave, ter konservatorsko-restavratorsko obnovo vhodnih vrat.

Jesenica, klet pri Brtu (Brecu), stanje pred izvedbo drenaže in utrditvijo temelja (foto: A. Ščukovt, 2018)

Jesenica, klet pri Brtu (Brecu), stanje po izvedenem posegu (foto: A. Ščukovt, 2018)

40 Gregor Gruden

EŠD:	213, 470048
Naselje:	Kamnik
Občina:	Kamnik
Ime:	Kamnik – mestno jedro, Kamnik – arheološko najdišče mestno jedro Kamnik
Naslov:	parc. št. 1411/7, 1417 in 81, vse k. o. Kamnik
Področje:	A
Obdobje:	12. stoletje, prva polovica 13. stoletja, visoki srednji vek

Na območju Glavnega trga in Maistrove ulice v Kamniku sta se poleti 2018 nadaljevala prenova kanalizacijske in vodovodne napeljave ter ureditev tlakovanja mestnega središča. Staro mestno jedro Kamnika je zaščiteno kot območje naselbinske dediščine ter kot kulturni in zgodovinski spomenik pod imenom Kamnik – mestno jedro (EŠD 213)

ter arheološko najdišče mestno jedro Kamnik (EŠD 470048). Zaradi varstvenega režima so ob gradbenih delih potekale arheološke raziskave ob gradnji, ki jih je izvajala arheološka ekipa Avguste, d. o. o. Na ožjem območju Glavnega trga, na delu parc. št. 1411/7, 1417 in 81, vse k. o. Kamnik, so bili odkriti ostanki novoveških stavb, katerih del je bil opažen že med raziskavami ob gradnji leta 2017. Ker je bila zaradi izvedbe gradbenega projekta potrebna odstranitev dela zidov in temeljev odkritih stavb, je ZVKDS, OE Kranj, investitorju Občini Kamnik pred izvedbo gradbenih del predpisal predhodna arheološka izkopavanja v obsegu okrog 430 m². Arheološko raziskavo je vodila Barbara Brežigar, univ. dipl. arheologinja, konservatorski nadzor pa je opravljala Judita Lux, univ. dipl. arheol., višja konservatorica ZVKDS, OE Kranj. Arheološka izkopavanja so potekala po stratigrafski metodi do geološke podlage, ki jo na tem delu sestavljajo mlajši pleistocenski in holocenski nanosi apneniškega proda in peska Kamniške Bistrice. Arhitekturni ostanki se med izkopavanji niso odstranjevali zaradi možnosti morebitne kasnejše prezentacije. Ostaline so bile med raziskavo tudi trikrat terestrično skenirane za izdelavo 3D-modela. Dela so bila opravljena v času med 2. 7. in 30. 8. 2018.

Pod cestnimi nasutji in plastjo ruševine so bili na globini približno 30–40 cm odkriti zidovi in temelji povezanih novoveških stavb, z zidovi širine 70–90 cm, ohranjenimi do 30 cm v višino, s temelji višine 35–40 cm. Znotraj objektov je bilo več hodnih nivojev iz zbite gline rumene barve z utrjeno podlago iz prodnikov velikosti 15–20 cm. V severozahodnem prostoru so bili odkriti ostanki domnevne kuhinjske peči, velike 206 x 210 cm. Na jugovzhodnem delu izkopa je bil odkrit vodni zbiralnik premera 156 cm in globine 190 cm, z obodom iz lomljenec, zgrajen v suhozidni tehniki. Pri stavbnih ostalinah je bilo možno opaziti vsaj dve fazi prezidav in dozidav.

Glede na zgodovinske vire so najdeni temelji stavb ostanki nekdanje Mestne hiše (rotovža) in palače grofov Turjaških, kasneje Lambergove hiše, ki je stala na trgu poleg Mestne hiše (Stele, F. 1929, Politični okraj Kamnik, 95–97). Mestna hiša je leta 1804 pogorela v požaru, nakar so jo porušili in uredili trg. V franciscejskem katastru iz leta 1826 je na tem mestu že viden prazen prostor. Izgled Mestne hiše s stolpičem na strehi je znan z votivne slike iz leta 1779 v Zakalski cerkvi (Avguštin, C. 1998, Kamnik. – V: Srednjeveška mesta (ur. J. Batič), Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine 73–76; Cevc, E. 1957, Kamnik v starih podobah. *Kamniški zbornik III*, 32–33; Zika, I. 2011, 750 let mesta Kamnika. Iz kamniške zgodovine, 146–147).

V vzhodnem delu izkopnega polja je bil opažen tudi del temelja Kamniškega doma, ki je do sredine prejšnjega stoletja stal na Glavnem trgu, na mestu današnje parc. št. 81, k. o. 1911 Kamnik (Rovšnik, B. 1985, Izdelki tiskarne Antona Slatnarja iz Kamnika in njihova likovna oprema. – V: Kamnik 1229–1979, zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta, sl. 30). Pred njim je na trgu stala fontana, katere ostanki so se prav tako dokumentirali med izkopavanji.

Kamnik, ostanki stavb na Glavnem trgu ob odkritju, posnetek iz zraka (foto: B. Brezigar)

Kamnik, načrt stavbnih ostalin na Glavnem trgu (avtor: G. Gruđen)

Kamnik, posode, najdene v vodnem zbiralniku (foto: G. Gruden)

Kamnik, puščična konica za samostrel (foto: G. Gruden)

Kamnik, s prepletom in lilijami okrašen kositrni krožniček z ušescema (foto: G. Gruden)

Pod opisanimi ostanki Mestne hiše je bila dokumentirana debela plast nasutja za izravnavo in utrditev površine pred gradnjo stavb. Nižje pa so bili na severnem robu izkopnega polja odkriti tudi ostanki starejše lesene stavbe, od katere so se ohranile jame za lesene stebre, hodna površina iz zbite rumene gline, sledovi kurišča ter skromni ostanki suhozida. Glede na keramično gradivo jih lahko opredelimo v čas 13. ali 14. stoletja.

Nad geološko podlago je ležala še približno pol metra debela črna meljena plast z obilico organskih ostankov in z najdbami, opredeljivimi v obdobje visokega srednjega veka.

Med raziskavo so bili pridobljeni večja količina novoveške kuhinjske in fine namizne lončenine, več lojenk, dve keramični figurici, odlomki steklenih čaš ježevk, železni ključi, zlat prstan, dve koščeni šivanki, okrašen kositrni krožniček z ušescema, več železnih puščičnih konic za samostrel, svinčena krogla za malokalibrski top *falconet* ter tri kamnite krogle premera 20 cm, ki so verjetno strelivo za možnar ali katapult. Najdeno je bilo 12 bronastih novcev. Večina je iz obdobja Marije Terezije, Franca II. in Franca Jožefa; ti izhajajo iz ruševinskih plasti. Trije novci so beneški iz 17. stoletja, en je novc Wilhelma V. iz leta 1593, en iz mesta Verona iz obdobja 1259–1329, dva novca pa sta celo rimska. Zaradi stratigrafske lege za rimska novca domnevamo, da sta na najdišče prišla skupaj s pripeljanim materialom za nasutja izravnjav.

41 Minka Osojnik

EŠD: 3733

Naselje: Kamnje

Občina: Ajdovščina

Ime: Kamnje – cerkev sv. Mihaela

Področje: UA, R

Obdobje: 16. stoletje, druga četrtina 20. stoletja, 1925–1927

Cerkev sv. Mihaela stoji v zgornjem delu vasi Kamnje in je pravilno orientirana. Polkrožno zaključenemu prezbiteriju sledita pravokotna ladja in zvonik oglejskega tipa. V Kamnjah se omenja cerkev sv. Mihaela že konec 14. stoletja, prve opise cerkve imamo iz 16. stoletja. Takrat cerkev ni imela zvonika, zvonova sta visela v zvončnici nad pročeljem. V začetku 17. stoletja je cerkev pogorela, med letoma 1752 in 1757 so sledile temeljite prezidave, leta 1764 je bila cerkev posvečena. V tem obdobju je bil pozidan tudi sedanji zvonik, za katerega se je kmalu izkazalo, da ima slabo izvedene temelje, zaradi česar se je začel nagibati. Po prvi svetovni vojni je bila cerkev v veliki meri podrt in med letoma 1925 in 1927 na novo pozidana. Od stare cerkve sta se ohranila del severne stene ladje in zvonik, ki so ga sanirali in na južni strani dodatno utrdili.

Zvonik je tipičen primerek oglejskega tipa. Oprt je na močna pilastra in na zahodno steno cerkvene ladje ter stoji pred cerkveno fasado, tako da njegovo z arkadami odprto pritličje prevzema vlogo lope. Horizontalno ga členita dva venca, zvonišče se na štiri strani odpira z biforami, nad njim pa je osmerokotni nastavek, tambur, ki ga zaključuje pločevinasta piramida. Posebnost tega zvonika je, da pritličja in šivanih vogalov nima izvedenih v vidnem kamnu, temveč so tudi ti ometani in pobarvani v sivo. Omet na zvoniku je bil pred obnovo v kritičnem stanju, saj so ob močnih sunkih burje z njega odpadali večji kosi in ogrožali okolico.

Po postavitvi odrov je zavod izvedel sondiranje, ki je pokazalo, da je ohranjena ena plast ometa, ki je bil v zelo slabem stanju. Izkazalo se je, da je zvonik v veliki meri grajen iz precej nekvalitetnega peščenjaka, ki se v plasteh lušči, kar je bil verjetno glavni razlog, da je zvonik v celoti ometan. Med konzolami horizontalnega venca nad zvoniščem so bili odkriti sledovi svetlo rdeče barve. Na zahodni fasadi nad zvoniščem je bila vzdana zanimiva konzola v obliki človeške glave, ki pa je bila od spodaj komaj vidna. Po odstranitvi dotrajanega ometa se je ugotovilo tudi, da so bili spodnji deli kamnitih bifor zvonišča kasneje zazidani.

Novo ugotovitve so bile upoštevane pri pripravi predloga za končno prezentacijo objekta. Bazi čokatih pilastrov v pritličju zvonika sta bili očiščeni ometa, kamen je bil utrjen in zafugiran. Fasade zvonika so se ponovno ometale in izvedle po prvotni obliki, vključno s šivanim vogalom. Spodnji zazidani del bifor v zvonišču se je odprl, stebri so se popravili. Barve opleska so se prilagodile odtenkom pred nekaj leti obnovljene fasade prezbiterija, z namenom, da se v prihodnji obnovi poenotijo še fasade osrednjega dela cerkve med zvonikom in prezbiterijem. Kamnita konzola v obliki človeške glave se je demontirala, restavratorsko očistila in utrdila, nato pa vzdala na zahodno stranico zvonika nad pritlično arkado, tako da je zdaj lepo vidna. Polica nad zvoniščem se je prekrila z novo bakreno pločevino.

Dela je pod nadzorom ZVKDS, OE Nova Gorica, opravilo podjetje GM Marko Rovtar, s. p., iz Skrilj. Kamnite dele je restavriral Tomaž Bizjak z Gradišča pri Vipavi. Pri obnovi so s prostovoljnimi delom sodelovali številni domačini in župnik Rafko Klemenčič.

Kamnje, cerkev sv. Mihaela, pogled na zvonik pred obnovo (foto: M. Osojnik)

Kamnje, cerkev sv. Mihaela, kamnita konzola v obliki človeške glave, vzdana nad zvoniščem na zahodni fasadi zvonika (foto: M. Osojnik)

Kamnje, cerkev sv. Mihaela, pogled na obnovljeni zvonik (foto: M. Osojnik)

42 Andrejka Ščukovt

EŠD: 225

Naselje: **Kobarid**

Občina: Kobarid

Ime: **Kobarid – trško jedro**

Naslov: Krilanova ulica 20

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Kobarid leži na križišču treh gorskih dolin in je naselje trškega značaja. Zaradi ugodne lege poselitev Kobarida sega daleč v preteklost. Danes je Kobarid poznan po muzeju prve svetovne vojne oziroma zaradi izpostavljenega položaja, ki ga je imela okolica Kobarida med prvo svetovno vojno. V 20. stoletju so Kobarid prizadeli potresi: maja in septembra 1976 furlanski ter aprila 1998 z epicentrom v Krnskem pogorju. Sledil je še potres julija 2004, prav tako z epicentrom v Krnskem pogorju. Potresi, ki so prizadeli območje občin Bovec, Kobarid, Tolmin, Idrija in Cerknjo, so na starejših stavbah povzročili večjo materialno škodo.

Kobarid, Krilanova ulica 20, stanje pred popotresno sanacijo (foto: A. Ščukovt, 2018)

Območje historičnega jedra Kobarida je z občinskim odlokom razglašeno za kulturni spomenik, posamezni stanovanjski in javni objekti v historičnem jedru pa za etnološki spomenik. Vsak izmed njih ima svojo zgodbo.

Hiša Krilanova 20 leži na severnem delu trškega jedra, ki s preostalimi objekti oblikuje umaknjen ambient niza stanovanjskih stavb. Z urbanističnega vidika se je v tem delu Kobarida, poleg Gregorčičeve ulice in trga, ohranila starejša poselitev. Franciscejski kataster za Primorsko (1811–1869) kaže na skoraj identično tlorisno stavbno zasnovo v primerjavi s stanjem danes. Hiša Krilanova 20 je v katastrski mapi zarisana v podobnih tlorisnih gabaritih. Objekt je pravokotnega tlorisa, enoetažen in pokrit z dvokapno streho, ki je nad vhodno fasado podaljšana v napušč. Stranska in zadnja fasada imata strešni venec opremljen s kamnom. Hiša je petosen objekt. Med obema vojnoma je pritličje imelo javno funkcijo (trgovina). V njem je delovala še manjša kovačija.

Leta 2004 je bila hiša Krilanova 20 v potresu poškodovana. Popotresna obnova je obsegala statično utrditev obodnih zidov, izvedbo drenaže, novih stropov, novega lesenega ostrešja s korčno kritino, krpanje fasad in izvedbo novih oken s polkni ter mizarško obnovo vhodnih vrat.

Kobarid, Krilanova ulica 20, stanje po popotresni sanaciji (foto: A. Ščukovt, 2019)

43 Minka Osojnik

EŠD: 3572

Naselje: **Kodreti**

Občina: Komen

Ime: **Kodreti – cerkev sv. Katarine**

Področje: UA

Obdobje: druga četrtina 19. stoletja, 1842–1844, zadnja četrtina 19. stoletja, 1896

Kodreti so manjši zaselek v dolini reke Branice, ki leži med Vipavsko dolino in Krasom. Cerkev sv. Katarine je bila zgrajena med letoma 1842 in 1844. Nad pročeljem se je prvotno dvigal zvonik na preslico z dvema zvonovoma.

Kodreti, cerkev sv. Katarine, pogled na zvonik pred obnovo (foto: B. Zbačnik)

Načrte za sedanji zvonik je leta 1885 naredil zidarski mojster Mihel Blažko iz Lokavca na Vipavskem, ki je v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja zgradil ali obnovil vrsto cerkva, zvonikov in župnišč. Med njegove zvonike z značilno kamnito zvonasto kapo štejemo poleg tega v Kodretih še zvonik cerkve sv. Lovrenca v Kazljah in sv. Jakoba v Štjaku, njegovo najpomembnejše delo pa je prizidava preddverja z monumentalnim 60 metrov visokim zvonikom k romarski cerkvi Matere Božje v Logu pri Vipavi. Ker je mojster Blažko leta 1885 pričel zidati zvonik v Štjaku, do pričetka gradnje v Kodretih ni prišlo vse do leta 1894. Zvonik je bil nato končan v dveh letih, hkrati je bila podaljšana ladja in razširjeno cerkveno obzidje.

Celotna cerkev je bila na novo ometana konec 20. stoletja s klasično apneno-cementno malto. V nasprotju z ladjo in prezbiterijem, ki nista kazala poškodb ometov, je zvonik že nekaj let po obnovi zaradi prisotnosti zidnih alg in zidnih plesni popolnoma potemnel. Iz fotografske dokumentacije je razvidno, da je tudi pred zadnjo obnovo fasad prav zvonik utrpel največje poškodbe ometa. Ker omet na zvoniku ni kazal drugih poškodb (ni bilo votlih predelov, sledov odpadanja ometa ipd.), je tokratna obnova obsegala le čiščenje in dezinfekcijo ter ponovno barvanje fasade. Po dveh neuspešnih poskusih čiščenja z algicidi in celo varikino so se fasade po celotni površini speskale, saj je bilo treba temeljito odstraniti vse sledove alg in plesni. Nato se je po tehnoloških smernicah, ki jih je pripravil JUB, opravilo obnovitveno barvanje fasadnih površin z mikroarmirano akrilno fasadno barvo, v katero se je primešal algicid. Oplesk se je izvedel po barvni študiji, ki jo je pripravil zavod. Na vse horizontalne vence so se namestile odkapne obrobe iz nesvetleče RF-pločevine. Kamnita zvonasta kapa, ki je bila ob prejšnji obnovi že prevlečena s cementno malto, se je premazala z aquatec premazom v svetlo sivi barvi. V sklopu obnove zvonika se je uredil tudi dostop do zvonika z novim tlakovanjem in ograjo ob stopnišču.

Dela je pod nadzorom ZVKDS, OE Nova Gorica, opravilo podjetje GM Marko Rovtar, s. p., iz Skrilj.

V letu 2018 so bila restavrirana tudi lesena vhodna vrata pod zvonikom. Dela je opravil Stanko Vitez, s. p.

Kodreti, cerkev sv. Katarine, pogled na cerkev sv. Katarine po obnovi fasad zvonika (foto: M. Osojnik)

44 Manca Omahen

EŠD: 239

Naselje: **Koper**

Občina: Koper

Ime: **Koper – cerkev Marijinega vnebovzetja**

Naslov: parc. št. 642, k. o. 2605 Koper

Področje: A

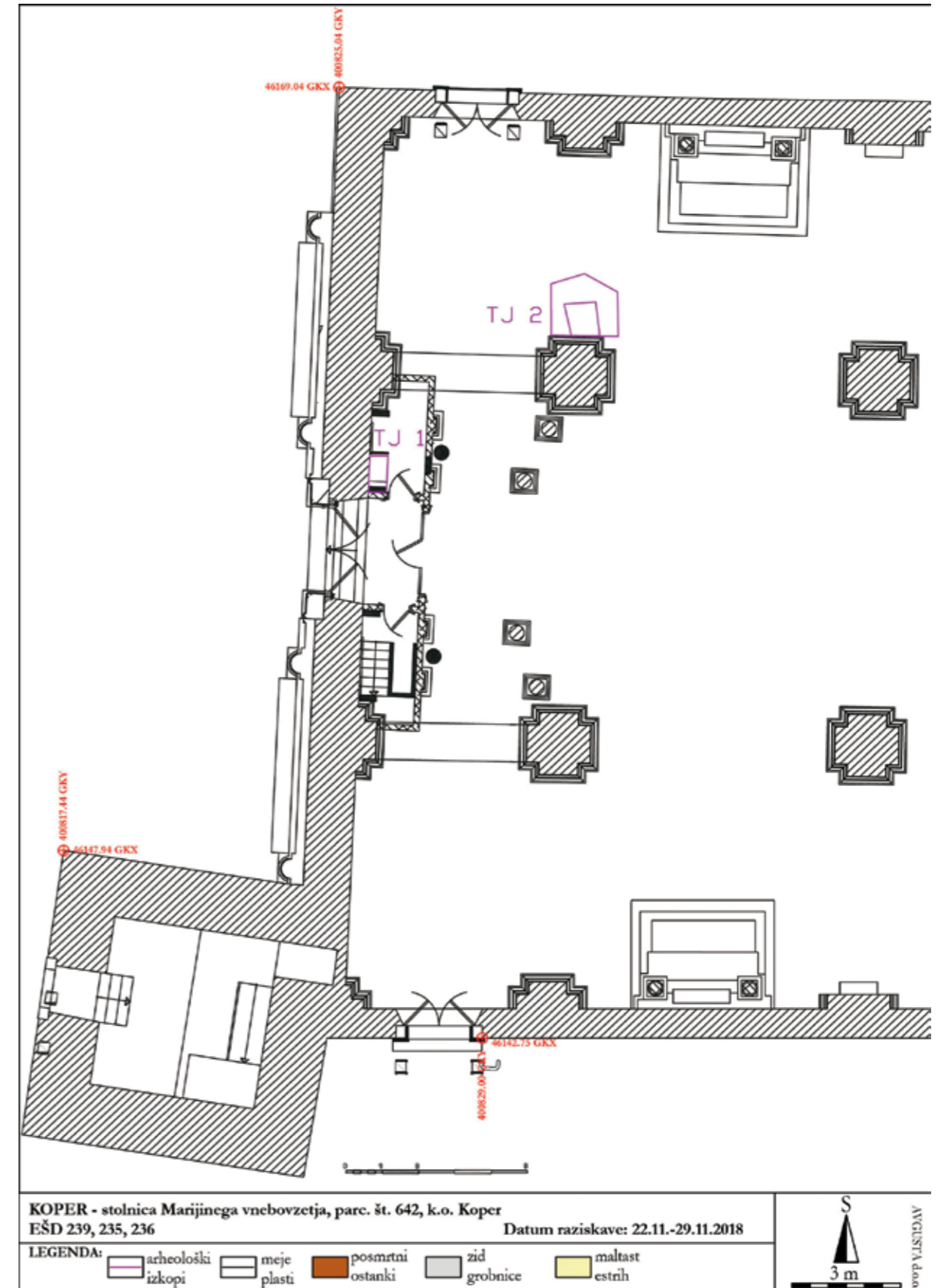
Obdobje: pozna rimska doba, srednji vek, novi vek, 11., 12., 13., 14. stoletje, zadnja četrtina 14. stoletja, 15. stoletje, 1418–1480, 1448, 1498, 16., 17., 18. stoletje, prva polovica 18. stoletja, 1714–1738

Koprška stolnica oz. cerkev Marijinega vnebovzetja (parc. št. 642, k. o. 2605 Koper) je varovana kot sakralna stavbna dediščina (EŠD239), leži pa tudi znotraj enot kulturne

dediščine 235 Koper – mestno jedro in 236 Koper – arheološko najdišče Koper.

Znotraj cerkve je Župnija Koper načrtovala postavitev novega pevskega kora in orgel. Pred tem je bilo treba preveriti temeljna tla in način temeljenja obstoječih struktur na območju načrtovanega kora. S tem namenom sta bili ob temeljih zahodne fasade in enega izmed stebrov v notranjosti cerkve ročno in stratigrafsko izkopani dve testni sondi do globine, ki je bila potrebna za ugotovitev načina temeljenja. Raziskavo je med 22. in 29. 11. 2018 izvedla ekipa podjetja Avgusta, d. o. o., pod vodstvom dr. Uroša Koširja, univ. dipl. arheol. Kostne ostanke je analizirala dr. Petra Leben Seljak, univ. dipl. biologinja. Nadzor nad arheološkimi deli je izvajal Jaka Bizjak, univ. dipl. arheol., konservator (ZVKDS, OE Piran).

V sondi 1 (80 x 50 cm) ob zahodni fasadi potreben izkop ni presejal debeline novoveškega nasutja, nad katerim so bili ostanke starega maltastega tlaka. Končna globina je bila 70 cm. V drugi sondi (končne dimenzije 180 x 120–140 cm) pa

Koper, lokacija testnih sond v cerkvi Marijinega vnebovzetja (avtor: G. Gruden)

smo pod starim cerkvenim tlakom naleteli na temno sivkasto rjavo meljasto peščeno plast, v katero so bile vkopane štiri grobne jame. V najmlajšem grobu (št. 3) je bila pokopana mlajša ženska. Ta grob je na južni strani poškodoval grob otroka, starega okoli 1 leto (grob 1), na severni pa je poškodoval še eno grobno jamo (grob 2), v kateri so bili ostanki najmanj treh ali štirih različnih oseb. Možno je, da gre za že premaknjene in premetane kosti. Pod tem grobom je bil še en grob odrasle ženske. Vsi skeleti so bili orientirani v smeri zahod-vzhod, z glavo na zahodni strani groba. Ležali so na hrbtu, z rokami ob telesu ali pa sklenjenimi na trebuhu. Bili so brez pridakov. Grobovi so bili preproste grobne jame, brez kakšnih kamnitih oblog ali drugih struktur. Na severni strani je bila plast z grobovi poškodovana z velikim vkopom, ki je segal vse do sterilne podlage.

Po odstranitvi zgornje plasti se je pokazala grobnica z ohranjeno južno in zahodno steno iz nevezanih peščenjakovih lomljencev. Na vrhu zapolnitve te grobnice so bile zložene kosti, ki so pripadale več posameznikom, le na vzhodnem delu je bilo možno prepoznati par spodnjih delov nog (golenici, mečnici in delno kosti stopal), ki je očitno pripadal isti odrasli osebi, na severni strani pa še anatomsko povezane kosti ene noge z delom medenice, ki so pripadale odraslemu moškemu. Dolge kosti so bile zložene na severni strani grobnice, ob vzhodnem robu so bile lobanje, na južni strani pa je bil kup manjših kosti. Po odstranitvi zgornjih kosti se je pokazal v celoti ohranjen skelet odraslega moškega.

Vkop za to grobnico je poškodoval spodaj ležečo starejšo grobnico. Stene te starejše grobnice so bile grajene iz velikih peščenjakovih blokov, vezanih s trdo belo malto, v primerjavi z zgornjo grobnico neprimerno bolj kvalitetno. Dno grobnice je bilo sestavljeno iz podlage iz peščenjakovih plošč, čez katere je bil narejen maltast estrih. Grobnica je bila vkopana v sterilno plast gline.

Na vrhu te grobnice je bila tako kot v zgornji plast s človeškimi kostmi, ki jih ni bilo možno povezati v artikulirane skelete, niso pa bile tako urejeno zložene kot v zgornji grobnici. Pod temi posameznimi kostmi so bili ohranjeni trije artikulirani skeleti, pri katerih je bilo možno razločiti tudi sekvenco pokopavanja. Na vrhu je bil skelet otroka, starega okoli 4 leta, položen na sredino grobnice, na levo roko skeleta odraslega moškega, ki je ležal na južnem delu grobnice. Ta skelet je delno prekril še en pokop odrasle ženske. Po odstranitvi teh skeletov smo pod njimi lahko razpoznali še en delno ohranjen skelet odrasle ženske, poleg pa je bilo večje število že močno prelomljenih in preperelih kosti.

45 Barbka Gosar Hirci

EŠD: 239

Naselje: **Koper**

Občina: Koper

Ime: **Koper – cerkev Marijinega vnebovzetja**

Področje: R

Obdobje: renesansa

Konservatorsko-restavratorski projekt Carpaccio se je začel leta 2010. Vanj sta bili vključeni orgelski slik, ki ju je beneški mojster renesančnega slikarstva Vittore Carpaccio ustvaril leta 1523, Pokol nedolžnih otrok (tempera na platno, 418 x 147 cm) in Predstavitev v templju (tempera na platno, 421 x 126 cm), ter slika Benedetta Carpaccia Marija s svetnikom (tempera na platno, 244 x 177,5 cm). Poročilo ne navaja poteka konserviranja in restavriranja slik, temveč predstavlja številne dogodke in sodelavce, ki so imeli ključno vlogo pri izvedbi projekta. Ker so obravnavane slike nacionalno izjemno pomembna likovna dediščina, je bil projekt vključen v redne programe Restavratorskega centra Zavoda za varstvo kulturne dediščine (odgovorni konservator mag. Jure Bernik, kons.-rest. svetov., in dr. Mojca Marjana Kovač, kons.-rest. svetnica, ZVKDS, OE Piran).

Natančen popis stanja umetnin, razumevanje avtorjeve tehnologije in prepoznavanje starih restavratorskih posegov so bili začetna stopnja obsežnega in kompleksnega projekta, v katerega je bila vključena tudi mednarodna ekipa strokovnjakov, ki ji je v sodelovanju z našimi uspelo dokazati in določiti večino materialnih komponent. Raziskovalni del projekta je bil prijavljen in odobren na mednarodnem razpisu mobilnega laboratorija MOLAB, ki deluje znotraj evropskega projekta CHARISMA in je financiran v okviru sedmega okvirnega programa Evropske komisije (vodja projekta iz Raziskovalnega inštituta ZVKDS, CK: dr. Polonca Ropret, kons.-rest.svetov.; iz univerze v Perugi, inštituta SMAArt: dr. Constanza Miliani, Francesca Rosi, Paola Rocchi, Chiara Anselmi, Chiara Grazia in Anna Amat; iz CNR-INO Istituto Nazionale di Ottica Art Diagnostic Group iz Firenc: Claudia Daffara in Marco Barucci; iz Centre de Recherche et des Restaurations des Musées de France, Paris du Louvre: Jacques Casting, Helene Rousseliere, Alessandra Gianoncelli). Izvedba naravoslovnih preiskav je potekala v več fazah. Novembra 2010 so se izvajale točkovne meritve za potrebe identifikacije lakov, pigmentov, veziv in polnil. Naslednji mesec je bila izvedena infrardeča reflektografija, vendar le na določenem delu slike Pokol nedolžnih otrok, saj je šlo za prvi preizkus novega 16-kanalnega laserskega IR-skenerja, ki so ga razvili fiziki iz inštituta CNR-INO. Februarja 2011 so bile izvedene meritve negativnega vpliva onesnaženosti okolja na slikovne sloje in morebitnih ostankov po testnem kemijskem odstranjevanju neoriginalnih lakov. Z neinvazivnimi točkovnimi meritvami z MIR-spektroskopijo

Koper, cerkev Marijinega vnebovzetja, postavitve orgelskih slik v Palazzo Sarcinelli v Coneglianu (foto: Oddelek za štafelajno slikarstvo ZVKDS, RC, 2015)

(infrardeča spektroskopija v srednjem območju), ki so bile opravljene konec novembra 2011, so bile preiskane različne testne sonde kemijskega odstranjevanja površinske umazanije, voščenega premaza in neoriginalnih lakov. Z analizo rezultatov je bil določen najustreznejši postopek, vendar se je kasneje pokazala potreba po nadgraditvi metodologije. Z XRF (x-žarkovna fluorescenca) analizami je bila določena elementna sestava anorganskih pigmentov in polnil v barvnih slojih. NIR (infrardeča spektroskopija v bližnjem območju) in UV-refleksijska spektroskopija sta podali komplementarne rezultate MIR- in XRF-analizam. Neinvazivne analize umetniških del dajejo pomembne rezultate, vendar je za popolnost podatkov dostikrat pomembna tudi stratigrafska analiza. Z optično mikroskopijo, ramansko mikrospektroskopijo, infrardečo spektroskopijo s Fourierovo transformacijo (FTIR), rentgensko radiografijo in multispektralno analizo (UVE, UVFO, IR, IRR) je slovenska ekipa strokovnjakov kakovostno dopolnila in nadgradila preiskave na Vittorejevih orgelskih slikah in v celoti preiskala

Koper, cerkev Marijinega vnebovzetja, konservatorke-restavratorke med delom na orgelskih slikah (foto: Oddelek za štafelajno slikarstvo ZVKDS, RC, 2015)

Koper, cerkev Marijinega vnebovzetja, predstavitev konservatorsko-restavratorskih posegov v Pokrajinskem muzeju v Kopru v okviru projekta Carpaccio 500 (foto: Oddelek za štafelajno slikarstvo ZVKDS, RC, 2016)

Koper, cerkev Marijinega vnebovzetja, montaža po zaključeni obnovi (foto: B. Gosar Hirci, 2018)

sliko Benedetta Carpaccia (iz Naravoslovnega oddelka ZVKDS, RC: dr. Katja Kavkler, kons.-rest. svetov., Petra Bešlagič, kons.-rest., in Sonja Fister, kons.-rest. tehnica; iz Raziskovalnega inštituta, ZVKDS, CK: Lea Legan, višja kons.-rest., dr. Klara Retko, višja kons.-rest., in Maša Kavčič, višja kons.-rest.; iz Narodne galerije: mag. Andrej Hirci, kons.-rest. svetov.).

Rezultati naravoslovnih preiskav, stanje umetnin in okolje hrambe so bili glavno vodilo za razmislek in pripravo konservatorsko-restavratorskega programa dela. Izkazalo se je, da bo najbolj tvegano postopek zagotovo odstranjevanje potemnelih neoriginalnih lakov. Pred začetkom konservatorsko-restavratorskih posegov pa je iz Italije prišla pobuda po vključitvi koprskih slik na razstavo z naslovom Carpaccio Vittore e Benedetto da Venezia all'Istria, ki je bila od 7. marca do 28. junija 2015 v Palazzo Sarcinelli v Coneglianu. Zaradi nacionalne pomembnosti umetnin se je v pripravo na razstavo aktivno vključil tudi Oddelek za stafelajno slikarstvo, ZVKDS, RC, ki je po vrnitvi umetnin iz Italije nadaljeval konservatorsko-restavratorske posege (mag. Zoja Bajdè, višja kons.-rest., Emina Frljak Gašparovič, višja kons.-rest., mag. Barbka Gosar Hirci, kons.-rest. svetov., mag. Sanela Hodžič, višja kons.-rest., Liza Lampič, kons.-rest., in Andreja Ravnikar, kons.-rest.). Priprava umetnin za razstavo je vključevala natančen pregled stanja, fotografiranje, površinsko čiščenje, sondiranje neoriginalnih lakov, lokalno utrjevanje oslabiljenih delov slikovnih plasti, nameščanje zaščite zadaj, izdelavo okrasnih okvirjev za orgelski sliki, izdelavo zabojnikov v skladu z muzejskimi standardi, pakiranje, nameščanje slik na stene razstavnega prostora ter izdelavo ustrezne dokumentacije (formularjev o stanju slik, zavarovalne police, izvoznega dovoljenja, posodbene pogodbe in reverzov). V sodelovanju s tehnično ekipo ZVKDS, RC, so bile slike ustrezno zapakirane, iz Slovenije pripeljane v Italijo, tam strokovno montirane in prepeljane nazaj (sodelavci tehnične ekipe RC: Marko Brisenhorn in Igor Brozovič s pomočniki ter Janez in Franci Novak iz Mizarstva Novak). Največja pozornost pri konservatorsko-restavratorski pripravi slik na razstavo je bila posvečena razpraševanju in odstranjevanju površinske umazanije. Pri vseh dogodkih okoli razstave se je vseskozi postavljalo vprašanje, kako bodo slovenske potemnele in nerestavrirane umetnine delovale v primerjavi z italijanskimi. Pojavljale so se tudi upravičene dileme, ali je takšne slike sploh dovoljeno razstavljati. S stališča preventivne konservacije, ki v bolj razvitih kulturnih okoljih prevzema vodilno vlogo na področju ohranjanja kulturne dediščine, je to izjemno vprašljivo. Tako je bilo tudi ob pripravah Carpaccievih slik za razstavo, saj je bilo časa za celovito konservatorsko-restavratorsko obdelavo absolutno premalo. Zato je bil sprejet sklep, da se slike ustrezno pregledajo, da se oceni njihovo stanje in preveri možnost za transport in razstavljanje. Poleg odstranjevanja površinske umazanije je bilo določeno, da se na izbranih manjših območjih odstranijo neoriginalni potemneli laki. S tem se je poskusilo obiskovalce razstave opozoriti na dejstvo, da

Benedetto Carpaccio, Marija s svetnikoma, 244 x 177,5 cm, tempera na platno; stanje slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: Andrej Hirci, 2015)

bodo slike v bližnji prihodnosti konservirane in restavrirane, obenem pa tudi vzbuditi zanimanje za zahteven postopek, ki ključno vpliva na percepcijo umetnin.

Konserviranje in restavriranje umetnin se je začelo po vrnitvi slik iz Italije z odstranjevanjem temnih lakov. Delno je bil vzrok za temne podobe najden v komisijskih zapisih iz šestdesetih let prejšnjega stoletja, ki jih hrani INDOK center. Iz njih je bila razvidna odločitev, da ohranijo vse lake, kljub temu da so bili že takrat zelo temni. Čez vse sloje neoriginalnih lakov pa so pri zadnjem restavriranju nanesti še novega (dr. Mateja Neža Sitar, kons.-rest. svetov., ZVKDS, RC). Na slikah so bile vidne tudi poškodbe slikovnih plasti, potemnele retuše in preslikave. Odstranjevanje neoriginalnih elementov, ki so bili na originalnih barvnih slojih, je bil eden izmed najzahtevnejših konservatorsko-restavratorskih posegov in je ključno zaznamoval vidno podobo umetnin. Sledili so postopki, ki so stabilizirali stanje poškodovanih tkanih nosilcev in dopolnili manjkajoče dele slikovnih plasti (posege je spremljala strokovna komisija v sestavi: dr. Višnja Bralič, Hrvaški restavratorski zavod, dr. Luca Caburlotto, Polo Museale del Friuli Venezia Giulia, Jurij Dobravec, Ars Organi Sloveniae, Edvilijo Gardina, Pokrajinski muzej Koper,

Slika Benedetta Carpaccia po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: B. Gosar Hirci, 2018)

Vittore Carpaccio, Predstavitev v templju, 421 x 126 cm, tempera na platno; stanje slike med sondiranjem potemnelih neoriginalnih lakov (foto: Andrej Hirci, 2015)

Slika Predstavitev v templju po zaključenih konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: B. Gosar Hirci, 2018)

Vittore Carpaccio, Pokol nedolžnih otrok, 418 x 147 cm, tempera na platno; stanje slike med sondiranjem potemnelih neoriginalnih lakov (foto: Andrej Hirci, 2015)

Slika Pokol nedolžnih otrok po zaključenih konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: B. Gosar Hirci, 2018)

mag. Mira Ličen Krmpotič, samostojna kulturna delavka, dr. Ferdinand Šerbelj in mag. Simona Škorja, Narodna galerija). V letu 2016, med izvajanjem konserviranja in restavriranja umetnin, je Pokrajinski muzej Koper dal pobudo za sodelovanje Restavratorskega centra v projektu Carpaccio500. Temeljni namen projekta je bil ozaveščanje in izobraževanje javnosti o kulturnem bogastvu Slovenije ter o njegovem vplivu na turizem. Na ogledni restavratorski delavnici, ki je bila postavljena v atriju muzeja od 22. 9. do 21. 10. 2016, si je bilo mogoče ogledati dopolnjevanje manjkajočih delov podloge na orgelskih slikah. S plakati in digitalno prezentacijo so bili predstavljeni tudi preostali konservatorsko-restavratorski posegi, ki so se do tedaj izvajali na Carpaccievih slikah, del naravoslovnih preiskav, delni historiat orgel in pripadajočih slik. Priložnostna razstava in možnost neposrednega komuniciranja s konservatorkami-restavratorkami sta stroki in celotni kulturni dediščini naredili veliko promocijo. Zanimanje medijev, šol, vrtcev, domačih in tujih turistov je bilo veliko, za izvajalke pa zanimiva izkušnja. Decembra 2018 so bila dela na vseh treh slikah zaključena. Orgelski sliki Vittoreja Carpaccia sta opremljeni z novima masivnima okrasnima okvirjema in paspartujema (izdelava Mizarstvo Novak). Profil je povzet po okrasnih okvirjih Benedetta Carpaccia in velike pale Vittoreja Carpaccia, Marija na prestolu z detetom in šestimi svetniki. Odločitev o novih elementih prej sicer neuokvirjenih orgelskih slik je temeljila predvsem na principih preventivne konservacije. Z novima okrasnima okvirjema je bila montaža umetnin izjemno velikega formata bistveno lažja. Paspartuja, ki sta vgrajena v okrasna okvirja, ščitita novo platno ob robovih ter estetsko poenotita popolnoma različna originalna formata orgelskih slik. Vse tri slike so bile nameščene na isto mesto, kot jim je bilo določeno v preteklosti. Slika Benedetta Carpaccia je nameščena med orgelski sliki. Z novo uokvirjenima orgelskima slikama so se slike povezale v smiselno celoto. Projekt Carpaccio je v teh letih poskušal združevati znanje domačih in tujih strokovnjakov, ki delujejo na različnih področjih varovanja kulturne dediščine. Gre za izjemno redka likovna dela na slovenskem ozemlju, ki datirajo v čas renesanse. Raziskovanje slikarske in stare restavratorske tehnologije, zgodovinski dogodki, okolje hranjenja in etični konservatorsko-restavratorski pristopi so bili temelji za ustrezno in uspešno reševanje dragocenih umetnin, ki so danes na vpogled v koprski stolnici, v prostoru, ki je prežet z njimi, saj so v njem že pol tisočletja.

46 Nataša Škrjanec

EŠD:	235
Naselje:	Koper
Občina:	Koper
Ime:	Koper – mestno jedro
Naslov:	Čevljarska ulica 14
Področje:	R
Obdobje:	pozna gotika, barok

Objekt Čevljarska ulica 14 je sestavni del vzdolžnega uličnega niza stavb, ki je lociran v neposredni bližini palače Barbabianca. Ulična fasada stavbe je bila v zelo slabem stanju, zato je jeseni 2018 sledila njena obnova, ki jo je subvencionirala Mestna občina Koper. Preventivno restavratorsko sondiranje je razkrilo zanimive podatke o razvojnih fazah stavbe ter izjemne najdbe, med katere spadata fragmentarno ohranjena prvotna poznogotska poslikava na apnenem ometu v pasu nad okenskimi odprtini in strešnim vencem v višini 50 cm ter naslikani okvir kamnitega grba znamenite družine Grisoni. Z investitorji smo se dogovorili, da se obnova ulične fasade prilagodi kvalitetnim poslikavam. Tako sta se s pomočjo interventnih sredstev za konservatorske posege prezentirala dva dela poslikave, ki sta bila celovita in dobro ohranjena.

V preteklosti je sicer gotska stavba doživela več predelav, v baročnem obdobju so združili dve stavbi v eno, gotska okna so zamenjala baročna, dodali so profiliran strešni venec. Pritličje so v mlajšem času preoblikovali za namene gostinske dejavnosti in tu še vedno obratuje lokal. Dostop v stanovanjski del v nadstropju je možen s stranske ulice skozi notranje dvorišče, ki povezuje še druga stanovanja. Izsledki razširjenega sondiranja nekoč leve stavbe kažejo na prvotno bogato fasadno poslikavo po celotni površini z geometrijskimi vzorci in rastlinskim okrasjem, ki spominja na poslikavo fasade palače Almerigogni. Fasada desne stavbe je bila v precej slabšem stanju, vendar nam je uspelo razbrati del rastlinskega okrasja v obliki girlande in rdečih okroglih sadežev. Nadstropna etaža je v celoti zgrajena iz opeke, ki je bila nato ometana z apnenim ometom, v svež in zaglajen omet pa so vrisali risbo za poslikavo. Nad drugo okensko odprtino, tj. na obeh straneh gotskega zaključka leve stavbe, je bila odkrita kvalitetna in dobro ohranjena poslikava z akantovimi listi z volutastimi zaključki, v osrednjem delu pa je naslikan cvet s petimi venčnimi listi. Poteze s čopičem v črni barvi so zelo prefinjene, oblike modelirane. Ozadje je enakomerno v intenzivno rdečem odtenku. Prvotni gotski okenski zaključki so izdelani iz apnenega ometa, ki so tudi med sedanjo prenovo ostali zazidani. Konservatorsko-restavratorska dela na prezentiranih fragmentih gotskih poslikav so zajemala odstranjevanje kasnejših plasti ometov in barvnih plasti do prvotne poslikave, utrjevanje apnenega ometa (Calosil), injektiranje, obšivanje in kitanje (NHL 3,5), kemično

odstranjevanje sige (Leonardo) z utrjevanjem barvne plasti in minimalno retuširanje (Sokrat). Restavratorska dela je izvajala restavratorica Mateja Krošelj. Odkrite dekoracije smo prerisali na prozorno folijo in jih ustrezno dokumentirali. Ostale odkrite dele poslikav in prvotnega ometa smo konservirali in zaščitili z dvema nanosoma apnenega beleža, saj smo obstoječe fasadne plasti preplastili z renovirnim ometom Rofix Renoplus. Dela so se zaključila v januarju 2019.

Koper, Čevljarska ulica 14, odkriti fragmenti (foto: N. Škrjanec, 2018)

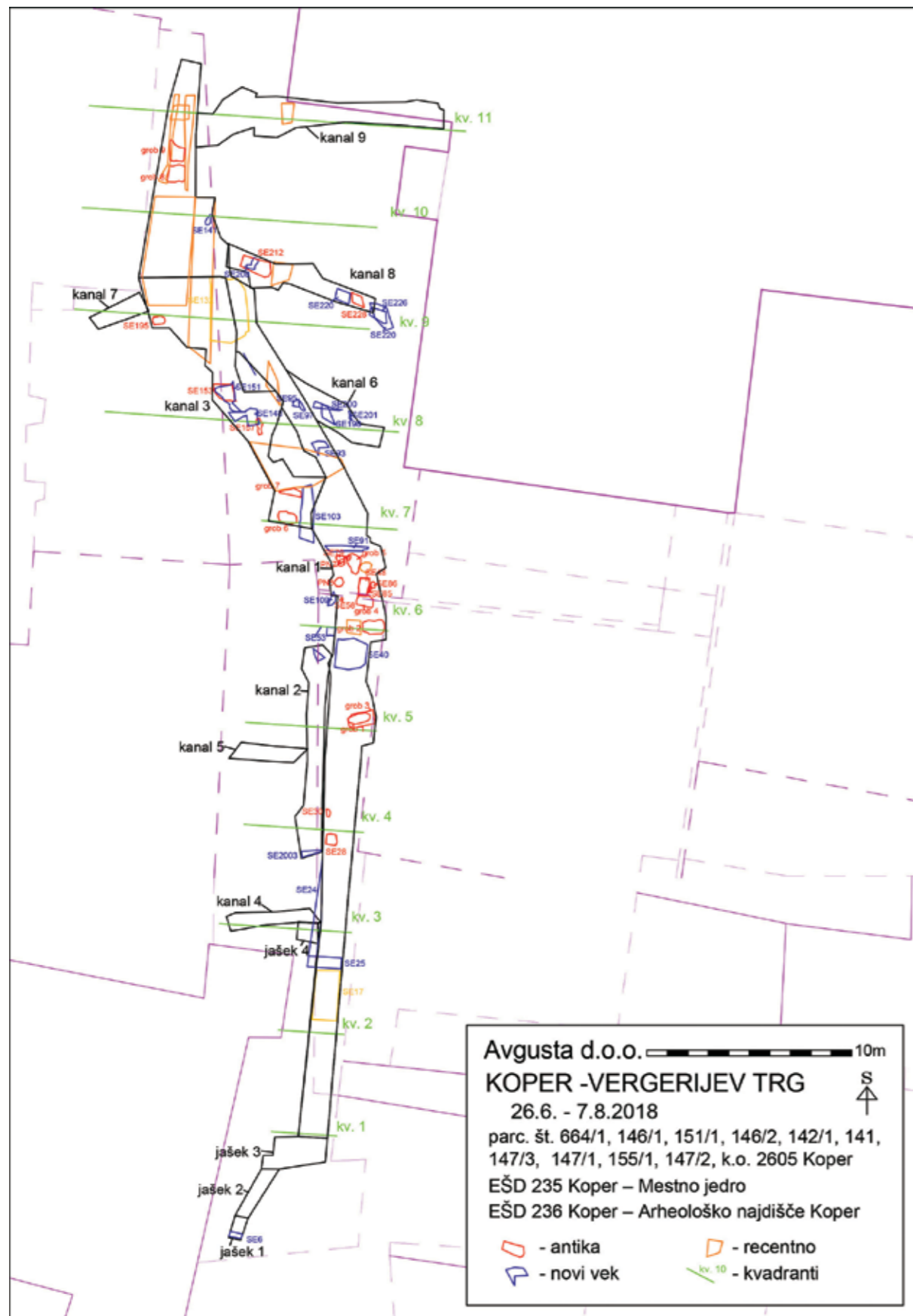

Koper, Čevljarska ulica 14, prezentacija fragmenta poslikave (foto: N. Škrjanec, 2019)

47 Manca Omahen

EŠD:	235, 236
Naselje:	Koper
Občina:	Koper
Ime:	Koper – mestno jedro, Koper – arheološko najdišče Koper
Naslov:	parc. št. 664/1, 146/1, 151/1, 146/2, 142/1, 141, 147/3, 147/1, 155/1, 147/2, vse k. o. 2605 Koper
Področje:	A
Obdobje:	pozna rimska doba, srednji vek, novi vek, 13., 14., 15., 16., 17., 18. stoletje

V okviru prenove stavbe na naslovu Vergerijev trg 3, kamor bosta umeščena nova osnovna šola in vrtec z italijanskim učnim jezikom, je Občina Koper načrtovala tudi gradnjo nove kanalizacije in vodovoda na večjem notranjem dvorišču vzhodno od same stavbe. Ob zemeljskih delih je bilo treba izvajati arheološki nadzor ob gradnji, ko pa je izkop dosegel nivo ohranjenih arheoloških ostalin, je bilo treba te izkopati ročno po stratigrafski metodi v obsegu in do globine načrtovanega izkopa. Dela je med 26. 6. in 7. 8. 2018 izvedla ekipa podjetja Avgusta, d. o. o., pod vodstvom dr. Uroša Koširja, univ. dipl. arheol. Nadzor nad deli je izvajal Jaka Bizjak, univ. dipl. arheol., konservator (ZVKDS, OE Piran). Antropološko analizo kostnih ostankov je opravila dr. Petra Leben Seljak, univ. dipl. biologinja. Izkopanih je bilo več daljših kanalov in manjših izkopov za jaške, ki smo jih oštevilčili z zaporednimi številčkami, površino pa smo razdelili na kvadrante. Geološko podlago v vseh izkopih je predstavljal lapor, nad njim pa je bila sterilna rumenkasta glina. Nad tem je bila plast bolj olivno rumene glinice, ki je vsebovala poznoantično keramiko, na njeni površini pa so bile prepoznane poznoantične strukture in grobovi. Skupaj je bilo odkritih devet skeletnih grobov in ostaline še dveh domnevno uničenih grobnih jam oz. konstrukcij. Večinoma so bili orientirani v smeri vzhod-zahod, z glavo na zahodu. V kvadrantu 5 je bil najden grob otroka, starega okoli 3 leta (grob 1), ki je presegal spodaj ležeči grob moškega, starega med 25 in 35 let (grob 3). V grob je bil pridani koščen glavnik. Stranice obeh grobov so bile obložene s peščenjakovimi lomljenci. Južno od obeh grobov sta bili v glino vkopani dve manjši jami (SE28 in 30). Več otroških grobov je bilo dokumentiranih v kvadrantu 6. Otroci so bili stari okoli 5 let (grob 2), okoli 3 leta (grob 4) in okoli 2 leti in pol (grob 5). V prvih dveh primerih sta bili grobni jami obloženi s peščenjakovimi lomljenci. Zadnji grob je bil za razliko od ostalih orientiran v smeri sever-jug. Poleg teh grobov so bili odkriti tudi ostanki kamnite konstrukcije, in sicer velika peščenjakova plošča, položena na dno plitvega vkopa, in nekoliko manjša peščenjakova plošča, postavljena navpično (SE48 in 85). Verjetno gre za dno uničenega groba.

Koper, pregledni načrt izkopa (avtor: J. Rupnik)

Poleg grobov sta bili v zemljo vkopani dve amfori oz. njuna dna (PN6 in 7). Ena izmed uničenih amfor je bila prekrita z ostanki maltastega estriha (SE79). Na površini plasti okoli grobov je bilo nekaj skupin peščenjakovih lomljencev (SE55, 58 in 86), ki so morda predstavljale ostanke uničenih grobnih oblog ali drugih struktur.

V nadaljevanju izkopa proti severu, v kvadrantu 7, smo odkrili naslednja dva grobova, in sicer grob otroka, starega okoli leto in pol (grob 6), s peščenjakovimi lomljenci ob straneh grobne jame, ter grob ženske, stare med 25 in 30 let. Zadnji grob je bil močno poškodovan z recentno napeljavo.

V kvadrantu 8 je bil v plast olivno rumene glinje vkopan suhozidni temelj (SE153), ki je potekal v smeri vzhod-zahod. Nekoliko južneje je bila na površino plasti zložena linija peščenjakovih lomljencev (SE157). S severne strani se je na temelj naslanjala hodna površina, utrjena z manjšimi kamni, z južne strani pa ruševina. V severnem delu kvadranta je bila večja jama za stojko, obložena s peščenjakovimi kamni (SE195).

V kvadrantu 10 so bili odkriti ostanke še dveh grobov, močno poškodovanih z recentnimi napeljavami. Ohranjene so bile le noge in v enem primeru del medenice. Grob z ohranjeno

medenico je pripadal odrasli ženski, verjetno stari manj kot 40 let (grob 8). Glede na robustnost kosti v drugem grobu gre v tem primeru domnevno za odraslega moškega (grob 9).

V enem izmed izkopov za stranske priklope (kanal 8) je bila najdena oglata jama s kupom peščenjakovih lomljencev ob eni izmed stranic (SE212). Glede na obliko, velikost in orientacijo sklepamo, da gre za ostanke groba, ki je bil prekopan že v pozni antiki ali nekoliko kasneje. Kup peščenjakov predstavlja uničeno oblogo groba. V istem izkopu je bil tudi plitev kanal s poznoantičnimi najdbami (SE228).

Zgoraj naštetje ostaline so bile prekrite s sivo rjavo meljasto glino, ki je prav tako vsebovala poznoantične najdbe. Nad njo je bila temno siva novoveška plast. Iz površine te novoveške plasti je bilo vkopanih več novoveških odpadnih in drugih jam (SE40, 109, 97, 151, 200, 198, 220, 226, 141), pa tudi temelji novoveških stavb. Temelji prve stavbe so bili najdeni v kvadrantih 2 in 3 (temelji SE24, 25 in 2003), v kvadrantih 6 in 7 pa je bila novoveška klet (temelji SE91, 103 in 93). Večji zid (SE220) je bil odkrit tudi v vzhodnem delu kanala 8. Poleg večjih zidov smo v izkopih naleteli tudi na več manjših novoveških zidcev (SE53, 54, 148, 201, 208).

Koper, grob moškega s koščenim glavnikom na levi strani prsnega koša (foto: M. Pečovnik)

48**Katja Košuta**

EŠD: 235

Naselje: **Koper**

Občina: Koper

Ime: **Koper – mestno jedro (hiša Vergerjev trg 3 in Trubarjeva ulica 6)**

Področje: UA

Obdobje: gotika, 20. stoletje predelave

Florisna zasnova Trubarjeve ulice, ki se nadaljuje v Vergerijev trg, je nepravilna. Objekti, ki sestavljajo ulični kare, pa so skupek povezovanja različnih zazidalnih posegov skozi zgodovino. V kompleksu stavb, med katere sodita tudi objekta, ki sta bila deležna obsežne rekonstrukcije in celovite prenove, je beneškogotski objekt na naslovu Vergerijev trg 3, Koper, nekdanj v lasti družine Grisoni-Sabini in v osnovi iz 15. stoletja, ter objekt na naslovu Trubarjeva ulica 6, Koper, ki je v sedanjem florisnem gabaritu vrisan v franciscejskem katastru že leta 1820, vendar je prav tako v osnovi po vsej verjetnosti starejši. Obe stavbi sta v zgodovini doživeli večje ali manjše prezidave.

Mestna občina Koper je v letu 2017 začela celovito prenovo in rekonstrukcijo objektov na parc. št. 147/2 in 148/1, obe k. o. Koper, z namenom ureditve prostorov za vrtec in osnovno šolo z italijanskim učnim jezikom. Po pridobitvi vseh dovoljenj se je prenova začela v začetku leta 2018. Izvajalec del je bilo podjetje Makro 5 gradnje, d. o. o., izvajalec restavratorskih del pa podjetje Gnom, d. o. o. Sprva je delo odgovornega konservatorja opravljal Bruno Purger, po njegovi upokojitvi, dne 1. 4. 2018, pa sva konservatorsko-restavratorski nadzor prevzeli Katja Košuta, odgovorna konservatorka, in Nataša Škrjanec, konservatorka-restavratorka. V tem času je bila gradnja že v polnem teku. Med deli na gotskem objektu je bilo odkrito, da so pod obstoječim žlebom še ohranjeni originalen kamniti žleb, ki smo ga po očiščenju in sanaciji manjkajočih kosov prezentirali, in vse ostalo kamnito okrasje fasade. V sami notranjosti objekta zaradi prejšnjih prezidav ni bilo večjih odkritij. Celovita prenova obeh objektov je sledila usmeritvam konservatorske službe in je potekala znotraj strokovnih možnosti. Glede na dejstvo, da sta oba objekta varovana le kot del naselbinskega spomenika, je prezentacija vseh ohranjenih kamnitih elementov gotskega objekta dokaz dobrega sodelovanja med vsemi udeleženci prenove in zaupanja v konservatorsko stroko.

Koper, Vergerjev trg 3 in Trubarjeva ulica 6, objekta po prenovi (foto: K. Košuta, 2019)

Koper, Vergerjev trg 3, kamniti žleb po odstranjeni zapolnitvi (foto: N. Škrjanec)

49**Tatjana Adamič**

EŠD: 29572

Naselje: **Ljubljana**

Občina: Ljubljana

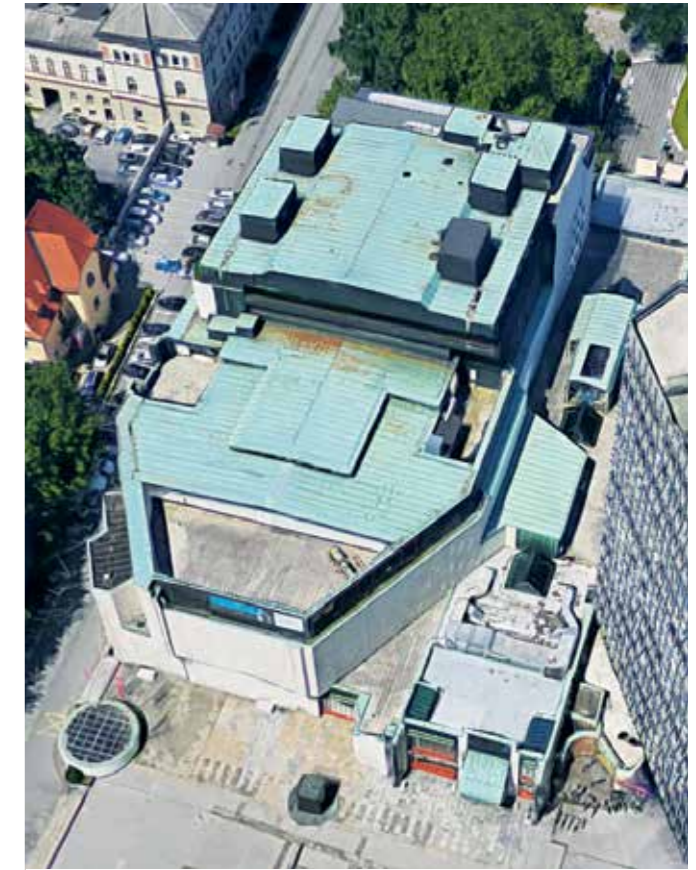
Ime: **Ljubljana – Cankarjev dom**

Naslov: Prešernova cesta 10

Področje: UA

Obdobje: tretja četrtina 20. stoletja, 1978–1984

Cankarjev dom, največji slovenski kulturni in kongresni center, je bil zasnovan v sklopu Trga revolucije kot novega mestnega središča, ki je predstavljalo eno izmed najbolj kompleksno in monumentalno zasnovanih pozidav večjega mestnega predela v slovenski prestolnici v obdobju po drugi svetovni vojni. Gre za delo arhitekta Edvarda Ravnikarja, ki je vrhunski primer slovenskega strukturalizma in je kljub številnim sodelavcem izrazito avtorsko delo tako pri zasnovi urbanističnega in arhitekturnega oblikovanja prostora kot tudi pri posameznih arhitekturnih detajlih. Zaradi razgibane zasnove Cankarjevega doma streha obsega osem različnih višinskih nivojev ter dva prevladujoča tipa: dvokapno streho

Ljubljana, Cankarjev dom, pogled na streho (vir: [https://www.google.com/maps/14. 8. 2019](https://www.google.com/maps/14.8.2019))

z nizkim naklonom, prekrito z bakreno pločevino, ter ravno streho, prekrito s prodcem oz. betonskimi ploščami.

Močan sunek vetra v neurju decembra 2017 je s servisnega objekta na najvišjem delu strehe odtrgal del bakrene pločevine in povzročil zamakanje v Gallusovi dvorani. Že leta 2012 je neurje povzročilo podobno poškodbo na bakreni kritini. Ministrstvo za kulturo je zaradi nedavnih poškodb in splošnega slabega stanja strehe v letu 2018 odobrilo interventna sredstva za celovito obnovo strehe Cankarjevega doma. Cilj investicije je bil zagotoviti pogoje za nemoteno opravljanje dejavnosti, preprečiti nadaljnjo škodo, ki nastaja zaradi dotrajanosti strehe, funkcionalno in energetske učinkovito celovito obnoviti streho v racionalnih prostorskih in materialno-tehničnih okvirih z ustreznim upoštevanjem obstoječih arhitekturnih pogojev in sodobnih tehničnih smernic, ohraniti vse kakovostne značilnosti stavbe in kompleksa kot celote z vidika varstva kulturne dediščine ter spoštovati sedanje kvalitete urbanega prostora, v katerega je umeščen objekt, vključno z odprtimi prostori v neposredni okolici (Dokument identifikacije investicijskega projekta Celovita obnova strehe na objektu Cankarjevega doma, Kulturnega in kongresnega centra Ljubljana, Ministrstvo RS za kulturo, 18. 2. 2018).

Pred načrtovanim posegom je bila večina strešnih

Ljubljana, Cankarjev dom, dotrajana žlota iz bakrene pločevine na vzhodnem delu strehe (foto: T. Adamič)

materialov avtentičnih. Na podlagi celovitega pregleda je bilo ugotovljeno, da je kritično predvsem stanje bakrenih streh, ki so bile v veliki meri poškodovane, predvsem zaradi raztezanja pločevine v zelo dolgih 1 m širokih trakovih, ki so bili togo pritrjeni z majhnim številom sidrišč na leseno podkonstrukcijo, kar je povzročalo njihovo prekomerno obremenitev. Tesnilni papirnati trakovi, namočeni v laneno olje, pa so bili povsem dotrajani. Zaradi premajhnega naklona je na žlotah iz bakrene pločevine zastajala voda.

Prvotne ravne strehe so bile izvedene kot t. i. klasične neprezračevane strehe, kar pomeni, da je bil hidroizolacijski sloj vgrajen tik pod izravnavo s peščenim nasutjem. Betonske plošče so bile vgrajene na način, ki ni omogočal raztezkov. Hidroizolacija, ki je bila vgrajena na izolacijski sloj 8 cm ekstrudiranega polistirena, je bila izpostavljena velikim temperaturnim spremembam in je sčasoma izgubila elastičnost. Na ravnih strehah so zaradi omenjene izvedbe nastale predvsem poškodbe hidroizolacije na stiku tal in fasad. Na posameznih kritičnih mestih je uporabnik zaradi zamakanja v notranjost objekta v preteklosti izvajal

Ljubljana, Cankarjev dom, obnova ravne strehe z bitumensko hidroizolacijo (foto: T. Adamič)

popravila, kot so lotanje ter prekrivanje s poliuretanskimi premazi, izotektom in podobno (Strokovno mnenje o stanju streh na objektu Cankarjevega doma v Ljubljani, Plan B, Ljubljana, 30. 4. 2018).

Zaradi velike obremenitve z vetrom je bilo pri obnovi zaradi delovanja raztezkov in skrčkov bakrene pločevine zagotovljeno zadostno število sidrišč bakrenih trakov z drsnimi sidri. Zaradi zahtevanih sodobnih standardov so bili uporabljeni ožji bakreni trakovi širine 0,67 m. Pri izvedbi je bil uporabljen prvotni način polaganja trakov z zamikom na slemenu. Bakrena pločevina, ki je bila v dobrem stanju, je bila ponovno uporabljena za prekrivanje atik ravnih streh z namenom ohranjanja iz okolice vidnih patiniranih površin bakrene pločevine na izpostavljenih strešnih in fasadnih površinah, ki so pomembna fasadna prvina. Vertikalne bakrene površine so bile pri prenovi v največji možni meri ohranjene.

Zaradi opisanih poškodb na prvotnih ravnih strehah, ki so v času gradnje sicer zagotavljale optimalne rešitve, je bila tokratna sestava posodobljena v smislu t. i. obrnjene ravne strehe, pri kateri je hidroizolacijski sloj vgrajen pod sloj toplotne izolacije. Ta je bil zaradi ohranjanja višine stikov z vertikalnimi površinami izveden v debelini, enaki prvotni. Dobro ohranjene betonske plošče so bile očiščene in ponovno uporabljene, poškodovane pa zamenjane z novimi, enakimi prvotnim. Izvedena sta bila ozemljitev strehe in varovanje pred padcem v primeru vzdrževanja. Kljub celovitosti predvidene investicije del strehe nad galerijo in garderobami v veliki sprejemni dvorani, pri katerem pomanjkljivosti v času priprave ocene stanja ni bilo zaznavati, ni bil obnovljen. V sklopu obnove strehe je bila izvedena obnova zahodne fasade Cankarjevega doma. Prefabricirana korita iz vidnega betona na betonskih balkonskih ploščah so bila očiščena in ponovno zasajena, poškodbe so bile lokalno sanirane. Balkonske plošče so bile prevlečene s slojem zaščite, pri kateri zaradi težav pri izvedbi ni bilo mogoče doseči zadovoljivega približka prvotni betonski obdelavi. Prepleskana je bila

Ljubljana, Cankarjev dom, strehe, prekrite z novo bakreno pločevino (foto: V. Sever)

pločevinasta obloga okenskih parapetov ter zamenjan je bil izolacijski sloj iz kamene volne.

Hkrati sta bila obnovljena tudi prezračevalni jašek na ploščadi pred Cankarjevim domom in kamnito stopnišče pred vhodom s Prešernove ceste. Zaradi zaščite notranje fasade jaška je bil povečan obseg bakrene zaščitne pločevine na atiki jaška. Večkrat prepleskana kamnita obloga fasade jaška iz makedonskega sivca in silikatna opeka v notranjosti sta bili očiščeni s paro. Pod obstoječim slojem opleskov so bili vidni ostanki grafitov in plesni, ki jih s čiščenjem ni bilo mogoče odstraniti, investitor pa se za zamenjavo poškodovanih plošč ni odločil. Pod kamnitimi stopnicami iz pohorskega granodiorita pred vhodom, ki so polzele po betonski klančini, je bila izvedena nova hidroizolacija, stopnice so bile dodatno lepljene na podlago.

Projektno dokumentacijo za obnovo strehe je pripravil projektivni biro Plan B, d. o. o., iz Maribora. Obnovo strehe Cankarjevega doma je izvedlo podjetje Riko, d. o. o., s podizvajalcema Stavbnim kleparstvom in krovstvom Halič Darko, s. p., in podjetjem Izolacija Zorman, d. o. o.

50 Marija Režek Kambič

EŠD: 4144

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – evangeličanska cerkev

Področje: UA

Obdobje: sredina 19. stoletja; 1851 in 1852, 1895

Cerkev je bila zgrajena leta 1851 po načrtih arhitekta Franza Gustava Lahna iz leta 1850 pod vodstvom stavbenika Antona Trea. Blagoslovili so jo januarja 1852. Leta 1854 so ji na vzhodni strani dozidali župnišče, ki je oblikovano podobno s prevladujočimi neoromanskimi slogovnimi prvini. Leta 1895 so cerkvi prizidali nov zvonik po načrtih arhitekta Antona Wolfa, saj so se v potresu zvoniki porušili, in v naslednjem letu odpravili posledice potresa.

Evangeličanska cerkev je bila postavljena v sredini 19. stoletja, v času, ko so v skladu z avstrijsko zakonodajo glavne slogovne prvine v arhitekturi še vedno diktirale gradbene direkcije, vendar v osnovi še racionalno oblikovanje fasade kaže velik napredek od izrazite puste uradniške arhitekture. Cerkev je izjemno pomembna kot prva kakovostna izrazito historicistična ljubljanska arhitektura s prevladujočimi neromanskimi prvini. S strogo simetrično fasado je postavljena v ulično linijo Gosposvetske ulice. Ima pravokoten tloris z emporami na obeh vzdolžnih stranicah, korom z orglami na vzhodni strani in prižnico ter oltarno mizo na zahodni. Fasada je bila členjena le s plitvimi lizenami in trikotnim čelom s stolpom nad njim ter brez nepotrebne okrasje. Skromno likovno okrasje se v sorodnih oblikah in v različnih likovnih tehnikah pojavlja na vseh prvinih cerkve. Fasada je okrašena z različicami romanskega friza, motiv se v notranjosti pojavi na leseni ograji kora (rezbarsko delo), kor pa dopolnjujejo v sklopu prenove odkrite poslikave tik pod vencem v slikarski tehniki.

V letu 2018 so bila izvedena konservatorsko-restavratorska dela na stenah cerkvene ladje. V prvi fazi so bile izvedene obsežnejše sondažne raziskave opleskov, ki so odkrile več plasti. Pod plastmi beležev so bile odkrite izjemno kvalitetne arhitekturne poslikave tik pod stropom cerkvene ladje. Predhodne sondažne raziskave opleskov so bile izvedene zgolj na dostopnih delih ostenja, zato je bila najdba teh večje presenečenje. Sledilo je temeljito struganje barvnih plasti, saj je bilo treba zadnji nanos barve, domnevno na akrilni osnovi, odstraniti v celoti. Zaradi vlage poškodovani in deloma propadli ometi so bili v spodnjem delu ladje tik nad tlemi nadomeščeni z novimi. Ravno tako je bil temeljito očiščen in ustrezno domodeliran skladno s prvotno podobo profiliran venec pod stropom.

V sklopu sondažnih raziskav odkrite poslikave pod vencem so bile konservatorsko-restavratorsko obnovljene skladno z načelom minimalnega posega. Šablonske poslikave na

vencu, ki so bile bistveno slabše ohranjene pod sekundarnimi barvnimi plastmi, pa so bile konservatorsko-restavratorsko dokumentirane z namenom rekonstrukcije v fazi obnove stropa ladje (odvzeti so bili barvni vzorci, po barvni karti določeni uporabljeni barvni odtenki, izdelan posnetek v merilu 1 : 1). Finalna obdelava obravnavanih prvin cerkve je bila sprva vzorčno izvedena in nato potrjena. Potek del sta redno spremljali konservatorica-restavratorica ZVKDS, OE Ljubljana, Katja Pohl in konservatorica Marija Režek Kambič. Dela je izvajalo podjetje Zaključna gradbena dela, Andrej Zorc, s. p., Beblerjev trg 10, Ljubljana.

Barvna podoba ladje je bila izvedena skladno z rezultati ostankov prvotne poslikave cerkve s poslikavami pod vencem in večjimi naslikanimi kasetiranimi polji, ki so bila rekonstruirana po vzoru prvotne poslikave. Pri rekonstrukciji ometov je bila uporabljena apnena tehnologija podjetja Rofiks, za pleskanje so bile uporabljene silikatne barve.

Dela so potekala skladno z zastavljenimi cilji in so usklajena z izdanimi kulturnovarstvenimi akti. Z obnovo ladijskih sten cerkve je bil zaustavljen propad originalne substance ter prezentirana prvotna podoba sten. Prezentacija prvotnih poslikav v ladji prve kakovostno izrazite neoromanske ljubljanske arhitekture nam omogoča boljše razumevanje naše arhitekturne zgodovine.

Ljubljana, evangeličanska cerkev, pogled v ladjo pred prenovo sten v ladji (foto: M. Režek Kambič, 2018)

Ljubljana, evangeličanska cerkev, izdelava vizualizacije na podlagi odkritih poslikav (izdelala: Katja Pohl, 2018)

Ljubljana, evangeličanska cerkev, odkrite poslikave v ladji na horizontalnem pasu venca, ki v tej fazi niso bile prezentirane (foto: Katja Pohl, 2018)

Ljubljana, evangeličanska cerkev, konservirana dekorativna poslikava (foto: Katja Pohl, 2018)

Ljubljana, evangeličanska cerkev, konservirana dekorativna poslikava (foto: Katja Pohl, 2018)

51 Martina Lesar Kikelj

EŠD: 916

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – Gostilna Pri Vitezu (Codellijeva hiša)

Naslov: Breg 20

Področje: R (stenske poslikave)

Obdobje: prva polovica 18. stoletja (1736)

Jelovškova poslikava na Bregu v Ljubljani: jutranja zarja in štirje letni časi.

Franc Jelovšek (Mengeš 1700 – Ljubljana 1764) je bil najpomembnejši visokobaročni freskant na Kranjskem. Samostojno slikarsko kariero je začel v sredini dvajsetih let 18. stoletja, potem ko se je šolal pri Janezu Mihaelu Reinwaldtu in v Italiji, bržkone pa je sodeloval tudi z Giulijem Quaglijem, ko je ta v prvi polovici dvajsetih let slikal v Ljubljani. Jelovšek je v tridesetih letih 18. stoletja dobil številna umetnostna naročila, med njimi so najpomembnejše freske v župnijski cerkvi sv. Petra v Ljubljani. Ker se je v njegovem opusu in tudi baročnem slikarstvu na Kranjskem nasploh ohranilo zelo malo posvetnih poslikav, je pomen petih podob na štukiranem stropu v plemiški hiši na Bregu 20 mnogo večji, kot bi bil, če številne grajske poslikave ne bi bile uničene.

Osrednji prizor predstavlja jutranjo zarjo. Avrora, pred katero se umika Noč z netopirskimi krili, spremlja Apolona oziroma Sonce na štirikonjski vpregi. Mnogo figur in detajlov ustvarja ikonografsko bogato in pretehtano kompozicijo. Vsebinsko se ta nadaljuje v vogalnih tondih z antičnimi božanstvi kot personifikacijami štirih letnih časov, s Floro za pomlad, Cerero za poletje, Bakhom za jesen in Saturnom za zimo. Celota orisuje krogotok dneva, mesecev in letnih časov, kar hkrati predstavlja stalne spremembe in ustaljeno ponavljanje (dr. Barbara Murovec, Oddelek za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru).

V Restavratorskem centru smo v letu 2016 na željo lastnika zaradi prijave na javni razpis Ministrstva za kulturo (JPR2-SVP-2017-18) pripravili oceno konservatorsko-restavratorskih del za stropno poslikavo in štukaturno okrasje v t. i. balkonski sobi v meščanskem stanovanju v Codellijevi hiši (Gostilna Pri Vitezu). V sklopu preliminarnih raziskav smo na Oddelku za stenske slike in mozaike izvedli sondažne raziskave na osrednji stropni poslikavi, ki jo je leta 1736 naslikal Franc Jelovšek. V tem sklopu je bilo poleg sondažnih raziskav izvedeno tudi vzorčenje barvnih plasti, ometa in štukaturnega okrasja.

Že sam izgled poslikave nakazuje, da ne gre za povsem klasično fresko tehniko. Analize so pokazale, da je bila poslikava naslikana na že skoraj povsem suh spodnji omet. Debelina slojev kaže na to, da gre najverjetneje za kombinacijo fresco in secco tehnike, ne izključujemo pa niti možnosti apnene tehnike. Nanosi barv so pogosto večslojni,

na nekaterih vzorcih je bilo opaziti tudi preslikave. Določene preslikave pa so bile izdelane v tehniki mastne tempere, medtem ko prvotni sloji kažejo na to, da bi morda lahko bil prisoten manjši delež proteinov (Petra Bešlagič, Klara Nagode, Katja Kavkler: Poročilo naravoslovnih preiskav: Ljubljana – Gostilna Pri Vitezu, EŠD 916, Franc Jelovšek, Stropne poslikave in štukature, Ljubljana, 2016).

Odstopanja med originalnim barvnim koloritom ter stanjem pred čiščenjem in po njem so bila izjemno velika in opazna tako v barvitosti kot v vtisu globine in svetlosti posameznega barvnega predela. Prve sonde, izvedene z destilirano vodo, so pokazale, da gre na površini za plast sajasto prašne umazanije, ki se ni vezala s pigmenti in je bila zato enostavno odstranljiva s površine. Na predelih, kjer so bili uprašeni pigmenti vezani z umazanijo, je bila za odstranjevanje sajaste prašne plasti potrebna predhodna utrditev z amonijevim kazeinatom. Sonde z vodo so se pokazale kot izredno učinkovite, saj je bila odstranjena celotna nesprijeta debela plast umazanije, ki je zakrivala originalni kolorit. Ko smo

Ljubljana, Breg 20, preliminarna sondiranja: čiščenje z ionskimi izmenjevalci, kationskimi smolami (foto: Martina Lesar Kikelj)

Ljubljana, Breg 20, Jelovškova poslikava, prizor jutranje zarje pred konservatorsko-restavratorskimi posegi. Plast sajasto prašne umazanije zakriva prvotno barvitost, vtis globine in svetlost poslikave (foto: Matija Pavlovčič).

Ljubljana, Breg 20, preliminarna sondiranja: čiščenje z vodnim tamponom (foto: Ajda Mladenovič)

Ljubljana, Breg 20. Da čiščenje z geli ne poškoduje lazur, je lepo vidno na predelu, kjer je bila ob preliminarnih sondiranjih narejena sonda s kationskimi smolami, ki so poškodovale lazuro (foto: Martina Lesar Kikelj).

odstranili prvi sloj umazanije, so sledili poskusi čiščenja površine z uporabo kemičnih sredstev, s katerimi smo želeli odstraniti trdovratnejši sloj umazanije. Uporabili smo čista topila, ionske izmenjevalce (kationske in anionske smole), 10-odstotno raztopino amonijevega karbonata v pulpi, ki smo jo nanесли preko dveh slojev japonskega papirja, ter 10-odstotno raztopino amonijevega karbonata prav tako

Na mednarodni delavnici Nove metode čiščenja stenskih poslikav z geli je prof. Richard Wolbers pripravil oljno-vodno emulzijo na osnovi ksantanskega gela, s katero se je približal idealnemu sistemu čiščenja Jelovškove poslikave (foto: Tine Benedik).

preko japonskega papirja s sedemminutno aplikacijo. Izbrana kemična sredstva so večinoma premočno učinkovala in pojavila se je bojazen, da bi s tem načinom lahko odstranili originalne slikarjeve lazurne dopolnitve. Zaradi delovanja topnih soli v ometu, v barvni plasti in na površini je z leti prišlo do določenih sprememb. Kjer je bila na površini prisotna bela koprena topnih soli, so se spremembe kazale kot razbarvani madeži. Kasneje so raziskave potrdile, da gre za razbarvanje lazur, s pomočjo katerih je umetnik dodatno modeliral figure.

Leto kasneje (2017) sta v sklopu javnega razpisa Ministrstva za kulturo dela na štukaturah in Jelovškovi poslikavi izvedla konservatorja-restavratorja Jasna Radšel in Andrej Šiles (glej Jasna Radšel, Aleksander Šiles, Varstvo spomenikov, poročila 53, Konservatorsko-restavratorski postopki na štukaturnem okrasju in freskah v balkonski sobi, Breg 20, Ljubljana 2019). Zaradi izjemne vrednosti umetnin smo na ZVKDS, RC, ustanovili strokovno komisijo za nadzor in spremljanje posegov na poslikavi in štukaturah v naslednji sestavi: Uroš Lubej, ZVKDS, OE Ljubljana, Barbara Murovec, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Martina Lesar Kikelj, ZVKDS, RC. Komisija je obravnavala tehnološka in etična vprašanja odstranjevanja in čiščenja poslikav ter recentnih beležev s štukaturnega okrasja, na podlagi preliminarnih sondažnih raziskav (ZVKDS, RC) pa so bila podana izhodišča za izvedbo posega. Odstranjena je bila plast sajasto prašne umazanije, ker pa je obstajala nevarnost, da se ob čiščenju odstranijo tudi izvirne slikarjeve lazure, se je komisija odločila, da postopek restavriranja osrednjega prizora jutranje zarje (razen vogalnih poslikav s prizori personifikacij štirih letnih časov) prekine, dokler ne bo izbran sistem čiščenja, s katerim bi se dalo delovanje kemijskih sredstev natančno nadzorovati. Dela so se nadaljevala v sklopu šestdnevne teoretično-praktične mednarodne delavnice New Methods of Cleaning Wall Paintings (Nove metode čiščenja stenskih poslikav z geli), ki je junija 2018

Ljubljana, Breg 20, postopek čiščenja z geli (foto: Martina Lesar Kikelj)

Ljubljana, Breg 20, grafični prikaz posega čiščenja z geli (črtni izris: Petra Benedik, vnos posegov: Anja Urbanc)

Ljubljana, Breg 20, Jelovškova poslikava, prizor jutranje zarje po posegu čiščenja z geli (foto: Anja Urbanc)

potekala v Restavratorskem centru ZVKDS v Ljubljani v sodelovanju z International Academic Projects (London, VB) pod vodstvom prof. Richarda Wolbersa (University of Delaware / Wintherthur Museum, Delaware, ZDA). Wolbers je že v osemdesetih letih 20. stoletja začel uvajati nove metode in materiale v konservatorstvo-restavratorstvo ter korenito spremenil dotedanje strokovno razmišljanje glede poseganja v umetnine. Jelovškova stropna poslikava je tako v okviru delavnice predstavljala enega od praktičnih primerov s kompleksnejšo problematiko čiščenja. Poudarek delavnice je bil na vodnih, geliranih in emulzijskih čistilnih sistemih, zato smo za poskuse na poslikavi pripravili gel, ki ni ogrožal originalne poslikave z lazurami. Kot čistilno sredstvo je Wolbers na podlagi teoretičnih sklepanj in lastnih izkušenj izbral oljno-vodno emulzijo na osnovi ksantanskega gela z dodatkom puferske vodne raztopine z vrednostjo pH 8,6, močnejšim kelatnim sredstvom (DTPA – dietilen triamin penta borna kisline) in benzil alkoholom. Poskusi do pokazali, da je najbolj učinkovita kombinacija dveh gelov z dodatkom 2- in 5-odstotnega benzil alkohola.

Marca in aprila 2019 se je poseg čiščenja Jelovškove poslikave nadaljeval in zaključil. Na pripravljen črtni izris poslikave (Petra Benedik, RC ZVKDS) smo sistematično vnašali posege čiščenja. Dokaz, da čiščenje z geli ne poškoduje lazur, je lepo viden na predelu, kjer sta bili ob preliminarnih sondiranjih narejeni sonda z 10-odstotnim amonijevim karbonatom v pulpi ter sonda s kationskimi smolami. Na sondah je po čiščenju z geli jasno vidno, da je pred tem prišlo do odnašanja lazur. Med deli so se odprla dodatna vprašanja glede domnevnih preslikav na vrhovih draperij ter potemnjenih draperijah. Zanimalo nas je, ali gre za patino oz. površinsko spremembo originala. Ugotovili smo, da gre pri nekaterih vzorcih nedvomno za kasnejšo preslikavo, saj smo med izvirnim slojem in preslikavo opazili plast umazanije – patino. Ponekod pa so z leti na površini nastale površinske tvorbe (Katja Kavkler, Ljubljana, Breg 20, EŠD 916 Franc Jelovšek, Stropne poslikave in štukature, Ljubljana, februar 2019).

Glede na rezultate naravoslovnih analiz preslikav smo se nato odločili za primerno metodologijo čiščenja. Prosojnost gelov je omogočalo nadzorovano čiščenje umazanije tudi na preslikavah. Ker vizualno niso bile moteče, jih nismo odstranjevali, temveč le očistili površinske umazanije.

Razbarvani predeli so po končanem čiščenju ponekod nekoliko motili izgled figur/motiva, zato smo se odločili za manjši poseg retuše. Vzorčni primer je bil na delu poslikave izveden v letu 2019, v letu 2020 pa je retuša načrtovana le na najbolj motečih predelih, kajti poseg čiščenja je skoraj v celoti zadovoljil potrebe ustrezne končne prezentacije.

Pri projektu sta sodelovali mag. Martina Lesar Kikelj, vodja projekta (ZVKDS, RC), in Anja Urbanc, akad. rest., samozaposlena v kulturi.

52 Marija Režek Kambič

EŠD: 18870, 18932

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – hiša Vegova 5, hiša Gosposka 8

Naslov: Vegova ulica 5, Gosposka ulica 8

Področje: UA

Obdobje: prelom 19. in 20. stoletja; preureditev pročelja 1931, prenova in nadzidava 1952

Glasbena matica domuje v stavbi ob Vegovi ulici, ki je bila zgrajena na začetku 20. stoletja in je bila leta 1952 po načrtih arhitekta Janeza Valentinčiča temeljito preurejena z nadzidavo, in v hiši na naslovu Gosposka ulica 8, ki je bila zgrajena konec 19. stoletja in je bila nadzidana za nadstropje v tretji četrtini 20. stoletja.

Na Vegovi ulici je bila dvonadstropna stavba pred preureditvijo historicistično oblikovana. V sklopu praznovanja 60-letnice ustanovitve Glasbene matice so jo leta 1931 preuredili po načrtih Jožeta Plečnika. Fasada je dobila v osi vhoda konzolni balkon z balustrami v prvem nadstropju in nad njim daljši balkon, podprt s štirimi stebri z jonskimi kapiteli. Zaradi posejanja so bili stebri in balkonska ograja odstranjeni in preneseni na druge Plečnikove zgradbe.

Kmalu po drugi svetovni vojni, leta 1952, je bila stavba po načrtih arhitekta Janeza Valentinčiča temeljito predelana in nadzidana za nadstropje. Valentinčič je trinadstropno hišo osvetlil z velikimi štirikrillnimi okni in poudaril s centralno umeščenim vhodnim delom, pomaknjem iz ravnine fasade. Medaljone s portreti slovenskih glasbenikov v dvobarvnem sgrafitu je ustvaril Tone Žnidaršič, slikar in likovni pedagog. Fasada je pred obnovo že kazala znake propadanja. Predvsem profilirani elementi so bili na izpostavljenih delih že površinsko razpokani, na vogalih pa so bile vidne posledice odlomov, omet je ponekod že odstopal. Na medaljonih – sgrafitu se je nakopičila plast umazanije, zaznavne so bile razpoke na površini, prvotno ostri robovi zgornje plasti so bili poškodovani. Deli sgrafita so bili razbarvani ali potemneli. Tudi na teraco prvinah se je nakopičila plast oblog in nečistoč. Na vogalnem delu so bile zaznavne razpoke, v spodnjem delu stavbe pa je bila vidna tudi razbarvanost.

Dvoriščna in stranski fasadi so bile v bistveno slabšem stanju. Fasadni omet je odstopal od podlage in bil močno preperel ter deloma prekrit s črnimi oblogami in nečistočami. Predvsem na izpostavljenih delih je bil uničen tudi grobi omet, ki je razpadal in odstopal v zaplatah, površine, izpostavljene padavinam, pa so bile popolnoma izprane. Dvoriščno fasado je preraščala divja trta, ki je povzročila še dodatne poškodbe na ometu.

Historicistično oblikovana fasada hiše Gosposka ulica 8 je pred posegom kazala znake propadanja. Predvsem vhod s portalom je bil precej poškodovan, omet je že odstopal v

zaplatah. Po celotni površini je bilo zaznavno luščenje beležev. Štukaturni elementi so bili v osnovi solidno ohranjeni, so pa bili večkrat prebarvani in temu primerno zaliti z beleži.

Že v letu 2013 so bili pripravljene kulturnovarstveni pogoji za obnovo fasad in strehe, v katerih je bila podana zahteva po izdelavi konservatorsko-restavratorskega programa z opisom in oceno trenutnega stanja ter popisom predvidenih konservatorsko-restavratorskih posegov. Popis posegov je v letu 2016 pripravil mag. Ljubiša Milič, ZVKDS, RC. V letu 2017 je investitor začel obnovo nezahtevne klasično zaribane dvoriščne fasade obeh hiš. Prenova obeh uličnih fasad s stranskima fasadama in prenova strehe hiše na Vegovi 8 pa sta se izvajali v okviru projekta Ljubljana, moje mesto, ki ga vodi Mestna občina Ljubljana. Začela se je junija 2018 in končala novembra 2018.

V času uvedbe v delo na dvoriščnih fasadah je restavratorica Katja Pohl opravila sondažne raziskave in na podlagi rezultatov določila prvotne barvne tone. Fasada je bila v celoti pretrkana, poškodovani ometi, podvotljena mesta, stare plombe so bili odstranjeni.

Za rekonstrukcijo uličnih fasad na Vegovi in Gosposki je izvajalec uporabil v osnovi apneno tehnologijo. Za popravilo grobega ometa je pripravil klasično mešanico s polnilom 0–4 mm z apnenim vezivom, ki mu je dodal majhen delež

Ljubljana, Vegova ulica 5, ulična fasada pred prenovo (foto: M. Režek Kambič, 2016)

cementa (do 1/2 lopate na mešalec). Gladke zaribane omete je poustvaril s finimi apnenimi ometi podjetja Roefiks.

Domodelacijo profiliranih prvin in vegetabilnih motivov na Vegovi so restavratorji izvedli z apneno malto. Omet na stranskih fasadah je bil izjemno uničen, zato je bil skoraj v celoti nadomeščen z novim po vzoru prvotnega v grobi strukturi. Južna stranska fasada Vegove 5 je bila členjena s fugami v nepravilnem rastru, kar predstavlja edinstveno obdelavo tovrstnih fasadnih površin. Upodobitve slovenskih glasbenikov v medaljonih v tehniki sgrafita so bile v prvi fazi očiščene mehansko površinskih nečistoč, sledilo je čiščenje z vodo. Razpoke na površini sgrafita so lokalno razprli in utrdili poškodovano površino. Sledili so kitanje in modeliranje poškodb z apneno maso ter lokalna retuša na kitanjih površinah v skladu z ohranjenimi celoti. Teraco prvine so bile očiščene s peskanjem. Zaradi razbarvanosti teraca in globinskih nečistoč sta sledili lokalna retuša z namenom omiliti prehode med različnimi sivinami ter impregnacija. Okna so bila nadomeščena z novimi lesenimi po vzoru prvotnih in zastekljena z dvojno zasteklitvijo. Vhodna vrata so bila obnovljena. Po odstranjenih recentnih nanosih premazov na krilih in okvirju je sledilo zapiranje poškodb. Les je bil površinsko pobrušen. Sledilo je oljenje z Osmo oljem z UV-zaščito. Streha je bila temeljito pregledana, prizadeti elementi so bili nadomeščeni z novimi, dodana je bila sekundarna kritina in izveden prezračevalni kanal. Za kritino je bil uporabljen opečni zareznik. Napis Glasbena šola na zgornjem delu fasade je bil obnovljen in spremenjen v napis Glasbena matica. Manjkajoče črke so bile izdelane po vzoru prvotnih. Konservatorsko-restavratorska dela na fasadni štukaturi na Gosposki ulici so zahtevala pazljivo čiščenje opleskov s čiščenjem z vodo s pršilko do originalne površine. Pri odstranjevanju barve s površin parapetnih polnil s puttovimi glavicami pod okni prvega nadstropja pa so uporabili vodno paro pod pritiskom. Pri kitanju in domodelaciji poškodb so uporabljali mavce in na določenih mestih apneno mavčno maso. Zaradi lažjega nanosa mase za kitanje pa smo vse dele pred kitanjem utrdili z silikatnim utrjevalcem. Tudi

Ljubljana, Vegova ulica 5, portret Antona Hajdriha v medaljonu po posegu (foto: M. Režek Kambič, 2018)

Ljubljana, Vegova ulica 5, ulična fasada po obnovi (foto: M. Režek Kambič, 2018)

Ljubljana, Gosposka ulica 8, ulična fasada pred obnovo (foto: M. Režek Kambič)

Ljubljana, Gosposka ulica 8, ulična fasada po obnovi (foto: M. Režek Kambič)

za barvanje je bila uporabljena silikatna barva. Kamniti talni zidec je bil v celoti nizkotlačno speskan s pomočjo kremenovega peska granulacije 0,20, ki je dala zadovoljive rezultate in površine ni dodatno poškodovala. Polovica kamnite obloge cokla je bila izdelana iz črnega podpečana, sivi pa je iz Lesnega Brda, kar daje coklu nevsakdanji izgled z ostro cezuro med uporabljenimi materiali.

Spodnji del cokla je bil že v preteklosti poškodovan do te mere, da so ga nadomestili z maso na cementni bazi. Ker se teh predelov s peskanjem ni dalo odstraniti, so bili pokriti z malto v barvi kamna in strukturno izenačeni. Vse dodane plombe so strukturno izenačili z originalno površino, cokle pri bazah glavnega portala pa izvedli po vzoru prvotnih. Celotna površina je bila ob koncu del zaščitena z nanopremazom Nito Guard XP W1 proizvajalca Mavrox International iz Nizozemske. Napisna spominska plošča padlim partizanskim skladateljem je bila najprej očiščena s paro. Ker zeleni učinek ni bil dosežen, saj je bila površina ponekod zelo zasigana, je bila plošča fino zbrušena. Vse črke so bile z dletom očiščene

ostankov lepila in lističev, nato pa je bil nanesen nov mixtion in čezenj položeni 23,5-karatni doppel dukaten gold lističi.

Dela je prevzelo podjetje Gradnje Moste, d. o. o., vodja projekta je bila Meta Klančar. Fasaderska in zidarska dela je izvedlo podjetje Jusufi gradbeništvo, d. o. o. Konservatorsko-restavratorska dela je prevzelo podjetje Gnom, d. o. o., vodja projekta je bil Jože Drešar, z Amoret Restavrativom, d. o. o., in Restavrativom Mali, d. o. o., ter Mizarstvom Košnik, d. o. o. Gradbeni nadzor nad obnovitvenimi deli je opravilo podjetje Imovina, d. o. o., konservatorski nadzor pa Marija Režek Kambič v sodelovanju s Katjo Pohl, ki je nadzorovala restavratorska dela.

Obnovitvena dela na stavbah Glasbene matice v letih 2017 in 2018 so bila izvedena s skladu z osnovnim načelom konservatorstva – ohranjanjem prvotnih gradiv in njihovo domodelacijo ter krpanjem z enakimi oziroma kompatibilnimi materiali. Pri obnovi likovnih prvin so bile uporabljene rešitve, ki so sledile načelu minimalne intervencije – konserviranje in minimalna domodelacija ter lokalna retuša.

53

Marija Režek Kambič

EŠD: 29642

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – lekarna Trg mladinskih delovnih brigad 2

Naslov: Trg mladinskih delovnih brigad 2

Področje: UA

Obdobje: prva četrtina 20. stoletja, 1929 in 1930, 1941 (kamnita obloga fasade)

Nadstropno vogalno poslovno-stanovanjsko hišo na naslovu Trg mladinskih delovnih brigad 2 v Ljubljani, ki velja za edini primer novega češkega kubizma v Ljubljani, je zgradila Stavbna družba, d. d., v letih 1929 in 1930 za Pavlo Bohinc, vdovo farmacevta Andreja Bohinca. Dokončno je bila opremljena leta 1941, ko je lekarno prevzel sin Pavel Bohinc. Ponosna mati je takrat naročila fasadno oblogo v višini pritličja iz podpeškega kamna, za izložbena okna napise iz steklenih pozlačenih črk, ki so jih izdelali v steklarni

Hrastnik, stene stopnišča so obložili z glaziranimi ploščicami in izvedli so še druga manjša popravila.

Lekarniška oprema »oficine« v pritličju je bila izdelana v prvem desetletju 20. stoletja (po letu 1905) za mestno lekarno Pri zlati kroni, ki je sprva obratovala v prostorih današnje gostilne Rodizio do Brasil (danes Trg mladinskih brigad 1). V letih 1930 in 1931 so lekarno preselili v nove prostore.

Prve pobude za prenovo je že v letu 2013 podala Fakulteta za farmacijo, ki ji je prostore na Trgu mladinskih delovnih brigad 2 zapustil dolgoletni profesor dr. Pavle Bohinc. Prvotna ideja, da lekarna zaradi svoje lege v neposredni bližini fakultete postane učna farmacevtska delavnica v sodelovanju z lekarno, je bila v nadaljevanju skrčena zgolj na prenovo prostorov za potrebe lekarne.

Cilj prenove dela pritličja s pripadajočimi prostori v kleti je bil zagotoviti ustrezne pogoje za lekarniško dejavnost za potrebe podjetja Lekarna Ljubljana, d. d., ter ob tem obnoviti in prezentirati officino z začetka 20. stoletja, saj je ta zaradi preureditve večine drugih lekarniških interjerjev edinstvena v slovenskem prostoru.

Prenovitevna dela so potekala od avgusta 2017 do januarja 2018. Projektno dokumentacijo za investicijska vzdrževalna dela je pripravil arhitekturni biro STP Muren Črnomelj, d.

Ljubljana, lekarna Trg mladinskih delovnih brigad 2, ulična fasada s stavbnim pohištvo po obnovi (foto: M. Režek Kambič, 2018)

Ljubljana, lekarna Trg mladinskih delovnih brigad 2, officina pred obnovo (foto: M. Režek Kambič, 2013)

o. o., Nova Loka 49, Črnomelj, odgovorni vodja projekta je bil arhitekt Branko Muren. Gradbeno-obrtniška dela je izvajalo podjetje VG5, konservatorsko-restavratorska dela na lekarniški opremi Antikvitete Trop, Zoran Trop, s. p., mizarstvo obnovo stavbnega pohištva pa Mizarstvo Košnik.

Oficina, ki je bila v rabi že več kot 100 let, je bila v osnovi dobro ohranjena, vendar z manjšimi neustreznimi dodatki (napeljave, etikete, provizorični zatiči, kljuke, žeblički ipd.). Pohištvo je bilo izdelano iz smrekovega lesa in furnirano z orehovim furnirjem, zaščitenim s tankimi sloji francoske politure in voskanjem. Manjkale so emajlirane oznake, kristalni ročaji predalnikov, tudi granitni pult je bil že poškodovan. Nekateri kosi opreme so bili kasneje dodani (pultna miza). V času načrtovanja prenove se je arhitekt sprva poigral z mislijo, da bi novo potrebno pohištvo oblikoval minimalistično sodobno, na koncu pa je opremo zgolj dopolnil v enaki slogovni maniri. Na začetku dela se je izkazalo, da so tlaki v officini (ploščice) že sekundarni, tako da so bili nadomeščeni z novimi.

Stavbno pohištvo (okna in vrata) so bili v solidnem stanju, tako da menjava ni bila potrebna. Okna so bila posodobljena z zamenjavo enojne zasteklitve z energetsko učinkovito dvoslojno, vhodna vrata pa so obnovljena. V delu lekarne, ki je namenjen delovnim procesom, je bilo treba vzpostaviti ustrezno sterilno okolje.

Ves čas obnove je bil cilj ohraniti čim več prvotne materialne substance skladno z načelom spoštovanja zgodovinske vrednosti ter zahteve uravnovežiti z visokimi standardi po sterilnem okolju in ustrezni klimi prostorov, namenjenih pripravi zdravil in drugih farmacevtskih procesov.

Ljubljana, lekarna Trg mladinskih delovnih brigad 2, officina leta 2010 (foto: M. Režek Kambič, 2010)

Ljubljana, lekarna Trg mladinskih delovnih brigad 2, oficina po obnovi (foto: M. Režek Kambič, 2018)

54 Marija Režek Kambič

EŠD:	344
Naselje:	Ljubljana
Občina:	Ljubljana
Ime:	Ljubljana – Mali nebotičnik
Naslov:	Igriška ulica 3
Področje:	UA
Obdobje:	druga četrtina 20. stoletja, 1931 in 1932

Načrte za Mali nebotičnik je po naročilu Hranilnice Dravske banovine (HDB) izdelal arhitekt Herman Hus v letih 1931 in 1932. Omeniti velja, da je pri zasnovi stavbe povzel horizontalni gabarit t. i. Nemške hiše, del katere je bil zgrajen po načrtih arhitekta Ernsta Schäferja leta 1914, drugo fazo gradnje pa je prekinila prva svetovna vojna. Načrt je predvideval gradnjo tritraktne stavbe v obliki trikotnika z notranjim dvoriščem. Herman Hus pa je z umestitvijo stopnišča z dvigalom v osrednjem delu notranjega dvorišča tega razdelil na manjše notranje dvorišče in svetlobni jašek. Z blokom se je začel uvajati visok stanovanjski standard, saj

je imela stavba med prvimi v Ljubljani dvigalo, njena odlika pa so tudi velika in prostorna stanovanja z balkoni na uličnih fasadah in ložami v notranjem dvorišču.

Pozidavo težavne stavbne parcele na križišču dveh ulic si je arhitekt zamislil v takrat aktualnem slogu funkcionalizma in jo zaključil z ravno streho. Kmalu so nastopile težave s puščanjem strehe. Da bi rešili težavo, je Hus na predlog inženirja Antona Suhadolca, ki je bil med letoma 1936 in 1938 arhitekt pri HDB, postavil še dodatno nadstropje s streho iz bakrene pločevine namesto obstoječe svinčene, v katero bi umestili ateljeje. Iz načrtov za nadzidavo je razbrati, da si je kot krono novega nadstropja zamislil monumentalen kip antične vojščakinje na preži s sulico in ščitom (personifikacija boginje Atene (Minerve)), ki pa ni bil izveden.

Šestnadstropni oziroma v delu štirinadstropni blok združuje trgovski in stanovanjski del, kar se jasno odraža tudi na njegovi zunanjsčini. Pritlična etaža, namenjena trgovskemu programu, je odprta z velikimi izložbenimi okni, nad katerimi se vije venec, namenjen umeščanju napisov, medtem ko je stanovanjski del členjen z geometrijsko pravilno umeščenimi okenskimi odprtini, ki jih poudarjajo kamniti okvirji. Vtis mehkih, tekočih linij še poudarjajo polkrožno oblikovani balkoni na uličnih fasadah bloka in podolgovati ločno

zaključeni balkoni na vogalu Igriške in Gregorčičeve ulice. Zaobljeni vogal Gradišča in Igriške ulice pa v višini prvega nadstropja krasi kip Marije z otrokom, delo kiparja Franceta Kralja.

Priprave na obnovo fasad, strehe in stopnišča so stanovalci zastavili že v letu 2011 s pridobitvijo kulturnovarstvenih pogojev. Za obnovo fasade je bil še v istem letu izdelan konservatorski načrt, naročnik: SPL Ljubljana, d. d., Frankopanska 18a, 1519 Ljubljana, ime enote: Ljubljana – Mali nebotičnik za del spomenika: fasade, EŠD: 344, izdelovalec: ZVKDS, Restavratorski center, Poljanska 40, SI-1000 Ljubljana, št. konservatorskega načrta, kraj izdelave, datum: 34/2011 KN, Ljubljana, september 2011. Dokumentacija za izvedbo pa je bila potrjena s kulturnovarstvenim soglasjem leta 2016.

Na ulični fasadi so bile na praskanem ometu vidne tudi večje razpoke, predvsem na izpostavljenih delih je bilo zaznavno luščenje ipd. Fasada najvišje etaže, členjena s horizontalnimi pasovi, je bila v delu že uničena. V izjemno slabem stanju so bile kamnite okenske police, izdelane iz poroznega litotamnijskega apnenca. Klasični zaribani omet, uporabljen za fasade v atriju, je skorajda povsem propadel. Prvotna lesena dvojna okna so bila v delu še ohranjena, nekatera pa že zamenjana z novimi, enako deljenimi, vendar oblikovno nekoliko poenostavljenimi lesenimi ali iz PVC. Prvotno odprte lože so bile v času uvedbe v delo tako na dvoriščni kot na ulični fasadi v večini primerov zaprte (zastekljene). Teraco obloga pritličja je bila stabilna, v manjšem delu venca je odstopila od podlage, površina je že erudirala, prisotni so bili okruški, odlomi, predvsem pa poškodbe zaradi vpenjanja najrazličnejših prvin. Kip Marije z otrokom je bil po celotni površini spran s površinskimi nanosi nečistoč. Prvotna zalikana površina je bila ohranjena zgolj na zaščitenih mestih pred spiranjem. Visoki drog za zastavo, pritrjen na vogal stavbe, je bil še ohranjen, mehanizem za dvigovanje in spuščanje pa uničen oziroma izgubljen.

Stopnišče je bilo v osnovi solidno ohranjeno, vendar potrebno osvežitve opleskov in načrtovane ureditve različnih nadometnih napeljav in drugih stihijsko nameščenih prvin. Svetila so bila v delu že nadomeščena z novimi, oblikovno manj primernimi.

Obnova fasade in strehe se je začela v marcu 2017. Konec leta 2017 je sledila prenova notranjih fasad, sanacija pritličnega dela stopnišča pa se je začela septembra 2018. Prenova skupnih delov stavbe je bila zaključena novembra 2018.

Fasadni ometi so bili v celoti pregledani in nestabilni ometi lokalno odstranjeni. Za sanacijo fasade je bila uporabljena tehnologija podjetja Roefiks. Ulična fasada je bila pokrpana in nato v celoti preplaščena s t. i. veznim slojem. Zaključni omet je bil po vzoru prvotnega poustvarjen s praskanim ometom z dodatki sljude skladno z rezultati naravoslovnih raziskav. Profilirane prvine fasade in balkoni ter ometi v notranjem dvorišču so bili rekonstruirani po vzoru prvotnih (klasični zaribani ometi) in nato pleskani. Vse kamnite prvine, tako okenske police kot teraco obloga pritličja in tudi kip Marije

Ljubljana, Mali nebotičnik, ulična fasada pred obnovo (foto: M. Režek Kambič, 2009)

z otrokom, so bile očiščene z mikropeskanjem s steklenimi kroglicami. Sledili sta domodelacija z barvno prilagojeno maso in končna retuša vizualno izpostavljenih delov. Kovinske prvine, ki so bile prvotno pleskane z rjavo barvo, tej pa je sledil nanos laka z delci bronze, so bile barvane z barvo, ki so jo na podlagi prvotne posebej za ta objekt pripravili v podjetju Helios. Vsa okna na stavbi so bila pleskana v ubito beli barvi, določeni na podlagi sondažnih raziskav. Poseben izziv je predstavljala barvna uskladitev PVC-oken s prvotnih stanjem. Sprva je bila predvidena uporaba folije, nakar je izvajalec predlagal barvanje teh oken z barvo, primerno za PVC. Tudi velika izložbena hrastova okna z vrati so bila očiščena in nato zaščitena z lazurnim premazom. Vrata v solidnem stanju so bila obnovljena, kljuge oziroma držala pa nadomeščena z novimi po vzoru prvotnih, že predelana vrata v lokale pa zamenjana z novimi lesenimi.

Obnova v osnovi ravne večnivojske strehe je bila izjemno zahtevna tudi zaradi nestrokovnosti podizvajalca. Zaradi manjšega naklona strehe in predvsem zaradi nekompatibilnosti bakrene strešne pločevine s cinkotit pločevino okenskih in

Ljubljana, Mali nebotičnik, dvoriščna fasada po obnovi (foto: M. Režek Kambič, 2009)

Ljubljana, Mali nebotičnik, kip Marije z otrokom kiparja Franceta Kralja pred obnovo (foto: M. Režek Kambič, 2017)

Ljubljana, Mali nebotičnik, kip Marije z otrokom kiparja Franceta Kralja po obnovi (foto: M. Režek Kambič, 2018)

venčnih polic je bila streha prekrita s pločevino Prefa v zeleni barvi patiniranega bakra.

Obnova ulične fasade in strehe je potekala v okviru projekta Ljubljana, moje mesto, ki ga vodi Mestna občina Ljubljana. Cilj projekta je predvsem urejanje zunanje podobe mesta Ljubljane in s tem dvig kakovosti življenja. Dela na fasadi in strehi je prevzelo podjetje Makro 5 gradnje, d. o. o., s podizvajalci. Ometane dele fasade so sanirali fasaderji podjetja Gradbeništvo Ivanoski, d. o. o., dela na strehi je opravilo podjetje SI MM Grad, d. o. o., stavbno pohištvo pa je obnovilo podjetje Mizarstvo Košnik. Dela na kamnitih prvih je izvedlo podjetje Kamen Kociper, d. o. o., konservatorsko-restavratorska dela pa Atelje Mali, s. p. Gradbeni nadzor nad obnovitvenimi deli strehe in ulične fasade sta izvajali podjetji Imovina, d. o. o, in IN.CO invest, d. o. o. Konservatorski nadzor je vodila Marija Režek Kambič, pri konservatorsko-restavratorskem nadzoru pa sta sodelovali Anka Batič in Katja Pohl.

Izhodišča za prenavo so izhajala iz značaja arhitekturne smeri funkcionalizma, ki uporablja estetiko po načelu "manj je več", hkrati pa je stavbno telo oblikovno čisto in estetsko dovršeno ter izvedeno v pravilnih linijah. Ta koncept je narekoval rekonstrukcijo praskanega ometa v celoti. Zgolj s krpanjem fasade in zaradi tega verjetno potrebnim pleskanjem za doseg želenega učinka čistosti bi namreč okrnili dojemanje spomenika in eno bistvenih lastnosti objektov tega časa: praskani omet z na soncu lesketajočo se sljudo. Mojstri praskanega ometa počasi izginjajo, na ta način pa so se tradicionalna znanja prenesla na mlajše rodove.

Ljubljana, Mali nebotičnik, streha z zaščitno mrežo, ki ščiti notranje dvorišče pred ptiči (foto: M. Režek Kambič, 2018)

55 Emina Frljak Gašparović

EŠD: 374

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – Narodna galerija

Naslov: Prešernova cesta 24

Področje: R

Obdobje: sredina 18. stoletja

Podoba svetnika Andreja (132,5 x 96 cm) je naslikana na platno v oljni tehniki. Čeprav ni ne podpisana ne datirana, gre nedvomno za delo slikarja izjemnega opusa, Valentina Metzingerja, in slogovno ustreza načinu umetnikovega poznega stila petdesetih let 18. stoletja. Slika, ki je nekoč verjetno krasila atiko neznanega baročnega oltarja, je danes del likovne zbirke Narodne galerije v Ljubljani.

Po prevzemu je bila slika najprej natančno pregledana in fotografirana pri vidni svetlobi, ultravijolični osvetlitvi in osvetlitvi pod ostrim kotom, ki poudari morebitne nepravilnosti na površini. Pregledu je sledil natančen popis stanja slike pred konservatorsko-restavratorskimi posegi. Slika ni bila v kritičnem stanju. V preteklosti je že bila restavrirana, o čemer priča tudi zapis na podlepljenem platnu *REST. ZORA TUNER 1961*. Stari restavratorski posegi so preprečili ali vsaj upočasnili propadanje slike, žal pa so nekateri uporabljeni materiali sčasoma spremenili svoje lastnosti do te mere, da so postali moteči elementi na sliki. Zakitane poškodbe so zaradi staranja in krčenja materiala postale vidne, retuše in zaščitni lak pa so opazno potemneli oz. porumeneli. Razpoke slikovnih slojev so opazno intenzivnejše na delu, ki ga ne prekrivajo letvice lesenega podokvirja, kar priča o učinkovitosti in nujnosti uporabe zaščite hrbitišča slik na splošno. Ponekod je barvna plast stanjšana do te mere, da skozi proseva rdečkasta podloga. Na spodnjem delu podobe sta dve ožganini. Po obliki sodeč, gre najverjetneje za ožganine oltarnih sveč, ki so jih postavljali na oltar preblizu slike. V slabem stanju je bil tudi leseni, pozlačen okrasni okvir. Pozlato je prekrival debel sloj nečistoče, vidni so bili mehanske poškodbe in odstopanje pozlate. Format okrasnega okvirja se ni ujema z obliko podokvirja slike. Odstranjevanje klejnega traku je razkrilo močno poškodovane robove slike ter dejstvo, da je bila slika pri restavratorskem posegu leta 1961 retuširana in lakirana šele po aplikaciji zaščitnega traku. Sondiranje je pokazalo, da aceton uspešno odstranjuje stari lak ter retuše in preslikave. Občutljivejša je bila zgolj rdeča draperija, ki ovija telo svetnika. Na njej je bila uporabljena mešanica acetona in izoektana (IA4). Postopek čiščenja je bil ves čas kontroliran z UV-svetlobo. Stari kiti so bili odstranjeni mehansko. Slika je bila v preteklosti podlepljena z voščeno-smolno maso, zato je bil za kitanje poškodb slikovnih slojev uporabljen kit, pripravljen iz 40-odstotne Beve 371 in fino mlete bolonjske

krede. Masa je bila na mesta poškodb nanescena z ustreznimi modelirkami, po postopku sušenja pa vanje zalikana z grelno lopatico. Sledila sta odstranjevanje odvečnega kita z White spiritom in imitiranje površinske strukture, ki je bila problematična predvsem na večjih zakitanih površinah. V ta namen so bili uporabljeni igle, posebni nastavki za grelno lopatico in platno, katerega tekstura je bila s pomočjo grelne lopatice odtisnjena na zakitano površino. Izolaciji zakitanih površin z 10-odstotno raztopino beljenega šelaka v etanolu je sledilo podlaganje retuše s kakovostnimi gvaši (Schmincke). Toni podlaganja so svetlejši in hladnejši od originalnega tona. Prvi fazi retuširanja sta sledila lakiranje slike z damar lakom in finalizacija retuše, ki se je izvajala s smolnimi (Gamblin Conservation Colors) barvami, v obliki črtic ali pikic (v t. i. *tratteggio* tehniki), lahko pa tudi z lazuriranjem, s ciljem, da se retuširani deli čim bolj približajo originalu, ne da bi se površina preveč zasitila. Deli, na katerih je bila barvna plast obrabljena do te mere, da je skozi prosevala rdečkasta podloga, so bili retuširani s pikicami in črticami, brez predhodnega podlaganja. Sledilo je čiščenje okrasnega okvirja. Nečistoča je bila s pozlate odstranjena s t. i. "Water in Oil" emulzijo, pripravljeno iz vode, Brijia L4 in izoektana. Leseni okvir je bil nato s tesarskimi deli prilagojen obliki podokvirja slike. Stiki profila letvic na spodnjem robu se po izvedbi mizarskih del niso ujemali, zato jih je bilo treba obrusiti in z epoksidno smolo domodelirati ter "povezati". Deli, s katerih je pozlata skupaj s podlogo odstopala in se krušila, so bili utrjeni s toplo 7-odstotno raztopino ribjega kleja. Poškodbe so bile zakitane s klejno-krednim kitom, pripravljenim iz 7-odstotnega zajčjega kleja in fino mlete bolonjske krede. Kit je bil na mesta poškodb apliciran s tankim čopičem. Postopku sušenja je sledilo prilagajanje kita površini originala z rahlo navlaženimi bombažnimi tamponi. Zakitani deli so bili na koncu izolirani z 10-odstotno raztopino šelaka v etanolu in podloženi z gvaši, sledilo je retuširanje pozlate. Večje poškodbe so bile pozlačene z lističi iz 23-karatnega zlata in s patiniranjem prilagojene tonu originala, deli, na katerih je bila pozlata zgolj obrabljena, pa so bili retuširani z voščeniimi zlatimi pastami. Robovi slike in notranji robovi okrasnega okvirja so bili po izvedbi vseh konservatorsko-restavratorskih posegov zaščiteni s klejnim trakom.

Temeljno vodilo za ustrezno izbiro postopkov so bili tehnološka zgradba slike ter stanje in okolje, v katerem likovno delo je oz. v katero se vrača, ob upoštevanju pisanih in nenapisanih etičnih meril in vrednot z zavestjo, da so nam v roke zaupana dela, ki so edinstvena in neponovljiva.

Ljubljana, Narodna galerija, Valentin Metzinger, Sv. Andrej, 18. stoletje, 132,5 x 96 cm, olje na platnu, stanje slike pred posegom (foto: E. Frljak Gašparović)

Ljubljana, Narodna galerija, Valentin Metzinger, Sv. Andrej, 18. stoletje, 132,5 x 96 cm, olje na platnu, fotografija ultravijolične fluorescence (UVF) (foto: E. Frljak Gašparovič)

Ljubljana, Narodna galerija, Valentin Metzinger, Sv. Andrej, detalj obraza svetnika, posnet pri vidni svetlobi, UV-osvetlitvi in stranski osvetlitvi (foto: E. Frljak Gašparovič)

Ljubljana, Narodna galerija, Valentin Metzinger, Sv. Andrej, detalj poškodbe slikovnih slojev na spodnjem robu pred postopkom kitanja, po kitanju in po izvedbi retuše (foto: E. Frljak Gašparovič)

Ljubljana, Narodna galerija, Valentin Metzinger, Sv. Andrej, 18. stoletje, 132,5 x 96 cm, olje na platnu, stanje slike po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: E. Frljak Gašparović)

56 Marija Režek Kambič

EŠD: 8809

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – Nemška hiša

Naslov: Gradišče 6, Gradišče 8 in Slovenska cesta 11

Področje: UA

Obdobje: prva četrtina 20. stoletja, 1913 in 1914

Obnova fasad s stavbnim pohištvo in strehe ter fasade arkadnega hodnika ob Slovenski cesti

Skupino stanovanjskih hiš je dal zgraditi pokojninski sklad Kranjske hranilnice za svoje uslužbenke v geometrijskem slogu dunajske secesije, ki prehaja v art deco. Načrte za stavbo so zasnovali v arhitekturnem biroju Ernsta Schäferja iz Libereca/Reichenberga na Češkem. Njegova zasnova je predvidevala pozidavo celotnega območja med Slovensko cesto in Igriško ulico s štirimi hišami v nizu. Do leta 1914 so bile zgrajene tri stavbe, oblikovno povezane z enotnim fasadnim plaščem. Pročelja so bogato arhitekturno členjena s pomoli, balkoni in ložami, ki jih krasijo geometrijski vzorci iz keramičnih ploščic. Kipi otrok iz glazirane žgane gline z vencami, pentljami in girlandami na vseh treh pročeljih so povečani posnetki kipcev znamenite delavnice Wiener Keramik, ki je delala za znamenito Wiener Werkstätte, in so bili verjetno izdelani na Dunaju. Celotno stavbo krona streha, krita z bobrovcem in bakrenimi obrobami ter ločno oblikovanimi prvotnimi frčadami. V zadnji četrtini 20. stoletja so podstrešja postopoma začeli spreminjati v bivanjska in jih parcialno odpirali tudi z oblikovno manj primernimi frčadami. V sklopu širitve Slovenske ceste v šestdesetih letih 20. stoletja so izvotlili del pritličja in vzpostavili arkade. Domnevno so v sklopu tega posega tudi odstranili prvotne glazirane ploščice in jih nadomestili z novimi.

V kulturnovarstvenih pogojih za obnovo fasad in strehe je bila podana tudi zahteva po rekonstrukciji fasadne obloge iz glaziranih keramičnih ploščic pritličja ob Slovenski cesti. Polagalni načrt ploščic je na osnovi arhivske dokumentacije, fotografij in posnetka dejanskega stanja v sodelovanju z odgovorno konservatoriko pripravila Marija Ana Kranjc. Projekt prenove notranje fasade arkadnega hodnika ob Slovenski cesti je zasnoval arhitekt Jernej Prijon, Prima, d. o. o., Ljubljana, vhod v hišo pa je zasnovala arhitektka Evita Lukež. Poudariti velja, da so bili lastniki v času priprave dokumentacije izjemno pripravljeni prisluhniti konservatorskim zahtevam, aktivno so sodelovali tudi pri iskanju rešitev estetskih izboljšav arkadnega hodnika, kjer imajo svoj prostor različni uporabniki. Prenova fasad in strehe se je izvajala v okviru projekta Ljubljana, moje mesto, ki ga vodi Mestna občina Ljubljana. Začela se je oktobra 2017 in končala novembra 2018.

Fasada je pred obnovo že kazala znake propadanja. Na vogalnih delih, mestih izpiranja je bila fasada že poškodovana,

streha pa je bila še v veliko slabšem stanju. Streha dela hiše ob Slovenski cesti je brez večjih, celovitih posegov varovala hišo več kot sto let. Bobrovci tako na strehi kot tudi okrasni na fasadi so že kazali znake propada, v delu je prihajalo do luščenja površine, veliko je bilo tudi počenih in razpokanih prvin. Glazirane ploščice so bile v zadovoljivem stanju, medtem ko so bili kipi otrok z vencami v rokah že poškodovani. Predvsem »inkarnat«¹ otrok, ki ni bil glaziran, je bil močno uničen zaradi sprijetih nečistoč.

V času uvedbe v delo je podjetje Roefiks, katerega tehnologijo je uporabil izbrani izvajalec, opravilo tudi raziskavo obarvanega ometa, z namenom uporabiti prvotno uporabljeno tehnologijo pri rekonstrukciji ometa. Ugotovljeno je bilo, da gre v osnovi za omet na bazi apnenih veziv s polnilom od kamene moke do pribl. 2 mm. Pripravljena mešanica peska in apna je bila nato pigmentirana z obarvano vodo in ne z dodajanjem pigmentov v suho mešanico, ki je značilna za naš prostor. Ker pa bi pri tovrstni tehnologiji lahko prišlo do večjih odstopanj v barvi, predvsem zaradi človeškega dejavnika dodajanja pigmentov po občutku, so pripravili alternativni klasičen predlog s poustvaritvijo strukture ometa in nato njegovim pleskanjem.

Restavratorka Katja Pohl je v sodelovanju z odgovorno konservatoriko opravila sondažne raziskave in na podlagi rezultatov določila prvotne barvne tone. Fasada je bila v celoti pretrkana, poškodovani ometi, podvotljena mesta, stare plombe so bili odstranjeni. Že močno sprani fini ometi v osrednjem delu fasade so bili rekonstruirani in modelirani skladno z ohranjeno strukturo tik pod napuščem strehe, grobi omet v pritličnem delu pa je bil zgolj dopolnjen na mestih poškodb z novim, izdelanim po vzoru dejanskega stanja. Keramične ploščice so bile površinsko očiščene, manjši okruški pa lokalno zapolnjeni z obarvano domodelirno maso. Otroci z girlandami so bili očiščeni že izjemno dobro sprijetih trdovratnih nečistoč. Sledili so lokalno kitanje odprtih in erudiranih površin, zapolnjevanje razpok, retuširanje in finalno poliranje manjših plomb na gladki, sijajni površini. Stavbno pohištvo je bilo obnovljeno tudi mizarško. Vhodna vrata so bila po odstranjenih recentnih nanosih zaščitena s toniranim lazurnim premazom. Les je bil površinsko pobrušen. Lesene rolete so bile očiščene nečistoč in zaščitene z lazurnim premazom. Kamniti podzid, portali in druge kamnite prvine so bili očiščeni s peskanjem. Sledila sta popravilo fug in hidrofobna zaščita. Streha je bila temeljito pregledana, prizadeti elementi so bili nadomeščeni z novimi, dodana je bila sekundarna kritina in izveden prezračevalni kanal. Za kritino je bil uporabljen opečni zareznik.

Dela na fasadi in strehi je prevzelo podjetje Makro 5, vodja projekta je bil Mirzet Šabič, s pomočniki Tihomirjem Piličem in Igorjem Jauševcem. Fasaderska in zidarska dela je izvedlo podjetje Gradbeništvo Ivanoski, d. o. o., konservatorsko-restavratorska dela podjetje CRMA, d. o. o., obnovo stavbnega pohištva pa podjetje Brili, d. o. o.

Gradbeni nadzor nad obnovitvenimi deli so opravili podjetje Imovina, d. o. o., Roman Frantar in Gea Consult, Jože Misson,

Ljubljana, Nemška hiša okoli leta 1960 (arhiv ZVKDS, OE Ljubljana)

konservatorski nadzor pa Marija Režek Kambič v sodelovanju s Katjo Pohl, ki je nadzorovala restavratorska dela. Obnovitvena dela z rekonstrukcijo identitetnih prvin hiše in strehe Nemške hiše v Ljubljani v letih 2017 in 2018 so bila izvedena s skladu z osnovnim načelom konservatorstva – ohranjanjem prvotnih gradiv in njihovo domodelacijo ter krpanjem z enakimi oziroma kompatibilnimi materiali. Rekonstrukcija obloge iz glaziranih keramičnih ploščic pritličnega dela je izhajala tako iz arhivske dokumentacije

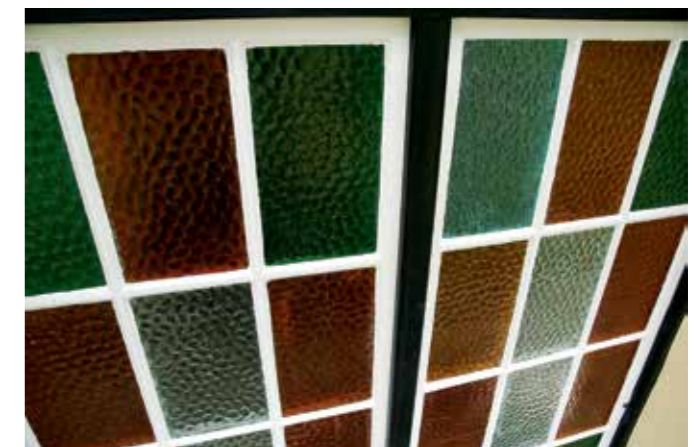
kot iz še ohranjenih vzorčnih kosov posameznih ploščic, shranjenih v hiši. Obseg polaganja je bil prilagojen novemu stanju. Nekdanja notranja stena, ki danes zaradi vzpostavitve arkadnega hodnika za pešce predstavlja zunanjo steno, pa je bila oblikovno sodobno zasnovana in povezana s preostalo hišo z barvo in oblogami iz glaziranih ploščic. Pri obnovi likovnih prvin so bile uporabljene rešitve, ki so sledile načelu minimalne intervencije – konserviranju in minimalni domodelaciji ter lokalni retuši.

Ljubljana, pogled na Nemško hišo s Slovenske ceste pred obnovo (foto: M. Režek Kambič, 2013)

Ljubljana, Nemška hiša, prvotna opečna kritina z erudirano površino (foto: M. Režek Kambič, 2017)

Ljubljana, Nemška hiša, obnovljeno stopniščno okno z dekorativnim barvnim steklom (foto: M. Režek Kambič, 2018)

Ljubljana, Nemška hiša, kipi otrok z venci rož pred obnovo z že deformiranimi sekundarno dodanimi strešicami (foto: M. Režek Kambič, 2018)

Ljubljana, Nemška hiša, kip otroka z girlando po konserviranju (foto: M. Režek Kambič, 2018)

Ljubljana, Nemška hiša, detajl, severna fasada (foto: M. Režek Kambič, 2018)

Ljubljana, Nemška hiša, severna fasada s posodobljeno stekleno streho in zaščitnimi strešicami nad kiparskim okrasom pred obnovo (foto: M. Režek Kambič, 2015)

Ljubljana, Nemška hiša, severna fasada s posodobljeno stekleno streho in zaščitnimi strešicami nad kiparskim okrasom po obnovi (foto: M. Režek Kambič, 2018)

Ljubljana, pogled na obnovljeno Nemško hišo (foto: M. Režek Kambič, 2018)

57 Marija Režek Kambič

EŠD:	8815
Naselje:	Ljubljana
Občina:	Ljubljana
Ime:	Ljubljana – palača ekonomske srednje šole
Naslov:	Prešernova cesta 6
Področje:	UA
Obdobje:	druga četrtina 20. stoletja, 1930–1934

Stavbnogodovinski podatki:

- načrt: 1930
- izvedba: 1933–1934
- avtor: arhitekt Vladimir Šubic s sodelavcema Borisom Kalinom, akademskim kiparjem in Ivanom Vavpotičem, akademskim slikarjem

Palača ekonomske šole je bila zgrajena leta 1934 po načrtih iz leta 1930 arhitekta Vladimira Šubica za potrebe Trgovske akademije, in sicer na vogalu Prešernove ceste in Gregorčičeve ulice med že postavljenima stavbama Trgovskega doma, Gregorčičeva ulica 27, in večstanovanjsko hišo Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, Prešernova cesta 6. Palača je zasnovana skladno s prvotno vsebinsko zahtevo za dva ločena programa, trgovsko akademijo, ki je dobila prostore v traktu ob Prešernovi cesti z reprezentančnim portalom, in dveletni program trgovske šole, z vhodom iz Gregorčičeve ulice. V najvišjo etažo je arhitekt umestil stanovanja za uslužbenca šole z ločenima stopniščema v vogalih stavbe.

Preprosta kubična oblika stavbe in gladka fasada sta oblikovani s principi tedaj sodobne smeri funkcionalizma. Fasada je horizontalno členjena z velikimi okenskimi odprtini, povezanimi z vencem nad njimi, ki jih krona širok napušč v nivoju tretjega nadstropja, tako da zakriva zadnjo, stanovanjsko etažo. Strogo geometrijsko fasado je v sodelovanju s kiparjem Borisom Kalinom arhitekt na naročnikovo željo poudaril s kiparskim okrasjem. Ob trojnem glavnem vhodu je postavil štiri kipe, personifikacije različnih zvrsti industrije. Par moškega in ženske pa ob vhodu na Gregorčičevi ulici. Ženska figura s sovo in knjigo simbolizira Modrost in Znanje, moška figura pa predstavlja Merkurja, zaščitnika trgovine. Palačo likovno dopolnjuje še globus, postavljen na vogalu ravne strehe.

Z namenom obnove fasade, predvsem pa zaradi sanacije dilatacijskih razpok, se je investitor odločil za celotno obnovo fasade, vključno z likovnim okrasjem na pročelju. Interventna lokalna sanacija poškodb na ulični fasadi, ki so pomenile neposredno nevarnost za mimoidoče, je bila izvedena že leta 2015, ukrepi za izboljšanje stabilnosti objekta na dvorišni strani pa so se izvajali sočasno z obnovo fasade. Finalni omet na ulični fasadi, strukturno izjemno fin in zalikan, je bil mrežasto razpokan. Zaznavna sta bila tudi luščenje in odstopanje ometa, predvsem na mestih nepravilno izvedenih dilatacij zgradbe. Dvorišna fasada,

ometana s klasičnim zaribanim ometom, je bila v izjemno slabem stanju. Fini omet je skoraj po celotni površini odstopal v zaplatah. Kiparsko okrasje in figure iz umetnega kamna so bili na bolj izpostavljenih delih erodirani, predvsem na figurah je moč opaziti debelejši plasti atmosferskih oblog. Ponekod je bilo opaziti korodirano armaturo figur, odlome, manjkajoče dele, neustrezne domodelacije in razpoke. Na površini so bile prisotne vezane nečistoče. Tudi podzidec iz umetnega kamna, izredno kvalitetno izdelan, je kazal skoraj po celotni površini vezane nečistoče, biološke dejavnike propadanja, grafite ipd. Kovinske mreže na kletnih oknih in zračnikih so bile korodirane, nekatere so bile deformirane. Napis nad glavnim vhodom je ravno tako potreboval obnovo. Pred obnovo sta bila izdelana strokovno mnenje o stanju poškodb in popis del, kigaje pripravila Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo skladno z izdanimi kulturnovarstvenimi pogoji. Za obnovo likovnega okrasja pa je ZVKDS, RC, pripravil konservatorski načrt za portale palače srednje ekonomske šole, mapo 03.

Za glavnega izvajalca je bilo izbrano podjetje Gradnje Moste, d. o. o., vodja projekta je bila Meta Klančar s podizvajalci. Fasaderska in zidarska dela je opravilo podjetje Jusufi gradbeništvo, d. o. o. Izvajalec sanacijskih del na konstrukciji (linijsko injektiranje in namestitvev karbonskih lamel) je izvedlo podjetje Gras, d. o. o., konservatorsko-restavratorska dela ZVKDS, RC, vodja projekta je bila Nina Žbona. Vhodna vrata je strokovno obnovilo podjetje Majda Tekavec, s. p. Kopije okroglih oken v stranskih stopniščih so bile izdelane v podjetju Lesko Žiri, d. o. o. Nov napis na mestu starega pa je na podlagi arhivskih podatkov in tipografije odkritega napisa izdelalo podjetje Gnom, d. o. o. Gradbeni nadzor sta izvajala Borut in Jure Zabret, Jubing, d. o. o., konservatorski nadzor pa Marija Režek Kambič v sodelovanju s Katjo Pohl, ki je nadzorovala restavratorska dela. Obnova se je začela oktobra 2017 in končala aprila 2018.

Zaradi konstrukcijskih napak in odstopanja finega od grobega ometa je bilo treba fini omet odstraniti v celoti. Širše razpoke so bile zapolnjene z injektirno maso, manjše pa so se povezale s sanirno mrežico in renovirnim ometom.

Ljubljana, palača ekonomske srednje šole, glavni portal pred obnovo (foto: M. Režek Kambič, 2006)

Lokalno je bilo treba uporabiti tudi karbonske lamele. Izvajalec je pri obnovi uporabil tehnologijo podjetja Roefiks. Konservatorsko-restavratorska dela so potekala skladno s postopki, opredeljenimi v konservatorskem načrtu. Čiščenje kamnitih prvin se je izvajalo z nizekotlačnim peskanjem pod pribl. 1,8 bara, pri trdovratnejših oblogah je bila uporabljena tudi pulpa. Sledila je domodelacija okruškov in manjkajočih prvin, ki je bila precej zahtevna, zato je bila finalno izvedena lokalna retuša z namenom tonskega poenotenja. Prijetno presenečenje je predstavljalo odkritje reliefa – grba kraljevine SHS v medaljonu portala ob Gregorčičevi ulici, ki je bil domnevno po drugi svetovni vojni debelo preplaščen z apnen cementno malto. Relief predstavlja dvoglavega orla s ščitom na prsih, z grbi Srbije, Hrvaške in Slovenije, kvalitetno likovno delo, ki smiselno dopolnjuje portal kot celoto. Globus na strehi, v osnovi izdelan iz bakrene pločevine, je bil demontiran in obnovljen v ateljeju. Zamenjan je bil kovinski podstavek z novim iz nerjaveče kovine. Prvotni napis Državna trgovska akademija, delno odkrit v sklopu izvedbe del na portalu ob Prešernovi cesti, ki je bil vklesan in nato preplaščen z debelim ometom, je bil osnova za izdelavo novega v enaki tipografiji črk.

Z obnovo fasade je geometrijska čistost zasnove palače zasijala, hkrati pa je bila izboljšana tudi stabilnost stavbe. Cilji obnove so bili tako doseženi.

Ljubljana, palača ekonomske srednje šole, relief v medaljonu med odkrivanjem (foto: M. Režek Kambič, 2017)

Ljubljana, palača ekonomske srednje šole, relief v medaljonu (foto: M. Režek Kambič, 2018)

Ljubljana, palača ekonomske srednje šole, stranski portal ob Gregorčičevi ulici pred obnovo (foto: M. Režek Kambič, 2006)

Ljubljana, palača ekonomske srednje šole, napis na glavnem portalu pod plastjo ometa (foto: M. Režek Kambič, 2017)

Ljubljana, palača ekonomske srednje šole, detajli kipov med čiščenjem (foto: M. Režek Kambič, 2017)

Ljubljana, palača ekonomske srednje šole, fasada ob Prešernovi cesti po obnovi (foto: M. Režek Kambič, 2018)

58 Sabina Ravnikar, Katja Pohl

EŠD: 5937

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – samostan sv. Jožefa

Področje: UA, R

Obdobje: zadnja četrtina 19. stoletja, 1896

Samostan obsega redovno hišo, ki so jo zgradili jezuiti leta 1896 po načrtih Raiumunda Jeblingerja, in k njej prizidano cerkev sv. Jožefa (Anselm Werner, 1912–1922) ter Dom duhovnih vaj (J. Plečnik, 1924–1925). Celoten kompleks stoji na obrobju vilske četrti v Poljanskem predmestju. Redovna hiša stoji vzdolž vzhodnega niza Ulice Janeza Pavla II.

Lastniki so se odločili za celostno prenavo redovne hiše. Prenova naj bi potekala v dveh fazah. V prvi fazi so med junijem in septembrom 2018 prenovili pritličje in prvo nadstropje. V drugi fazi predvidevajo prenavo kleti, glavnega stopnišča in vseh fasad. Večina del je bila investicijskih vzdrževalnih, prenova inštalacij, sanitarij in tlakov.

V prvem nadstropju redovne hiše sta bili v času uvedbe v delo na stropu dveh pisarn ohranjeni in prezentirani dve medaljonski poslikavi. Prva uprizarja jezuitska svetnika Ignacija Lojolskega in Frančiška Ksaverija, druga Sveto družino. Današnja funkcija prostora, v katerem sta poslikavi, nima nobenega posebnega simbolnega pomena. Ob pregledu arhivskih načrtov pa se je pokazalo, da je bila prvotno na mestu celotnega prvega in drugega nadstropja kapela, ki je segala čez dve nadstropji in vzdolž petih okenskih osi južnega dela redovne hiše. Na južnem delu je bil oltar, na severnem orgelski kor. Kasneje so bili prostori zaradi druge namembnosti predeljeni z etažno ploščo in pregrajeni v posamezne prostore. V literaturi (Andreja Žigon: Cerkevno stensko slikarstvo poznega 19. stoletja na Slovenskem) je poslikava kapele pripisana slikarju Antonu Jebačinu. Izvedena naj bi bila ok. leta 1897, vendar z oznako, ki bi lahko pomenila, da poslikava ni ohranjena, bodisi je odstranjena ali prebeljena. Glede na dobro stanje poslikav in na podlagi ustnega vira domnevamo, da so bile poslikave v preteklosti (domnevno v devetdesetih letih prejšnjega stoletja) deležne konservatorsko-restavratorske obnove, v sklopu katere so bile najverjetneje tudi ponovno odkrite.

Ob načrtovanih posegih smo predvideli, da lahko na stropu pričakujemo še neodkrite poslikave. Ob odstranitvi spuščenega montažnega stropa v sosednji sobi je bila na isti poziciji tako razmeroma dobro ohranjena poslikava z motivom Boga Očeta, ki jo lahko prav tako pripišemo Jebačinu. Prisotnih je bilo nekaj večjih poškodb ometa, posledica vpenjanja in odstranjevanja konstrukcije spuščene stropa v originalni strop, nekaj večjih, globokih razpok in več manjših mehanskih poškodb ometa in barvne plasti. Konservator-restavrator Jernej Mali s pomočniki je

izvedel konservatorsko-restavratorski poseg, ki je zajemal odstranjevanje beležev s poslikave, utrjevanje nosilca in barvne plasti, kitanje poškodb. Barvno dopolnjevanje v tej fazi ni bilo izvedeno, z izjemo rekonstrukcije obrobe slikovnega polja.

Tehnologija Jebačinovih stenskih slik je secco ali suha freska, veziva kljub izvedeni naravoslovni analizi odvzetih vzorcev ni bilo mogoče natančneje določiti. Na naravoslovnem oddelku Restavratorskega centra je bila na odvzetem vzorcu z optično mikroskopijo določena stratigrafija prisotnih slikovnih plasti, z infrardečo spektroskopijo (FTIR) pa so bili identificirani nekateri posamezni prisotni materiali.

Izsledki raziskave so, da je barvni sloj izveden z vezivom na proteinski osnovi, sledi izolacijski nanos s šelakom, na katerega so bile nanese lazure na oljni osnovi. Zadnja plast na sliki je zaščitni sloj na akrilni osnovi. V preteklosti, najverjetneje po spremembi namembnosti prostorov in predelavi kapele, so bile poslikave prebeljene in nato kasneje zopet odkrite in restavrirane. Na poslikavah je vidnih nekaj razpok, ki segajo do ometa, ponekod je bilo opaziti sledi odstranjevanja beležev – raze in odrgnjeno barvno plast (domnevno sledi restavriranja v devetdesetih letih prejšnjega stoletja). Po sredini upodobitve Svete družine poteka večja plomba, posledica preboja za napeljavo elektrike. Glede na znani opus avtorja Jebačina je poslikavam najverjetneje pripadal naslikan okvir in morda dekorativni obrobní pas stropa, kar nakazujejo odkrite sledi bordurnih pasov na stropu ob sliki Ignacija Lojolskega in Frančiška Ksaverija. Zaradi slabe ohranjenosti beležev na stropu in stenah obrobne pasu ni bilo mogoče podrobneje določiti ali dokumentirati.

V sklopu sondažne raziskave hodnika je bila na stropu odkrita šablonska dekorativna poslikava z manjšim tekočim vzorcem. Poslikava je bila odkrita v obsegu, ki je zajel ponavljajoči se vzorec, podrobneje dokumentirana in prerinana. Izdelana je bila tudi računalniška rekonstrukcija.

Ljubljana, samostan sv. Jožefa, poslikava na hodniku (foto: K. Pohl)

Ljubljana, samostan sv. Jožefa, medaljonska stropna poslikava, Ignacij Lojolski in Frančišek Ksaverij (foto: S. Ravnikar)

Ljubljana, samostan sv. Jožefa, novoodkrita poslikava, Bog Oče (foto: S. Ravnikar)

Ljubljana, samostan sv. Jožefa, medaljonska stropna poslikava, Sveta družina (foto: S. Ravnikar)

59

Tatjana Adamič

EŠD: 29802

Naselje: **Ljubljana**

Občina: Ljubljana

Ime: **Ljubljana – soseska Ferantov vrt**

Naslov: Rimska cesta 12, 14, 16

Področje: UA, U

Obdobje: tretja četrtina 20. stoletja, 1964–1969

Zunanjščina stanovanjskega bloka B v ljubljanski soseski Ferantov vrt arhitekta Edvarda Ravnikarja je primer modernistične strukturne fasade iz različnih, za obdobje druge polovice 20. stoletja značilnih konstrukcijskih in fasadnih gradiv – vidnega betona, kovinskih traverz in opeke. Načrtovanje obnove zunanjščine bloka B, ki je bila potrebna predvsem zaradi poškodb na konstrukciji in prefabrikatih iz vidnega betona, sega v leto 2004. Vizija lastnikov večstanovanjskega bloka je bila sanacija vidnih betonov s preplastitvijo celotne površine in povečanjem energetske učinkovitosti objekta z vgradnjo izolacijskega sloja, kar bi

pomenilo bistven poseg v avtentično površinsko obdelavo prvotnih gradiv in v prvotne proporce fasade. Vizija lastnikov in konservatorska izhodišča, ki so temeljila na arhitekturni zasnovi fasade z ohranjanjem vseh vidnih avtentičnih gradiv, so se po ozaveščanju lastnikov tudi s pomočjo študentov Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani zblížala šele desetletje pozneje. Študentje pod vodstvom mentorice doc. dr. Sonje Ifko so v sklopu študentske raziskovalne naloge z naslovom Trajnostni pristopi za varstvo povojne arhitekturne dediščine 20. stoletja, Primer / stanovanjska soseska Ferantov vrt / objekt B, ki je obsegala zgodovinsko analizo soseske, evidenco obstoječega stanja južne fasade in predlog primerne sanacije pritličja, izvedli javno razpravo. Namen razprave je bil v prvi vrsti ozavestiti lastnike o pomenu ohranjanja vidnega betona, pa tudi drugih uporabljenih materialov, ki ključno sooblikujejo konstrukcijo in ovoje stavb v tej modernistični soseski.

Že na začetku priprav na obnovo fasade, ki so jo od leta 2004 naprej načrtovali lastniki, je Inštitut za raziskavo materialov in aplikacij IRMA po njihovem naročilu izvedel raziskave materialno-tehničnega stanja fasadnih površin (Elaborat za izvedbo sanacije betonskih in opečnatih fasadnih površin na objektu Rimska 12, 14 in 16, IRMA, Inštitut za raziskavo

materialov in aplikacij, d. o. o., oktober 2004). Opravljeni so bili detajlni pregled stanja, meritve globinske karbonatizacije betona, meritve debelin zaščitnih plasti betona nad armaturo in preiskave zmrzlinke odpornosti opečnih fasadnih zidakov. Iz poročila je razvidno, da so poškodbe na konstrukcijskih prvinah predvsem posledica korozije armaturnih palic, do katere je prihajalo zaradi premajhnih zaščitnih plasti betona nad armaturo. Zaradi karbonatizacije betona armaturne palice niso imele zaščite, saj s karbonatizacijo pada pH vrednost betona, ki na ta način izgublja zaščitno sposobnost, posledica pa je korozija armature. Ta se kaže v razpokah ter odstopanju in odpadanju krovnih plasti betona nad armaturo, najbolj izrazito na vogalih in na tenkostenskih prvinah, kot so npr. cvetlična korita na balkonskih nišah. Armaturne palice so bile razgaljene in neposredno izpostavljene atmosferskim vplivom. Po razpokanju krovne plasti betona je bila hitrost napredovanja korozijskega procesa močno pospešena, zato sta se globina in s tem obseg korozije hitro širila. Pri pregledu stanja s fenolftaleinskim testom na različnih lokacijah je bila izmerjena globina karbonatizacije betona med 0,5 cm do največ 1,8 cm, debeline zaščitne plasti betona nad armaturo pa so bile v delu korodirane armature od 0,5 do 1,5 cm. Posamezne armaturne palice so bile prisotne neposredno pod površino betona oziroma na njej. Iz ocene stanja je bilo mogoče razbrati, da so poškodbe na armiranobetonskih prvinah v glavnem posledica korozije armaturnih palic. Posamezni okruški na površini betona so nastali tudi zaradi izravnave površin s cementno malto in nadgradnjo vertikalnih izzidkov ob okenskih oseh in na vogalih v času gradnj. V manjšem obsegu, predvsem na horizontalnih in poševnih površinah, so bile prisotne zmrzlinke poškodbe in sprane površine betona. Za sanacijo poškodb je bila izbrana lokalna repasivizacija in omejitev vode v betonu s površinsko zaščito.

Na opečnati površini fasade so bili opaženi odkruški na robovih in vogalih opek, pojavljali so se tudi odstopanje in luščenje zgornje plasti in mrežna razpokanost površine. Fuge med zidaki so bile v razmeroma dobrem stanju. Na posameznih fugah so bili prisotni odprti stiki med fugirnim materialom in opeko, ponekod so bile na fugirnem materialu prisotne vertikalne razpoke, predvsem kot posledica zmrzovanja. Odvezeti so bili vzorci opečnih zidakov in preiskana je bila njihova odpornost proti vplivom zmrzovanja oz. odtaljevanja. Zidaki so brez poškodb zdržali približno 12 ciklov izmeničnih zmrzovanj in odtaljevanj.

Predhodno izvedene raziskave prvotnih materialov, opredeljene v Elaboratu za izvedbo sanacije betonskih fasadnih površin na stanovanjskem objektu Rimska 12, 14 in 16, Inštitut za raziskavo materialov in aplikacij, IRMA, d. o. o., januar 2015, katerih namen je bil izbor ustrezne sestave sanacijskih malt in materialov za površinsko zaščito, so obsegale odvzem vzorcev betona s tipičnih betonskih prvin, ugotavljanje vrste uporabljenega agregata, granulometrijsko sestavo agregata ter vsebnost cementa v betonu. Ugotovljeno je bilo, da je bil kot agregat uporabljen savski prodec s

premerom 8 oz. 16 mm, kot vezivo pa portlandski cement, verjetno iz cementarne Trbovlje. Za pripravo vzorcev reparaturnih malt sta bila izbrana primeren agregat in cement. Na podlagi predvidenih sestav so bila izdelana vzorčna polja na betonski ograji ene izmed strešnih teras, izmed katerih je bil izbran najprimernejši za lokalno sanacijo vidnega betona. Celotna fasadna površina je bila očiščena z nizkotlačnim parnim čiščenjem, trdovratna umazanija je bila po predhodnem preizkusu lokalno očiščena s peskanjem pod nizkim pritiskom z mineralnim kemično stabilnim medijem (Almandite Garnet Extra Fine), ki ni povzročal poškodb na fasadnih površinah. Slabo spriete in razpokane krovne plasti betona v okolici korodirane armature je bilo treba ročno odstraniti z lahкими odkopnimi kladivi in stične površine poglobiti do globine 3–5 mm ter betonske površine in razgaljene armaturne palice očistiti s finim nizkotlačnim peskanjem. Zaščita očiščenih palic se je izvajala z visoko polimeriziranim cementnim zaščitnim premazom, reparacija krovnih plasti betona pa skladno z rezultati predhodno izvedenih raziskav s polimerizirano nekrčljivo cementno malto z agregatom do 4 mm v debelini od 1 do 4 cm v strukturi in barvi vidnega betona. Na večji betonski površini v pritličju, ki je bila izpostavljena vandalizmu, je bilo nanesenih več ponekod med seboj trdno sprijetih slojev, ki jih je bilo treba na posameznih delih obrusiti. Končni rezultat čiščenja je kljub vsemu omogočil ohranitev vidne betonske površine. Na površini vidnih betonov je bila izvedena površinska zaščita z brezbarvnim impregnacijskim silikonskim premazom Mapecrete creme protection, na površino v pritličju pa je bil nanesen protigrafitni premaz.

Okrušene in močno poškodovane opeke so bile izrezane in dolepljene z zidaki enakih mer in sorodnih barv. Sanacija poškodovanih fug se je izvajala s polimerizirano cementno fugirno maso. Površina opečnatih delov fasade je bila zaščiten s sredstvom Nitroguard XP W1.

Žal v obnovo fasade nista bila vključena poslovno pritličje in stavbno pohištvo, ki je v veliki meri že zamenjano z novim v sodobnih materialih, neprimernih proporcij ter z neustrezno vgradnjo senčil pod prvotno izvedene nadstreške za rolete. Pri pregledu še ohranjenih prvotnih oken je bilo ugotovljeno, da so redno vzdrževana okna v dobrem stanju, dvojni odkap nad kovinskimi traverzami pa vsekakor funkcionalno dodelan detajl, ki ga je treba na objektu ohraniti.

Uspešno obnovo fasade, pri kateri gre za enega prvih primerov ohranjanja vidnega betona v Ljubljani, so omogočili lastniki s sofinanciranjem Mestne občine Ljubljana v višini 25 % vrednosti investicije. Dela je izvedlo podjetje Lesnina MG Oprema, d. d., s podizvajalcem podjetjem Fors, d. o. o., pod strokovnim nadzorom Inštituta za raziskavo materialov in aplikacij, IRMA, d. o. o., ZVKDS, OE Ljubljana, in podjetjem Imovina, d. o. o.

Ljubljana, soseska Ferantov vrt, severna fasada bloka B (foto: T. Adamič)

Ljubljana, soseska Ferantov vrt, značilne poškodbe fasadne opeke (foto: T. Adamič)

Ljubljana, soseska Ferantov vrt, odpadanje krovnih plasti betona in korozija armaturnih palic (foto: T. Adamič)

Ljubljana, soseska Ferantov vrt, blok B, vzorčno polje sanacije vidnega betona (foto: T. Adamič)

Ljubljana, soseska Ferantov vrt, vzorci čiščenja na opečnati in betonski površini (foto: T. Adamič)

Ljubljana, soška Ferantov vrt, obnovljena fasadna prvina iz vidnega betona (foto: T. Adamič)

Ljubljana, soška Ferantov vrt, zamenjava poškodovanih fasadnih opek (foto: T. Adamič)

60 Sabina Ravnikar, Katja Pohl

EŠD: 19836

Naselje: **Ljubljana**

Občina: Ljubljana

Ime: **Ljubljana – vilska četrt Poljane**

Naslov: Ulica Janeza Pavla II. 8

Področje: UA, R

Obdobje: prva četrtina 19. stoletja, 1905

Enodružinska stanovanjska vila z vrtom stoji v zahodnem nizu ulice Janeza Pavla II. 8, nasproti jezuitskega samostana sv. Jožefa v območju vilske četrti Poljane. Enonadstropna vila je pravokotnega tlorisa in je orientirana v smeri sever-jug, z glavno fasado obrnjeno na ulico Janeza Pavla II. Stavbo je projektiralo in gradilo stavbno podjetje Filip Supančič za investitorja Cirila Globočnika in je bila dokončana leta 1905. Vila je podkletena, ima visoko pritličje, prvo nadstropje in mansardo. Glavni vhod z bogato členjenimi dvokrilnimi vrati z barvnim vitrajem je lociran v zamaknjenem južnem delu vile. Glavna fasada ima tri okenske osi. Kletni del je členjen v plitkem reliefnem okrasju, ostali del fasade ima glavni poudarek na likovno bogato členjenem vogalnem delu, ki je rahlo izstopajoč iz ravnine fasade. Visoko pritličje je členjeno z vzdolžno potekajočo rustiko z dekorativnimi elementi; prvo nadstropje je členjeno s širokimi pilastri in secesijskimi rastlinskimi poudarki, ki se nadaljujejo preko strešnega venca, in se polkrožno zaključijo na obeh straneh vogalnega dela. Glavna dekorativna poudarka na fasadi sta kvalitetno oblikovano štukaturno okrasje z napisom Vila Olaf in polje z letnico 1905. Poudarjeni vogalni del na sklepnem strešnem zidcu krasita še dekorativni krogli. Notranji prostori so v glavnem ohranili prvotni tloris. Vhodnemu preddverju sledi polkrožno stopnišče s kovano secesijsko ograjo. Na stopnišču so v zidu polkrožne niše, v katerih je bilo prvotno najverjetneje kiparsko okrasje. Ohranjenega je večina prvotnega stavbnega pohištva.

Zasebni investitor se je odločil za celovito prenovilo vile za lastne potrebe. Ker je bila vila z vidika statike stabilna, večji invazivni posegi za zasebne bivalne razmere niso bili potrebni. Lastnik se je obnove lotil z obsežnejšimi investicijskimi vzdrževalnimi deli. Večji gradbeni posegi so bili v kleti, kjer so izvedli nove talne plošče ter sanacijske omete zgolj na polovici kletnih sten. Ob odstranitvi poškodovanih ometov se je pokazala prvotna gradnja iz velikih klesancev. Stavbno pohištvo v kleti je novo, narejeno po vzoru obstoječega, medtem ko so vsa okna v nadstropju obnovljena in barvana po obstoječem stanju. Vse prvotno notranje stavbno pohištvo je bilo ohranjeno in obnovljeno. Etažne plošče so lesene tramovne z nasutjem in so v celoti ohranjene. Zamenjan je bil parket, ki je bil sekundaren. Ohranila in obnovila se je kovana stopniščna ograja. Vse etaže so ohranile prvotni tloris z izjemo lokacije sanitarij in preboja na dvoriščnem

Ljubljana, Ulica Janeza Pavla II. 8, Vila Olaf (foto: S. Ravnikar)

Ljubljana, Ulica Janeza Pavla II. 8, Vila Olaf, novoodkrita poslikava na stopnišču (foto: K. Pohl)

delu za letni vrt. Na novo je bila urejena mansarda za bivalne površine. Ohranjena je celotna strešna konstrukcija, ki je vidna in zaščiten s toniranim oljem. Opečna strešna kritina je bila zamenjana pred nekaj leti. Glavna fasada je bila samo na novo prebarvana, pokrpani so bili samo nekateri deli ob venčnem zidcu, sicer pa je bila fasada v celoti obnovljena v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Notranje stene so bile večkrat prebarvane, zato so jih ostrugali do zdrave podlage in prevlekli z mineralnimi ometi na apneni osnovi.

Predhodno je konservatorica-restavratorka Katja Pohl izvedla preliminarno sondiranje ometov in opleskov na stopnišču in v prezentativnih prostorih hiše (servisni prostori so bili izvzeti), v sklopu katerega so bile na stopnišču in v treh prostorih odkrite prvotne dekorativne šablonske poslikave. Glede na kronologijo slikovnih plasti segajo poslikave najverjetneje v čas izgradnje stavbe. V splošnem so bile slabo ohranjene, vendar ponekod dovolj za podrobnejšo določitev vzorca in dokumentacijo. Tehnologija poslikav je secco tehnika na apneni omet. Cvetlični motivi poslikav so izvedeni v tipični secesijski maniri, v dveh do treh barvnih tonih. Upodobljeno cvetje variira od prostora do prostora, motiv se med prostori nikjer ne ponovi. Vzorci poslikav so bili odkriti v obsegu, ki je omogočal podrobno dokumentiranje celotnega ponavljajočega se vzorca, in prerinani. Izdelana je bila tudi računalniška rekonstrukcija.

61 Andrejka Ščukovt

EŠD: 416

Naselje: **Lozice**

Občina: Vipava

Ime: **Lozice – Rodmanov hram**

Naslov: Lozice 7

Področje: E

Obdobje: 18. stoletje

Do izgradnje nove cestne povezave leta 1866 med Rebrnicami in Vipavsko dolino je skozi Lozice potekala glavna cestna povezava med Postojno in Gorico. Vas Lozice leži na nadmorski višini 227 m in v tesni dolini ob potoku Močilnik. Sestavljena je iz več gručastih zaselkov: Mislejske vasi, Žerjavske vasi, Renkovske vasi, Lipovškove vasi, Kolona, Loke ter Zgornjih in Spodnjih Žvanutov.

Rodmanov hram stoji v jedru vasi, v bližini cerkve sv. Frančiška Ksaverija, v okviru domačije Lozice št. 7. Tlorisno je kvadrataste oblike s stranicami okrog 6,90 x 6,80 m. Vedno je služil za gospodarsko poslopje. Obsega obokano klet za shrambo vina. V pritličju je t. i. faladur – prostor za predelavo grozdja. Nadstropje so uporabljali za shrambo žita. Po izročilu naj bi bili prvi lastniki stavbe menihi. To dokazujejo v omet vrezani posvetilni križi, letnica 1759 na zatrejni fasadi in reprezentančni vhodni portal, ki je bil prvotno obrnjen proti

cerkvi. Naslednji lastniki so se pisali Mislej, o čemer pričajo inicialke z letnico J 1787 M, ki so vklesane v preklado okna v nadstropju shrambe. Tretji lastnik stavbe se je pisal Rodman. Ta je bil posestnik iz Vipave, zato se hramu še danes pravi pri Rodmanovih. Ob zahodno fasado hrama, ki je obrnjena proti dvorišču, je prizidano zunanje kamnito stopnišče z zidanim gankom in ograjo, na kateri stojita dva trebušasta stebra. Ob zahodni steni stopnišča je izveden še nadstrešek, ki se zaključuje s trikotno strešico, krito s kamnitimi ploščami. Pod njim so kamnite stopnice, ki peljejo v kletni prostor. Vhod v klet uokvirja pravokoten kamnit portal.

Rodmanov hram sodi med najstarejše ohranjene profane objekte v vasi in je v drugi polovici 20. stoletja doživel nekaj sprememb. V petdesetih letih je takratni lastnik podrl vhodni portal na severozahodnem delu dvorišča. Okrog leta 1966 so povečali vratno odprtino v faladur. Leta 1984 so pred stavbo postavili nadstrešek, ki je pokrit s salonitno kritino. Takrat so verjetno izvedli tudi betonsko ploščo nad kamnito obokano kletjo in betonski tlak v kleti. Leta 1991 je takratni lastnik korčno kritino nadstreška zunanjega stopnišča in ganka zamenjal s kamnito, vhodni polkrožni portal pa usmeril in razširil ter obrnil proti dvorišču.

Objekt pokriva simetrična dvokapnica. Leseno strešno konstrukcijo pokriva kamnita kritina. Nosilni zidovi objekta so kamniti. Fasade so ometane z apnenim tankoslojnim grobim ometom. Medetažni konstrukciji pritličja in nadstropja sta leseni. Tla nadstropja in podstrešja prekrivajo lesene deske različnih dimenzij. Tlak v kleti in v pritličju je betonski. Kašča ima ohranjeno originalno ročno tesano škarjasto povezje. Stavbno pohištvo je leseno.

Na podlagi rednih ogledov stanja stavbe in kamnite strehe, ki pokriva ta kulturni spomenik, smo ugotovili, da je kamnita kritina iz skrl dotrajana. Streha stavbe je pokrita s ploščami lapornatega peščenjaka lokalnega izvora. Največje plošče so dimenzije okrog 80 x 50 cm, najmanjše do 30 x 30 cm. Kakovost plošč je slaba, saj so se plastile na tanjše dele. Da bi preprečili potencialne poškodbe na strešni konstrukciji, ki je razmeroma v dobrem stanju, in zamakanje v objekt, smo morali opraviti nujna investicijska vzdrževalna dela, zamenjati dotrajano kritino in stabilizirati zidove v nadstropju objekta.

Izbrani izvajalec gradbenih del Marko Rovtar, GM Rovtar, d. o. o., Skrilje, Dobravlje, je streho osnovnega objekta na novo popodil z deskami, saj so bile stare dotrajane in nagnite. Nanje je izvedel sekundarno kritino in nato streho prekril s kamnito kritino. Čeprav je v bližnji okolici še vedno mogoče dobiti lokalni material, na primer na Nanosu ali v dolini Pasjega repa, skrl tam ni bilo možno lomiti, ker to preprečuje rudarski zakon. Zato je danes objekt prekrit z razpoložljivimi rezanimi kamnitimi ploščami iz kamnoloma pri Povirju, ki so jih pripravili v podjetju Kamnoseštvo Tavčar. Nadstrešnica objekta pa je ponovno pokrita z izvorno korčno kritino.

Rodmanov hram v Lozicah pred obnovo kamnite kritine (foto: A. Ščukovt, 2017)

Rodmanov hram v Lozicah, streha po odstranitvi kamnite kritine (foto: A. Ščukovt, 2018)

Rodmanov hram v Lozicah, streha, pokrita s kamnito kritino iz kamnoloma pri Povirju (foto: A. Ščukovt, 2018)

62 Aleksander Šiles, Jasna Radšel

EŠD: 3130

Naselje: **Makole**

Občina: Makole

Ime: **Makole – stranski oltar sv. Boštjana v cerkvi sv. Andreja**

Naslov: Makole

Področje: R

Obdobje: Jožef Straub, barok

Leseni oltar iz prve polovice 18. stoletja je delo Jožefa Strauba, priznanega baročnega kiparja. Restavrirani oltar je sestavljen iz lesene kulise ter polihromiranih kipov angelov in svetnikov. V spodnjem delu sta kipa sv. Karla Boromejskega in sv. Roka. Na atiki oltarja so štirje angeli ter devet angelskih glav s perutmi. V osrednjem delu stoji kip Jezusa Kristusa z žarki in posrebrenimi oblaki. Lesena plastika je bila v zelo slabem stanju, les je bil preperel in prhel, barvna plast in pozlata sta se luščili. Roke in žarki so bili odlomljeni.

Na kipih so bili v preteklosti že narejeni neprimerni posegi. Za spajanje delov so uporabljali žeblje, ki so korodirali. Krila angelov so bila polomljena in z zadnje strani prepleljena s platnom. Krila velikih angelov so bila utrjena s kosi lesa. Kipi in draperija so bili preslikani. Na oblakih so bili na originalno polirano srebro položeni aluminijasti lističi, prav tako tudi čez pozlato. Lesena kulisa je bila v celoti preslikana z dvema plastema barve. S sondiranjem oltarnih kulis je bila odkrita originalna pozlata. Stebri so bili posrebreni in marmorirani v modrih odtenkih. Oltarna slika je bila skoraj v celoti preslikana. Po demontaži oltarja so bili najprej utrjeni prepereli deli (krila angelov, draperija in roke). Odstraniti je bilo treba preperel lesni prah. Les je bil z zadnje strani utrjen z raztopino palaroida B72 (7- do 10-odstotno). Pri pozlačenih kosih se je najprej utrdila površina z akrilno emulzijo. Kredna osnova na inkarnatu in pozlati je bila utrjena in začasno zaščiten z japonskim papirjem. Najprej so bili premazani vidni žebliji z epoksidnim lepilom EP 421, na lepilo je bila nanesena mešanica lesnega lepila in žagovine, nato je sledil premaz s kredno osnovo. Sledilo je suho in nato mokro čiščenje nečistoč na kulisi. Čiščenje je bilo mehansko in kemično z različnimi topili, geli in skalpeli. Zaradi problemov pri čiščenju preslikav je bil vzet vzorec inkarnata s prsta angela, ki so ga analizirali v laboratoriju Naravoslovnega oddelka Restavratorskega centra. Rezultati preiskav so pokazali, da je bil inkarnat preslikan, za vezivo je bilo uporabljeno hitro sušeče se olje. Odstranjevanje preslikave je bilo možno le mehansko. Originalna poslikava inkarnata ima rumenkasto podlogo, ki vsebuje kalcijev karbonat in proteinsko vezivo, klej. Sledi poslikava s slojem laka iz naravne smole. Preslikave na draperiji in delno na inkarnatu je bilo mogoče odstraniti z gelom iz acetona in Klucela H. Vsa retuša je izvedena v tehniki črtkanja in z barvami na osnovi smol. Pri lakiranju

Makole, cerkev sv. Andreja, stanje oltarja pred restavratorskim posegom (A. Šiles, 2017)

Makole, cerkev sv. Andreja, stanje oltarja po restavratorskem posegu (A. Šiles, 2017)

Makole, cerkev sv. Andreja, detajl glave angela pred restavriranjem (A. Šiles, 2017)

Makole, cerkev sv. Andreja, glava angela pred pričetkom restavriranja (A. Šiles, 2017)

Makole, cerkev sv. Andreja, angel po odstranitvi preslikave (A. Šiles, 2017)

je bil uporabljen saten lak Lascaux. Po sondiranju so bili votli deli rok, kril in draperije napolnjeni z mešanico fine lipove žagovine in poliestrske smole. Narejena je bila rekonstrukcija manjkajočih delov (prstov in delov draperije). Preslikave na kulisah so bile odstranjene mehansko. Na mestih, kjer je bil original premazan s šelakom, sta bila uporabljena mehansko čiščenje in spiranje z alkoholom. Na antependiju ni bilo ohranjene originalne poslikave, zato je bil s soglasjem

Makole, cerkev sv. Andreja, glava angela med restavratorskimi posegi (A. Šiles, 2017)

odgovornega konservatorja določen nov marmorin v ustreznih barvnih tonih.

Po odstranjevanju preslikav in utrjevanju lesa se je na poškodovane in manjkajoče dele nanese kredna osnova iz bolonjske krede ter mešanice Sokrata 2804 in vode (1 : 5). Ohranjeni sta bili originalni pozlata in posebritev. Kredna osnova za pozlato je bila nanese v petih do sedmih plasteh. Po brušenju je bila premazana s klejno raztopino. V štirih plasteh je bil nanese poliment (rumen in rdeč). Za pozlato je bilo uporabljeno 22,45-karatno zlato, polirano z ahati. Za retušo oltarnih kulis so bili uporabljeni akrilna emulzija Ares in pigmenti v prahu. Slika je bila skoraj v celoti preslikana. Na modrem plašču sv. Petra je bil nanese debela plast kita in barve. Platno je sestavljeno s šivom na desni strani. Podokvir je bil neprimeren, črvojed in preperel. Slika je bila sneta s podokvirja. S sondiranjem je bilo ugotovljeno,

da sta bila učinkovita gela: etanol in Klucel H ter aceton in Klucel H. V zgornjem desnem delu je bil pod preslikavo odkrit angel. Prav tako sta bila preslikana celotno ozadje in telo sv. Boštjana. Pokazal se je inkarnat na figurah in rdeča na draperiji. Slika je podlepljena z novim lanenim platnom na voščeno-smolno maso. Napeta je na nov podokvir z vijaki za uravnavanje napetosti. Sledilo je kitanje s pigmentiranim rdečim kitom in izolirano z belim šelakom. Za prvo lakiranje je bil uporabljen sijajni lak, za končno pa saten lak. Retuša je izvedena z barvami Restauro.

Konservatorski nadzor obnove sta vodila odgovorna konservatorja Alenka Zupan in Bine Kovačič, ZVKDS, OE Maribor. Vodja projekta je bil Aleksander Šiles, sodelavci pa so bili Jasna Radšel, Matej Prihavec, s. p., in Barbara Zupanc.

Makole, cerkev sv. Andreja, kip sv. Karla Boromejskega pred restavriranjem (A. Šiles, 2017)

Makole, cerkev sv. Andreja, kip sv. Roka po restavratorskih posegih (A. Šiles, 2017)

63 Nataša Lapanja Jazbec, Minka Osojnik

EŠD: 3710

Naselje: **Mala Bukovica**

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: **Mala Bukovica – cerkev sv. Roka**

Področje: R, UA

Obdobje: 19. stoletje

Cerkev sv. Roka v Mali Bukovici je bila sezidana v 19. stoletju. Polkrožno zaključenemu prezbiteriju sledi pravokotna ladja z delno inkorporiranim zvonikom. Lesena oprema in slike so iz 19. stoletja.

Glavni in edini oltar v cerkvi je posvečen sv. Roku. Nastal je v delavnici mojstra Jakoba Raspeta iz Vremske doline leta 1870 (podpis in letnica na sliki). Mojster je bil po rodu iz Cerknega, rojen je bil leta 1833 ali leta 1836, umrl pa je leta 1883 v ubožnici v Trstu. Oltar je bil v originalni zasnovi, vendar hudo načet, predvsem zaradi zamakanja strehe v preteklosti in dejstva, da je bil postavljen direktno na zemljo. Močno so ga načeli tudi črvi, predvsem okrasje, ki je bilo skoraj razpadlo. Nekaj kosov okrasja je v preteklosti

popadalo z oltarja in se zdrobilo, nekaj se jih je ohranilo in so bili spravljeni za oltarjem. Po sanaciji strehe in izdelavi drenaže se je les izsušil in barvna plast je skupaj s podosnovo močno zacvetela in posledično odpadla. Tudi ohranjena podosnova je bila praktično brez veziva. Podobno kot okrasje sta bila od črvov načeta angelca; bila sta brez prstov na rokah in nogah, manjkali sta jima dve perutki. Kipa dveh škofov sta bila nekoliko bolje ohranjena, razen manjkajoče roke in nekaj odkruškov. Slika v atiki je na lesenem nosilcu in je bila praktično brez veziva izvedena v tehniki tempere. Najprej je bil narejen faceing s 7-odstotnim ribjim klejem praktično po celem oltarju, kipih, slikah, arhitekturnih elementih. Ohranjanje originala je bilo pomembno zaradi informacij in rekonstrukcije poslikav, marmoracije.

Najprej je bil oltar z destilirano vodo očiščen debelih nanosov prahu in nečistoč. V celoti je bil zastrupljen z *Antitarlo* – *Timpest* in zapakiran skoraj šest mesecev. Preventivno je bil premazan z *Borosolom*. Mizarska obnovitvena dela so

zahtevala ravnanje desk, lepljenje, mozničenje, prilagoditev oltarne menze novim dimenzijam, izdelavo manjkajočih profilov, zobkov, nekaj lesenih vstavkov v spodnjem delu, kjer je bilo zaradi stabilnosti utrjevanje premalo, ter prilagoditev zaradi višje stopnice. Domačini so sanirali spodnji nastavek, ki je bil prvotno na zemlji, zato je prišlo do nekaj centimetrov razlike. Sledilo je dolgotrajno večkratno utrjevanje okrasja, angelcev in kipov s 7-odstotnim *Paraloidom B - 72*. S tem so se utrdili tudi ostanki pozlate s podosnovo, ki je bila ekstremno občutljiva. Po odstranitvi faceinga z oltarja se je barvna plast s podosnovo še utrjevala s 7-odstotno raztopino *Akrylcleber 498 HV - Lascaux* v vodi preko japonskega papirja. Slika iz atike Marija z detom je zahtevala izdatno utrjevanje, saj je bila praktično brez veziva, utrjevala se je tudi v tlačni mizi, da se je barvna plast s podosnovo bolje fiksirala. Oltarna slika sv. Roka je bila očiščena umazanije, sanirani sta bili dve raztrganini, utrjevala se je z *Akrylklebrom 498 HV* v tlačni mizi. Nečistoče smo odstranjevali z blagim A4 ali alkoholom ali

Mala Bukovica, cerkev sv. Roka, glavni oltar pred obnovo (foto: M. Osojnik)

Mala Bukovica, cerkev sv. Roka, glavni oltar po obnovi (foto: N. Jazbec)

acetonom, nečistoče s pozlate pa z *Fulgentinom* in recepturami restavratorki ZVKDS Marte Bensa. Mnogo izgubljenega cvetličnega okrasja smo rekonstruirali, originalne koščke zleplili, fiksirali in uspelo nam jih je sestaviti v celoto, tudi zahvaljujoč črno-beli fotografiji iz arhiva ZVKDS, OE Nova Gorica. Nekaj elementov je bilo na novo izrezbarjenih v lesu (npr. perutke), nekaj oblikovanih z *Aralditom HV 427*s pomočjo armatur, nekaj ponavljajočih se elementov pa smo po izdelavi kalupov odlili v umetni masi *Aquares + žagovina*. Večje luknje, vogale in ipd. smo zaradi stabilnosti kitali z *Aralditom HV 427*. Za srednje velike poškodbe, odrgrnine, luknjice od črvov smo uporabili kit za les. Akrlinokredna masa za podosnovo je bila po več poskusih in izsledkih analize vzorca, opravljene v Restavratskem centru, pripravljena iz *Gesso (Guardi) + Primal SF 016* + bolonjska kreda + laneno olje + voda. Grund smo nanašali po klasični metodi od redkih nanosov do gostejših in nazaj v sedmih nanosih. Le tako smo dosegli visoko spoliranost in sijaj, ki je potreben za imitacijo belega marmorja, kakor je bil mišljen v originalu. Za vse ostale poslikave in pozlate smo uporabili enak grund brez lanenega olja. Ker je bila klejno-kredna podlaga v originalu nanosena zelo na debelo, smo v prvo plast dodali žagovino in nekaj lesnega kita za volumen. Partije, ki obsegajo imitacijo belega marmorja, smo retuširali, tonirali, večinoma pa dopolnili v oljni tehniki (z dodatkom sekativa), ki se je zaradi primerne sijajnosti in razteznosti barve izkazala za najboljšo. Vse ostale imitacije marmorjev ter slike in kipe smo retuširali z visoko kakovostnimi akrili *Lukas cryl*, v kombiniranih tehnikah toniranja, abstrahiranja, črtkanja. Pri pozlati smo na večje plombe nanесли zlate lističe in srebro, manjše poškodbe pa retuširali s *Sirius pigment - pearl - zlati in zlati antik*. Pri pozlati je mojster kombiniral pravo zlato in šelakirano srebro. Plombe, ki so bile posrebrene na novo, sem šelakirala z *Astra shellack - flussing - goldorange*, ki se je po več poskusih izkazal za najboljšega. Pozlate sem lakirala z *Zapon lakom*, zaščita pred oksidacijo. Učinek je bil dosežen. Vse površine sem lakirala z visoko stabilnim lakom *Regal varnis mat, gloss*.

Oltar je dobesedno zaživel na novo v svoji originalni podobi in se kaže v tipični maniri 19. stoletja. Dela, ki so mu podaljšala življenje, so potekala pod strokovnim nadzorom restavratorki Marte Bensa in konservatorke Minke Osojnik. Restavriranje sem prevzela restavratorka Nataša Lapanja Jazbec v sodelovanju s Polono Semenič in Julijano Božič.

V času, ko je bil glavni oltar v fazi restavriranja, so se domačini odločili, da obnovijo tlak v prezbitteriju in kamnit podest pred oltarjem. Pred obnovo je bil prezbitterij tlakovan z različnimi keramičnimi (kopalniškimi) ploščicami, ki so bile nadomeščene z novim tlakom iz poliranega povirskega kamna debeline 2 cm, širine 30 in dolžine 100 cm, položenim vzporedno s stopnico, po sistemu križanja robov. Pod podložni material je bila nameščena hidroizolacijska folija debeline 3 mm.

Kamnit podest pred oltarjem je sestavljen iz dveh nivojev stopnic, osrednji del je pred obnovo zavzemala večja kamnita plošča, dopolnjena z opeko. Bloki stopnic so bili v dokaj

dobrem stanju, močnejše poškodovana je bila osrednja plošča podesta. Stare kamnite stopnice pred oltarjem so bile očiščene z mikropeskanjem, manjkajoči deli so bili domodelirani, odlomljeni deli plombirani z vgraditvijo nerjavečih klinov, na novo so bili zapolnjeni stiki med kamnitimi elementi. Predhodno je bil pripravljen temelj. Podest se je izvedel na novo z enakim kamnom kot tlak v prezbitteriju.

64 Eda Belingar

EŠD: 9122

Naselje: **Matavun**

Občina: Divača

Ime: **Matavun – domačija Matavun 8**

Naslov: Matavun 8

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

V letu 2011 je bila hiša, ki je v preteklosti služila kot gostilna in prenočišče za turiste, v celoti obnovljena in predana novemu namenu kot Promocijsko kongresni center Pr Nanetovh v upravljanju Javnega zavoda Park Škocjanske jame, Slovenija. Obsežnejši opis takrat opravljenih del lahko preberemo v Varstvu spomenikov.

V letu 2018 se je pokazala potreba po restavriranju vhodnih vrat, da bi se preprečile nadaljnje poškodbe. Z njih so že odstopali sekundarni barvni premazi, pojavile so se vzdolžne razpoke, odstopale so akrilne plombe. Ponekod je bila prisotna rjava trohnoba.

Restavrador je najprej odstranil sekundarne sintetične oljne premaze, izvedel konstrukcijska popravila in lesene dele utrdil s paraloidom. Sledile so konstrukcijske izravnave in izravnava hrbtni strani z akrilnimi kiti. Očistil, zaščitil in prebarval je kovinske dele. Zaščitno kovinsko mrežo lunete je peskal, zaščitil in ponovno prepleskal. Sanirati je bilo treba tudi lesene dele lunete nad vrati ter popraviti ključavnico. Po očiščenju lesenih delov se je izkazalo, da so izdelani iz kvalitetnega orehovega lesa, zato smo se odločili, da se ne pobarvajo s prekrivno barvo, temveč le zaščitijo z osnovnim in končnim premazom.

Na novo se je izdelala in namestila še zaključna lesena letev kovinske ograje balkona nad vhodnimi vrati.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim. Presenetila nas je precejšnja poškodovanost lesenih delov pod sintetičnimi oljnimi premazi. Konservatorski nadzor je izvajala etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar.

Domačija Matavun 8; po odstranitvi sekundarnih premazov so se razkrili kasnejši konstrukcijski posegi (foto: Damijan Koradin, 2018).

Domačija Matavun 8, restavrirana vrata in nameščena lesena letev na ograji balkona nad vrati (foto: Eda Belingar, 2019)

Domačija Matavun 8; akrilne plombe so odstopale in povzročale poškodbe (foto: Damijan Koradin, 2018).

65 Gašper Rutar, Nika Veršnik, Blaž Orehek, Helena Rismondo

EŠD: /
 Naselje: Mengeš, Preserje pri Radomljah
 Občina: Mengeš, Domžale
 Ime: /
 Področje: A
 Obdobje: prazgodovina, pozni srednji vek / zgodnji novi vek

Za območje obdelave OPN Mengeš in OPN Domžale za območje Leka je ekipa Centra za preventivno arheologijo izvedla analizo obstoječih podatkov, arheološko interpretacijo metod daljinskega zaznavanja ter v avgustu 2018 tudi ekstenzivne terenske preglede in interpretacijo pridobljenega gradiva. Območje obdelave leži med Homškim in Mengeškim poljem, vzhodno od naselja Preserje pri Radomljah. S historičnih kart je razvidno, da je zemljišče vsaj zadnjih nekaj stoletij kmetijsko obdelano.

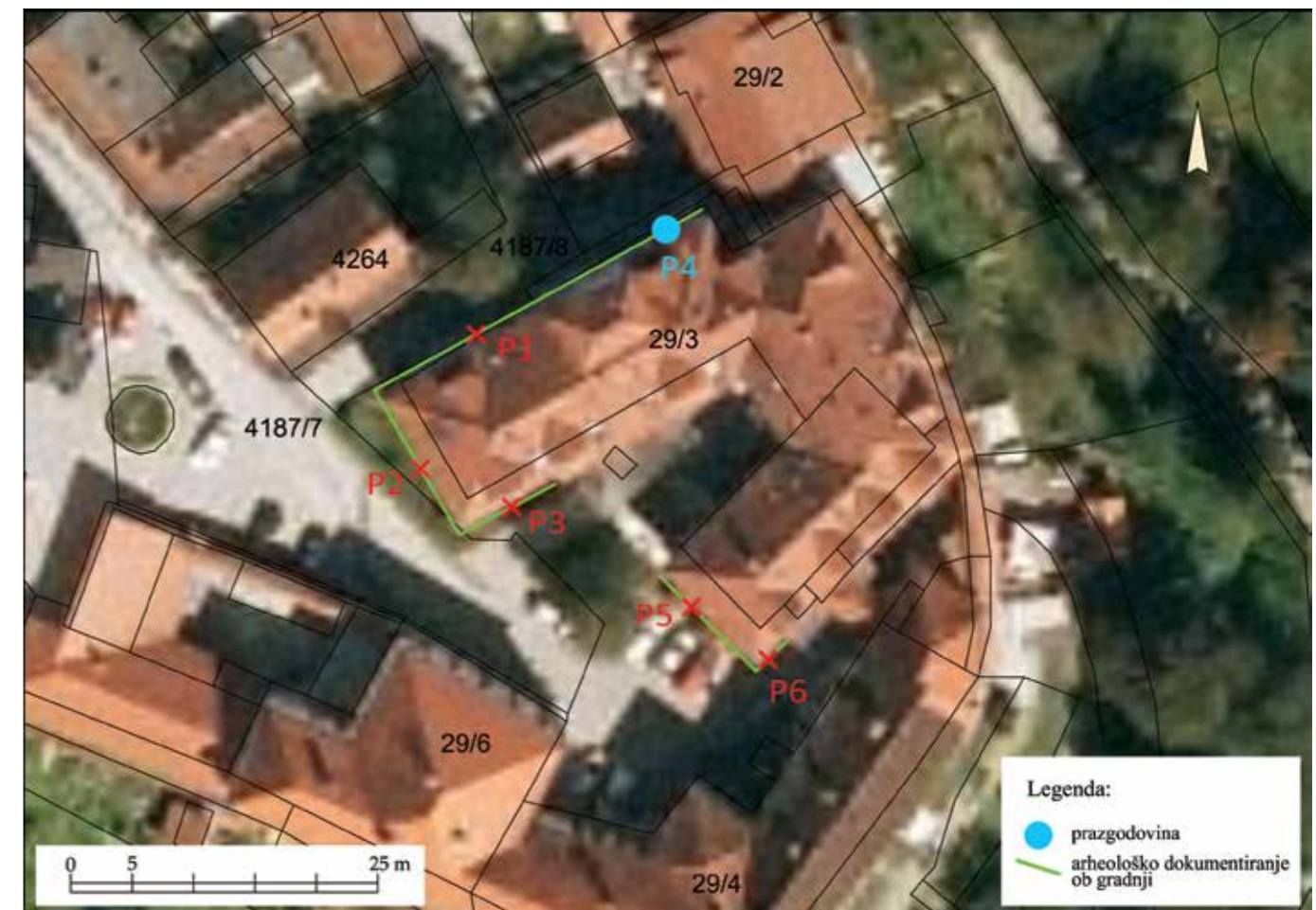
Pri analizi metod daljinskega zaznavanja nismo prepoznali veliko značilnosti, kar je posledica geografskih značilnosti območja obdelave ter intenzivnega kmetovanja, ki je večino površinskih sledov uničilo ali močno zbrisalo. Zaznali smo le najočitnejše sledove in hkrati dokumentirali mnogo sledov naravnega preoblikovanja površja (opuščena korita) in antropogenih posegov (gramoznice, glinokopi, kamnolomi). S pomočjo lidarskega posnetka smo v konkretnem primeru prepoznali sledove najverjetneje stare parcelacije, kanalov, nasipov (in jarkov) kot ostankov starih poti.

Pri izvedbi ekstenzivnih terenskih pregledov je bilo odkrito 186 najdb, od tega kamnito mikrolitsko orodje, dva odlomka prazgodovinske in odlomek poznosrednjeveške oz. zgodnjenovoveške lončenine. Arheološko indikativni kosi se koncentrirajo vzhodno in jugovzhodno od registriranih arheoloških najdišč: Mengeš – arheološko območje Gobavica (EŠD 9718), Mengeš – arheološko najdišče Drnovo (EŠD 10624) ter Mengeš – rimskodobno grobišče (EŠD 24099). Znotraj predmetnega občinskega prostorskega načrta smo na osnovi najdb določili območje Mengeš – arheološko območje Kamnica, za katero je bila predlagana priprava predloga za vpis v Register nepremične kulturne dediščine.

66 Tina Britovšek, Aleš Tiran

EŠD: 455, 11089
 Naselje: Metlika
 Občina: Metlika
 Ime: Metlika – mestno jedro, Metlika – arheološko najdišče mestno jedro Metlika
 Naslov: Dom starejših občanov Metlika
 Področje: A
 Obdobje: bronasta doba, železna doba, srednji vek

Staro mestno jedro Metlika leži na dvignjenem pomolu med dolinama potoka Obrh in Suhor. Strateška lega naravno zavarovanega pomola je bila za poselitev zanimiva že od prazgodovine dalje. Najstarejše najdbe iz neposredne bližine mestnega jedra pričajo o njegovi poselitvi od eneolitika naprej. Leta 1977 so bile ob izkopu temeljev za novi Dom starejših občanov na nekdanjem prostiškem vrtu, tik ob nekdanji trdnjavi komende viteškega reda, na jugu mestnega pomola, odkrite do 1,5 m debele naselbinske plasti z najdbami iz mlajše

Metlika, arheološko dokumentiranje ob gradnji ob Domu starejših občanov (izvedba: A. Tiran, F. Aš, 2019)

bronaste in starejše železne dobe (Dular, J. 1985, Arheološka topografija Slovenije, Topografsko področje XI; Bela krajina, 91). Da je bil metliški pomol v prazgodovini strnjeno poseljen, pričajo tudi najdbe z Veisovega dvorišča (Dular, J. 1985, Arheološka topografija Slovenije, Topografsko področje XI (Bela krajina), SAZU, 93), Mestnega trga (Breščak, D. 1992, Metlika, Varstvo spomenikov 34, 255–256) in dvorišča Metliškega gradu (Breščak, D. 1992, Metlika, Varstvo spomenikov 34, 256).

ZVKDS, Območna enota Novo mesto, je v kulturnovarstvenih pogojih zaradi energetske sanacije Doma starejših občanov Metlika – objekt A, na parc. št. 29/3, k. o. Metlika, predpisal izvedbo invazivne arheološke raziskave za določitev vsebine in sestave najdišča (arheološko dokumentiranje ob gradnji s stalno prisotnostjo arheološke ekipe). Dela je izvajalo podjetje Arhat, Aleš Tiran, s. p., med 11. in 26. 9. 2018. Gradbeni izkop se je zaradi hidroizolacije temeljev Doma starejših občanov Metlika izvajal tik ob zidovih, širok je bil največ 1 m in je ponekod segal v globino do 2 m. Na večjem delu posega je bila stratigrafija terena dokaj enotna, pod travniško rušo in humusno plastjo so bila dokumentirana novodobna nasutja, ki jih povezujemo z vkopi sodobne infrastrukture ali temelji objekta. V profilu 4 (P4), ki je bil dokumentiran ob severni strani severnega trakta Doma starejših občanov Metlika, ob dovoznem dvorišču k stanovanjski hiši na naslovu Mestni trg 18, se je na globini 0,50 m, tik pod novodobnimi nasutji, ohranila prazgodovinska naselbinska plast, ki je vsebovala večje število odlomkov prazgodovinske keramike, hišnega lepa in živalske kosti. Material je primerljiv s tistim, ki je bil izkopen leta 1991 pred hišo Trg svobode 1 in je datiran v horizont Podzemelj I, na prehod med kulturo žarnih grobišč in halštatsko kulturo (Breščak, D. 1992, Metlika, Varstvo spomenikov 34, 255–256). Prazgodovinska plast je bila na zahodni in vzhodni strani uničena z novodobno infrastrukturo, proti severu pa se najverjetneje širi pod obstoječo dovozno potjo.

67 Tina Britovšek, Aleš Tiran

EŠD: 455, 11089

Naselje: Metlika

Občina: Metlika

Ime: Metlika – mestno jedro, Metlika – arheološko najdišče mestno jedro Metlika

Naslov: Metlika – Mestni trg

Področje: A

Obdobje: bronasta doba, železna doba, srednji vek

Občina Metlika ima namen obnoviti gospodarsko javno infrastrukturo na Mestnem trgu v Metliki, zato je ZVKDS, Območna enota Novo mesto, na parc. št. 4187/7, k. o. Metlika, v kulturnovarstvenih pogojih predpisal izvedbo predhodne invazivne arheološke raziskave za določitev vsebine in sestave najdišča v obliki strojno-ročnega izkopa testnih jarkov

v velikosti 3 x 1,5 m do globine geološke osnove. Arheološke raziskave je izvedlo podjetje Arhat, Aleš Tiran, s. p., med 21. in 25. 9. 2017, strokovni konservatorski nadzor je izvajal mag. Uroš Bavec iz ZVKDS, Območna enota Novo mesto.

Obraunavana parcela oz. območje raziskav se razteza po sredini naravnega kamnitega pomola, ki se dviga nad potokoma Obrh in Suhor. Mestni trg je tipično srednjeveško zasnovano staro mestno jedro s cerkvijo sv. Nikolaja v osrednjem delu in dvema neprekinjenima nizoma stavb, ki se na jugu zaključijo s proštjsko stavbo in nekdanjo komendo viteškega nemškega reda. Trg je bil v preteklosti zaradi urejanja podzemne infrastrukture večkrat prekopan.

Stratigrafija v testnih strojnih jarkih št. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10 in 11 je dokaj enotna. Pod asfaltirano površino in novodobnimi plastmi se na globini 15–40 cm pojavi geološka osnova v obliki zbite, rumenkasto rdeče ilovice ali kamnite osnove. Na tem delu Mestnega trga so bile starejše plasti uničene oz. odstranjene v času italijanske okupacije med drugo svetovno vojno, ko je trg dobil današnjo hodno površino v dveh nivojih. Na območju testnih jarkov št. 6, 12 in 13 so bile odkrite arheološke strukture in najdbe, ki potrjujejo poselitev »metliškega pomola« od prazgodovine naprej. Na teh območjih bo treba pred urejanjem infrastrukture izvesti arheološka izkopavanja.

Strojni testni jarek 6 je bil izkopen tik pred stopniščem, ki vodi v cerkev sv. Nikolaja. Pod novodobnimi nasutji je bil na globini 0,50 m odkrit temelj zidu (SE 014/015), grajen iz večjih kamnov, vezanih z apneno malto. Ob njem je bila dokumentirana hodna površina – tlakovanje iz manjših zaobljenih kamnov (SE 016). Pod tlakom so se ohranile 2 m debele plasti. Zgornja plast (SE 017) je vsebovala odlomke novoveške keramike, drobce oglja in ožgane glin, hišni lep, kos prežganega ometa ter nekaj odlomkov mlajšeželeznodobne keramike. V starejši plasti (SE 020) so bili poleg teh najdeni tudi odlomki še starejše prazgodovinske keramike, najverjetneje iz časa prehoda bronaste v starejšo železno dobo. Sklepamo, da je na tem delu trga depresija oz. naravna kotanja, v kateri so se ohranile plasti, povezane z najstarejšo poselitvijo območja Mestnega trga v Metliki.

V strojnem testnem jarku 12 smo pod novoveškimi nasutji in utrditvami cestišča na globini 0,40 m odkrili delno ohranjeno temno, žganinsko plast z ogljem in ožgano glino (SE 030), v kateri so bili odkriti ostanki metalurške peči za taljenje železa, gomolji še neprečiščenega železa, kamnit brus ter odlomek prazgodovinske keramike.

Strojni jarek 13 je bil izkopen nasproti bara Pinot. Takoj po odstranitvi asfalta smo dokumentirali močno utrjeno tlakovano hodno površino, grajeno iz večjih, zaobljenih kamnov (SE 034). Najverjetneje gre za ostanek poznosrednjeveške ali novoveške ceste, grajene v tehniki t. i. »mačjih glav«, ki jo je leta 1991 v sondi pred Trgom svobode 1 dokumentiral tudi Danilo Breščak (Breščak, D. 1992, Metlika, Varstvo spomenikov 34, 255–256). Pod tlakovanjem so bili dokumentirani ruševinske plasti in 90 cm globok vkop prazgodovinske jame, ki je vsebovala 95 odlomkov

Metlika, Mestni trg, načrt strojno-ročnega izkopa testnih jarkov (izvedba: A. Tiran, F. Aš, 2019)

Metlika, Mestni trg, strojni testni jarek 13 – severovzhodni profil (foto: T. Hrovat, 2017)

prazgodovinske keramike, 1 glineno utež, 5 odlomkov hišnega lepa in 6 odlomkov živalskih kosti. Rezultati raziskave potrjujejo, da je bil celoten metliški pomol poseljen od prazgodovine naprej. Mlajšeželeznodobno gradivo iz strojnega testnega jarka 6 pa lahko povežemo z najdbami iz sonde 1, ki je bila izkopana leta 1999 na jugovzhodnem robu mestnega jedra, pod nekdanjo komendo viteškega nemškega reda, na parc. št. 30/3, k. o. Metlika. V njej so bile tik nad geološko osnovo dokumentirane plasti z maljšezelznodobnim materialom, ki je najverjetneje primarno izviral iz višje ležeče naselbine na območju današnjega mestnega trga (Mason, P. 2006, Varstvo spomenikov 39–41, 104–105).

68 Tina Britovšek, Aleš Tiran

EŠD: 455, 11089

Naselje: **Metlika**

Občina: Metlika

Ime: **Metlika – mestno jedro, Metlika – arheološko najdišče mestno jedro Metlika**

Naslov: Metlika – toplovod

Področje: A

Obdobje: bronasta doba, železna doba, srednji vek

Občina Metlika ima namen zgraditi nov toplovod v mestnem jedru Metlike, na parc. št. 4187/7, 4187/1, 5/4, 5/2, 6/2, 6/7, 4239, 4187/8, 6/5, vse k. o. Metlika, zato je ZVKDS, Območna enota Novo mesto, v kulturnovarstvenih pogojih predpisal izvedbo predhodne invazivne arheološke raziskave za določitev vsebine in sestave najdišča v obliki strojno-ročnega izkopa testnih jarkov v velikosti 3 x 1,5 m do globine geološke osnove. Arheološke raziskave je opravilo podjetje Arhat, Aleš Tiran, s. p., med 9. in 11. 4. 2018, strokovni konservatorski nadzor pa je izvajal mag. Uroš Bavec iz ZVKDS, OE Novo mesto.

Predvidena novogradnja toplovoda poteka od severozahodnega roba Metliškega gradu, čez Trg svobode, kjer se razcepi v dva kraka. Prvi se usmeri na Mestni trg, drugi na ulico Na Obrh proti Glasbeni šoli v Metliki. Na celotni trasi je bilo strojno-ročno izkopanih devet jarkov. Na Mestnem trgu so bile leta 2017 zaradi predvidene obnove infrastrukture predhodne arheološke raziskave že izvedene in jih zato ZVKDS na tem delu ni ponovno predpisal.

Strojna testna jarka 1 in 2 sta bila izkopana ob severozahodni strani Metliškega gradu, tik pod zidom. Na tem mestu je nekoč potekal obrambni jarek, ki je bil do 18. stoletja zasut, kar je potrdila tudi stratigrafija območja. Geološka osnova se pojavi na globini 0,50–2 m, nad njo pa več plasti nasutij, ki so vsebovale odlomke prazgodovinske, poznosrednjeveške in novoveške keramike ter odlomke gradbenega materiala, pečnic in nekaj živalskih kosti.

Strojni jarek 3 je bil izkopen na peščenem parkirišču pred vhomom v Metliški grad. Pod novodobnimi nasutji je bil na globini 0,65 m dokumentiran vkop za jamo, v kateri so bili najdeni odlomki prazgodovinske keramike, novoveške keramike in opeke ter odlomki živalskih kosti.

Stratigrafija v testnih jarkih št. 4, 5, 6 in 7 je bila dokaj enotna. Pod novodobnimi plastmi, ki vsebujejo novoveški material, se na globini od 0,10 do 1 m pojavi geološka osnova v obliki žive skale. V strojnem testnem jarku 7 so bili med najdbami novodobnega nasutja (SE 22) najdeni tudi odlomki prazgodovinske keramike.

Testni jarek 8 je bil izkopen ročno na jugozahodnem vogalu nekdanjega južnega grajskega stolpa, v katerem je danes Glasbena šola Metlika. Pod novodobnimi nasutji smo na globini 0,40 m dokumentirali ruševinsko plast (SE 036), sestavljeno iz večjih kamnov, ponekod se je ohranila še apnena malta. Plast je padala proti nekdanjemu južnemu stolpu gradu do globine 1,5 m, v njej ni bilo najdb, zato jo časovno težko umestimo. Geološka osnova v jarku 8 zaradi debelih ruševinskih plasti, preko 1,5 m, ni bila dosežena.

Strojni testni jarek 9 je bil izkopen pred vrati skladiščnega prostora cvetličarne na Trgu svobode 1. Pod novodobnimi nasutji se na globini 0,40 m pojavi nekdanja hodna površina, tlakovanje iz t. i. »mačjih glav«. Na njeni površini je bil najden poseben novc z letnico 1608, na podlagi katerega lahko tlakovanje umestimo vsaj na začetek 17. stoletja. Tovrstno tlakovanje se je do danes ohranilo le na posameznih predelih metliškega pomola. Posledica uničenja tlaka so med drugim pogosti turški vpadi v 15. in 16. stoletju, požari in predvsem preureditev Mestnega trga v času italijanske okupacije med drugo svetovno vojno ter izgradnja sodobne infrastrukture. Pod tlakovanjem se pojavi okrog 0,50 m debela koluvialna plast, ki je vsebovala odlomke prazgodovinske keramike in hišnega lepa. Pod njo je bila na globini 1 m dokumentirana geološka osnova v obliki zbite, rdeče meljaste ilovice.

Posamezni odlomki prazgodovinske keramike v strojnih testnih jarkih št. 1, 2, 3, 7 in 9 dajejo slutiti uporabo prostora že v prazgodovinskem obdobju, vendar je zaradi posegov v kasnejših, predvsem mlajših obdobjih, območje močno degradirano. Ohranili so se le posamezni otočki, ki pričajo o najstarejši, prazgodovinski poselitvi metliškega pomola.

Metlika, načrt strojno-ročnega izkopa testnih jarkov (izvedba: A. Tiran, F. Aš, 2019)

69 Martin Kavčič, Gorazd Lemajič, Igor Peršolja, Renata Pamič

EŠD: 5531

Naselje: **Mojstrana**

Občina: Kranjska Gora

Ime: **Triglav – Aljažev stolp**

Področje: Z, R

Obdobje: 1895, 20. stoletje

Med 7. septembrom in 3. oktobrom 2018 je bila izvedena prva faza celovite prenove Aljaževega stolpa, ki stoji na najvišjem vrhu Julijskih Alp, Triglavu. Aljažev stolp je bil za ta namen demontiran in prvič po 123 letih pripeljan v dolino. Po 26 dneh intenzivne prenove je bil stolp vrnjen na svoje izvorno mesto.

Proces celovite prenove Aljaževega stolpa se je pričel že leta 2013 z ozaveščanjem javnosti o njegovem velikem simbolnem pomenu, in sicer z dokumentarnim filmom in potujočo razstavo Ta pleh ima dušo v organizaciji mag. Gorazda

Lemajiča iz Narodnega muzeja Slovenije. Priprave na celovito prenovu pa so se na strokovnem področju nadaljevale leta 2015 s konservatorskim načrtom, ki je bil izdelan v Restavratorskem centru ZVKDS. V njem so bile ob pregledu ključnih stavbnih faz izpostavljene temeljne vrednote spomenika ter opredeljeni posegi za njegovo ohranitev.

Redni monitoring stanja, ki se je intenzivneje izvajal od izdelave konservatorskega načrta do izvedbe prenove, je pokazal, da na stolpu niso bile prisotne zgolj vidno zaznavne površinske poškodbe (raze, udrine, rja, grafiti ipd.), ampak so se na njem začele nakazovati tudi poškodbe konstrukcijske narave (deformacija osnovnega arhitekturnega volumna, ki je nastal zaradi ukrivljenja nosilnih elementov, razpiranje ovoja stolpa), ki so ogrožale njegov obstoj. Kmalu po sklepu Vlade RS, ki je v začetku leta 2017 določila ZVKDS za upravljavca zemljišča in kulturnega spomenika, je bil na ZVKDS v sodelovanju s Planinsko zvezo Slovenije in drugimi deležniki, ki so v preteklosti skrbeli za stolp, sprejet sklep o izvedbi temeljite celovite prenove.

Pred prenovu so bila nekoliko splošnejša načelna navodila iz konservatorskega načrta v letu 2018 ponovno preučena,

konkretizirana oz. podrobneje specificirana ter dopolnjena z ekspertizami drugih sodelujočih institucij z visoko razvitim strokovnimi znanji: 3D-posnetek vrha Triglava (UN NTF, Oddelek za Geologijo, izr. prof. dr. Marko Vrabc, univ. dipl. inž. geol.), Statična analiza konstrukcije Aljaževega stolpa (ELEA iC, dr. Jaka Zevnik, univ. dipl. inž. grad.), Zaščita Aljaževega stolpa pred udarom strele (HERMI, d. o. o., Janez Podlipnik, univ. dipl. inž. el.), Naravoslovne preiskave: pregled z digitalnim stereomikroskopom, odvzem vzorcev barv – stratigrafija barvnih nanosov (Naravoslovni oddelek ZVKDS Restavratorskega centra, Petra Bešlagič, akad. rest., in Sonja Fister, rest. strok. svet.); Kemijske analize: karakterizacija barvnih slojev na podlagi ramske spektroskopije, FTIR (Raziskovalni inštitut Centra za konservatorstvo, Lea Legan, univ. dipl. kem.); XRF rentgenska fluorescenca – analiza sestave kovine (UN NTF, Oddelek za geologijo, dr. Matej Dolenc, univ. dipl. inž. geol.); Antikorozijska zaščita Aljaževega stolpa (HELIOS, d. o. o., in dr. Saša Skale, univ. dipl. kem.). Vsa spoznanja so bila zbrana v Izvedbenem elaboratu celovite preнове.

Po odločbi Ministrstva za kulturo RS s konca avgusta 2018, ki je zagotovila finančna sredstva za prenovu, se je na ZVKDS, Restavratorskem centru, oblikovala ožja skupina, ki je pod nadzorom odgovorne konservatorke za Aljažev stolp na ZVKDS, OE Kranj, dr. Renate Pamič, univ. dipl. soc. in inž. gradb., prevzela realizacijo preнове. Ker je bil spekter delovanja zelo raznolik, časa pa relativno malo (saj je konec septembra lahko v visokogorju že sneg), je vsak član ekipe prevzel delo na določenem kompetentnem področju: dr. Martin Kavčič (ZVKDS, RC), vodja projekta, pripravo dokumentacije in uskladitev drugih strokovnih področij, mag. Gorazd Lemajič (NMS) operativno izvedbeni segment, Igor Peršolja (ZVKDS, RC) operativno, izvedbeno tehnološko področje, Ingrid Merlak (ZVKDS, RC), Damijana Slabe (ZVDKS, RC) in Petra Grom (NMS), odnosi z javnostmi, organizacijo novinarske konference in sodelovanje z lokalnimi skupnostmi; v sam potek preнове pa je bil stalno vključen tudi Jernej Hudolin, generalni direktor ZVKDS, ki je poskrbel za pravnoformalno področje, pridobivanje soglasij ter urejanje pogodb.

Pred pričetkom akcije je bilo treba pregledati in potrditi konservatorski načrt in drugo dokumentacijo za izvedbo posegov (dr. Renata Pamič, ZVKDS, OE Kranj) ter pridobiti kulturnovarstveno soglasje, soglasje Triglavskega narodnega parka, naravovarstveno soglasje Agencije RS za okolje ter soglasje Geodetske uprave RS. Za zagotavljanje ustrezne varnosti pri delu je bil na IVZ, inštitutu varnosti in zdravja, d. o. o., pripravljen varnostni načrt, na sami lokaciji pa sta za varnost in nemoteno delo ekipe med odvozom stolpa in njegovo ponovno vrnitvijo na vrh Triglava poskrbela tudi dva člana posebne enote Policije.

Izvedbena faza preнове se je pričela s pripravljalnimi deli, ki so zajemala odstranitev betonskih zalivkov iz notranjosti in neposredne okolice stolpa, odvijanje matic Y-sider, s katerimi je bil stolp pritrjen na podlago, sprostitev jeklenic, ki

so dodatno zavetrovale stolp, ter namestitve nosilnih trakov za varen helikopterski prevoz stolpa v dolino. Datum prevoza Aljaževega stolpa v dolino je bil določen glede na predvideno vremensko napoved in razpoložljivost helikopterskega prevoza, ki ga je nudila Slovenska vojska. Stolp je bil 7. septembra 2018 s helikopterjem pripeljan z vrha Triglava na heliport v Mojstrani, od tam pa v Restavratorski center, kjer je bil natančno dokumentiran, opravljene pa so bile tudi dodatne naravoslovne preiskave, ki jih na samem vrhu zaradi tehnologije ni bilo mogoče izvesti.

Po preiskavah in dokumentiranju je bil Aljažev stolp pripeljan v ključavničarske delavnice podjetja KOV, d. o. o., ki je skupaj s podizvajalci poskrbela za kvalitetno izvedbo sanacijskih postopkov. Tu je bil stolp najprej peskan s sodo, s katero so bili odstranjeni številni nanosi barv in kitov (tudi do 37 slojev). Potem je bil stolp markiran in razstavljen na osnovne dele. Sledila sta odpravljanje poškodb (ravnanje, varjenje, lotanje) ter dodajanje nekaterih konstrukcijskih ojačitev na najbolj obremenjenih mestih stolpa. Nato je bil stolp zaščiten proti koroziji ter prebarvan s temeljno barvo. Sledila sta sestavljanje stolpa ter nanos finalne barve.

Komunikacija je v procesu izvajanja konservatorsko-restavratorskih posegov na Aljaževem stolpu potekala z vodjo proizvodnje v KOV Anžetom Mrakom, ki je koordiniral izvedbene postopke z ostalimi sodelavci. V izvedbenem dnevniku, ki je bil voden za vsak delovni dan, so bili s sliko in besedo opisani poseg tekočega dne ter dogovorjeni sklepi. Za fotografsko in video dokumentiranje celotnega posega so poskrbeli izkušeni snemalci promocijske ekipe Vizualist.

V času sanacije stolpa v delavnicah je del ekipe na vrhu Triglava uredil podlago, na kateri je stolp stal. Gre za zložbo večjih in manjših skal in kamenja, ki se je postopoma izgrajevala skozi čas. Zaradi krušljivosti kamnine, predvsem pa zaradi nepovezanosti posameznih intervencijskih posegov v preteklosti je bila baza razrahljana, njena trdnost pa vprašljiva. Za zagotovitev ustrezne stabilnosti je bil v notranjosti omenjenega podstavka izdelan pasovni temelj, ki je bistveno trdnjša oporna osnova, na katero je prenovljeni stolp postavljen. Pasovni temelj je bil izdelan tako, da je zasut z drobirjem in ni viden. Ob posegu so bila ohranjena tri prvotna Y-sidra, ki so zagotavljala natančno ohranitev izvornega mesta – višinske kote, kot tudi orientacijo (zasuk) stolpa.

Tretjega oktobra 2018 je bil Aljažev stolp zopet v sodelovanju s Slovensko vojsko s helikopterjem pripeljan in nameščen na prvotno lokacijo na vrhu Triglava, s čimer je bila zaključena prva faza celovite preнове.

Vzporedno z rednimi vzdrževalnimi aktivnostmi bo v letu 2019 izvedena druge faze celovite preнове, ki zajema ureditev okolice, vrnitev elementov opreme stolpa ter namestitve informativnih oznak. S celovito prenovu bo spomenik državnega pomena in eden izmed najbolj prepoznavnih slovenskih narodnih simbolov lahko dostojno nadaljeval svoje izjemno poslanstvo.

Triglav, Aljažev stolp pred prenovu, junij 2017 (foto: Martin Kavčič, 2017)

Triglav, Aljažev stolp, saniranje poškodb na plašču stolpa (foto: Mirko Kunšič, 2018)

Triglav, vrnitev prenovljenega Aljaževega stolpa na izvorno lokacijo (foto: Vizualist, Oto Žan, 2018)

Prenovljen Aljažev stolp na vrhu Triglava (foto: Martin Kavčič, 2018)

70 Zoja Bajdè

EŠD: 3848

Naselje: **Most na Soči**

Občina: Tolmin

Ime: **Most na Soči – cerkev sv. Lucije (slikarska oprema – 26 slik Toneta Kralja)**

Področje: R

Obdobje: zadnja četrtina 16. stoletja, 1592, prva četrtina 17. stoletja, 1612, prva polovica 20. stoletja, 1915, 1929, 1939 in 1940 (nastanek slik 1927–1940)

Tone Kralj je na povabilo msgr. Jožeta Abrama začel načrtovati obnovo župnijske cerkve sv. Lucije v vasi Sv. Lucija – danes Most na Soči, ki je bila med prvo svetovno vojno močno poškodovana. Za notranjo opremo cerkve je leta 1927 naslikal sliko Blagoslov sv. Valentina za desni stranski oltar. Naslednje leto je naslikal alegorično kompozicijo Marije, Mater Božjo za levi stranski oltar. Sočasno pa je slikal še sliko Sv. Lucija za glavni oltar. Abramovo prizadevanje za obnovo cerkve je nadaljeval njegov naslednik Janko Premrl in Kralja pozval k nadaljevanju del. Slikar se je leta 1939 vrnil na Primorsko, vendar se je zaradi vojnih razmer nato umaknil v Benetke, kjer je nadaljeval slikanje. Med januarjem in marcem 1940 je

za prezbitarij naslikal osem monumentalnih platen, z motivi iz življenja sv. Lucije. V beneškem ateljeju naj bi nastal tudi Krst v Jordanu, ki visi nad krstilnim kamnom. Za glavno ladjo pa je naslikal še 14 monumentalnih platen postaj Križevega pota.

Vse slike so bile zaradi popotesne sanacije cerkve snete in začasno hranjene v pritličnih prostorih Munirove hiše, ki je v neposredni bližini cerkve. Dne 28. 7. 2017 smo se odzvali pozivu Minke Osojnik, odgovorne konservatorke ZVKDS, OE Nova Gorica, in pregledali stanje umetnin. Na podlagi ugotovitev je bilo odločeno, da se vse v uvodu omenjene slike, razen oltarne slike Sv. Lucija, vključijo v redni program dela zavoda, da se izvedejo nujni konservatorsko-restavratorski posegi in da se slike preventivno zaščitijo pred okoljskimi vplivi. Tri mesece kasneje so bile slike pripeljane v Ljubljano na oddelek za štafelajno slikarstvo Restavratorskega centra ZVKDS.

Delo smo začeli na osmih slikah iz cikla sv. Lucije. Slike so tristranično zaključene, zasnovane so namreč za šilasto ločno zaključena polja prezbitarija, zato velikosti formatov slik rahlo variirajo. Sliki I. in VIII. prizora, ki sta postavljeni levo in desno od oltarja, sta večjega formata, ostale, tj. II., III., IV., V., VI. in VII. prizora, pa nekoliko manjšega. Slike merijo v višino od 201,5 do 252 cm, v širino pa od 180,5 do 276,2 cm. Na sliki Umirajoča sv. Lucija (VIII. prizor) so bile izvedene preiskovalne metode, s katerimi so bili določeni uporabljeni materiali, iz katerih smo lahko razbrali slikarsko tehnologijo.

Gre za oljne slike, naslikane na podloženo bombažno platno. Posebnost teh slik je, da so njihova hrbtnišča premazana. Predvidevamo, da je to tudi razlog, da je stanje slikovnih slojev po 77 letih presenetljivo dobro.

Konservatorsko-restavratorske posege na slikah smo začeli 30. 11. 2017 in jih zaključili 30. 8. 2018. Slike so bile 21. 9. 2018 pripeljane v cerkev in 21. 10. 2018 montirane na izvorno mesto. Posegi, ki so bili izvedeni na slikah, so si sledili v naslednjem zaporedju: pregled stanja umetnine, metode preiskav (samo na VIII. prizoru), razpraševanje umetnine z lica in hrbtnišča, sondiranje barvne plasti (samo na VIII. prizoru), snemanje slike s podokvirja, ravnanje nosilca z vlaženjem, čiščenje hrbtnišča slike, čiščenje lica slike, lokalno utrjevanje slikovnih plasti (samo na sliki VII. prizora), saniranje lokalnih poškodb nosilca, podaljšanje robov slike, pritrjevanje slike na nov podokvir, kitanje manjkajočih delov slikovnih plasti, retuširanje manjkajočih delov barvne plasti, zaščita robov slike, montaža zaščite hrbtnišča slike, priprava slik na transport in montaža slik. V nadaljevanju poročila so podrobneje izpostavljeni in obrazloženi le tisti posegi, katerih izvedbo je narekovala občutljiva barvna plast ali pa so bili narejeni z namenom, da upočasni propadanje slik.

Sondiranje barvne plasti se je izvedlo na sliki VIII. prizora, na kateri smo začeli z delom. Test s kapljico vode je pokazal, da sta barva na licu in premaz na hrbtnišču slike močno hidrofobna in da je uporaba čistilnih sredstev na osnovi vode mogoča. Izmed sedmih preizkušenih sredstev na vodni osnovi smo se odločili za uporabo deionizirane vode (Sigma-Aldrich®), saj je najhitreje razbila površinsko napetost in skrajšala omakalni čas nečistoč. Tako smo zmanjšali možnost nabrekanja oljnega veziva v barvi. Ker imajo slike zelo razgibano površino, od gladkih nanosov do zrnatih struktur, globokih vtisov ščetin, ki so sled čopiča in širokih kanalov, ki so ostanek zatekanja olja, torej veliko nedostopnih predelov, smo velikost bombažnih tamponov prilagajali obdelovani površini. Tiste predele barvne plasti, ki so se med delom izkazali kot za vodo rahlo občutljivi, smo čistili na suho, z radiranjem z radirko Mars® plastic (Staedtler®). Tudi neposlikani robovi nosilca na licu slik so bili očiščeni z radiranjem.

Po določitvi metodologije odstranjevanja površinskih nečistoč je sledilo snemanje slik s podokvirjev. Ko smo slike sneli, so se na vseh podokvirjih pokazale neustrezne prilagoditve. Razvidno je bilo, da so že izdelane podokvirje naknadno prilagajali velikostim posameznih niš. To so storili z žaganjem in oblanjem letev. Z restavratorskega stališča lahko rečemo, da gre za grobe, neustrezne posege, ki so močno zmanjšali konstrukcijsko stabilnost podokvirjev. Ob predelavi sta na dveh umetninah nastali še poškodbi nosilca s slikovnimi sloji iz malomarnosti. Na slikah I. in VIII. prizora so spodnji letvi predelanega podokvirja, ko sta bili sliki že napeti, prežagali. Na sliki I. prizora je bila nato skrbno izvedena lokalna sanacija prežaganega in zatrganega nosilca. Prežagani podokvir pa je bil nato stabiliziran z leseno deščico. Ojačitveni deščici obeh slik sta pritrjeni čez zavihan rob slik na podokvir z žebli in risalnimi žeblički. Tudi vrha obeh podokvirjev slik sta bila

ojačana z masonit ploščama, pritrjenima z žebli. Na sliki I. prizora so predolgi žebli predrli nosilec, zato so jih na licu upognili, da niso štrleli iz slike. Zaradi takšnih neprimernih predelav smo se odločili, da je treba stare podokvirje zamenjati z ustrežnejšimi. Novi podokvirji iz smrekovine imajo distančni rob, ki preprečuje naslanjanje nosilca slike na letve podokvirja in vsebuje sistem zagozd, s katerim se da napeti sliko. Zagotavljanje primerne napetosti je prvi od varnostnih ukrepov, ki omogoča sliki dolgo življenjsko dobo. Da se delci ometa, okruški freske, prah, hitinski ostanki insektov itd. ne bi ponovno nabirali med nosilcem in spodnjo letvijo podokvirja ter da se ne bi nosilec prašil in vlaga zadrževala na hrbtniščih, smo slike zaprli z vezanimi ploščami, izdelanimi iz brezovine. To je drugi izmed varnostnih ukrepov za preprečevanje pospešenega propadanja slik.

Vsaka slika je bila montirana na steno z močnimi zidnimi vijaki s pomočjo petih kovinskih ploščic. Vsaka slika je od stene odmaknjena od 2 do 3 centimetre. Takšen minimalni odmik slike od stene je potreben, da omogočimo pretok zraka in tako preprečimo zadrževanje vlage na hrbtnišču slike. Odgovorni konservator: Minka Osojnik, prof. um. zg., viš. kons.

Sodelavci RC ZVKDS pri konserviranju-restavriranju slik iz cikla sv. Lucija: Oddelek za naravoslovne preiskave: dr. Katja Kavkler, kons.-rest. svetovalka; Oddelek za stafelajno slikarstvo, notranji izvajalci: mag. Zoja Bajdè, viš. kons.-rest.; mag. Barbka Gosar-Hirci, kons.-rest. svetovalka; mag. Sanela Hodžič, viš. kons.-rest.; zunanji izvajalci: Klara Buh; Barbara Dragan, dipl. kons.-rest.; Jan Legan, dipl. kons.-rest.; Marko Odič; Gašper Rems; Ana Sterle; Katja Tomšič, dipl. kons.-rest. Mizarska dela in montaža: Mizarstvo Janez Novak, s. p.

Most na Soči, cerkev sv. Lucije, stanje slike VIII. prizora, pred konservatorsko-restavratorskimi posegi, kaže naguban spodnji del nosilca zaradi neprimerne podokvirja (foto: M. Odič, A. Sterle).

Most na Soči, cerkev sv. Lucije, stanje lica slike VIII. prizora po zaključenih konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: Z. Bajdè)

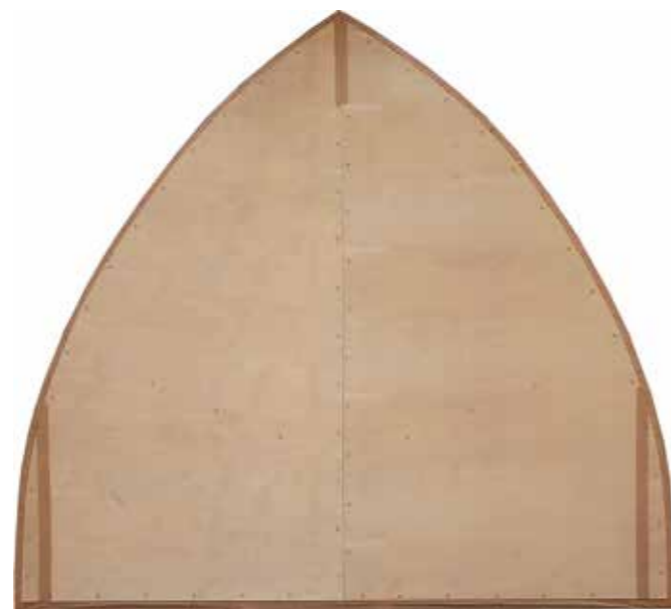
Most na Soči, cerkev sv. Lucije, sonda odstranjenih površinskih nečistoč na sliki VIII. postaje razkriva živahne barvne odtenke (foto: Z. Bajdè).

Most na Soči, cerkev sv. Lucije, stanje hrbtišča slike VIII. prizora po pritrditvi slike na nov podokvir (foto: Z. Bajdè)

Most na Soči, cerkev sv. Lucije, stanje hrbtišča slike VIII. prizora pred konservatorsko-restavratorskimi posegi (foto: M. Odić, A. Sterle)

Most na Soči, cerkev sv. Lucije, stanje hrbtišča slike VIII. prizora po zaključenih konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: Z. Bajdè)

Most na Soči, cerkev sv. Lucije, slike iz cikla življenja sv. Lucije po zaključeni montaži (foto: B. Gosar Hirci)

71

Borut Križ, Petra Stipančič

EŠD: 8710

Naselje: **Novo mesto**

Občina: Novo mesto

Ime: **Novo mesto – arheološka najdišča Marof, Kapiteljska njiva, Mestne njive v Novem mestu**

Področje: A

Obdobje: pozna bronasta doba, starejša železna doba

Zavarovalna arheološka izkopavanja zaradi velike poškodovanosti arheoloških najdb in njihove ogroženosti v zemlji potekajo že 33 zaporednih let. Zemlja na arheološkem najdišču je zelo kislina in agresivna, gnojenje in uporaba zaščitnih škropiv pa sta še pospešila razkrojne kemijske procese. Denudacija in oranje njiv, ki prekrivajo prazgodovinska najdišča, sta stanjšala zemeljski sloj nad arheološkimi strukturami, zato na arheološke predmete v zemlji uničevalno vplivata še zimska zmrzal ter plujenje. V letu 2018 smo z do trinajstčlansko delovno ekipo izkopali

in raziskali 170 m² veliko površino grobišča. Našli smo 15 žganih žarnih grobov iz pozne bronaste dobe in 18 skeletnih starejšeželeznodobnih grobov, ki sodijo v gomili LII in LXII. Delo je po ustaljeni metodi z ročnim izkopom kvadrantov velikosti 4 x 4 m potekalo na zahodnem predelu grobišča, kjer teren dokaj strmo pada proti zahodu.

Žarni grobovi so bili dokaj plitvo vkopani, zato je bila večina močno poškodovana z oranjem. Lončene žare, ki smo jih našli, so bile po večini ohranjene le v spodnjih delih. Izjema sta bila le dvojni grob 335KŽG, pri katerem sta bili v skupno grobno jamo položeni dve masivni lončeni žari, napolnjeni z žganino, ter grob 341KŽG, v katerem je ležala lončena žara, na trebuhu okrašena s plastično razčlenjenim rebrom, pokrita z latvico in večjo kamnito ploščo, ki jo je oranje nekoliko premaknilo, a se je žara z latvico ohranila v celoti. V treh grobovih smo našli steklene jagode, v enem pa bronaste obročke. Bronasto iglo smo našli le v grobu 337KŽG.

Železnodobne gomile, ki jih raziskujemo na Kapiteljski njivi v Novem mestu, zaradi oranja navzven niso več vidne.

Skeletni grobovi iz starejše železne dobe, ki smo jih raziskali leta 2018, so v tlorisu pravokotne grobne jame, ki so v dolžino merile do 320 cm, v širino pa do 120 cm. Ker so bila nasutja

zemljenih gomil odorana, globina grobov v gomili nobile več določljiva, od današnje površine pa so bili grobovi vkopani od 20 do 150 cm v globino. V nekaterih grobovih najdb ni bilo, v ostalih pa so prevladovali lončeni pridatki, med kovinskimi pa je bilo največ izdelkov iz železa. Med sedmimi v letu 2017 izkopanimi grobovi gomile LII izstopa centralni grob, LII/10, ki je bil v celoti obdan s kamnito oblogo. Železna ovratnica in fibula ter lončena posodica s presegajočim ročajem ga opredeljujejo kot najstarejši pokop v gomili (stopnja Podzemelj). Ostalih 14 grobov v tej gomili, izkopanih v tem in preteklem letu, je mlajših in časovno segajo od konca stopnje Podzemelj do certoške stopnje. Gomila je v premeru merila vsaj 12 m. Gomila LXVI je še vsebovala 11 skeletnih grobov in je v premeru merila 10 m. Pokopi časovno segajo od stopnje Podzemelj do negovskega horizonta. Posebnost so kar trije sočasni centralni grobovi. Oba, ki sta ležala v centru, in tretji nekoliko zahodno ležeči so bili obdani s kamnito oblogo. Grob 1/LXVI in grob 2/LXVI, ki sta bila obložena s kamenjem različnih velikosti, sta poleg lončenih posod vsebovala še bronasti vozlasti ločni fibuli, bronaste lasne obročke in zapestnice ter steklene jagode. Tretji grob s kamnito oblogo, grob 11/LXVI, pa je vseboval železni sulični osti, železen nož in železen ukrivljen meč – mahairo ter dele pasu. Vsi trije centralni grobovi so sočasni in sodijo v stopnjo Podzemelj. V naslednjo stopnjo, v stopnjo Stična, sodi grob 5/LXVI, pri

katerem se je ob robu grobne jame tudi pojavilo nekaj kamnov, ki pa niso prava kamnita obloga. Poleg lončene posode je bila v grob priložena železna igla s profiliranim bronastim ščitnikom. Dva grobova sodita v certoško stopnjo. Grob 4/LXVI je vseboval dve bronasti certoški fibuli, ki ju povezuje bronasta verižica, v grobu 10/LXVI pa so poleg treh lončenih posod ležali še jantarna ogrlica, bronasti lasni obročki, votle zapestnice in certoška fibula. Največ grobov sodi v negovsko stopnjo. Grobova 8/LXVI in 9/LXVI sta ženska, z značilnimi grobnimi pridatki, kot so železna certoška fibula, jantarne in steklene ogrlice, lončena vretenca in lončene posode s pokrovi. Edini moški grob iz tega obdobja pa je grob 3/LXVI, ki ga grobni pridatki opredeljujejo kot knežji grob. Vseboval je železno sulično ost, železno pasno garnituro, železen nož, več železnih korodiranih in nedoločljivih predmetov ter bronasto, razmeroma dobro ohranjeno negovsko čelado in okrašeno, z Apeninskega polotoka uvoženo lončeno posodo. Građivo tega groba smo poslali v restavratorsko obdelavo v delavnice RGZM v Mainz. Tudi z letošnjim zavarovalnim posegom nismo našli meje grobišča, saj se grobovi nadaljujejo po celotni širini pobočja Kapiteljske njive proti zahodu, geološke raziskave pa kažejo nadaljevanje enakih struktur, kot so bili že doslej izkopani grobovi po pobočju proti zahodni strani, natančna analiza pa je v pripravi.

Novo mesto, arheološko najdišče Marof, centralni grob s pridatki in kamnito oblogo, grob LXVI/2 (foto: B. Križ)

Novo mesto, arheološko najdišče Marof, bronasta negovska čelada, namerno poškodovana z bojno sekiro, grob LXVI/3 (foto: B. Križ)

72 Zdenka Salmič Pungerčar

EŠD: 494

Naselje: Novo mesto

Občina: Novo mesto

Ime: Novo mesto – cerkev sv. Nikolaja

Naslov: Kapiteljska ulica 4

Področje: R

Obdobje: 1733

Oltarna slika Sveti Janez Nepomuk sodi v niz Metzingerjevih slik s stranskih oltarjev v cerkvi sv. Nikolaja v Novem mestu. V preteklosti so sliki spremenili format in obliko. Zvončast zaključek so z dvema dodatkom ob straneh spremenili v polkrožnega, na spodnjem robu pa so sliko podaljšali za približno 10 cm. Izdelali so podokvir prirejene oblike in velikosti, sicer narejen brez zagozd in distančnega roba, sliko pa na nekaterih mestih nanj pritrdili tudi skozi lice. Na dele povečav so nanесли sloj kita in barve in nato preslikali še del originalne barvne površine, da bi oboje povezali. Vse skupaj

je delovalo barvno moteče in neestetsko, tudi zato, ker sta se sloj kita in barve pričela luščiti in odpadati. Nosilec slike je bil ohlapen in naguban, na njem je bil tudi odtis podokvirja. Največ poškodb slikovne pasti je nastalo na robu slike, delno tudi kot posledica raztrganin nosilca. Na splošno je bila barvna plast dokaj stabilna, le ponekod razpokana in poškodovana zaradi nekaj manjših lukenj, ki so bile večinoma neustrezno sanirane. Lak je bil porumenel in na površini zelo umazan. Slika je bila z lica in hrbta fotografirana pri stranski svetlobi. Narejene pa so bile tudi ultravioleto fotografije. Pred demontažo podokvirja so bili za zaščito slikovne plasti uporabljeni 4-odstotna raztopina beve 371 v white špirtu in lističi specialnega papirja. Obe zakrpi sta bili odstranjeni, hrbet slike pa je bil očiščen in utrjen z voščnim lepilom Lascaux 443-95 ter obdelan na nizkotlačni mizi. Zaščita je bila z lica slike odstranjena z white špirtom. Površinska umazanija je bila odstranjena z 2-odstotno raztopino triamonijevega citrata v demineralizirani vodi. Za odstranitev laka in hkrati dela preslikav je bil uporabljen aceton. Stari kiti, uporabljeni za povečanje formata slike, so bili zmehčani s tamponi, navlaženimi s toplo destilirano vodo, in nato mehansko odstranjeni. Luknje so bile sanirane

Novo mesto, cerkev sv. Nikolaja, oltarna slika Sv. Janez Nepomuk pred restavratorskimi posegi (foto: Marko Pršina)

s platnenimi vstavki. Slika je bila nato podlepljena na novo platno z voščenim lepilom Lascaux 443-95 ter obdelana na nizkotlačni mizi. Odvečno voščeno lepilo je bilo odstranjeno z bencinom. Za kitanje je bil izdelan in uporabljen kit, narejen na osnovi lepila Lascaux 443-95 z dodatkom pigmentov in krede. Struktura zakitanih površin je bila prilagojena strukturi izvirnika. Slika je bila napeta na nov podokvir in zaščiten z vmesnim slojem damarjevega laka. Za postopek retuširanja so bile uporabljene Restauro retušne barve, sam postopek pa je bil izveden z nanosom drobnih črtic v smeri avtorjevih potez, in kjer je bilo bolj primerno, tudi z uporabo pikic. Največ retuš je bilo potrebnih na robovih slike. Temu je sledila zaščita z damar lakom.

Novo mesto, cerkev sv. Nikolaja, oltarna slika Sv. Janez Nepomuk med odstranjevanjem starih kitov in preslikav (foto: Z. Salmič Pungerčar)

Novo mesto, cerkev sv. Nikolaja, oltarna slika Sv. Janez Nepomuk med odstranjevanjem starih kitov in preslikav (foto: Z. Salmič Pungerčar)

Z restavratorskimi postopki smo želeli sliko zaščititi pred nadaljnjim propadanjem. S povrnitvijo slike v originalni format smo izrazili spoštovanje do avtorja in jo uskladili z njegovimi preostalimi slikami v cerkvi.

Novo mesto, cerkev sv. Nikolaja, oltarna slika Sv. Janez Nepomuk po retuširanju (foto: Z. Salmič Pungerčar)

73 Lucija Stepančič

EŠD: 494

Naselje: Novo mesto

Občina: Novo mesto

Ime: Novo mesto – cerkev sv. Nikolaja

Naslov: Kapiteljska ulica 4

Področje: R

Obdobje: barok

Križani, neznani avtor

Slika Križanega, delo neznanega avtorja, visi v prezbitერიji stolnice v Novem mestu, v bližini tamkajšnje daleč najbolj znane umetnine, Tintorettovega Svetega Miklavža. V ateljeje Restavratorskega centra je prišla v slabem stanju (zapisnik o stanju in pripadajočo dokumentacijo je pripravila Zoja Bajdè). Nosilec je bil ohlapen, podokvir prešibak in neprimeren, platno je bilo ponekod preluknjano, drugod pa je odpadla barvna plast skupaj s plastjo grunda (podloge). Vidni so bili sledovi restavratorskega posega v preteklosti (neustrezne retuše) in krparije na hrbitišču, plast laka pa je bila nanesena tako na tanko, da je do danes že skoraj popolnoma izginila, nekaj je je ostalo le pod okrasnim okvirjem. V estetskem smislu pa je sliki največjo škodo povzročila sprememba formata. Potem ko smo jo vzeli iz okrasnega okvirja, se je izkazalo, da je bila v preteklosti iz neznanih razlogov pomanjšana. Primeri samovoljnega obrezovanja in prirejanja formatov slik niso redki, pri sliki Križanega pa čudi, da se je izvajalec odpovedal ravno izjemno lepo naslikani veduti na spodnjem robu kompozicije. Na srečo pa ta del kompozicije ni bil odrezan, ampak le zavihan navznoter. Nadaljnjih 10 cm vedute je bilo skritih pod širokim okrasnim okvirjem. Že pred samim postopkom restavriranja je bilo jasno, da odkritje močno poveča umetniško vrednost slike, tem bolj, ker vsaj v našem prostoru iz istega obdobja skorajda ni vedute primerljive kakovosti.

Restavratorski poseg je potekal po uveljavljenih smernicah in brez večjih posebnosti. Že močno načet nosilec je bilo treba sneti s podokvirja, zaščititi lice slike s specialnim papirjem, očistiti hrbitišče, nanesti nanj raztopino beve za utrjevanje, izravnati sliko v nizkotlačni vakumski mizi, odstraniti specialni papir z lica slike, očistiti lice slike, pripraviti novo platno za podlepljanje, ga napeti na začasni podokvir in nanj nanesti plast hidrogrunda, večje luknje v platnu zapolniti z vstavki iz klejanega platna, sliko podlepiti z novim platnom, zakitati vso manjkajočo plast podlage in prilepiti vstavke še na robu (potem ko je bil zaradi novih odkritij na novo določen format), napeti na novo izdelan, močnejši podokvir, lakirati, retuširati, rekonstruirati (črko v napisu) in nazadnje izvesti še zaključno lakiranje. Slika je prezentirana v novem okrasnem okvirju, ki je bil izbran na novo, saj je bil prejšnji iz 19. stoletja in torej tudi slogovno neustrezen.

Pred začetkom restavriranja se je bilo treba dogovoriti glede vrnitve izvirnega formata in izbire novega okrasnega okvirja.

Na sestanku strokovne komisije (Marinka Dražumerič kot pristojna konservatorica, Silvester Fabijan kot zastopnik RKC, Barbka Gosar Hirci kot predstojnica oddelka za štafelajno slikarstvo in Lucija Stepančič kot nosilka naloge) je bilo ugotovljeno, da gre za sliko visoke umetniške vrednosti in zgodovinske pričevalnosti. Soglasno je bil sprejet predlog, da se sliki povrne prvotni format, ki uveljavlja originalno kompozicijo z dragocenim krajinskim poudarkom. Sklenjeno je bilo, da se slika po končanem restavriranju prezentira v novem okrasnem okvirju, saj je dosednji seveda prekratek, pa tudi estetsko neustrezen. Izbira je bila prepuščena pristojni konservatorici, za izvajalca pa je bil izbran mizar Miha Legan iz Novega mesta. Nosilka naloge je po končanem restavriranju pripravila predstavitev za javnost.

Na novo odkriti vrhunski detajli pa niso edino presenečenje, ki ga prinaša ta slika. Od standardnih upodobitev križanja se med drugim razlikuje tudi po napisu, ki ga imamo tu kar v treh jezikih: v hebrejščini, grščini in latinščini (namesto uveljavljene okrajšave IN RI). Preseneča predvsem napis v hebrejščini. Napis v tem jeziku se v našem prostoru (po do sedaj znanih podatkih) pojavlja le še v dveh primerih, in sicer na Cebejevi sliki Marijina zaroka ter na Metzingerjevi sliki Kristus na križu in Marija Magdalena (iz župnijske cerkve sv. Petra v Ljubljani). Prav hebrejski napis je bil (od vseh treh edini) tudi poškodovan, manjkala je prva črka, za katero se je kasneje, po posvetu s Klemenom Jelinčičem Boeto, prevajalcem iz hebrejščine, izkazalo, da gre za črko aleph. Vse črke, kot je tudi pojasnil, sicer niso izrisane popolnoma pravilno, slikar jih je verjetno lastnoročno prerisal z napisa, ki je bil očitno vnaprej pripravljen v ta namen. Uporabljena hebrejščina je nevsakdanja, prevajalec je v njej zaznal aramejske in arabske primesi. Napis bi veljalo primerjati z napisom pri Metzingerju.

V zvezi s pravkar omenjeno Metzingerjevo sliko (ki je za tega avtorja neznailno mračna) gre poudariti izjemno podobnost z novomeškimi Križanim; obe deli sta nastali po isti grafični predlogi. Metzingerjeva slika je bogatejša za lunin krajec in nebeške žarke, ki na nebu soobstajajo z ekspresivno zahajajočim soncem in oblaki, ter za žalujočo Magdaleno z lobanjo v rokah. Novomeški Križani po vsej verjetnosti ni njegovo delo, saj so v obravnavi figure in draperije opazne zelo velike razlike med avtorjema. Zaradi manjšega števila podrobnosti učinkuje tudi veliko bolj izčiščeno, meditativno in zbrano, tragična atmosfera je prepričljivejša. Poudarjeni so dramatičnost prizora (očitno gre za natančno določen trenutek Kristusove smrti, ko je nastopila nenadna nepričakovana tema in je sonce potemnelo) ter muskulatura in zvitost Kristusovega telesa. Prav posebej izrazen je položaj rok, ki jih novomeški Križani drži iztegnjene pod neverjetno ostrim kotom, s čimer je ekspresivnost drže prignana do (tedanje) skrajnosti. Sicer pa na dokončno oceno umetnostnozgodovinske stroke še čakamo. France Stele je leta 1937 v zapisniku s terena sliko pripisal von Goldensteinu, vendar se s to oceno, ki, milo rečeno, vzbuja začudenje, ni mogoče strinjati.

Po posegu je bila slika vrnjena na svoje prvotno mesto v prezbitერიji, s tem pa je bil tudi zaključen projekt restavriranja vseh tamkajšnjih slik, ki se je začel z restavriranjem Tintorettove umetnine.

Novo mesto, cerkev sv. Nikolaja, Križani, odkritje po demontaži okrasnega okvirja (foto: L. Stepančič)

Novo mesto, cerkev sv. Nikolaja, Križani, del na novo odkrite vedute z arhitekturno upodobitvijo (foto: L. Stepančič)

Novo mesto, cerkev sv. Nikolaja, Križani, veduta po končani retuši (foto: L. Stepančič)

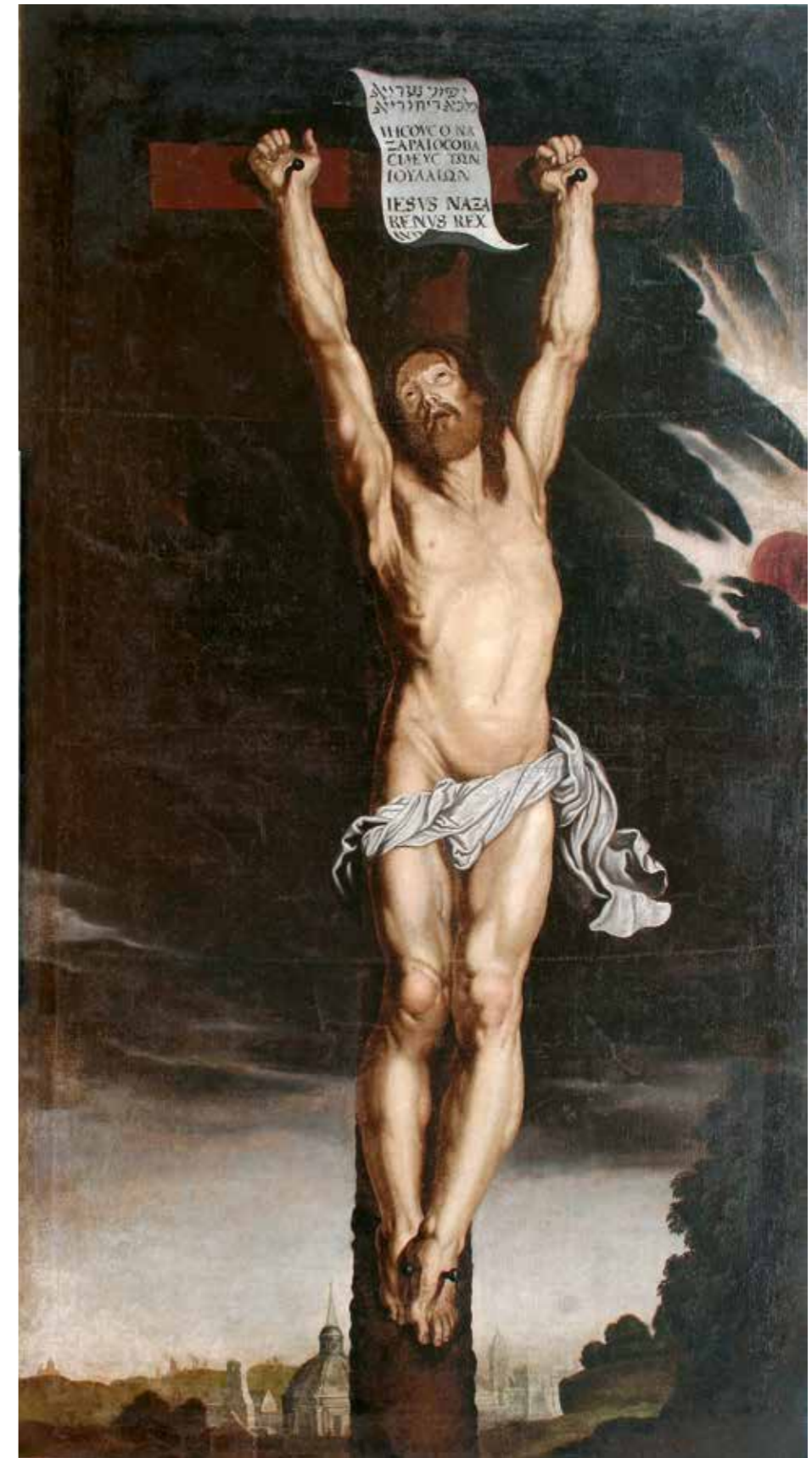
Novo mesto, cerkev sv. Nikolaja, Križani, poškodbe na hebrejskem napisu (foto: L. Stepančič)

Novo mesto, cerkev sv. Nikolaja, Križani, trojezični napis po končani retuši (foto: L. Stepančič)

Novo mesto, cerkev sv. Nikolaja, Križani, stanje slike pred posegom (foto: Z. Bajdč)

Novo mesto, cerkev sv. Nikolaja, Križani, slika po posegu (foto: B. Gosar Hirci)

74 Tadeja Kajzar Trajkovski

EŠD:	8534
Naselje:	Novo mesto
Občina:	Novo mesto
Ime:	Novo mesto – Glavni trg 2
Naslov:	Glavni trg 2
Področje:	R
Obdobje:	16., 19. stoletje, prva polovica 20. stoletja

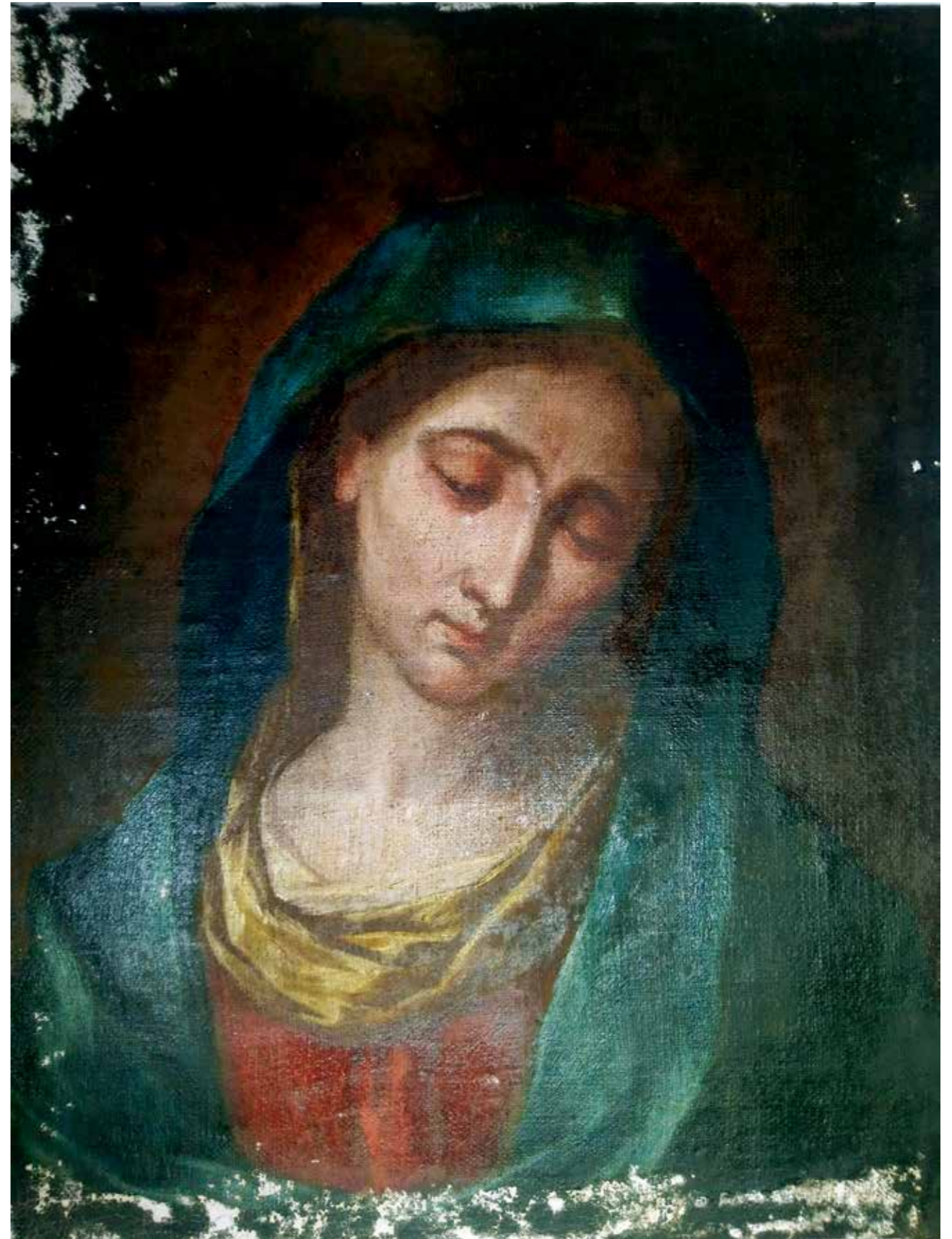
Fichtenauvova hiša na Glavnem trgu v Novem mestu je bila last ugledne meščanske družine, ki je sooblikovala gospodarsko in politično delovanje Novega mesta v 19. stoletju. Potomci, člani družine Levičnik, so z zavedanjem o pomenu družinske zapuščine leta 2018 v Dolenjski muzej Novo mesto prispevali 334 predmetov. Leta 2016 so Občini Novo mesto že podarili hišo. Svoj družinski arhiv so predali v Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino. Gospod Levičnik je v zameno za predajo predmetov želel za spomin ohraniti dve sliki na platnu, in sicer Mater Božjo in Kristusa s krono. Sliki sta bili izredno potemneli, verjetno zaradi oljno-smolnega laka z vsebnostjo pigmentov. Berljivost slik je bila zelo slaba. Datirani sta, predpostavljamo, v začetek 20. stoletja. Ugotovili smo, da je na hrbtišču platna gost in debel premaz, s katerim so skušali reševati luščenje in odpadanje barvne plasti od nosilca. Na letvicah podokvirja sta bili nalepljeni znamkici z rokopisom. Te smo prenesli na nov podokvir, saj prvotni niso bili stabilni. S pomočjo UV-fluorescence smo ugotovili, da gre pri sestavi potemnelega laka in premaza na hrbtišču platna lahko za vsebnost naravne smole – šelak. Ugotovili smo, da so bazična čistilna sredstva in etanol gel učinkoviti. Sliki smo pred postopkom ravnanja na licu zaščitili s specialnim papirjem. Površinsko nečistočo na licu smo odstranjevali z nizko koncentrirano kelatno raztopino in delno tudi z uporabo rigidnega Agar-agar gela. Odstranjevanje potemnelega laka je potekalo s postopnim tanjšanjem, saj je slikovna plast zgrajena z lazurami. Pripravili smo agar gel z dodatkom 2-odstotne kelatne raztopine. Pustili smo ga delovati 15 min. Lak je delno nabrekel in nadaljevali smo odstranjevanje na osnovi nevtralnih organskih topil in bazičnih pripravkov. Pozorni smo bili na splakovanje čistilnih sredstev s površine. Sliki smo napeli na nov podokvir. Na mestih večjih poškodb na platnu smo izdelali platnene vstavke. Kitali smo z akrilnim pripravkom. Retušo smo izvedli v tehniki črtkanja z oljnimi barvami do popolne retuše. Za končno lakiranje smo uporabili damar lak v spreju (nesvetleč). Sliki sta s konservatorsko-restavratorskim posegom pridobili berljivost in izboljšali svojo materialno kondicijo.

Novo mesto, Glavni trg 2, slika na platnu pred posegom (foto: T. Kajzar Trajkovski)

Novo mesto, Glavni trg 2, hrbet slike med odstranjevanjem premaza (foto: T. Kajzar Trajkovski)

Novo mesto, Glavni trg 2, slika na platnu pred retušo (foto: T. Kajzar Trajkovski)

75 Minka Osojnik

EŠD: 3861

Naselje: Orehek

Občina: Postojna

Ime: Orehek pri Postojni – cerkev sv. Lovrenca

Področje: UA

Obdobje: prva polovica 17. stoletja, 1613, 1626, prva četrtina 20. stoletja, 1902

Cerkev sv. Lovrenca stoji sredi obzidanega pokopališča na manjši vzpetini severno od vasi Orehek. S pokopališčem obdana enoladijska cerkev s tristrano zaključenim prezbitერიem je bila zgrajena v 17. stoletju, zvončnica je novejša. V obzidju je na zahodni strani porton iz leta 1613. Zaradi neugodnih vremenskih vplivov in slabo izvedenih obrob je bila zahodna fasada cerkve do zadnje obnove popolnoma prekrita z algami. Omet na zahodni fasadi se je poleti 2018 v celoti odstranil in po čiščenju izvedel na novo. Vidne kamnite površine so se očistile, poškodovani kamni domodelirali in izvedlo se je novo fugiranje. Zvončnica se je prezentirala v vidnem kamnu, večje poškodbe so se zafugirale s svetlo sivo barvo. Zadnja stran zvončnice je bila

zelo poškodovana in se je v celoti ometala v svetlo sivi barvi. S fasade se je odstranil moteč jeklen pokrov okna v nadstropju, kamnit okvir se je očistil in prezentiral. Na dvokapno strešico zvončnice, stranske betonske pristreške in na police lin za zvonove se je namestila nova bakrena pločevina.

Dela je pod nadzorom ZVKDS, OE Nova Gorica, opravilo podjetje GM Marko Rovtar, s. p., iz Skrilj. Kamnite dele je obnovil Tomaž Bizjak z Gradišča pri Vipavi.

Orehek pri Postojni, cerkev sv. Lovrenca, pogled na cerkev pred obnovo (foto: M. Osojnik)

Orehek pri Postojni, cerkev sv. Lovrenca, pogled na obnovljeno cerkev (foto: M. Osojnik)

76 Eda Belingar

EŠD: 25183

Naselje: Orehek

Občina: Postojna

Ime: Orehek pri Postojni – vas (štirna Pri luži in štirna Na šolskem vrtu)

Naslov: Orehek, parc. št. 2850/8 in 3146/14, obe k. o. Orehek

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Pod gričem, na katerem je bila v 16. stoletju postavljena graščina, je ob lokalni cesti Hruševje–Prestranek zrasla gručasta vas Orehek. V njeni okolici je več studencev. V sami vasi so pred napeljavo vodovoda leta 1954 uporabljali vodo iz vodnjakov z izvorno vodo, živino pa napajali v koritih, potem pa so te objekte opustili. Dva izmed njih, štirno Pri luži, Kemičevo štirno, in štirno Na šolskem vrtu ter korito ob prvi, se je v letu 2018 krajevna skupnost odločila obnoviti.

Kot samo ime pove, štirna Na šolskem vrtu stoji ob nekdanji šoli, v kateri so danes stanovanja. Šola v Orehku je bila sprva predelana kmečka hiša. Kupili so jo 3. novembra 1870 za 1.100 goldinarjev. Le osem dni po nakupu pa je stavba zgorela. Največ zaslug za obnovo je imel v prvi vrsti okrajni glavar Anton Globočnik, ki se je srčno zavzel za obnovo po požaru. Materialno so k obnovi prispevali cesar 200 goldinarjev, patron šole 350 in ga. Marija Kalister 600 goldinarjev. Prvi učitelj na novo ustanovljeni šoli je bil g. Jakob Jelšek, ki je delo nastopil novembra 1871. Pred ustanovitvijo šole so v vasi poučevali duhovniki, nekateri otroci pa so obiskovali šolo v Postojni. Kasneje je pouk potekal v farovžu. Prvi učitelj v vasi sploh je bil g. Krapš, za njim je prišel že omenjeni Jelšek in kasneje g. Kalan, ki so ga izvolili tudi za župana orehovške občine in ki je marsikaj prispeval kraju. Med drugim je uredil šolski vrt in zasadil drevje ... (Postojnsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. Postojna: 1889, str. 44, 45). Štirna Na šolskem vrtu je imela pozidan oklep iz opeke, ki je bila na nekaterih delih propadla, vrh pa prekrit z betonsko ploščo z odprtino za dviganje vode. Vodo še vedno uporabljajo za zalivanje vrtov in močenje bližnjega igrišča.

Štirna Pri luži je bila brez oklepa, vrh podzemne cisterne je bil prekrit le s kovinskimi vrati nekdanjega italijanskega bunkerja, ki je v bližini. Ob njej je ležal kamnit vrh oklepa v enem kosu in okroglega tlorisa.

Izdelali smo predlog ureditve obeh vodnjakov. Pred začetkom del so gasilci Prostovoljnega gasilskega društva Hruševje vodnjaka izpraznili in na suho potegnili kamne oklepe, tako da je bilo treba pripravljen predlog ureditve prilagoditi najdbam.

Ob čiščenju zbiralnika štirne Na šolskem vrtu so gasilci povlekli na površino ohranjen kamnit vrh oklepa, ki smo se ga odločili ponovno uporabiti. Temu se je prilagodila pozidava

Orehek pri Postojni, zidani oklep štirne na šolskem vrtu je bil v razpadajočem stanju (foto: Eda Belingar, 2018)

Orehek pri Postojni, na novo pozidana šapa iste štirne, zaščitena s kovano mrežo (foto: Eda Belingar, 2019)

Orehek pri Postojni, štirna Pri luži ni imela oklepa (foto: Eda Belingar, 2018)

Orehok pri Postojni, štirna po očiščenju podzemnega zbiralnika (foto: Mitja Klanjšek, 2018)

Orehok pri Postojni, pozidan oklep štirne Pri Luži ter na svoje mesto nameščeno kamnito korito ob na novo pozidanem slopu s pipo (foto: Eda Belingar, 2019)

oklepa. Zidava je kamnita, na zunanji strani ometana z apnenim ometom. Vrh je zaključen z najdenim kamnom. Na novo je bila izdelana kovana mreža, ki ščiti odprtino oklepa. Štirna Pri luži ima podzemni zbiralnik okroglega tlorisa manjših dimenzij in kamnite zidave. Premer je po vsej višini enak. Zraven štirne sta bila korita, nazadnje betonsko, in slop s pipo. Na sosednji parceli s številko 1711/7, k. o. Orehok, je bil pred tem kal, imenovan luža. Prvoten oklep vodnjaka je bil enako širok kot odprtina podzemnega zbiralnika, nizek in pozidan. Pred zadnjo fazo, ko je bil vodnjak brez oklepa, je po pripovedovanju domačinov oklep imel, zaključeval pa se je s kamnitim zaključkom, ki se je ohranil in smo se ga odločili ponovno uporabiti. Ker je kamnit vrh, ki je ležal ob štirni, manjšega premera kot premer podzemnega zbiralnika, je bilo treba zanj izdelati temelj, oklep pa se je izdelal iz kamnov, povlečenih iz zbiralnika. Ponovno se je pozidal slop s pipo ter obenj namestilo kamnito korito, ki je bilo v

preteklosti odpeljano iz vasi, ponovno pridobljeno in končno spet postavljeno na prvotno mesto. Odprtino oklepa pokriva enostaven lesen pokrov.

Dela še niso v celoti zaključena. Do korita Pri luži je treba napeljati vodo ter urediti odvodnjavanje in okolico obeh vodnjakov.

Ureditev vodnjakov smo prilagodili novim najdbam. Predlog ureditve je izdelala konservatorka ZVKDS, OE Nova Gorica, Katja Kosič, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar.

77 Andreja Bahar Muršič

EŠD: 29132

Naselje: **Pijava Gorica**

Občina: Škofljica

Ime: **Pijava Gorica – vaški skedenj**

Naslov: Pijava Gorica brez številke

Področje: E

Obdobje: 19. in 20. stoletje

Vaški skedenj stoji v jedru Pijave Gorice, južno od cerkve sv. Simona in Juda ter je dobro viden s ceste proti Velikim Laščam. Skedenj je več let propadal, nakar je vaška skupnost, katere glavni pobudnik je g. Andrej Ciber, v skednju ob vaškem trgu videla potencialni prostor za srečevanja in prireditve. Občina Škofljica, ki je lastnica skednja in sosednje stanovanjske hiše, je zaprosila za kulturnovarstvene pogoje in leta 2010 so se začela obnovitvena dela. Mogočen, iz kamna grajeni hlev in senik nad njim izhajata s konca 19. stoletja. Po drugi svetovni vojni sta bila zamenjana ostrešje in kritina, zato ima skedenj bolj položen naklon strehe kot običajno. Zaradi novega ostrešja je objekt širši, in s stališča varstva kulturne dediščine ne gre za tipično stavbo te vrste.

Glede na stanje pred obnovo in potrebe po prostoru za dejavnosti lokalne skupnosti v kulturnovarstvenih pogojih nismo vztrajali pri rekonstrukciji ostrešja in strehe. Le za drvarnico, ki je bila pozneje prislonjena ob severno fasado, smo predvideli odstranitev.

Prva faza obnove je bila čiščenje hleva, poglobitev tlaka in rekonstrukcija prvotnega višjega in polkrožno zaključenega portala, kar je zaradi nestrokovne menjave portala v preteklosti zahtevalo sidranje zidu nad vhomom in vogala. Sledili so menjava lesene obloge na zatrepu, v katero so domačini v skladu z duhom časa namesto peterokrake zvezde, ki je bila tam pred obnovo, vrezali križ; rekonstrukcija oboda z lesenimi deskami pod podaljšanim napuščem ter sanacija notranjosti. V notranjosti so bili izvedeni betoniranje tal v hlevu, sanacija apnenih sten, osvetlitev dvorane, ureditev sanitarij in garderob v lesenem delu poslopja, tlakovanje tal lesenega dela z lesnimi čoki in montaža stopnic v zgornjo etažo.

Ob skednju smo rekonstruirali vaški vodnjak na mestu, kjer

Pijava Gorica, vaški skedenj pred obnovo (foto: A. Bahar Muršič)

Pijava Gorica, vaški skedenj po obnovi (foto: A. Bahar Muršič)

je ta že nekoč stal. Na dvorišču, kjer je bila drvarnica, so sedaj igrala; del površin smo tlakovali in vrt je zaprt z leseno ogrado – vaškim plotom. Vse to je dobra osnova za vaško središče s tržnim prostorom, ki so ju vaščani načrtovali že vrsto let. Načrtovana je tudi muzejska zbirka v zgornji etaži skednja. Nova namembnost objekta – ki ga brez nje ne bi bilo mogoče ohraniti – v kulturni prostor srečevanja ljudi z večnamensko dvorano za razne prireditve, med drugim tudi za gledališke predstave in vaje lokalne gledališke skupine KUD Pijava Gorica, je prinesla več neskladij z usmeritvami varstva kulturne dediščine, ki smo jih sproti reševali. Pri obnovi je bilo temeljno vodilo, da se v največji možni meri ohranita zunanji videz objekta in osrednji prostor – hlev z obokanim stropom, kar nam je uspelo. Servisni prostori, ki jih objekt v preteklosti ni potreboval, so v zaprtem lesenem delu poslopja pod podaljšanim napuščem. Za javni prostor v lasti Občine Škofljica je bilo treba pridobiti uporabno dovoljenje, kar je zahtevalo več kompromisnih rešitev, ki so bile v nasprotju z načeli varstva kulturne dediščine.

78 Barbka Gosar Hirci

EŠD: 3879

Naselje: Piran

Občina: Piran

Ime: Piran – cerkev sv. Frančiška Asiškega

Naslov: Bolniška ulica 26

Področje: R

Obdobje: renesansa

Slika Marija z otrokom in svetniki renesančnega slikarja Vittoreja Carpaccia je nastala leta 1518. Naslikana je v domnevno tempera tehniki na platno in meri v višino 280 cm, v širino pa 210 cm. Prvotno mesto slike je bila cerkev sv. Frančiška Asiškega v minoritskem samostanu v Piranu, danes pa slika visi v muzeju Antoniano frančiškanskega samostana ob baziliki sv. Antona v Padovi. Naslikana je v tipičnem Carpaccievem koloritu. Marija na prestolu v rokah drži Jezuščka, na levi strani slike so upodobljeni sv. Ambrož, sv. Peter in sv. Frančišek Asiški, na desni pa zavetnik Pirana sv. Jurij ter sv. Klara in sv. Anton Padovanski.

V članku *V Italiji ostale umetnine iz Kopra, Izole in Pirana* avtorica Sonja Ana Hoyer navaja, da je bila slika leta 2000 restavrirana. Točnih podatkov o konservatorsko-restavratorskih postopkih in uporabljenih materialih ni bilo mogoče pridobiti, in prav to je bil eden od glavnih vzrokov, da se je Restavratorski center ZVKDS v letu 2018 odzval povabilu dr. Luce Caburlotta, direktorja Polo Museale del Friuli Venezia Giulia, za sodelovanje pri izvedbi optičnih preiskav na piranski sliki, pod pogojem, da preiskovanje spremlja slovenski strokovnjak. V aprilu 2018 je dr. Gianluca Poldi, znanstvenik za optične preiskave, ki sodeluje tudi z

laboratorijem Visual Art Centre Univerze v Bergamu, izvedel vrsto nedestruktivnih raziskav. Njihove izsledke je predstavil v predavanju z naslovom *Tehnične posebnosti in ekonomski razlogi? Nekaj preudarkov o Carpacciu v luči analize oltarne slike iz Pirana* v okviru simpozija Carpaccio v Piranu, ki je bil decembra 2018 v minoritskem samostanu v Piranu.

Čeprav slike Marija z otrokom in svetniki ni bilo mogoče sneti s stene in so bili prostorski pogoji za izvedbo preiskav slabi, je dr. Poldiju sliko uspelo raziskati. Izvedene so bile infrardeča reflektografija s specialno kamero (IRR), infrardeča reflektografija s skenerjem (IRRs), infrardeča reflektografija v *false colours* (IRFC), fotografirani so bili večji deli slike in nekateri detajli v makro tehnologiji. Poldi je preiskal tudi pigmente s preiskovalno metodo XRF ter doberšen del optičnih preiskav izvedel z Osiris kamero. Gre za prvo prenosno kamero, ki je bila razvita v sodelovanju z Narodno galerijo v Londonu in je namenjena preiskovanju slik z infrardečo reflektografijo (IRR) pri visoki ločljivosti. Metoda je primerna predvsem pri iskanju avtorjeve risbe, če je seveda ta izvedena z materialom, ki ga IR senzor lahko zazna. Uspešna je predvsem v primerih, ko je risba izvedena z ogljem ali grafitom na belo podlogo. Pri tem se seveda pokaže slikarjeva spretnost v formiranju kompozicije. Lahko se vidi iskanje prave kompozicije ali slikarjeva odločnost, ki je vidna v primeru, ko sprememb ni. Pri piranski sliki je v kompoziciji izjemno malo sprememb. Zanimiva je informacija v primeru vaze s šopkom lilij. Infrardeča reflektografija je namreč dokazala, da je Carpaccio najprej naslikal stopnice in orientalsko preprogo, nato vazo z lilijami. Morda je bil ta element dodan čisto na koncu, ko je bila slika že popolnoma zaključena.

Infrardeča *false color* fotografija (IRFC) omogoča zaznavanje barvnih delov, ki so naslikani z istimi pigmenti. Metoda omogoča orientacijo in redukcijo odvzema vzorcev slikovnih plasti za natančnejšo določitev pigmentov in veziv. IRFC-metoda je zelo učinkovita za hitro razlikovanje med določenimi materiali, npr. med barvami in črnili. Pri piranskem Carpacciu je mogoče razbrati, da so rdeči barvni toni, ki zavzemajo velik del naslikane podobe, v IRFC rumeni, modri pa so rdeči. Poleg neba in arhitekture, ki sta naslikana v belo modrih sivih tonih, je mogoče hitro razločiti štiri glavne barvne komponente v sliki: rdeče, modre, belo sivomodre in zelene. Avtor je z mojstrskim občutkom za detajle in senzibilnostjo v dialogu med barvnimi kontrasti ustvaril sinergijo med barvami in naslikanimi figurami.

Rezultati izvedenih preiskav so podali neprecenljive informacije o slikarjevi tehnologiji in restavratorskih postopkih s poudarkom na retušah. Žal si slike z zadnje strani ni bilo mogoče natančneje ogledati, ker upravitelji niso dovolili snemanja s stene, kljub temu pa je bilo ob robovih videti, da je bila slika podlepljena in napeta na nov podokvir. Dokumentacija o izvedenih konservatorsko-restavratorskih postopkih je izjemno pomembna, saj gre za nepogrešljiv vir informacij o uporabljenih materialih, ki bodo v veliko pomoč našim znanstvenikom pri raziskovanju izjemno pomembne slovenske likovne dediščine.

Marija z otrokom in svetniki v navadni fotografiji (VIS) (foto: Gianluca Poldi)

Infrardeča reflektografija Marije z otrokom in svetniki (IRR) (foto: Gianluca Poldi)

Infrardeča false colour fotografija piranske slike (IRFC) (foto: Gianluca Poldi)

Detajl vaze s šopkom lilij (VIS) (foto: Gianluca Poldi)

Infrardeča reflektografija šopka, skozi katerega se kažejo detajli preproge (IRR) (foto: Gianluca Poldi)

Figura z godalom (VIS) (foto: Gianluca Poldi)

Infrardeča reflektografija figure z godalom pokaže retuše na rdečem ogrinjalu, ki so vidne kot temni madeži, ter spremembo v položaju loka (IRR) (foto: Gianluca Poldi)

79 Mojca Marjana Kovač

EŠD: 514

Naselje: Piran

Občina: Piran

Ime: Piran – hiša Benečanka

Naslov: Ulica IX. korpusa 2

Področje: UA

Obdobje: sredina 15. stoletja

Gotska hiša stoji na izteku ulice, ki je bila nekoč glavni kopenski dostop do mesta, v Tartinijev trg in obenem zaključuje niz stavb severne tržne stranice. V sredini 15. stoletja si jo je dala zgraditi premožna piranska patricijska družina Del Bello, kar dokazuje njen grb, imenovana pa je tudi kot hiša »Lasa pur dir«, saj je na grbu ohranjen ta napis. Zaradi izjemno kvalitetnega in bogatega gotskega

kamnoseškega oblikovanja arhitekturnih elementov sodi stavba v sam vrh gotske stanovanjske arhitekture pri nas. Dvonedstropna stavba ima bogato oblikovan reprezentančen »piano nobile«, kjer so skoncentrirano postavljene odprtime kamnoseško oblikovane v stilu cvetoče gotike: trifora in vogalni balkon. Tudi v drugem nadstropju so na enak način bogato oblikovana dva gotski okni na tržni fasadi in manjše gotsko okno na stranski fasadi. Pritličje stavbe, kjer je bila kavarna, je leta 1935 obnovil in predelal beneški konservator in arhitekt Ferdinando Forlati, ki pa se je zgledoval po osnovnih značilnostih beneške gotske arhitekture, zato je stavba ohranila svoj beneški značaj.

Hiša je bila v začetku 20. stoletja predelana, vendar je ohranila značilnosti in vrednote gotske stanovanjske arhitekture. Temeljito je bila predelana notranjščina hiše takoj po sredini 20. stoletja. Rezultat te obnove se je odražal tudi na zunanjšini hiše, saj je dobila nov omet opečno rdeče barve. Leta 2015 je bila fasada beneške hiše v celoti obnovljena. Na podlagi pregleda kamnitega zidu, iz katerega je bil v celoti odstranjen

Piran, hiša Benečanka, obnovljeno stavbno pohištvo trifore (foto: M. Kovač, 2019)

Piran, hiša Benečanka, obnovljeno stavbno pohištvo trifore znotraj (foto: M. Kovač, 2019)

Piran, hiša Benečanka, obnovljeno stavbno pohištvo vogalnega balkona (foto: M. Kovač, 2019)

omet iz sredine 20. stoletja, in laboratorijskih raziskav odvzetih vzorcev najdenih ostankov starejših ometov je bil izdelan nov apneni omet z dodatkom zmlate opeke v skladu s starimi ometi. Očiščeni so bili vsi kamnoseško izdelani arhitekturni in fasadni kamniti elementi stavbe.

V letu 2015 sta bila zamenjana stara opečna strešna kritina in strešno okno. Naklon strehe in oblika strehe se pri tem nista spremenila, nova kritina je opečna, značilna za historično mesto Piran.

Beneška hiša je dobila novo namembnost. V pritličju teh sprememb ni bilo, saj je tam že vrsto let prodajalna piranske soli, v reprezentančnem prvem nadstropju je prodajalna stekla in vina, v drugem nadstropju in v mansardi pa so urejene sobe za oddajanje v sklopu turistične ponudbe.

V letu 2018 je lastnica spomenika, Občina Piran, obnovila stavbno pohištvo. Obstoječe stavbno pohištvo gotskih odprtih je bilo dotrajano, izdelano je bilo v sredini petdesetih letih 20. stoletja kot rekonstrukcija lesenega stavbnega pohištva, ki je upoštevala analogije po beneškem vzoru. Tedanja spomeniška služba si je še posebej prizadevala za kvalitetno rekonstrukcijo pohištva tako v materialu kot v obliki, zato je trenutna obnova stavbnega pohištva upoštevala tedanjo rekonstrukcijo in jo dopolnila s sodobnimi izboljšavami, ki pa ne vplivajo na varovane vrednote spomenika. Z omenjeno rekonstrukcijo stavbnega pohištva so ohranjeni vsi kovinski elementi oken in notranjih polken, ki so bili v petdesetih letih prejšnjega stoletja izdelani po naročilu. Prav tako se je ohranila rekonstruirana zasteklitev, saj so ohranjena tanka stekla, tako imenovana katedralna stekla, ki so vložena v svinčene okvirje. Leseni deli stavbnega pohištva so bili po vzoru obstoječih zamenjani z novimi, ki so izdelani prav tako iz enakega materiala – macesna. Les je zaščiten z oljnim premazom, ki ima dodane temnejše pigmente, vendar ne dosega tako temnega tona, kot ga je imelo staro stavbno pohištvo. Z obnavljanjem oljnega premaza se bo doseglo še temnejši ton.

Lastnica spomenika je Občina Piran, ki je stavbo oddala najemniku Etigraf, d. o. o., Gregorčičeva ulica 53, 6330 Piran. Obnovo strešne kritine je prevzel Architecta nepremičnine, d. o. o., Obala 120, 6320 Portorož. Restavratorske raziskave fasadnega ometa je izvajala ekipa ZVKDS, RC. Izvedbo novega apnenega ometa je izvajal GNOM, d. o. o., Litijska cesta 67, 1000 Ljubljana. Obnovo stavbnega pohištva pa je investitor zaupal izkušenemu izvajalcu BO.RETRO, d. o. o., Dolenja Dobrava 12, 4224 Gorenja vas.

80 Mojca Marjana Kovač

EŠD: 519

Naselje: Piran

Občina: Piran

Ime: Piran – palača Tartinijev trg 2, občinska palača – Tintorettova dvorana

Naslov: Tartinijev trg 2

Področje: UA

Obdobje: 1877–1879

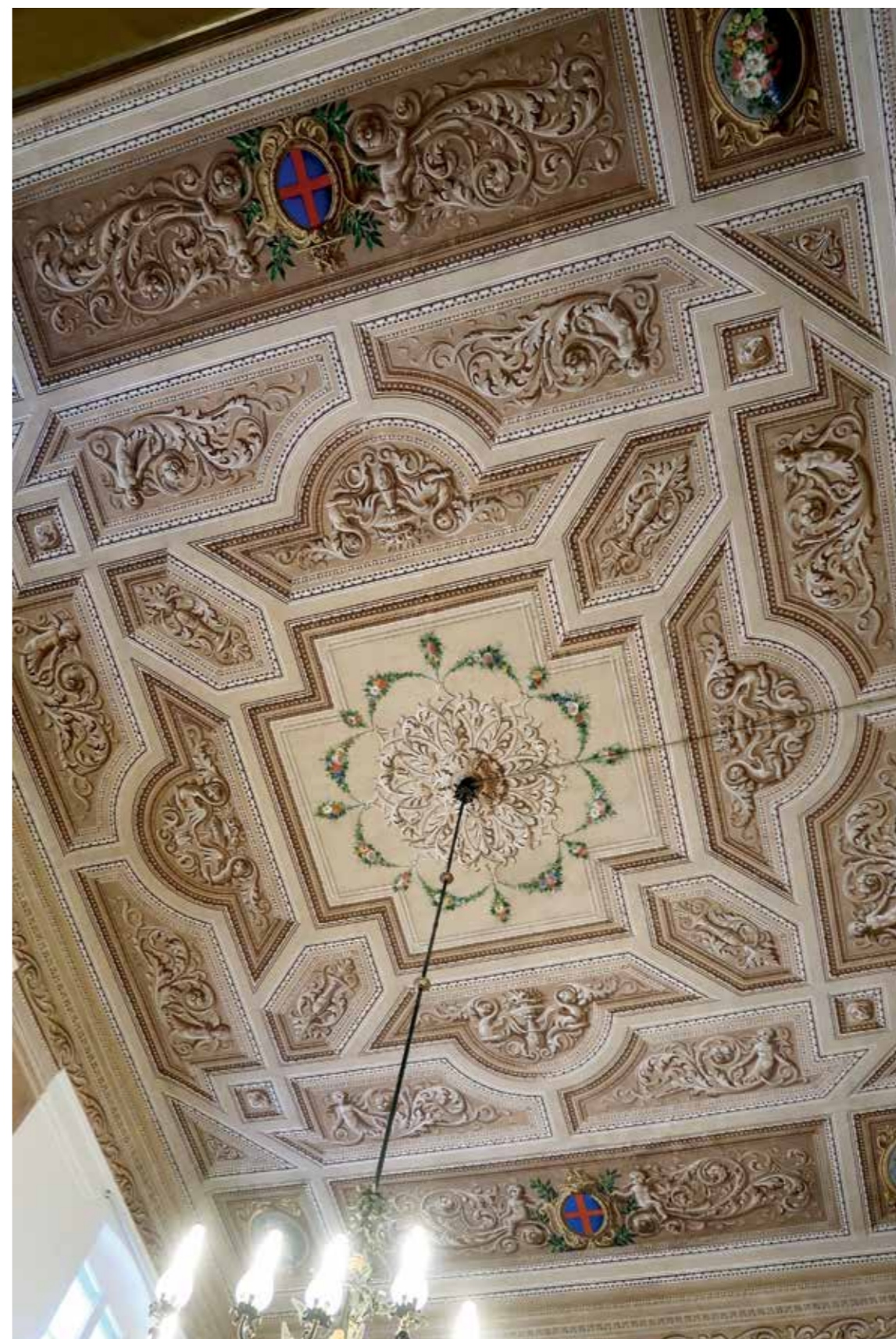
V letu 2018 je Občina Piran kot lastnica piranske mestne hiše, kulturnega spomenika lokalnega pomena, ponovno zaprosila za v letu 2013 predvidena restavratorska dela na stropu osrednje občinske dvorane, v kateri je slika priznanega beneškega slikarja Domenica Tintoretta in po katerem je dobila ime Tintorettova dvorana. V tem letu so bili konservatorsko-restavratorski posegi tudi izvedeni.

Piran, palača Tartinijev trg 2, strop pred restavratorskim posegom (foto: Gnom, 2018)

Piran, palača Tartinijev trg 2, sondi na steni (foto: Gnom, 2018)

Piran, palača Tartinijev trg 2, strop po restavratorskem posegu (foto: Gnom, 2018)

Občinska palača je bila zgrajena med letoma 1877 in 1879 po načrtu tržaškega arhitekta Giovannija Righettija, na mestu stare mestne hiše, ki so jo Benečani postavili po letu 1283, ko so zavladali nad Piranom. Tedaj so prenesli središče mestne uprave na novo lokacijo ob obzidju in mandraču in leta 1291 postavili novo občinsko hišo. Giovanni Righetti je veljal za arhitekta, ki se je zgledoval po historični arhitekturi, zato je načrtoval novo občinsko palačo v historicističnem slogu kot neorenesančno javno stavbo, ki ima vse značilnosti arhitekturnega in umetnostnega oblikovanja historične palače. V osrednjem delu »piana nobile« je Tintorettova dvorana, ki sega tudi v drugo nadstropje, kar se na pročelju izkazuje z osrednjo stebriščno partijo. Dvorana ima koncept osrednjega prostora, ki presega etažo prvega nadstropja, kjer poteka galerija, in tako v vertikalnem smislu povezuje obe etaži. Glede na to, da se koncept dvorane z galerijo povezuje s primeri tovrstnih dvoran baročnih palač v beneškem zaledju, še zlasti v Furlaniji, sodi v oblikovanje prostora dvorane tudi ustrezno oblikovanje notranjega ostenja dvorane. Morda je prav znamenita slika po vzoru za Benetke značilnega tipa »sacra convesazione«, ki jo je občinski svet naročil beneškemu slikarju Domenicu Tintoretu, z naslovom Marija z otrokom in piranskimi mestnimi očeti, bila merilo za oblikovanje osrednje dvorane, kjer je imela svojo novo postavitev, saj je bila prenesena iz stare gotske mestne hiše. Poslikava stropa Tintorettove dvorane posnema lesen rezljan kasetiran strop, ki je zasnovan s simetrično kompozicijo osrednjega polja, okoli katerega so razporejena posamezna različno oblikovana polja, v katerih so bogati rastlinski vzorci z girlandami in cvetjem uokvirjeni v plastično naslikane okvirje. Okvirji so dekorativno poslikani z motivi, značilnimi za renesanso, in dajejo vtis rezbarije. Na stropu so bile vidne številne razpoke, ki pa niso bile konstrukcijske narave, temveč le omejene večinoma na poslikavo. Na podlagi predhodnega sondiranja stropa je bil leta 2016 izdelan konservatorsko-restavratorski načrt. Leta 2018 je investitor izvedel razpis javnih naročil in začel izvajati restavratorska dela na stropu dvorane. Večinoma so bile poškodbe in razpoke na stropu injektirane in poslikava stropa očiščena. Dela so bila predvidena le do venca, ki zaključuje ostenje in prehaja v strop. Narejene so bile še sonde v ostenju, kjer se je odkrila izredno dobro ohranjena poslikava, ki imitira marmor, ugotovljeno pa je bilo, da so profilirani okvirji polj narejeni iz gipsa in dodani kasneje, saj je prvotna dekoracija sten dvorane izključno poslikana brez profiliranih elementov. Prav tako se je pod kasneje postavljeno oblogo ograje galerije pokazala originalna ograja, ki je v celoti dobro ohranjena. Ker investitor ni predvideval v sklopu te faze izvedbe obnove ostenja in ograje galerije, je bila izdelana dokumentacija nameravanega posega nadaljevanja prezentacije Tintorettove dvorane, ki se bo izvedla v prihodnjih letih. Glede na nova odkritja in njihovo ohranjenost je ZVKDS, OE Piran, predlagal, da se nadaljuje prezentacija ostenja oziroma celotnega prostora osrednje občinske dvorane, saj dviga raven avtentičnosti kulturnega spomenika, kar naj bi bil ključni

moment prezentacije kulturnega spomenika. Konservatorsko-restavratorski načrt in del predhodnih raziskav je izvedela restavratorska delavnica CRMA, d. o. o., Vojkov drevored 14, 6250 Ilirska Bistrica. Izvedba restavratorskih del na stropu pa je bila zaupana restavratorski delavnici GNOM, d. o. o., Litijska cesta 67, 1000 Ljubljana.

81 Mojca Marjana Kovač

EŠD: 7188

Naselje: **Piran**

Občina: Piran

Ime: **Piran – zvonik sv. Jurija**

Naslov: Adamičeva ulica

Področje: UA

Obdobje: 1516, 1769

Zvonik sv. Jurija je kulturni spomenik državnega pomena in je sestavni del cerkvenega kompleksa sv. Jurija, ki je postavljen na vrh vzpetine nad mestom Piran, med cerkvijo in krstilnico.

Gradnjo podnožja novega cerkvenega zvonika sv. Jurija na današnji lokaciji je prevzel koprski gradbenik Giacomo di Nodari, za kar je bila sklenjena pogodba 29. oktobra 1600. Priprave na gradnjo in izkop temeljev sta bili zahtevni nalogi, zato naj bi mojster Giacomo pričel delati šele aprila 1601. Iz pogodbe je mogoče sklepati, da je bila njegova naloga izdelati zvonik po predloženi risbi. Na podlagi zapisov o izplačilih je mogoče ugotoviti, da je mojster Giacomo gradil podnožje zvonika vrsto let, vse do 16. novembra 1612, ko so ga izplačali. Tedaj zvonik še ni bil končan. Že v letu 1608 sta bili z mojstrom Bonfantom Torrejem sklenjeni kar dve pogodbi za izdelavo ostrejša zvonika. Na podlagi predloženega načrta in modela naj bi izdelal ostrejšje zvonika. Mojster Bonfante je gradil zvonik vse do leta 1614 v skladu s prvo pogodbo, ki so jo sklenili 14. januarja 1608, vendar je naredil še več. Po zaključenih gradbenih delih na zvoniku je bil na vrh postavljen kamniti storž, imenovan »pigna«, nadalje pa sta mojster Bonfante Torre in zidar Baldisserra v zvonik postavila štiri zvonove. Dela so bila tako zaključena, zato so 16. aprila 1615 zvonik blagoslovili. Današnja skulptura nadangela Mihaela je bila izdelana leta 1769, leta 1908 so ga popravili. V letu 2018 je Župnija sv. Jurija Piran obnovila notranjščino zvonika in tako omogočila varnejši dostop na zvonik, saj je to ena izmed najbolj obiskanih turističnih znamenitosti Pirana. Obstoječe leseno stopnišče je bilo dotrajano do te mere, da je bil vzpon na zvonik nevaren. Obnovljeni so bili ometi na notranjih stenah zvonika. Na določenih mestih se je ohranil še originalni baročni omet, novi apneni omet je izdelan na tradicionalen način. Zastekljene so bile tudi line v zvoniku. Stari urni mehanizem iz leta 1802 je bil prav tako obnovljen in je ohranjen v notranjščini zvonika. Staro

stopnišče je bilo zamenjano z novim lesenim stopniščem, ki enako vodi do razgledne ploščadi in zvonov. Leseno stopnišče je minimalistično, vendar sodobno oblikovano, od starega se razlikuje po tem, da so na lesenih podestih stopnišča napisali imena 14 nadangelov oziroma angelov varuhov v treh jezikih: latinščini, hebrejščini in grščini. Zgodbo nadangelov je na pobudo župnika Zorka Bajca pripravil koprski škof dr. Jurij Bizjak.

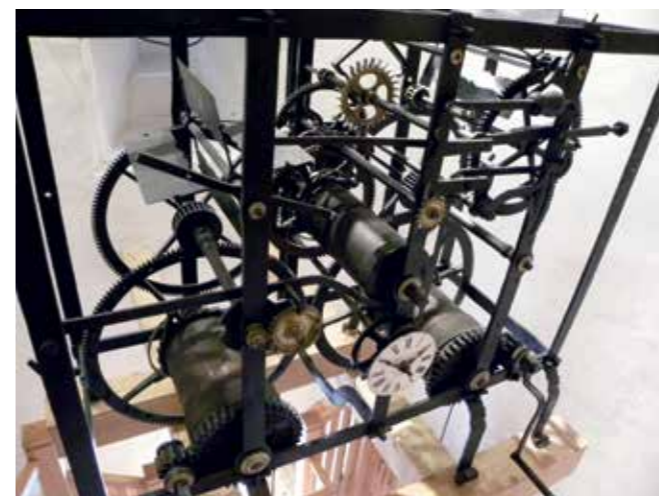
Na vrh zvonika je postavljena bronasta skulptura nadangela Mihaela, ki je bila v letu 2018 močno poškodovana zaradi neurja. S pomočjo vojaškega helikopterja je bil angel Mihael v avgustu odstranjen in odpeljan v restavratorsko delavnico. Tam je bil v celoti razstavljen. Sestavljata ga železno ogrodje in nanj pritrjena pločevina. Angel je bil ponovno sestavljen, za ojačitev sta bila v osrednji del skulpture vstavljena dva

kovinska stožca. Posamezni deli pločevine so bili zamenjani. Po vzorcu obstoječih pa sta bili izdelani novi krili. Ohranili so originalni način postavitve, ki omogoča vrtenje v svoji vertikalni osi skladno z vetrom. Bronasta skulptura angela je bila obnovljena in zaščitena ter v oktobru 2018 ponovno postavljena na vrh zvonika.

Izvedbo novega lesenega stopnišča in restavriranje nadangela Mihaela je prevzelo restavratorstvo GNOM, d. o. o., Litijska cesta 67, 1000 Ljubljana, finančno pa je obnovo financirala Župnija sv. Jurija Piran. Pri interventnem posegu sanacije nadangela Mihaela sta sredstva za restavriranje prispevala Ministrstvo za kulturo in Občina Piran. Odstranitev angela z zvonika in ponovno postavitvev sta s pomočjo vojaškega helikopterja omogočila Ministrstvo za obrambo in Slovenska vojska s svojo ekipo strokovnjakov in pilotov.

Piran, zvonik sv. Jurija, novo stopnišče (foto: N. Škrjanec, 2018)

Piran, zvonik sv. Jurija, mehanizem ure (foto: N. Škrjanec, 2018)

Piran, zvonik sv. Jurija, angel pred restavriranjem (foto: Z. Bajc, 2018)

Piran, zvonik sv. Jurija, angel v restavratorski delavnici (foto: N. Škrjanec, 2018)

82 Jasna Svetina, Minka Osojnik

EŠD: 2107

Naselje: Planina

Občina: Postojna

Ime: Planina – cerkev sv. Marjete

Naslov: UA, R

Področje: tretja četrtina 14. stoletja, 1361, tretja četrtina 17. stoletja, 1671, tretja četrtina 18. stoletja, 1771

Obdobje: zadnja četrtina 19. stoletja

Cerkev sv. Marjete stoji ob cesti v severnem delu Dolnje Planine. Samostoječ zvonik z zelo obsežnim kvadratnim tlorisom stoji zahodno od cerkve, tik ob glavni cesti. Po višini je s horizontalnima vencema razdeljen v tri etaže, med katerimi je spodnja zelo visoka (pritličje in štiri nadstropja). Spodnji venec je polkrožne oblike, nad njim sta še dve nadstropji, ki ju zaključuje drugi horizontalni venec s preprostim pravokotnim profilom. Nad drugim vencem se zvonik na vse štiri strani odpira s polkrožnimi biforami. Na kapitelu osrednjega stebra vzhodne bifore je vklesana letnica 1671.

Pred obnovo je bilo na zvoniku opaziti več vertikalnih razpok, predvsem na severni in vzhodni strani, lesene horizontalne vezi so dotrajale, tako da je bila nujna statična sanacija.

Po postavitvi odrov je bilo izvedeno sondiranje vseh fasad. Ugotovljeno je bilo, da je ohranjena samo ena plast ometa, ki je bil v zelo slabem stanju, preperel in na večjih površinah že odpadel. Nadaljnje raziskave so odkrile, da ima zvonik v vseh štirih stranicah v vseh nadstropjih odprtine, ki so bile pred obnovo dobro vidne le na vzhodni stranici, drugod pa le delno vidne ali pa v celoti prekrite z ometom, odkrit je bil tudi poznogotski pazduhasti portal v prvem nadstropju vzhodne stranice. Etaže v notranjosti loči lesena konstrukcija, povezava je preko preprostega lesenega stopnišča. V notranjščini so bile v tretjem nadstropju v vseh štirih stranicah najdene zidane obokenske klopi.

Ugotovljeno je bilo, da je bil zvonik zgrajen v dveh fazah, katerih meja je tik pod prvim horizontalnim vencem. Spodnji del zvonika – srednjeveški opazovalni stolp, ki obsega pritličje in štiri etaže – je grajen iz lokalnega kamna v kvadratnem tlorisu, debeline zidov v pritličju so 140 cm, proti vrhu se tanjšajo (110, 100, 85, 75 cm). Zidovje predirajo gotske odprtine, ki so v spodnjih dveh nadstropjih večinoma grajene iz sivega lokalnega kamna s stranicami, posnetimi na ajdovo zrno. V prvem nadstropju so bile odprtine že v osnovi oblikovane kot strelnice, v drugih nadstropjih pa so bila prvotna gotska okna v kasnejši fazi predelana v strelne line, tako da so bile strelnice vstavljene/vgrajene v prvotne odprtine. Spodnji srednjeveški del stolpa je bil prvotno ojačan s hrastovimi tramovi, ki so bili med gradnjo vzdani in na vogalih povezani s kovinskimi vezmi. Vogali tega dela stolpa niso bili lepo obdelani, star dotrajani omet je prekrival tako odprtine kot

delno šivane vogale. Ohranjeni arhitekturni elementi, kamniti poševno porezani okenski okvirji in kamniti pazduhasti portal omogočajo datacijo od konca 15. do začetka 16. stoletja.

Tik pod polkrožno zaključenim horizontalnim vencem je bila opazna sprememba gradnje, ki je bila najbolj vidna v oblikovanosti šivanih vogalov. Ti so nad vencem lepše oblikovani, omet pa je segal le do njih. Ta zgornji del je bil zgrajen leta 1671 (letnica na bifori), ko je bil prvotni srednjeveški stolp nadvišan in spremenjen v zvonik. Zgornji del ima do zvonišča preprosta pravokotna okna.

Po opravljenih raziskavah je bil pripravljen elaborat za prezentacijo odkritih odprtín, pri čemer je bilo določeno, da se vse odprtine prezentirajo, vendar ne odpirajo na novo. Določeno je bilo tudi, da se celoten zvonik omeče z enotnim zaribanim ometom, kakršen je bil pred obnovo ohranjen v zgornjem delu, le da se v spodnjem delu zvonika omečejo tudi vogali, v zgornjem pa se prezentira kamnit šivan rob. Zazidane odprtine so bile očiščene in polnile znotraj odprtín na novo zafugirana, sicer pa se je omet povsod izvedel do kamnitih okvirjev. Gotski portal se je odprl in dokumentiral, nato pa se je odprtina ponovno pozidala z notranje strani, na zunanji

Planina, zvonik cerkve sv. Marjete, poznogotski pazduhasti portal v prvem nadstropju vzhodne fasade (foto: J. Svetina)

strani ometala in pobarvala v svetlo sivo. Vsi kamniti elementi odprtih so bili utrjeni, deli iz sige tudi delno domodelirani in zaščiteni. Na okenske police in na drugi ravno zaključen horizontalni venec se je namestila odkapna pločevina. V sklopu obnove je bila na novo prebarvana tudi streha zvonika. Statična sanacija je zajemala linijsko injektiranje vertikalnih razpok in zamenjavo dotrajanih lesenih vezi, ki so bile v bistvu že spremenjene v prah, z novimi betonskimi. Kovinski ključi, ki so bili nekdanj vsidrani v lesene vezi, se niso ponovno nameščali na fasade.

Po odstranitvi pločevinastih urnih številčnic nad zvoniščem se je pod njimi našla starejša faza s stensko poslikavo ur v fresco tehniki. Zaradi slabe ohranjenosti se je restavriral le ena, tista na vzhodni strani, ki ima v spodnjem delu številčnice v secco tehniki naslikano krajino. Ostale tri ure so bile po vzoru ohranjene izvedene na novo.

Gradbena dela je izvedlo Gradbeništvo Novak iz Moravč, restavratorska dela na uri je izvedla konservatorka-restavratorka Jerneja Kos, odgovorni projektant je bil Iztok Čančula, MISEL, d. o. o., iz Postojne.

Med deli je bilo treba tako časovnico kot izvedbo del prilagoditi

zahtevam Zavoda za varstvo narave, saj na podstrehi živi večja kolonija navadnega netopirja. Zaradi ohranitve vrste je bilo treba tik pod streho na južni strani ohraniti poškodbo profiliranega simsa, ki služi kot vzletna odprtina za netopirje. Umetnostnozgodovinska valorizacija stolpa je temeljila na ohranjenih arhitekturnih elementih. Sočasnih ohranjenih objektov, s katerimi bi ga lahko primerjali, ni. Srednjeveški viri sicer poročajo o stanovanjskih stolpih nižjega plemstva (npr. v Vipavi so vsaj trije), a doslej niti arheološko niso bili dokazani. Planina se kot vas oz. trg pri Uncu prvič omenja leta 1217 v zvezi z mitnico goriških grofov. Mitnica naj bi stala v trgu, današnji Gornji Planini. Viri razlikujejo med trgov in vasjo Planino, ki se imenuje tudi po cerkvenem patronu Sv. Marjeta pri Planini in se kot taka prvič omenja leta 1361 (M. Kos, Urbarji Slovenskega Primorja, str. 41). Haasberg, grad nad vasjo, se prvič omenja leta 1295, nastal pa naj bi že konec 12. stoletja z namenom nadzora pomembne cestne povezave goriške posesti z Ljubljano in Cerknico in na zahod. V gradu so bivali gradiščani iz vrst goriškega viteštva, ki so imeli izključno vojaško službo in so se imenovali po gradu (D. Kos, Med gradom in mestom, str. 20). Samostojni stolpi so bili najmanjša bivališča nižjega plemstva,

Planina, zvonik cerkve sv. Marjete, zidane obokenske klopi v tretjem nadstropju (foto: M. Osojnik)

Planina, zvonik cerkve sv. Marjete, gotsko okno s sekundarno vzdano strelnico v tretjem nadstropju severne fasade (foto: M. Osojnik)

Planina, zvonik cerkve sv. Marjete po obnovi (foto: M. Osojnik)

vitezov in ministerialov, pozidana v manjših naseljih od druge polovice 11. stoletja naprej. V bližini gradov so samostojne stolpe gradili kot stolpe za opazovanje, zlasti ob pomembnih prometnicah. Stanovanjski stolpi se pojavljajo v virih od srede 13. stoletja, največ pa v 14. in 15. stoletju, kot bivališča nižjega plemstva in viteštva tudi v odvisnosti od matičnega gradu. V Planini se v začetku 14. stoletja omenjajo goriški gradiščani planinskega urada iz vrst goriškega viteštva, ki so opravljali samo vojaško službo, a so se imenovali po gradu (D. Kos, Med gradom in mestom, str. 7).

O stolpu v Planini poznani viri ne govorijo. Glede na datiranje na podlagi arhitekturnih značilnosti je nastal v obdobju, ko so Planino že prevzeli Habsburžani in so na gradu bili nastanjeni kastelani iz različnih plemiških rodbin, med njimi tudi Ravbarji, ki so imeli v lasti sosednji Mali grad. Podobnosti z njim je videti v poznogotskem pazduhastem portalu okroglega stolpa in kamnitih okenskih okvirjih. Stolp pri cerkvi sv. Marjete je očitno služil za nadzor in obrambo pomembnega križišča poti, mogoče tudi kot kasnejša mitnica. O tem pričajo originalne ključaste strelnice na južni, zahodni in severni fasadi. Verjetno je nastal kot opazovalni stolp in prva obramba za časa turških vpadov. Je edini ohranjeni samostojni srednjeveški stolp s funkcijo nadzora križišča prometnic na Slovenskem.

83 Mateja Ocepek

EŠD: 2658

Naselje: Podklanec

Občina: Črnomelj

Ime: Podklanec – cerkev sv. Jožefa

Področje: R

Obdobje: začetek 11. do 13. stoletje, 17. stoletje

Celostna obnova notranjosti cerkve svetega Jožefa v Podk lancu pri Vinici

Cerkev svetega Jožefa stoji na robu vasi Podklanec pri Vinici. Ima za obkolpski del značilno arhitekturo z zvonikom na preslico in odprto lopo pred glavnim vhodom.

Celostna obnova je trajala od leta 2011 do leta 2018. Cerkev je bila pred posegom v zelo slabem stanju: streha je zamakala, zidovi so bili vlažni, notranje severne stene so bile poraščene z mahom, v prezbitteriju so bile po celotnem oboku do 5 cm široke razpoke. Notranjost in oltar so bili preslikani z več plastmi poslikav, nazadnje s poslikavami slabše kakovosti z začetka 20. stoletja.

V več let trajajoči celostni obnovi smo sledili konceptu konservatorske prezentacije najstarejših delov te kulturne dediščine. Obnova na osnovi starih tehnologij in materialov je zajemala statično ureditev cerkve, zamenjavo strehe, ureditev drenaže za izsuševanje, polaganje novih tlakov ter obsežne konservatorsko-restavratorske posege na notranjih in zunanjih apnenih ometih, rekonstrukcijo in retušo stenske

poslikave v prezbitteriju ter rekonstrukcijo prvotnega izgleda oltarja.

Apneni ometi v ladji

Ob sanaciji apnenih ometov v notranjosti ladje je sondiranje na južni steni odkrilo romansko okno, zato lahko nastanek cerkve umestimo v čas od 11. do začetka 13. stoletja. Ob sanaciji notranjih ometov so bili odstranjeni vsi oslabei in nestabilni mlajši mivkasti apneni ometi ter poškodovani predeli starejših ometov.

Pri konservatorsko-restavratorskem posegu smo v največji možni meri ohranjali zdrave omete. Oslabljene predele smo sistematično večstopenjsko utrjevali z nanokalkom v isopropanolu. Podmehurjene predele smo statično sanirali z injektiranjem Ledana TB. Manjše poškodbe in razpoke smo dopolnili s finim apnenim ometom, manjkajoče predele pa rekonstruirali po klasičnem postopku, tako da smo nanесли grobi in fini omet, katerega površino smo »zalikali«. Uporabljali smo predpripravljene mešanice Röfix 380, 695 na osnovi hidravličnega apna. Za oplesk ometov smo uporabili ustrezno starano gašeno apno iz apnice.

Poslikava v prezbitteriju

Prezbitterij je imel eno plast apnenega ometa z več plastmi beležev. Na najstarejši plasti smo našli poslikavo iz 17. stoletja, izvedeno v secco tehniki. Po odstranitvi sekundarnih plasti se je pokazalo, da je površina poslikave, ki se razteza po stropu in stenah prezbitterija, zelo razpokana, ponekod zasigana ter poškodovana zaradi prezidave okenskih odprtin. Na nekaterih predelih je bil belež pod poslikavo krhek, večinoma stabilen. Ohranjene je bilo pribl. 70 % poslikave. Ikonografija poslikave: na stropu Bog Oče in Sv. duh, v linah na vzhodni steni angela, ornamentalna poslikava okoli prvotnih okenskih odprtin, po obokih in stenah stilizirani cvetovi in oranževci v vazah, na slavoločnem loku trije stilizirani krogi, med njimi motiv akantov.

Po odstranitvi beležev in finem mehanskem čiščenju poslikave je sledilo večstopenjsko utrjevanje z nanokalkom. Pred rekonstrukcijo manjkajočih delov poslikave smo rekonstruirali prvotne okenske odprtine, katerih špaleta so bile delno ohranjene. Po celotni površini prezbitterija je bilo izvedeno injektiranje podmehurjenih predelov ometa, položeni so bili manjkajoči deli apnenega ometa.

Rekonstrukcijo in retušo smo izvedli na osnovi izsledkov optične mikroskopije, infrardeče spektroskopije s Fourierevo transformacijo in ramanske mikrospektroskopije. Analize so pokazale, da so bili na sivih predelih rastlinskih motivov uporabljeni svinčevi pigmenti, ki so se z leti zaradi preperevanja (vpliva vlage) spremenili v platnerit oziroma so potemneli. Potemneli so tudi bakrovi pigmenti.

Poškodovane dele poslikave smo retuširali v lokalnem tonu s črtno retušo in rigatinom. Rekonstrukcija dekorativne poslikave okoli oken je bila izvedena z lazurami. Uporabili smo pigmente v prahu, kot vezivo pa amonijev kazeinat.

Oltar

Baročni oltar s tremi plastmi poslikav je delo neznanega avtorja iz 17. stoletja. Oltar smo rekonstruirali v njegovi

Podklanec, cerkev sv. Jožefa, pogled na prezbitterij pred posegom, 2011 (foto: M. Ocepek)

Podklanec, cerkev sv. Jožefa, pogled na prezbitterij po posegu, 2018 (foto: M. Ocepek)

Podklanec, cerkev sv. Jožefa po celostni obnovi, 2018 (foto: M. Ocepek)

originalni podobi, pri tem pa v največji možni meri ohranili vse barvne plasti, kjer je bilo to mogoče, kot banko podatkov historičnih materialov in postopkov.

Oltar smo pred postopkom zaplinili proti črvojednosti. Sledila sta utrjevanje preperelih lesenih delov s paraloidom B 72 ter utrjevanje barvnih plasti in pozlate z raztopino Primala 330 FM, kjer je ta odstopala od podlage. Mehansko smo odstranili sekundarne barvne plasti s predelov, kjer je bila pod preslikavo dobro ohranjena prvotna polihromacija. Pozlata se je v celoti ohranjala. Poškodovane in manjkajoče predele smo dopolnili z izvornimi materiali. V celoti so bile rekonstruirane površine z lazurnim premazom na srebru z oljno topnimi pigmenti v damar laku. Črna retuša in rekonstrukcija polihromacije sta bili izvedeni s pigmenti v prahu v akrilnem vezivu.

Konservatorsko-restavratorska dela je izvedel H'art, Zavod za umetnost iz Mrzlega Vrha nad Idrijo pod vodstvom mag. Mateje Ocepek, akad. kip., kons.-rest., in Urbana Eržena, univ. dipl. org., s sodelavcema Simonom Hudolinom, dipl. slik., in Matejo Rojc, dipl. slik. Odgovorna konservatorica je bila mag. Marinka Dražumerič iz ZVKDS, OE Novo mesto. Pomoč pri izvedbi retuše poslikave: mag. Tanja Mesojedec, akad. slik.-rest., kons.-rest., ZVKDS, OE Novo mesto.

84 Minca Marolt

EŠD: 3909

Naselje: **Podkraj**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Podkraj – cerkev sv. Marjete**

Področje: R

Obdobje: leto 1865

Restavratorska dela na kamnitem oltarju sv. Marjete v župnijski cerkvi sv. Marjete v Podkraju so se izvedla v treh fazah. Začela so se z demontažo slike in štirih kipov iz oltarja v avgustu 2017 in končala z montažo v začetku decembra 2017. Slika in kipi (sv. Peter, sv. Pavel ter dva angela, ki stojita ob tabernaklju) so bili prepeljani v atelje, kjer se je začel postopek restavriranja.

Prva faza je bila restavriranje oltarne slike. Na njej je predstavljena sv. Marjeta, stoječa na oblaku, obdana z angeli in v desnici drži križ. Pod oblakom je zmaj. Problematika slike je bila predvsem v nagubanosti v zgornjem delu, ker so

spoji podokvirja pri okroglini popustili zaradi črvojednosti in preperelosti žebeljev. Podokvir je bil odstranjen in robovi slike so bili poravnani. Mehansko se je odstranila površinska umazanija s hrbtišča slike. Naguban zgornji rob slike se je lokalno ravnal z vlaženjem, pivniki in obtežitvami. Guba se je povsem poravnala. Z lica slike se je odstranila le površinska umazanija s pH7 pufrno raztopino. Na spodnjem robu slike so bile tri luknje, v katere so se vstavili manjši kosi platna in se pritrdili z Beva filmom in japonskim papirjem kot oporo. Plombe z lica slike so se dopolnile s klejno-krednim kitom. Na robove slike so se pritrdili trakovi lanenega platna za ponovno napenjanje z Lascaux akrilnim lepilom. Poškodbe so se retuširale s tempero, sledilo je vmesno lakiranje z Laropal lakom in izvedla se je končna retuša z Gamblin barvami. Končno lakiranje je bilo izvedeno z mat Damar lakom. Zaradi oslabelosti podokvirja in neprimerne izdelave se je izdelal nov podokvir z zagozdami. Rob slike je zaščiten s klejnim trakom. Druga faza je bila restavriranje kipov sv. Petra in sv. Pavla ter obeh angelov. Najprej se je odstranjevala površinska umazanija. Za odstranjevanje sivine, ki jo je povzročil prah, zažrt v pore kamna, so se naredile sonde z različnimi čistilnimi sredstvi: pH7 pufrno raztopino, Akemi čistilom za kamen, milnico, Art Peel, Agar in nanogobicami. Od vseh so se najbolje odrezale nanogobice z vodo, ki so iz globin nase vleklo sivo zažrto umazanijo. Na robovih oblek in krilih angelov je bila v petih plasteh bronse narejena zlata obroba. Zadnja plast je bil zlati lak v spreju, ki je bil topen v Acetonu. Odstranjevanje ostalih plasti do originalne pozlate se je izvedlo mehansko s skalpelom, ker nobeno topilo ali gel ni zmehčal vseh ostalih plasti bronse. Po odstranjevanju umazanije in bronse do originala se je izvedlo kitanje okrušenih robov na gubah oblek s Kremenitom. Pavlov meč je bil narejen iz lesa, roč je bil odlomljen in celoten meč je bil prebarvan s srebrno in zlato bronzo direktno na les. Po odstranjeni bronzi se je roč zlepil in utrdil z Aralditom HV/SV 427 in v celoti prevlekel s klejno-krednim kitom. Kit na kipih se je obarval z akvarelnimi barvami, obrobe pa so zaradi slabe ohranjenosti originala in močne poškodovanosti na novo pozlačene na akrilni mikstion z zlatimi lističi. Na krilih angelov je izvedena retuša z Zlato perlo na poškodbah. Končni zaščitni sloj na kipih je narejen z voskom, ki se je spoliral, da kamen deluje kot poliran marmor. Tretja faza je bilo restavriranje oltarnega nastavka avtorja M. Ozbiča, ki je narejen iz odlitih mavčnih plošč kot imitacija marmorja in je bil pritrjen na omet. Da gre za neke vrste odlite elemente, je vidno po spojih, s katerimi so ti kosi sestavljeni skupaj. V sredini je izdolbena niša, v katero je vstavljena slika. Oltar je bil v preteklosti lakiran verjetno s smolnim lakom, ker je na nekaterih delih oltarja videti močnejšo porumenelost in zatekanje laka. Ornamenti v atiki in na pilastrih predstavljajo vinsko trto, ki so jo v preteklosti že prezlatili. Ozadje za ornamenti je pobarvano z rdečo barvo. Na kapitelih in ornamentih v atiki je opaziti, da je bil oltar v preteklosti že restavriran, ker so nekateri deli neprimerno pokitani. Oltar se je najprej očistil površinske umazanije s pufrno raztopino pH7. Ker lak ni bil topen s toplimi, se je odstranil

mehansko s finim brusnim papirjem. Nekaj manjkajočih elementov oltarja se je odlilo v kremenitu in pritrdilo na oltar z dvokomponentnim lepilom za kamen. Prav tako so se vse poškodbe robov in ornamentov pokitale s Kremenitom. Okvir okoli slike je bil pozlačen s šlagmetalom, ki je počrnel. Zato se je odstranil in na novo pozlatil z zlatimi lističi na akrilni mikstion (Kollner Instacol sistem). Spodnja notranja letev okvirja je lesena, da se jo lahko odstrani zaradi lažje demontaže slike. Zaradi črvojednosti se je utrjevala z akrilno smolo, kitala z Aralditom in premazala s klejno-kredno podlogo. Čez podlogo sta se nanesele akrilni mikstion in pozlata. Zakitane poškodbe na oltarju so se retuširale z akvarelnimi barvami. Celoten oltar se je premazal s premazom za poglobitev sijaja (Akemi). Po zaključenem restavriranju oltarja so se slika in kipi pripeljali nazaj v cerkev in montirali na oltar. Vodja posega: Minca Marolt, kons.-rest.; sodelavca: mag. Nina Dorič Majdič kons.-rest., Klemen Valjavec. Odgovorni konservator-restavrator: Marta Bensa, ZVKDS, OE Nova Gorica. Odgovorni konservator: Minka Osojnik, ZVKDS, OE Nova Gorica.

Podkraj, cerkev sv. Marjete, glavni oltar sv. Marjete pred restavratorskim posegom (foto: M. Marolt)

Podkraj, cerkev sv. Marjete, glavni oltar sv. Marjete po restavratorskem posegu (foto: M. Marolt)

85 Andreja Bahar Muršič

EŠD: 29566

Naselje: **Podmolnik**

Občina: Ljubljana

Ime: **Podmolnik – Lukšetova domačija**

Naslov: Završje 21

Področje: E

Obdobje: 1814

Ob sofinanciranju spodbujanja in ohranjanja kmetijske dejavnosti na primestnem območju Mestne občine Ljubljana smo v minulih letih na Lukšetovi domačiji v Završju izvajali sanacijo stanovanjske hiše s hlevom in obnovo kašče. Domačija stoji na območju strnjene pozidave na brežini. S stališča varstva kulturne dediščine so zanimivi stara hiša, zasnovana kot stegnjeni dom, ki pod skupno streho združuje stanovanjski del, hlev, v katerem so danes ovce, gnojišče ter kašča, ki stoji na travniku pod hišo. V obnovo hiše je bil ZVKDS, OE Ljubljana, vključen po pričetku obnovitvenih del. Uredili so odvodnjavanje in sanirali temelje jugozahodne stene hleva, ki so se vgrezali. V skladu s smernicami ZVKDS so zamenjali strešno kritino in obnovili fasado objekta. Ker ta del obnove ni bil sofinanciran, je bilo težko vztrajati pri strokovnih zahtevah.

V drugi fazi obnove je bilo več pozornosti namenjene sanaciji Lukšetove kašče, ki je najstarejši ohranjeni objekt na domačiji. Pred kaščo je stala slogovno neustrezna zidana drvarnica, ki je zastirala pogled na kaščo, zato smo jo odstranili. Kot je razvidno na kamnitem portalu, je bila kašča postavljena leta 1814; poleg letnice sta v sklepanec polkrožno zaključenega portala vklesani tudi iniciali LI. Kašča je pravokotnega tlorisa, zidani zidovi so široki, grajeni iz lokalnega kamena in postavljeni na blago brežino; z današnjega vidika stojijo brez ustreznega temeljenja. Vhod v kaščo je iz severnovzhodne smeri. Na vhodu so ohranjena železna kovana vrata. Strop kašče je izdelan kot krožni banjasti obod s svodnicami proti okenskim odprtinam, ki so simetrično razporejene na preostalih treh stenah. Kašča je bila ometana z apnenim ometom. Ta je na izpostavljenih delih – predvsem levem in desnem vogalu od vhoda – odstopal, zato je bil kamen na teh mestih preperel in je bilo treba vogala ob sanaciji ponovno pozidati.

Pred pričetkom našega sodelovanja pri obnovi so streho kašče že popravili in zamenjali kritino, zato se s tem ob obnovi nismo ukvarjali. Ker se teren spušča in je voda s strehe odtekala v objekt, je bilo treba najprej namestiti žleb in urediti drenažo temeljev, predvsem severozahodne stene. Sledili so čiščenje fasade, odstranitev ponekod preperele kamnine ter zapolnitev razpok in sanacija apnene fasade na način, da se ohrani čim več historičnega gradiva. Na podoben način smo sanirali tudi notranjost kašče. Statična ocena, ki jo je pripravil univ. dipl. inž. gradb. Milan Ježovnik,

je pokazala, da objekt, z izjemo sanacije zunanjih sten in temeljev, ne potrebuje dodatnih ojačitev, zato so sanacijo sten izvedli podobno kot zunaj, skratka tako, da so v največji meri ohranili prvotni, historični material. Očistili so kamnite elemente ter s premazom proti rji Chelade premazali kovane elemente – gavtre na oknih ter dve jekleni vezi, katerih sidra so vidna na fasadi, ki povezujeta obok. Vezi sta bili najverjetnje nameščeni naknadno, morda po ljubljanskem potresu leta 1895. Železna vrata na vhodu v kaščo, ki imajo na notranji strani masivne deske, so bila v izjemno slabem stanju, zato jih je izvajalec, GNOM, d. o. o., odpeljal in obnovil v restavratorski delavnici ter po obnovi ponovno namestil na vhodu. V kašči so bile pred obnovo kaščne skrinje, vendar jih je lastnik brez naše vednosti odstranil in razžagal.

Podmolnik, Lukšetova kašča pred obnovo (foto: A. Bahar Muršič)

Podmolnik, obnovljena Lukšetova kašča (foto: A. Bahar Muršič)

EŠD: 3917

Naselje: Podnanos

Občina: Vipava

Ime: Podnanos – cerkev sv. Vida

Področje: UA, R

Obdobje: tretja četrtina 13. stoletja, 1274, tretja četrtina 15. stoletja, 17. stoletje, 1615, 1671, 1685, druga polovica 18. stoletja

Cerkev svetega Vida je bila v sedanjem stanju zgrajena oz. posvečena leta 1699. Skrilasta streha je bila od takrat deležna le najnujnejših popravil in po dobrih tristo letih so bili znaki dotrajanosti več kot očitni: luknje v strehi in posledično zamakanje, zdrs kamnite kritine na več mestih, razne deformacije ostrešja. V letu 2015 so se začele prve aktivnosti za popravilo strehe, pri čemer je bilo sprva odprtih več možnosti, tudi zamenjava skrilaste strehe z opečnato. Po dokončni odločitvi, da se ohrani ostrešje in obnovi kamnita kritina, so stekli postopki pridobivanja ponudb usposobljenih izvajalcev in kulturnovarstvenega soglasja. Župnija se je uspešno prijavila na redni spomeniškovarstveni projektni razpis Ministrstva za kulturo.

V fazi proučevanja strehe in priprave projekta se je večkrat pojavilo vprašanje o primerni sanaciji oz. zamenjavi ostrešja. Streho sta si v letih 2015 in 2017 ogledala statika ZVKDS, OE Maribor, Miran Ježovnik in Gorazd Gerlič. Ugotovljeno je bilo, da je strešna konstrukcija, izdelana kot povezje s trapeznim stolom, relativno dobro ohranjena, vendar v osnovi narobe zasnovana (manjkajoči opirači). Zaradi obremenitev in velikih gabaritov se je vzhodni del stebrov premaknil iz osi, na določenih mestih so bili stiki med povezniki in zidnimi legami prepereli. Kljub poškodbam je bilo določeno, da se ostrešje lahko sanira in ohrani, ves dotrajani les se odstrani in zamenja z novim, na delu, kjer je prišlo do zamika stebrov in konstrukcije, pa se celotna konstrukcija »nadviša« v prvotno lego (Gorazd Gerlič, Poročilo o ogledu objekta, Maribor, 30. 5. 2017).

V projekt je bil vključen tudi dr. Jernej Jež z Geološkega zavoda Slovenije, ki je opravil ustrezne analize z namenom določitve vrste uporabljenega kamna ter njegovega izvornega območja. Analiza kamnitih plošč, s katerimi je bila pokrita streha cerkve sv. Vida, je pokazala, da čeprav bližnjo okolico Podnanosa gradijo flišne kamnine, za pokrivanje cerkve niso bile uporabljene plošče peščenjaka, temveč je bila streha v celoti krita z apnencem. Poleg tega je terenski ogled strukture apnenca pokazal, da plošče ne izvirajo iz tipičnih zaporedij ploščastega apnenca, kot jih poznamo na Krasu, ampak so uporabili t. i. "razpokani" apnenec, ki so ga večinoma pridobivali na širšem južnem robu Nanosa, lahko pa so del plošč pripeljali tudi z območja Krasa (Jernej Jež, Poročilo, Ljubljana 16. 3. 2015).

Projekt obnove je predvidel zamenjavo dotrajane kritine, pri čemer se je streha ladje prekrila z novimi rezanimi skrilami, pridobljenimi v kamnolomu v Povirju, preostale strešine pa so se prekrile z bolj ohranjenimi starimi skrilami. Že po prvih večjih posegih v ostrešje in kritino se je izkazalo, da je celotno ostrešje v bistveno slabšem stanju, kot smo upali. Neprijetno presenečenje je bilo predvsem slabo statično stanje ostrešja nad gotsko kapelo, kjer je bilo nekaj tramov zlomljenih, teža ostrešja se je na določenih mestih prenašala neposredno na kamnit obok, kar smo lahko ugotovili šele med deli, saj je bilo to ostrešje prej nedostopno.

Zaradi novih ugotovitev je prišlo do spremembe projekta in se je ostrešje v celoti izvedlo na novo. Predhodno so bili izvedeni natančni arhitekturni posnetki obstoječega stanja, izdani sta bili dve dodatni kulturnovarstveni soglasji, lastnik je za vsa dela pridobil gradbeno dovoljenje. Staro macesnovo ostrešje se je nadomestilo z novim ostrešjem prav tako iz macesnovega lesa. Nova statična zasnova je izvedena na način, da ostrešje ne obremenjuje stropnikov, in je tako samostojna konstrukcija.

Gradbena dela so se pričela aprila 2018, in sicer na strehi ladje. Pri razkrivanju je izvajalec poskušal v čim večji meri ohraniti stari skril, s katerimi so se nato prekrili prezbiterij, zakristija in kapela. Razkrivanju so sledili izvedba novega ostrešja, sekundarne kritine in nato pokrivanje z novimi skrlami. Ko je bila zaključena sekundarna kritina na ladji, se je začelo razkrivanje prezbiterija in kapele. V sklopu obnove strehe sta bila restavrirana kamnit in kovinski križ na slemenu strehe, ki sta ponovno postavljena na prvotni mesti.

Poleg tega so bili v dogovoru z ZVKDS na lastne dodatne stroške investitorja izvedeni še določeni posegi, ki so se v času gradnje izkazali za smiselne:

- prezračevalne odprtine za prezračevanje podstrešja, da se prepreči zastajanje vlage,
- izvedba odprtine v steni na prehodu med strehami zakristije in kapele zaradi lažjega dostopa za potrebe rednih pregledov ostrešja in strehe,
- dostopne stopnice in podest za prehod s podstrešja prezbiterija na podstrešje ladje cerkve zaradi omogočanja lažjega dostopa za potrebe kontrole in vzdrževanja,
- dodaten iztok s strehe in izdelava kanalizacijskega zbirnega jaška zaradi izboljšanja odvodnjavanja,
- nova strešna ozemljitev, ki je izvedena skladno s trenutnimi standardi,
- obnova fasade na nivojskem prehodu sten med nižjo in višjo streho.

Projekt, v katerem je bilo prekritih 571 m² strehe, odstranjenega več kot 550 ton materiala, vgrajenih 40 m³ novih skril in skoraj vse uporabne stare skrle, je bil izredno zahteven tako zaradi samega obsega kot tudi zaradi vseh novih ugotovitev, ki so se pokazale med deli in so privedle do zgoraj opisanih sprememb. Poleg kopice tehničnih in organizacijskih uskladitev je bilo treba izvedbo in časovnico del uskladiti tudi z naravo, saj smo le nekaj mesecev pred pričetkom del ugotovili, da je kamnita streha sv. Vida tudi

dom ene najstarejših populacij hudournikov v Sloveniji. Na strešinah, pokritih s starimi skrilami, so bile, skladno z zahtevami DOPPS, izdelane gnezdilne luknje, da se omogoči vrnitev ptičjih družin, ki so bile prej prisotne na strehi.

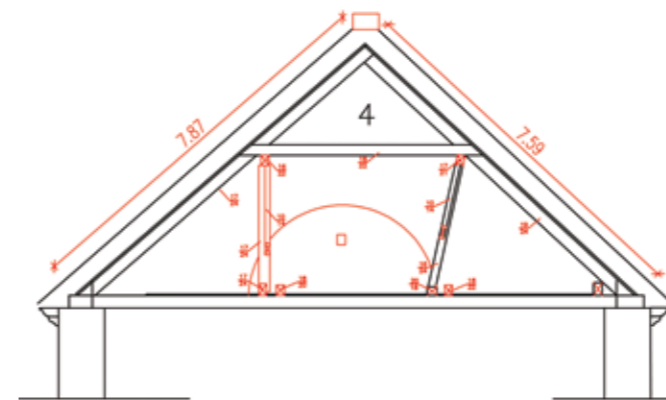
Uspešno izveden projekt je sad dobrega sodelovanja med vsemi udeleženci, pri čemer pa je vendarle treba izpostaviti Kamnoseštvo Tavčar iz Povirja, zanesljivega in izkušenega izvajalca Prenovo Ozbič, d. o. o., iz Stomaža in vodjo del, domačina Aleša Bratoža, predvsem pa celotno lokalno skupnost, ki je prepoznala vrednost svoje kulturne dediščine in jo s pomočjo sredstev Ministrstva za kulturo in Občine Vipava ter z velikim deležem lastne finančne soudeležbe tudi ohranila.

Podnanos, cerkev sv. Vida, poškodovano ostrešje gotskega prezbiterija – današnje kapele (foto: M. Osojnik)

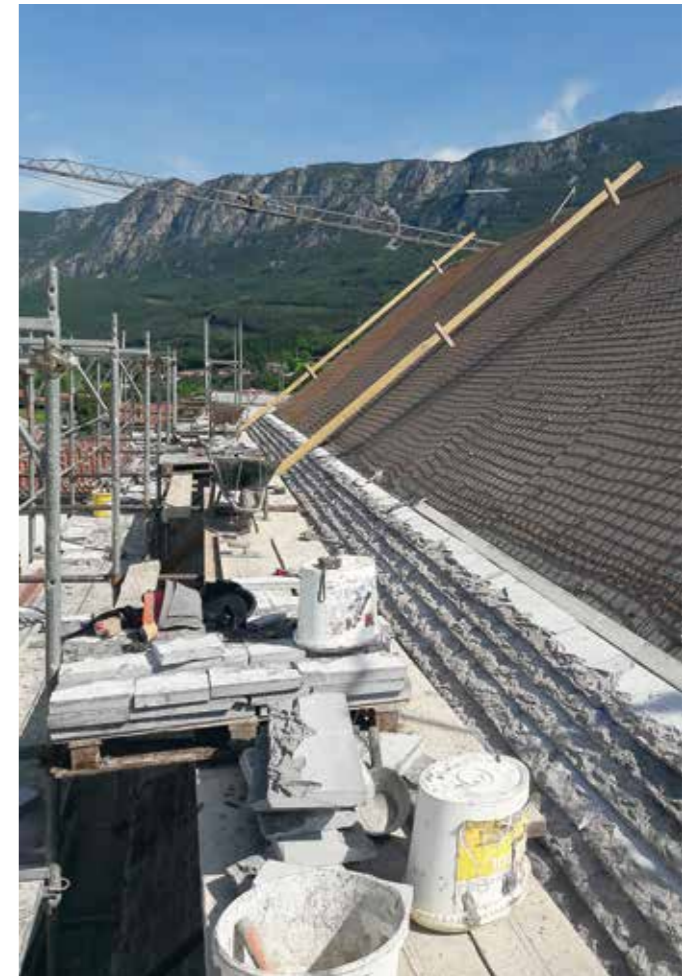

Podnanos, cerkev sv. Vida, streha ladje pred obnovo (foto: A. Bratož)

PREČNI PREREZ 4

Podnanos, cerkev sv. Vida, prečni prerez ostrešja nad glavno ladjo (izdelal Brane Zbačnik, u. d. i. a., december 2016)

Podnanos, cerkev sv. Vida, pokrivanje strehe ladje z novimi rezanimi skrlami iz kamnoloma v Povirju (M. Osojnik)

Podnanos, cerkev sv. Vida, pogled na obnovljeno streho (foto: A. Bratož)

87 Barbara Klanšek

EŠD: 4584

Naselje: **Podolševa**

Občina: Solčava

Ime: **Podolševa – gospodarsko poslopje domačije Podolševa 20**

Naslov: Podolševa 20

Področje: E, T

Obdobje: sredina 19. stoletja

Macesnikovo gospodarsko poslopje, kulturni spomenik državnega pomena, stoji v naselju Podolševa v Občini Solčava. Visokogorska domačija, na kateri dominira gospodarsko poslopje iz sredine 19. stoletja, leži na strmem pobočju ob panoramski cesti južno od gore Olševe. Delno zidan, delno lesen objekt sestavljata dve vzporedno postavljeni gospodarski poslopji, med seboj povezani z mostovžema. V letu 2018 se je na gospodarskem poslopiju nadaljevala zamenjava dotrajane strešne kritine, ki se je pričela v letu 2016. Avgusta 2018 se je z novimi žaganimi macesnovimi

deskami prekril severozahodni del zahodne strešine zgornjega gospodarskega poslopja, druga polovica strešine (južni del) pa se ni prekrila v celoti, temveč so se zamenjale le posamezne dotrajane deske. Obenem se je z lesenimi deskami obila tudi južna fasada vhoda v nadstropje.

Podolševa 20, dotrajana strešna kritina na zahodni strešini zgornjega gospodarskega poslopja, oktober 2017 (foto: B. Klanšek)

Podolševa 20, v celoti je bila strešna kritina zamenjana le na severozahodnem delu strešine, avgust 2018 (foto: B. Klanšek)

88 Nataša Lapanja Jazbec, Minka Osojnik

EŠD: 3697

Naselje: Podstenje

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: Podstenje – cerkev sv. Antona Padovanskega

Področje: R, UA

Obdobje: 17., 19. stoletje

V podružnični cerkvi sv. Antona Padovanskega sta se v letih 2017 in 2018 obnovila oba stranska oltarja. Levi pripada sv. Jožefu, desni pa sv. Mariji. Izdelal ju je mojster Jakob Rasket leta 1864, kar dokazuje podpis na hrbtni strani. Oblikovana sta minimalistično iz večjih arhitekturnih kosov, v maniri 19. stoletja, delujeta skoraj scensko. V niši levega oltarja je slika sv. Jožefa tesarja, delavca, naslikana leta 1955 (sestra Andreja iz Ilirske Bistrice) na lesonit, na sliki v atiki pa je upodobljen sv. Frančišek, ob stebrih sta kipa sv. Janeza Nepomuka in

neznanega svetnika. V niši desnega oltarja je kip Marije, na sliki v atiki je naslikan sv. Anton Puščavnik, ob stebrih sta kipa sv. Ane in Joahima.

Po sondiranju se je ugotovilo, da sta bila oltarja z vsemi pripadajočimi kipi dvakrat preslikana in da je originalna barvna plast v presenetljivo dobrem stanju. Pred demontažo je bil narejen faceing (7-odstotni ribji klej) na slikah in na občutljivejših mestih (robvih, kapitelih, pretiranem luščenju). Na obeh oltarjih so bili izvedeni enaki restavratorski posegi. Po demontaži se je les zastrupil (*Antitarlo - Timpest*) in zaščitil z *Borosolom*. Dodani in izrezbarjeni so bili manjkajoči elementi iz lesa (jezički, polžki na kapitelih, prsti na rokah, razni odbiti kosi lesa ...). Za kitanje večjih manjkajočih delov ali lukenj se je uporabljal *Araldit HV 427*. Mizarska obnovitvena dela so zahtevala še utrditve, lepljenje, mozničenje, ojačitve, fiksiranje, saj sta bila oltarja v klavnem stanju. Mojster je za lepljenje na debelo uporabil gost klej, ki je bil popolnoma propadel, preperel. Zaradi vlage in nestrokovnih posegov vaščana v preteklosti, podpis je na hrbtni strani poleg mojstrovega, so bili leseni arhitekturni elementi razmazani,

razpokani, zviti ipd. Leseni elementi so se utrjevali s *Paraloidom B-72*, saj so bili nekateri kosi popolnoma pojedeni od črvov, skoraj tik pred razsutjem. Pri demontaži sta se za oltarjem našla dva različna kosa cvetlične dekoracije v lesu z vrha oltarja. Po utrjevanju, domodeliranju in izdelavi kalupa sta se izdelala in nadomestila v umetni masi (*Aquares + žagovina*). Preslikave so bile trdovratne in so se odstranjevale z *Lavacolom*, plast za plastjo. Po odkritju originala se je izkazalo, da po kvaliteti in estetiki močno presega preslikave in je na mestih, kjer ni odpadel, zelo dobro ohranjen. Najprej je bilo treba fiksirati barvno plast in jo očistiti z blagim A4 ali samo z acetonom. Manjkajoča klejno-kredna podloga se je zapolnila z akrilnokredno (*Gesso - Lascaux + bolonjska kreda + Primal + voda*) do nivoja originala. Po klasičnem stopnjevanju, najprej direktno na les 7-odstotna raztopina *Primala SF 016*, nato redkeše plasti do gostejših nanosov, kolikor je bilo potrebno. Večje luknje od črvov, udrtine, poškodbe so se predhodno pokitale z akrilnim kitom za les. Podosnova je v originalu nanosena zelo na debelo in dokaj malomarno. Rečemo lahko, da je tehnika mojstra Raspeta

nekoliko dekadentna, malomarna v primerjavi z baročnimi tehnikami in oltarji.

Najzahtevnejši kosi so bili kapiteli, ki so bili še posebno dobro prepleskani in zaliti z barvo, manjkalo je veliko lesenih elementov. Po odstranitvi preslikav se je izkazalo, da so kapiteli pozlačeni. Pri sami estetski prezentaciji se je sledilo celovitosti oltarjev. Na razpolago je bilo dovolj informacij in ohranjenega originala. Uporabljene so bile akrilne barve visoke kvalitete (*Lukas cryl*) ter tehnike, kot so toniranje, abstrahiranje, imitacija marmorjev in tehnika črtkanja. Na večje poškodbe pozlate so bili nanoseni zlati lističi, manjše poškodbe pa so bile retuširane s *Sirius pigment - pearl - zlati, zlati antik*. Za izenačenje se je nova pozlata patinirala. Na koncu sta se oltarja lakirala z visoko stabilnim lakom *Regal varnis mat, gloss*. Po navedenih postopkih sta oltarja zaživela v novi stari podobi, ki je igriva imitacija raznih marmorjev in kamnov, popolnoma spremenjena je tudi barvna paleta. Izgubljeno cvetlično okrasje pa je dodalo piko na i. Restavriranje je potekalo pod strokovnim nadzorom konservatorke Minke Osojnik in restavratorke Marte Bensa iz

Podstenje, cerkev sv. Antona Padovanskega, levi stranski oltar pred obnovo (foto: N. Lapanja Jazbec)

Podstenje, cerkev sv. Antona Padovanskega, levi stranski oltar po obnovi (foto: N. Lapanja Jazbec)

Podstenje, cerkev sv. Antona Padovanskega, desni stranski oltar pred obnovo (foto: N. Lapanja Jazbec)

Podstenje, cerkev sv. Antona Padovanskega, desni stranski oltar po obnovi (foto: N. Lapanja Jazbec)

ZVKDS, OE Nova Gorica. Dela sem prevzela in vodila Nataša Lapanja Jazbec s sodelavkama Polono Semenič in Julijano Božič.

V letu 2018 je bila delno obnovljena tudi zunanjščina cerkve, in sicer kamnit nadstrešek nad zazidanim portalom v južni stranici ladje, del ometa nad nadstreškom, na glavni fasadi pa kamnit okvir vhodnega portala in del same fasade. Nadstrešek iz pribl. 2 m dolge in 70 cm široke plošče peščenjaka, ki leži na štirih profiliranih kamnitih konzolah, je bil delno okrušen, spodnja površina se je luščila, v celoti pa je bil prekrit z lišaji in algami ter drugimi sekundarnimi oblogami. Kamnit okvir vhodnega portala je bil deloma porasel z lišaji in algami, modro pobarvan grobi omet na glavni fasadi pa je bil barvno neustrezen in moteč. V okviru konservatorsko-restavratorskega posega so bili kamniti deli portala in nadstrešek očiščeni in utrjeni, manjkajoči deli domodelirani, nanosena je bila hidrofobna zaščita. Na ploščo nadstreška je bila nameščena zaščitna kovinska plošča iz cinkotita, odpadel omet nad ploščo je bil saniran in barvno toniran. Del glavne fasade, ki je bil prebarvan v svetlo modro barvo, je bil očiščen in prebarvan v ustrezen ton, ki se sklada s preostalimi fasadami. Dela je opravil Anton Naglost iz Restavratorskega centra RS.

89 Lucija Grahek, Otmar Kovač

EŠD: 552, 11118

Naselje: Podzemelj

Občina: Metlika

Ime: Podzemelj – arheološko najdišče Podzemelj, Podzemelj – arheološko najdišče Kučar

Naslov: Podzemelj, parc. št. 528/5, 528/6, obe k. o. Podzemelj

Področje: A

Obdobje: železna doba

Na zahodni strani hriba Kučar pri Podzemlju je bila na območju urejanja OPPN Podzemelj – sever junija 2016 opravljena predhodna arheološka raziskava pod vodstvom Otmarja Kovača, Arheoterra, d. o. o. Z izkopom 106 testnih jam ali zbiralnih enot (ZE), velikih 0,4 x 0,4 x 0,4 m, je bilo pregledano območje parc. št. 527/1, 527/2 in 528/1, vse k. o. Podzemelj. Ker je bila v ZE I/4, izkopani na območju parc. št. 528/1, najdena keramična skleda, ki je nakazala na možnost železnodobnih ostalin, je bila v marcu 2017 opravljena še ena, podrobnejša predhodna arheološka raziskava. Takrat je bilo območje urejanja OPPN raziskano z ročnim izkopom 36 večjih testnih jarkov (TJ). Arheološke ostaline so bile odkrite v testnih jarkih 13 in 14, ki sta bila oba izkopana na parc. št. 528/1. Dokumentirani vkop in najdbe so omogočili nedvomno povezavo z lokacijo železnodobnega groba na Pezdirčevi njivi, o katerem je poročal Dular (1985, Arheološka

topografija Slovenije. Topografsko področje XI (Bela krajina), 82 str., slika 56).

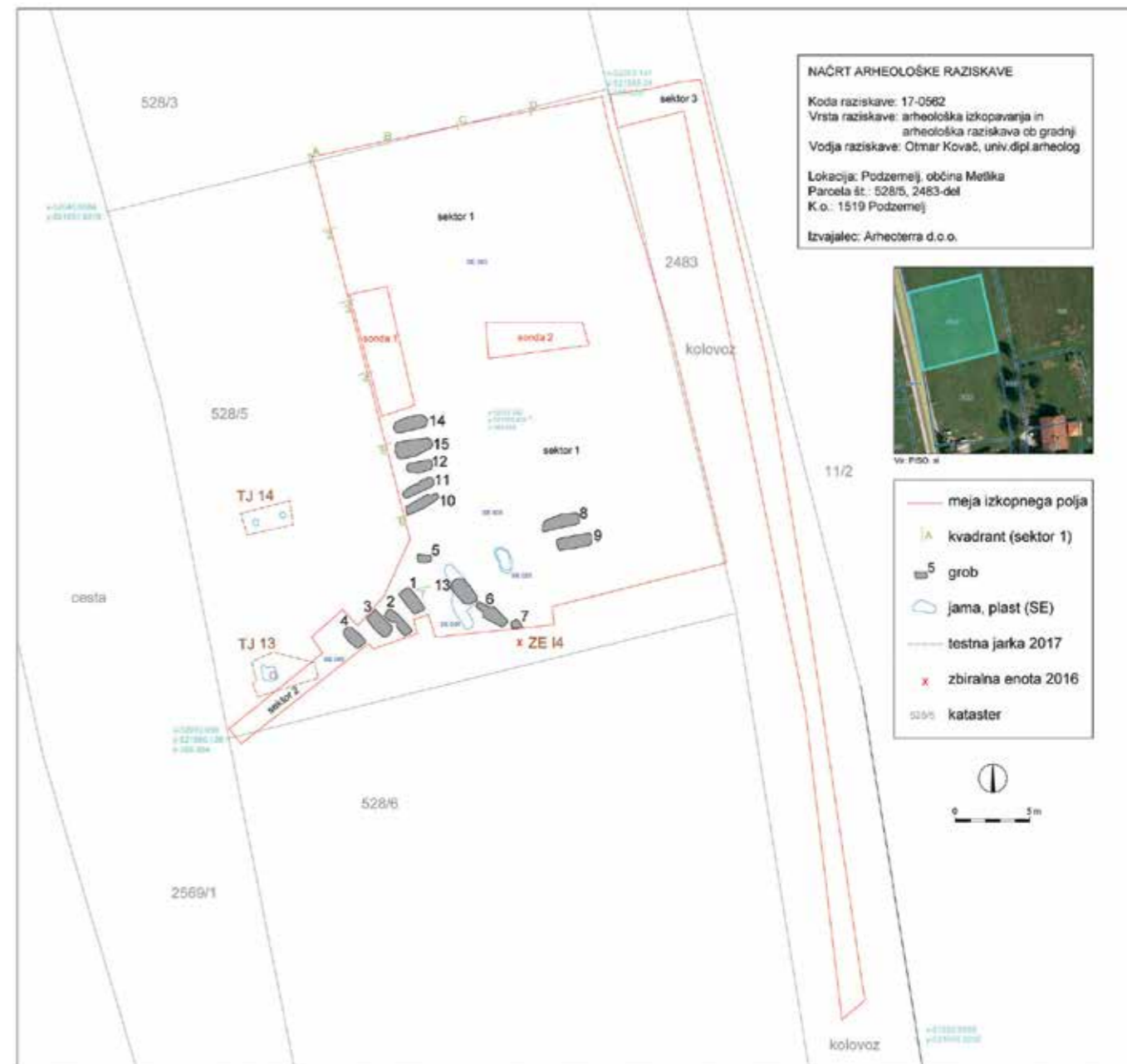
Po spremembi OPPN je bilo zaradi načrtovane gradnje stanovanjskega objekta arheološko raziskano 705 m² na parc. št. 528/5, ki je osrednji del nekdanje parc. št. 528/1. Arheološka izkopavanja je izvedla ekipa Arheoterra, d. o. o., pod vodstvom Otmarja Kovača in v sodelovanju z Lucijo Grahek, Inštitut za arheologijo, ZRC SAZU. Strokovni nadzor vseh arheoloških raziskav je opravila konservatorica Tina Britovšek, ZVKDS, OE Novo mesto.

Arheološka izkopavanja na Pezdirčevi njivi so potekala le na območju, predvidenem za gradnjo, tako sta bili raziskani le vzhodna polovica parc. št. 528/5 (sektor 1) ter linija predvidenega kanalizacijskega priključka (sektor 2). Izkopavanja v sektorju 1 so potekala v mreži 4 x 4 m velikih kvadrantov A1 do D7. Na celotnem območju je bila strojno odstranjena plast nekdanje ornice z rušo (30–35 cm), ki je bila najdebelejša na severni strani izkopnega polja (do 45 cm). Kot se je izkazalo pri ročnem čiščenju površine po strojnem izkopu, je bila tik pod plastjo ornice že ilovnata geološka osnova. Na severnem delu izkopnega polja, predvsem v kvadrantih A1 do C3, se v spodnjem delu plasti ornice pojavlja razmeroma močna koncentracija žlindre skupaj z redkimi najdbami novodobne opeke in keramike ter posameznimi odlomki prazgodovinske keramike.

Na jugovzhodnem območju sektorja 1 (kvadranti A4–A7, B6–C6) in dela sektorja 2 pa smo po odstranitvi ornice in čiščenju določili 16 dokaj slabo vidnih vkopov, pri čemer smo jih 15 interpretirali kot vkope grobnih jam. Grobovi so orientirani v smeri severozahod–jugovzhod ali z manjšim odklonom od smeri vzhod–zahod in tvorijo dve skupini, pri čemer kot druga skupina izstopajo grobne jame 10–12, 14 in 15 iz kv. A4 in A5, vkopane v smeri vzhod–zahod. Sodeč po najdenih pridatkih, jih povezujemo z najdbami iz TJ 14, izkopane marca 2017. V zahodnem delu sektorja 2 smo naleteli tudi na sledi predhodno izkopane TJ 13, v katerem je bil dokumentiran močno poškodovan vkop s keramično skledo na nogi, v zasutju pa je bilo najdenih nekaj drobcov kalciniranih kosti. V grobnih jamah, izkopanih v aprilu 2018, kostnih ostankov nismo našli, vendar pa posamezni drobci kosti iz spranih zasutij grobnih jam potrjujejo terenska opažanja na podlagi velikosti in oblike vkopov ter lege pridatkov, da gre tako za skeletne kot tudi za žgane pokope. Grobovi, ki so ležali že na globini 30–35 cm, so bili vsi poškodovani, grobne jame pa ohranjene do največ 23 cm globine.

Poškodbe grobov so najbolj vidne na pridanem grobnem posodju, z odoranim vrhnjim delom. Poleg keramičnih posod so bili v grobnih jamah najdeni tudi drugi pridatki (bron, jantar, steklo), zlasti železni predmeti pa so bili v izrazito slabem stanju.

Odkrite grobove, zlasti tiste s keramičnimi posodami oziroma grobove prve skupine, preliminarno datiramo na sam konec halštatskega obdobja. Takšno datacijo narekuje tudi bogat bojvniški grob 4, v katerega so bili poleg dveh posod pridani še komplet orožja, sestavljen iz sulice in sekire

Podzemelj, Pezdirčeva njiva: načrt raziskanega dela grobišča (izdelava: O. Kovač)

z enostranskimi plavutmi; velika železna certoška fibula ter pasna garnitura s predrto pasno spono. Vsaj nekaj najdb in odkritih grobov pa je zagotovo mlajših. To velja tudi za izjemen grob 11 iz druge skupine, iz katerega je bila izkopana bronasta pasna garnitura s pinceto, železnim nožem in zlatnikom, ki ga je dr. Peter Kos, Numizmatični kabinet NMS, preliminarno datiral v sredino 3. stoletja pr. n. št. Ali sodijo vsi grobovi iz druge skupine že v čas mlajše železne dobe in jih gre povezovati z viniškim kulturnim krogom, bo predmet nadaljnjih analiz in raziskav.

Grobišče na Pezdirčevi njivi ni bilo v celoti raziskano, kar

dokazuje grob 7. Ta ni bil izkopan v celotnem obsegu, saj se grobna jama nadaljuje proti jugovzhodu na parc. št. 528/6; grobovi pa najverjetneje ležijo tudi še na neizkopanem zahodnem delu parc. št. 528/5.

V okviru arheoloških izkopavanj grobišča na Pezdirčevi njivi je bil za potrebe novogradnje arheološko pregledan tudi del parc. št. 2483 (sektor 3), kjer pa nismo odkrili arheoloških ostalin. Tu je bil namreč nekdanj urejen kolovoz, ki je bil z modernimi posegi in nasipavanjem različnega odpadnega materiala močno spremenjen.

Podzemelj, grob II, ostanki pasne garniture (PN 40) in situ; v izseku zlatnik po konserviranju (foto: O. Kovač; novec: N. Nemeček)

90 Marta Bensa, Minka Osojnik

EŠD: 3940

Naselje: Povir

Občina: Sežana

Ime: Povir – cerkev sv. Petra

Področje: UA

Obdobje: 17. stoletje, 1623–1663, zadnja četrtina 18. stoletja, prva četrtina 19. stoletja, 1903

Cerkev sv. Petra stoji v zaselku Britof zahodno pred vasjo Povir. Enoladijska cerkev s triosminsko zaključenim prezbiterijem in štirietažnim vhodnim zvonikom oglejskega tipa je bila zgrajena v 17. stoletju, vendar je na tem mestu stala že starejša cerkev. Kapela in zakristija sta bili prizidani leta 1775. Strehe so skrilnate, razen zakristije, ki je bila v drugi polovici 20. stoletja nekoliko zvišana in ima danes streho krito s korci. Notranja oprema cerkve je baročna. Obok ladje je poslikal I. Strnad.

Ker je bil oplesk v notranjščini na več mestih dotrajan in poškodovan, tako zaradi večkratnega posodabljanja električne napeljave kot tudi zaradi prisotnosti vlage, se je župnija v poletju 2018 odločila za obnovo. Iz župnijske kronike je razvidno, da je bila cerkev nazadnje prebeljena leta 1959,

načrt za pleskanje je pripravil akademski slikar Tone Kralj. Oplesk je sicer sledil barvni skali, ki je tipična za Kralja, z dokaj močnimi oker, roza in rumenimi toni, vendar brez zanj značilnih dekorativnih elementov, kot so črte in križi.

Po postavitvi odrov se je izvedlo sondiranje sten za določitev barvne študije. Dotrajan oplesk je bilo treba odstraniti in podlago temeljito očistiti prašnih delcev. Na mestih, kjer so bili ometi slabi (votli), jih je bilo treba pregledati zaradi ugotavljanja morebitnih starejših ometov in poslikav. Prav tako so bili pregledani vsi deli, kjer so se posodobile podometno izvedene elektroinstalacije. Oplesk se je izvedel v apnenih barvah v skladu z barvno študijo, ki jo je pripravila odgovorna konservatorka–restavratorka pristojnega zavoda. Poškodovani deli štukatur in vencev so se obnovili po vzoru originala. Pri izdelavi barvne študije so se izbrali sivkasti toni baročnega opleska, ki so bolj »diskretni/nehni« in ne preglasijo arhitekturno bogato okrašene notranjščine. Pred pričetkom del je bilo treba ustrezno zaščititi vso cerkveno opremo.

Na coklu severne stene ladje so se ob sondiranju pokazali fragmenti fresk najverjetneje iz 17. stoletja oziroma fragmenti prvotnega ometa in poslikav. Sondiranje je bilo izvedeno samo na mestih, kjer so bili predvideni posegi oziroma kjer je bil omet toliko preperel, da ga je bilo treba odstraniti.

Dela je izvedlo podjetje SIMACO, d. o. o., iz Sežane.

Povir, cerkev sv. Petra, notranjščina pred obnovo (foto: M. Osojnik)

Povir, cerkev sv. Petra, notranjščina po obnovi (foto: M. Osojnik)

91 Blaž Orehek, Nika Veršnik

EŠD: 16530

Naselje: Površje

Občina: Krško

Ime: Površje – arheološko območje

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje, novi vek

Ekipa Centra za preventivno arheologijo je v oktobru 2018 izvedla predhodne arheološke raziskave v obliki dokumentiranja ob gradnji na območju predvidenega stanovanjskega objekta na parc. št. 1/2, k. o. Površje, ki leži na območju registrirane enote kulturne dediščine, ki je v Register nepremične kulturne dediščine vpisana kot *Površje – arheološko območje* (EŠD 16530).

Območje novogradnje je bilo v preteklosti večkrat uporabljeno kot gradbena parcela. Od šestdesetih let 20. stoletja je na večjem delu izkopa stal zidan objekt, ki je bil porušen pred tremi leti. Ob rušitvi objekta so bili do globine sterilne geološke podlage odstranjeni tudi temelji, območje pa je bilo nasuto. Pred zidanim objektom je tu stal lesen objekt. Njegove ostanke verjetno predstavljajo vkopi na zahodnem delu izkopa, ki smo jih interpretirali kot jame za lesene vertikalne

elemente. Jame so vkopane v sterilno geološko podlago, ki jo predstavlja čvrsta rumenkasto rjava glina in se na severni polovici gradbene jame pojavi že na globini 20–30 cm.

Območje južno od nekdanjega objekta je bilo v preteklosti uporabljeno kot vrt oz. zatravljena površina ob bivališču. Na globini okrog 50 cm smo pod humusno plastjo naleteli na sivkasto glineno zapolnitev plitke kotanje. Velikost raziskanega dela kotanje je 4,2 x 3,1 m, globina pa do 20 cm. Predvsem na dnu kotanje smo izkopali večjo količino zgodnjenovoveške lončenine (okrog 700 odlomkov), med katero prevladujejo kuhinjski lonci, posamično so zastopani pokrovi, vrči, steklenice, sklede in čaše. V veliki večini prevladuje lončenina iz trde, drobno- in fino-zrnate lončarske mase z redkimi primesmi sljude in kremena. Žgana je bila oksidacijsko. Na posameznih odlomkih so vidni sledovi prismojenih ostankov. Posodje je večinoma neokrašeno, le na posameznih kosih lahko prepoznamo okras koleščkanja, horizontalnih linij, poševnih vrezov in slikan okras z rdečim glinenim premazom. Od oblik ustij loncev, ki so kronološko najbolj izpovedna, se pojavljajo oglata, karnisna in široko karnisna ter večkrat profilirana ustja. Vse omenjene oblike ustij se pojavljajo tako v poznem srednjem kot v zgodnjem novem veku.

Kotanja je verjetno naravnega nastanka in je pred uporabo prostora za vrt služila za odpadno mesto, kamor so odlagali odpadno lončenino. Glede na barvo zapolnitve lahko predvidevamo, da se je v njej dlje časa zadrževala voda.

Površje, arheološko območje, situacijski tloris območja izkopa po odstranitvi nasutij in vrtnih zemljin. V ospredju je vidna zapolnitev kotanje, proti severu pa ostanke temeljev zidanega objekta in domnevne jame za lesene konstrukcije; pogled proti severu (foto: B. Orehek).

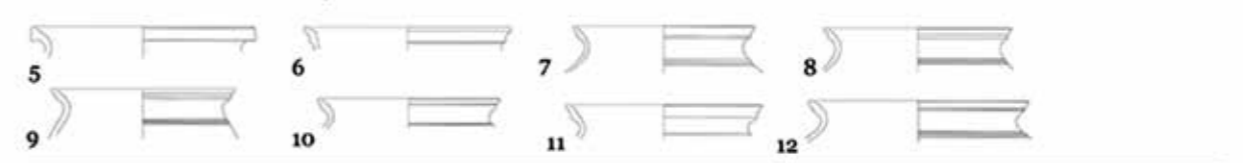
Tipološka tabela keramičnih najdb

LONCI

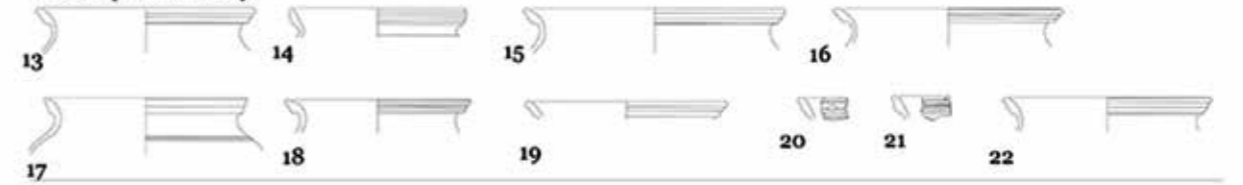
Oglata ustja

Karnisna in široko karnisna ustja

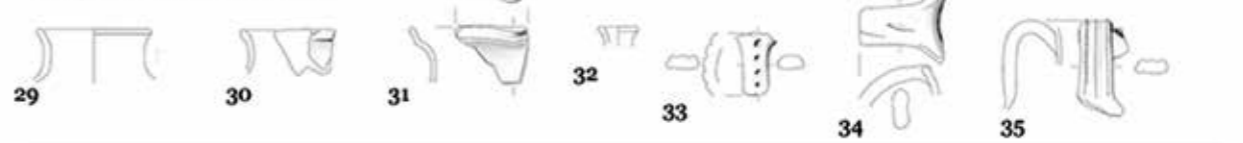
Večkrat profilirana ustja

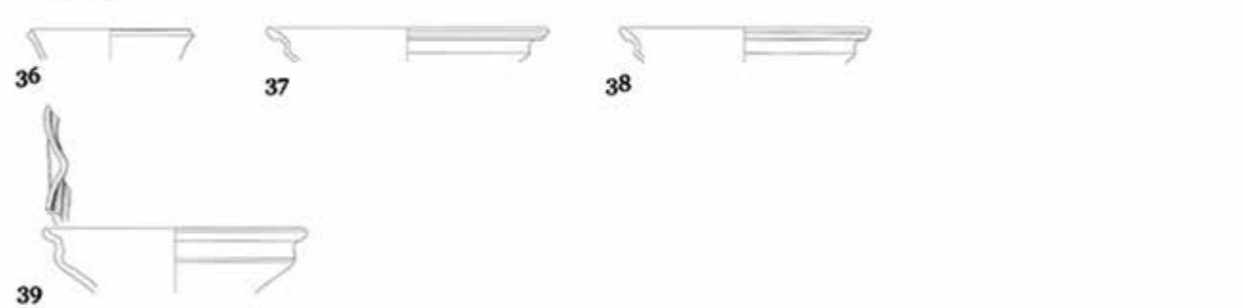
POKROVI

VRČI, ROČKE IN STEKLENICE

SKLEDE

ČAŠA

Površje, arheološko območje, tipološka tabela keramičnih najdb (izris: S. Ohman)

92 Katarina Blaži

EŠD: 30440

Naselje: **Praprotna Polica**

Občina: Cerklje na Gorenjskem

Ime: **Praprotna Polica – devsko znamenje**

Področje: R

Obdobje: 18. stoletje

Devsko znamenje s konca 18. stoletja je postavljeno na razpotju gozdnih poti med Praprotno Polico, Šenčurjem, Cerkljami na Gorenjskem in Brnikom. Zidano slopno znamenje je v obliki kvadra s stranicami širine 118 cm in višine 305 cm, pokriva ga štirikapna piramidasta streha. Stene znamenja so arhitekturno nerazčlenjene in gladke. Razdeljene so na večje in manjše vzdane polkrožne niše v spodnjem in zgornjem nadstropju. Znamenje je v celoti poslikano. Poslikave so v nišah figuralne, okrog niš pa je poslikava dekorativna (arhitekturni stebri, dekorativno krogovičevje ...). V manjših

Praprotna Polica, znamenje pred posegom (foto: Katarina Blaži)

nišah so naslikani doprsni portreti apostolov (Matija, Marko, Luka in Janez), v večjih nišah so Marijino oznanjenje, Križani, Velesovska Marija in sv. Marjeta z zmajem.

Celotno devsko znamenje je zaradi naravnih vplivov (kapilarne vlage v spodnjem delu, vremena, vegetacije okrog kapele, strehe ...), mehanskih poškodb, obnove in preslikav močno poškodovano. Znamenje je bilo v preteklosti obnovljeno, poslikava je bila pokitana in prebarvana. Pod ostanki belega beleža so bili vidni fragmenti prvotne poslikave. Na poškodovanem vogalu, kjer je naslikan Križani, je bil pod ometom viden kos starejše poslikave, enako je bilo vidno na sondi Velesovske Marije.

Pri obnovi poslikav je bilo treba dobro povezati ostanke fragmentov, ki so bili vidni. Ohranjene gravure slikarjeve risbe so mi bile v veliko pomoč pri povezovanju vzorcev in pri prepoznavanju slabo vidnih delov poslikave. Pregledati je bilo treba kar nekaj fotodokumentacije spomenika ter podobnih upodobitev svetnikov in dekorativnih vzorcev v bližnji okolici (Marijino oznanjenje iz glavnega oltarja cerkve Marijinega oznanjenja v Adergasu, delo Janeza Martina Schmidta, in podobico Velesovske Marije).

Praprotna Polica, znamenje pred postopkom retuširanja (foto: Katarina Blaži)

Praprotna Polica, znamenje po končanih konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: Katarina Blaži)

Zaradi lege znamenja, ki stoji ob robu gozda, in zaradi neprimerne vzdrževanja se je na izpostavljenih mestih (niše in cokel) nabrala debela plast nečistoč, mikroorganizmov in mahu. Okrog znamenja je bilo treba najprej izravnati teren, odstraniti odvečno zemljo in skale. Nečistoče, mahovi in alge so se odstranjevali s skalpeli, kasneje pa s fungicidi. Beleže in stare plombe sem odstranjevala s skalpeli in dleti. Ker je bil omet zelo prhek, ponekod je že odstopil od pozidave, sem ga utrjevala z Calosilom E in Kalkom (apneno vodo), ki je izboljšal vezivnost apna v ometu. Za plombiranje, kitanje in omet sem uporabljala apno in različne granulacije peska. Pri retuširanju sem uporabljala Aress33 in naravne pigmente. Po končanju konservatorsko-restavratorskih posegov se je uredila drenaža in postavili so se močni betonski stebri s kovinsko konstrukcijo, ki bodo spomenik zaščitili pred mehanskimi poškodbami, kakršne so v preteklosti nastale zaradi težkih kmetijskih strojev, ki vsakodnevno vozijo mimo znamenja.

Strokovni nadzor: Nika Leben in Eva Tršar Andlovic, ZVKDS, OE Kranj. Investitor: Občina Cerklje.

93 Sanela Hodžić

EŠD: 907

Naselje: **Predoslje pri Kranju**

Občina: Kranj

Ime: **Brdo pri Kranju – posestvo gradu Brdo**

Področje: Predoslje 39, 4000 Kranj

Obdobje: R

Slika Pristanišče z ribiči, stolpom in antičnim stebrom, evidentirana pod inventarno številko Narodne galerije NGS 2131, je delo Franza Ignaza Fluerera, datirana v 18. stoletje. Avtor in datacija slike Ribiška vas s štirimi čolni, evidentirane

Grad Brdo, lice slike Pristanišče z ribiči, stolpom in antičnim stebrom pred konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: ZVKDS, Restavratorski center, Oddelek za štafelajno slikarstvo)

Grad Brdo, hrbet slike Pristanišče z ribiči, stolpom in antičnim stebrom pred konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: ZVKDS, Restavratorski center, Oddelek za štafelajno slikarstvo)

Grad Brdo, lice slike Pristanišče z ribiči, stolpom in antičnim stebrom po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: ZVKDS, Restavratorski center, Oddelek za štafelajno slikarstvo)

Grad Brdo, hrbet slike Pristanišče z ribiči, stolpom in antičnim stebrom po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: ZVKDS, Restavratorski center, Oddelek za štafelajno slikarstvo)

pod inventarno številko Narodne galerije NGS 2048, sta neznana. Obe sliki sta naslikani v oljni tehniki na ročno tkani nosilec. Po dimenzijah sta si zelo podobni, in sicer Pristanišče z ribiči, stolpom in antičnim stebrom v višino meri 48,7 cm, v širino pa 63 cm, Ribiška vas s štirimi čolni pa meri v višino 47 cm in v širino 63 cm. Shranjeni sta v gradu Brdo kot del likovne zbirke Narodne galerije.

Pri obeh slikah je bilo opaziti slabo stanje tkanega nosilca. Vidni so bili lokalna nagubanost, deformacije, odtis letvic podokvirja na licu in rjavenje, ki se je na robove slik preneslo z zarjavelih odsluženih starih žebličkov, s katerimi sta bili sliki pritrjeni na lesena podokvirja. Slednja sta bila neustrezna, brez distančnih robov, ki bi zagotovili fizičen odmik platna od lesenih letvic. Narejena sta bila brez sistema, ki omogoča raztezanje podokvirja in s tem tudi vzdrževanje napetosti platna. Ročno nanosen tanek sloj podloge je bil pri obeh slikah v relativno slabem stanju. Na delih poškodovanega barvnega sloja je odpadel skupaj z barvno plastjo. Barva je bila po celotni površini obeh slik močno razpokana in deformirana, tako da so robovi razpok odstopili od podloge oz. nosilca slike. Robovi slik so bili najbolj poškodovani. Manjše dele manjkajočega slikovnega sloja je bilo opaziti tudi v sredinskem delu slik. Sloj laka je bil prisoten na obeh slikah. Sijaj je bil neenakomeren, z leti je porumenel, prekrivala ga je plast umazanije, posledično so bili detajli na temnejših delih slik slabo berljivi. Obe sliki sta bili v preteklosti že sanirani. Tkanje nosilec na sliki Pristanišče z ribiči, stolpom in antičnim stebrom je bil podlepljen z novim platnom in lepilom na osnovi kleja. Deli manjkajočega slikovnega sloja, predvsem na temnejših predelih, so bili zapolnjeni z barvo neznanega izvora, ki je segala tudi čez originalne barvne nanose. Na sliki Ribiška vas s štirimi čolni je bila vidna retuša ob spodnjem robu slike in na manjših delih v sredini, kjer je slikovna plast manjkala. Izvedena je bila nestrokovno, čez original.

V soglasju z Narodno galerijo so se konservatorsko-restavratorska dela na ZVKDS, Restavratorskem centru, začela v letu 2015. Stanje umetnin je bilo natančno pregledano in fotodokumentirano pri vidni, ultravijolični in stranski svetlobi. Po odstranjenju okrasnih letvic sta bili lici slik zaradi nestabilnega slikovnega sloja začasno zaščiteni in delno utrjeni (Lens Tissue L2, 5-odstotna raztopina Beve 371 v bencinu).

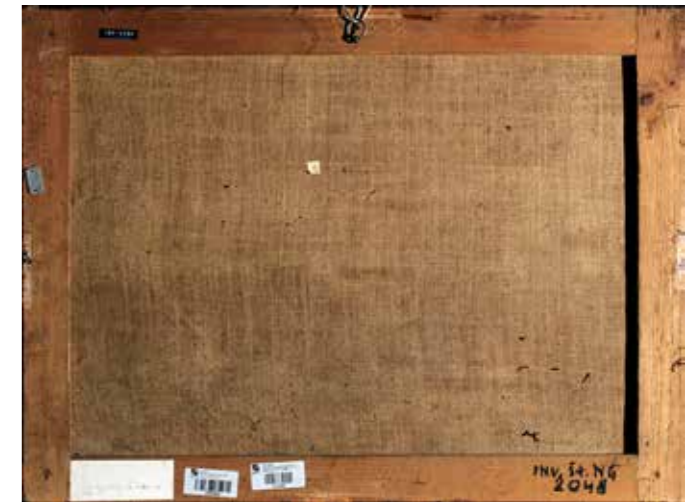
Tako je bilo zagotovljeno varno izvajanje posegov, ki so sledili. Sliki sta bili sneti z neustreznih podokvirjev, s hrbtnih strani tkanih nosilcev je bila odstranjena površinska umazanija. Kakovostna stabilizacija slikovnega sloja ter ravnanje gub in lokalnih deformacij tkanega nosilca slike zahtevata poseg v sliko tudi s hrbtni strani. Staro podlepljanje na sliki Pristanišče z ribiči, stolpom in antičnim stebrom je ob robovih popustilo zaradi močno oslabele vezivnosti starega lepila. Odstranjanje podlepljenega platna je potekalo gladko. Ob robovih je bilo zarezano na trakove, nato se je mehansko pod ostrim kotom in brez velike sile elegantno odstranilo z originalnega tkanega nosilca slike. Izkazalo se je, da je originalno platno v dobrem stanju, brez večjih poškodb, sposobno opravljati svojo funkcijo nosilca slikovnih plasti,

zato ni bilo tehtnega razloga za opravljeni poseg podlepljanja v preteklosti.

Obe sliki sta bili tako pripravljene na postopek utrjevanja in ravnjanja. Slednji je stabiliziral odstopajočo in deformirano slikovno plast, prav tako tudi deformacije in gube tkanega nosilca slike (5-odstotna raztopina Beve 371 v bencinu). Pri sliki Pristanišče z ribiči, stolpom in antičnim stebrom je bilo z opravljenim posegom stabilizacije barvnih plasti na licu slike zagotovljeno varno odstranjanje ostankov lepila, s katerim je bila slika v preteklosti podlepljena. Mehansko odstranjanje lepila na hrbtni strani namreč zahteva uporabo pritiska s skalpelom na nosilec, ta pa bi dvignjene robove barvnega sloja z lahkoto zdobil. Vzpostavljanje primernih pogojev za izvajanje postopkov in premišljeno zaporedje opravljanja posameznih posegov je bistvenega pomena v konservatorsko-

Grad Brdo, lice slike Ribiška vas s štirimi čolni pred konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: ZVKDS, Restavratorski center, Oddelek za štafelajno slikarstvo)

Grad Brdo, hrbet slike Ribiška vas s štirimi čolni pred konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: ZVKDS, Restavratorski center, Oddelek za štafelajno slikarstvo)

Grad Brdo, lice slike Ribiška vas s štirimi čolni po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: ZVKDS, Restavratorski center, Oddelek za štafelajno slikarstvo)

Grad Brdo, hrbet slike Ribiška vas s štirimi čolni po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: ZVKDS, Restavratorski center, Oddelek za štafelajno slikarstvo)

restavratorski praksi. Po odstranjevanju začasne zaščite lica in odvečnega utrjevalnega sredstva (White spirit) je sledilo odstranjevanje nečistoč (Shellsol T) in starega potemnega laka (Aceton). Deli manjkajočega slikovnega sloja so bili zakitani (kredno-klejni kit), znivelirani in strukturirani tako, da so se ujemali s površino originalnega barvnega sloja. Sledila je izolacija zakitanih površin, ki bo zmanjšala njihovo vpojnost (beli šelak). Oslabljeni robovi slik so bili ojačani z lepljenjem novih platnenih trakov (laneno platno P165 ECRU, Akrylkleber 498-20X). Slednji so podaljšali robove slik ter tako omogočili ponovno napenjanje na ustrezna podokvirja (Mizarstvo Janez Novak, s. p.). Po prvem lakiranju (damar lak) so bili zakitani deli slik retuširani (Gamblin Conservation Colors), nakar je sledilo končno lakiranje (damar lak). Stare okrasne letvice niso dopolnjevale vizualne podobe naslikanega motiva. V soglasju z lastnikom, Narodno galerijo, so bile zato zamenjane z bolj primernim okrasnim okvirjem (O.K.vir, d. o. o.), ki je smiselno dopolnil in estetsko povzdignil naslikano podobo. Sliki sta si bili tako po slikarski tehnologiji kot tudi po poškodbah zelo podobni, zato je bila tudi njuna konservatorsko-restavratorska obravnava podobna. Izpostaviti je treba le razliko v izvedenih starih restavratorskih posegih. Slika Pristanišče z ribiči, stolpom in antičnim stebrom je bila po nepotrebnem podlepljena, kar potrjuje, da je bil omenjeni postopek nekdanj univerzalna metoda, ki se je izvajala ne glede na to, ali je bila potrebna. S slike so bili zato odstranjeni stari nepotrebni materiali. S konservatorsko-restavratorskim pristopom, ki izpostavlja pomen minimalnega vnosa novih materialov in izvedbo najnujnejših posegov, je bilo obema umetninama omogočeno, da v čim bolj avtentični podobi ponovno krasita prostore v gradu Brdo.

Pri konservatorsko-restavratorskih posegih so sodelovali: Boj Nuvak, študent restavratorstva na ALUO, pod vodstvom mag. Barbke Gosar Hirci, kons.-rest. svetovalke, ZVKDS, Restavratorski center, in mag. Sanela Hodžič, višji kons.-rest., ZVKDS, Restavratorski center.

94 Barbara Brezigar

EŠD: 9155

Naselje: Ptuj

Občina: Ptuj

Ime: Ptuj – arheološko najdišče Levi breg

Naslov: Rabelčja vas, parc. št. 618/1, k. o. Krčevina pri Ptuj

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

Zaradi gradnje stanovanjskega bloka v Rabelčji vasi, na zemljišču s parc. št. 618/1, k. o. Krčevina pri Ptuj, je ZVKDS, OE Maribor, izdal kulturnovarstvene pogoje, v katerih je investitorju, podjetju Tames, d. o. o., naložil izvedbo

arheološke raziskave v obliki arheološkega izkopavanja. Zemljišče leži znotraj območja arheološkega spomenika Ptuj – arheološko najdišče Levi breg (EŠD 9155). Iz tega prostora so znani naselbinski kompleks in grobišče iz prazgodovinskega (od neolita do latena), rimskega (1.–5. stoletje), zgodnjerednjeveškega ter srednjeveškega in novoveškega časa. Arheološka raziskava je bila izvedena na območju predvidene gradnje ter na območju komunalne infrastrukture in ureditve okolice med 14. 5. in 29. 6. 2018. Skupna raziskana površina obsega 4382 m². Raziskavo je izvedlo podjetje Avgusta, d. o. o., Idrinja, pod vodstvom Barbare Brezigar, univ. dipl. arheol. Konservatorski nadzor je izvajal mag. Andrej Magdič, univ. dipl. arheol., višji konservator (ZVKDS, OE Maribor).

Območje raziskave leži na rahlem pobočju pod Mestnim vrhom približno 200 m severneje od območja, ki je bilo arheološko raziskano v letih 1981 in 1982 ter 2003 in 2007. Na tem prostoru so bili odkriti sledovi prazgodovinske in rimskodobne poselitve ter grobišče, datirano v čas 2. in 3. stoletja (Lubšina Tušek, M. 2010. 174. Ptuj, Varstvo spomenikov 46 – poročila, 304–306).

Izkopavanja so razkrila, da je na celotni površini pod ornico ilovnata koluvialna plast, v kateri se pojavljajo premešane novoveške in rimskodobne najdbe. Najdbe kažejo znake poškodovanosti zaradi transporta, saj gre večinoma za majhne odlomke, predvsem rimskodobne keramike in gradbenega materiala z zaobljenimi prelomi. Plasti, ki smo jih odkrili, kažejo močno izpiranje sedimenta oz. drsenje sedimenta po pobočju navzdol. Na severni polovici izkopnega polja arheoloških sledi skoraj ni zaslediti, saj so ohranjene le najgloblje vkopane strukture, kot npr. drenažni jarek oz. globoke naravne kotanje oz. struge. Na južni tretjini izkopnega polja, kjer se teren rahlo izravna, pa so bili odkriti ostanki rimskodobne kulturne plasti, tloris pravokotnega objekta, grajenega v stojkasti gradnji, razdeljenega na dva prostora, ter ostanki več drenažnih jarkov, ki kažejo na problematiko izpiranja sedimenta in tok vode z Mestnega vrha po pobočju navzdol že v rimskem času. Odkrit drenažni jarek, ki smo mu sledili iz severnega profila izkopnega polja po pobočju navzdol, se v kvadrantu C5 pahljačasto razlije, pred tem pa se od njega odcepi drugi drenažni jarek, ki poteka z odklonom proti vzhodu. Tudi od tega drenažnega jarka se odcepi še en manjši jarek. Na mestu objekta 1 hodne površine niso ohranjene, prav tako ni bilo znotraj objekta odkritih drobnih najdb z izjemo fragmenta železa v eni od stojk. Glede na obliko objekta, način gradnje in stratigrafsko lego ga datiramo v rimsko dobo. Prav tako datiramo v rimsko obdobje drenažne jarke oz. njihovo zapolnitev, na kar kaže večja količina izključno rimskodobnih najdb, predvsem gradbenega materiala in keramike, ki se je pojavljala v polnilu po vsej dolžini izkopanih drenažnih jarkov. Zapolnitev drenažnih jarkov ni bil enkratni dogodek, ampak so se zapolnjevali postopno, delno iz stoječe vode, delno v posameznih hudourniških poplavih, kar kažejo v preseku menjajoče se naložene tanjše plasti finega sedimenta in prodnikov. Natančnejša časovna umestitev teh

Ptuj, Rabelčja vas, izkopno polje, pogled proti zahodu (foto: B. Brezigar)

dogodkov ni mogoča, saj se v polnilu pojavljajo tako odlomki npr. mozaičnega stekla, ki ga lahko datiramo v čas 1. stoletja, kot tudi odlomki glazirane melnice, ki se pojavljajo v 3. in 4. stoletju.

Geološko osnovo predstavlja plast psevdogleja (rumenkastega ilovnatga melja), ki kaže značilen marmoriran vzorec. Pojavlja se na površini celotnega izkopnega polja, na globini od 50 cm na severnem delu in na globini do 1 m na južnem delu. Površina psevdogleja ni ravna, opazne so posamezne poglobitve – kotanje v terenu. Po vsej širini zahodnega dela izkopnega polja je večja zapolnjena struga ali kotanja. Proti vzhodu se je v preseku odkril breg struge oz. kotanje, ki je bila v rimskem obdobju suha oz. nezapolnjena. Z izkopom treh testnih jarkov je bil odkrit le vzhodni breg struge oz. kotanje, proti zahodu pa se ta nadaljuje izven izkopnega polja. Struga/kotanja je dokumentirana v širini do 12 m in globini do 1,65 m. Tudi v tem primeru zapolnitev struge/kotanje ni bila enkratni dogodek. V preseku je vidnih veliko različnih vodoravnih plasti, ki so postopoma zapolnile strugo oz. kotanje in so se odlagale najverjetneje iz mirujoče vode,

hkrati pa se v preseku kotanje kaže tudi več hudourniških poplavnih dogodkov (Mušič, B. 2018, Poročilo o geološki spremljavi arheoloških izkopavanj na lokaciji: Ptuj – Rabelčja vas). Vse zasipe jarkov in kotanje oz. struge prekriva plast ilovnatga kolvija, ki jo lahko datiramo v obdobje novega veka.

Arheološke plasti, najdbe in strukture, ki smo jih odkrili, izpričujejo poselitev tega prostora v preteklosti, predvsem v rimskem obdobju. Najdbe kažejo razpon od 1. stoletja (mozaično steklo) do konca 4., morda začetka 5. stoletja (novec, datiran v čas od leta 388 do leta 403). Raba prostora nato postane bolj intenzivna šele v novoveškem obdobju. Arheološki arhiv najdišča je do končne obdelave shranjen v prostorih podjetja Avgusta, d. o. o. Po koncu del je bila na terenu dovojena gradnja.

95 Miha Murko, Monika Arh, Gašper Rutar

EŠD: 583

Naselje: Ptuj

Občina: Ptuj

Ime: Ptuj – grad

Naslov: Na gradu 1

Področje: A

Obdobje: srednji vek, novi vek

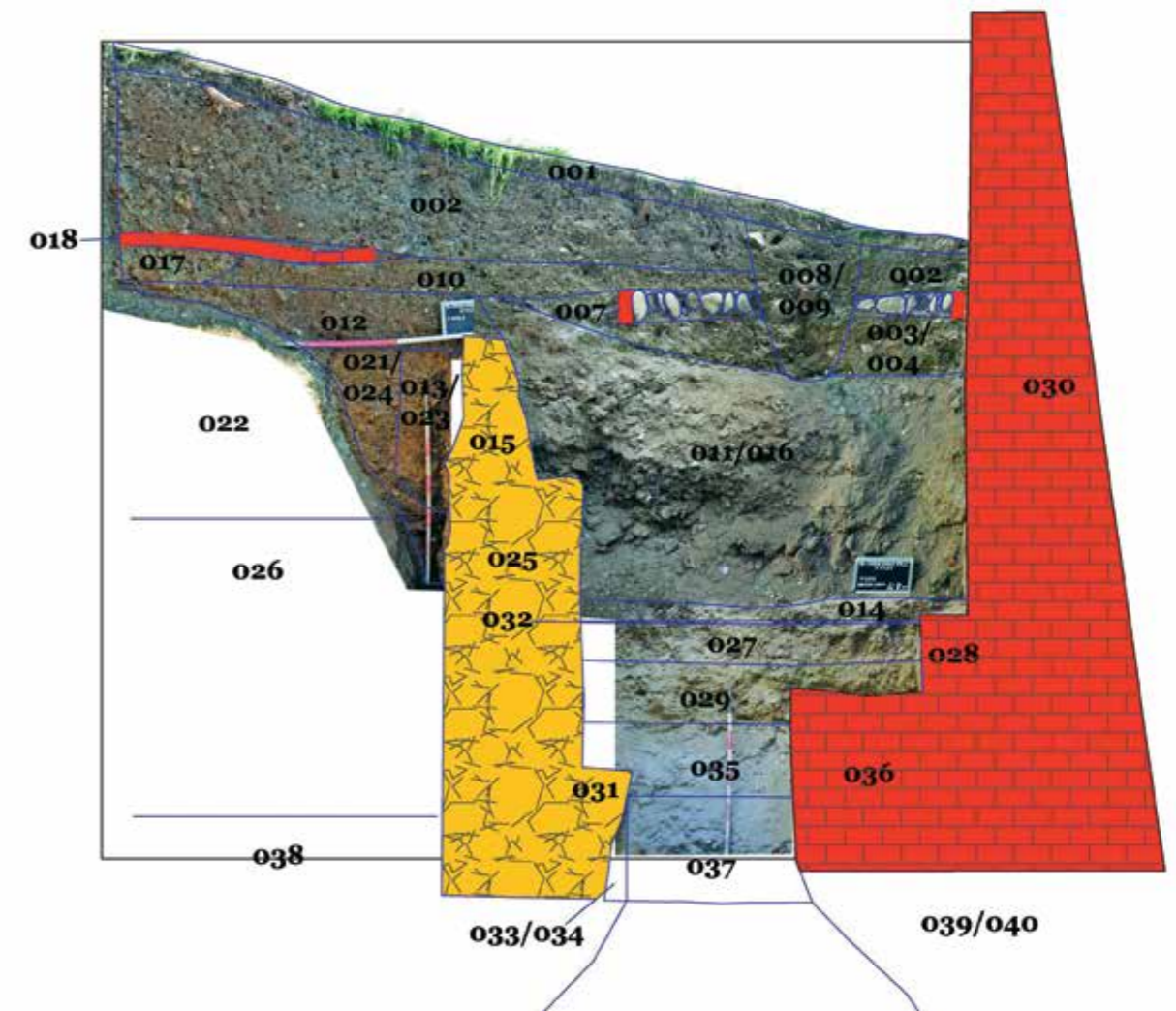
Ptuj – arheološke raziskave ob sanaciji podpornega zidu J-1

Na območju predvidene sanacije podpornega zidu J-1 na ptujskem gradu, na parc. št. 1076, k. o. Ptuj, so bile izvedene predhodne arheološke raziskave. Te so potekale v obliki 3D-dokumentiranja za izdelavo arheološkega strukturnega pregleda in stavbne analize, v obliki ročnega izkopa testne

sonde z arheološkim dokumentiranjem presekov in arheoloških raziskav ob gradnji.

Območje raziskave leži znotraj registrirane enote kulturne dediščine, ki je v Register nepremične kulturne dediščine vpisana kot Ptuj – grad (EŠD 583). Posnetek stanja v obliki 3D-dokumentiranja južnega zidu J-1 za izvedbo strukturnega pregleda in stavbne analize je bil narejen avgusta 2017. Arheološke raziskave z ročnim izkopom so bile izvedene septembra in oktobra 2017, dokumentiranje ob gradnji pa oktobra in novembra 2018.

Med arheološkimi sondiranjem in raziskavami ob gradnji na ptujskem gradu ob južnem zidu J-1 zaradi predvidene sanacije tega zidu smo, pričakovano, odkrili starejše arheološke strukture. Namen arheoloških raziskav je bil ugotoviti globino in ohranjenost stratifikacije arheoloških struktur in plasti. Na centralnem delu zidu (kjer je zid v spodnjem delu tudi najbolj uničen) smo na njegovi severni strani izkopal ročno testno sondo tlorisne velikosti 5 x 2 m, ki je bila z daljšo stranico

Ptuj, grad, vzhodni presek v sondi na južnem platoju gradu. Za renesančnim obzidjem (SE 30) je bil odkrit vzporedni srednjeveški zid (SE 25) (foto in interpretacija: M. Murko)

orientirana proti severu. V testni sondi smo poleg plasti novoveških nasutij odkrili tudi temelje starejšega, verjetno srednjeveškega, zidu, na katerega so kasneje postavili mlajši novoveški zid. Temelj srednjeveškega zidu in novoveški zid potekata približno vzporedno z obodnim zidom J-1 na razdalji pribl. 2 m severno od njega. Vrh novoveškega zidu je bil približno 1,10 m pod današnjo hodno površino, dno srednjeveškega temelja pa smo dokumentirali na globini 3,8 m pod nivojem današnje hodne površine. Temelj zidu J-1 je na globini 2,6 m pod današnjo hodno površino močno razširjen in tvori približno 0,8 m široko polico. Poleg omenjenih odkritih struktur je treba omeniti še odkrito tlakovano pot iz prodnikov t. i. mačjih glav, ki je potekala vzporedno z obzidjem na globini pribl. 0,2 do 0,7 m pod nivojem današnje hodne površine. Ostale izkopane plasti predstavljajo razna novodobna in novoveška nasutja, ki so bila, v večini primerov, nasuta ob izgradnji zidu J-1.

Zaradi logističnih težav (velika globina, ki je na nekaterih mestih segala preko 3,5 m pod nivo današnje hodne površine) in varnostnih omejitev med sondiranjem na nekaterih mestih nismo prišli do nivoja sterilne geološke osnove. Teren je bil najkasneje močno preoblikovan z izgradnjo srednjeveškega zidu (izdelava terase za zid), pred tem je bilo na tem delu verjetno dokaj strmo pobočje grajskega hriba, ki se je strmo spuščalo v smeri juga z naklonom, ki je še danes viden pod dostopno potjo na grad. Enako arheološko sliko smo dokumentirali pri raziskavah ob gradnji na severni strani zidu. Južno pod zidom pa smo na zahodnem delu odkrili jamo, v kateri smo poleg novoveške lončenine odkrili tudi odlomke, ki jih lahko datiramo v rimsko dobo. Jama je bila presekana s koreninami grmovja, ki je tukaj raslo pred čiščenjem, tako da je možno, da so mlajše novoveške najdbe infiltrirane in da lahko jamo datiramo v rimsko dobo. Pomembno je tudi odkritje pribl. 9 m dolgega temelja (cokla) zidu J-1 na zahodni strani. Glede na tip gradnje in dejstvo, da so bile v zid vzdane tudi marmorne antične spolje, bi ga mogoče lahko datirali že v romanski ali morda celo predromanski čas.

Opečnat zid J-1, ki je bil zgrajen v 16. stoletju, se očitno vsaj deloma naslanja na linijo starega, srednjeveškega obzidja gradu.

V nasutih na območju raziskav so bile odkrite številne drobne najdbe. Poleg maloštevilnih odlomkov prazgodovinske lončenine, ki jih pripisujemo v preteklosti odkriti naselbini iz časa pozne bronaste dobe in začetka starejše železne dobe, so bili odkriti tudi redki odlomki rimskodobne lončenine, med drugim odlomek sigilatnega krožnika *Conspectus* 20.4 iz sredine 1. stoletja našega štetja.

V največjem številu se pojavlja poznosrednjeveško in novoveško gradivo, ki datira nekje od 14. do 18. stoletja. Najpogosteje se pojavlja keramično gradivo, redkeje stekleno in kovinsko, odkriti pa so bili tudi posamezni koščeni predmeti. Med lončenino prevladujejo odlomki loncev, pogosti so sklede in trinožniki. V precejšnjem številu se pojavljajo tudi čaše, predvsem take z nizkim ovratnikastim ustjem in žlebljenim trupom, ki sodijo v čas poznega srednjega

veka. Redkeje so uporabljali krožnike, pokrove in vrče. Med kovinskim gradivom so bili poleg večjega števila žlebljev odkriti tudi železna krogla manjšega kalibra za ročno ognjeno orožje, držaj železnega noža, obdan s koščeno oblogo, ter dve bronasti buciki z okroglima glavicama iz tanke žičke, ki so pogost inventar poznosrednjeveških in novoveških najdišč. Med steklenimi najdbami prevladujejo odlomki steklenih pihancev, ki so jih večinoma uporabljali za zastekljevanje oken. Redki so odlomki steklenic in kozarcev. V splošnem je poznosrednjeveško in novoveško drobno gradivo, odkrito pri raziskavah, značilno za tovrstna najdišča iz tega časa.

Ptuj, grad, zid J-1 med sanacijo. V temelj zidu so vzdane tudi antične marmorne spolje (foto: R. Lebar)

96 Matija Turk, Borut Toškan, Tjaša Tolar

EŠD: 30030

Naselje: Radoši

Občina: Metlika

Ime: Radoši – arheološko najdišče Vuzelnica

Področje: A

Obdobje: končni paleolitik ali mezolitik, prazgodovina, novi vek

Jama Vuzelnica (katastrska št. jame 6272, parc. št. 3176, k. o. 1509 Radovica) leži približno kilometer severovzhodno od vasi Radovica na jugovzhodnih obronkih Gorjancev, tik ob meji s Hrvaško. Jama, ki je občasno vodno aktivna, je prehodna v dolžini 62 m. V nadaljevanju je jama do stropa zapolnjena z ilovico (Ladišič, D. 2006, Vuzelnica – odkopana jama, Naše jame 46, 76–80).

Povod za raziskavo je bilo odkritje kosti jamskega medveda, ki so jih med odkopavanjem z ilovico zasutega jamskega rova našli člani Društva za ohranjanje naravnih in kulturnih vrednot iz Radovice. Pri strokovnem ogledu je bilo v profilu izkopa v notranjosti jame približno na isti globini najdenih

več kosti jamskega medveda in jelena. Za fragmentirane kosti jelena se je sklevalo, da gre za umetno razbite kosti, ki jih je v jamo zanesel kamenodobni človek kot lovski plen (Toškan, B., in J. Dirjec 2016, Radoši – arheološko najdišče Vuzelnica, Varstvo spomenikov 50–51, 177–179).

Glede na predhodno odkrite najdbe fosilnih kosti jamskega medveda in druge favne smo se odločili za arheološki testni izkop z namenom odkriti arheološke najdbe, ki bi potrdile prisotnost kamenodobnega človeka v Vuzelnici. Hkrati smo želeli dokumentirati stratigrafijo in preveriti, ali se najdbe pojavljajo v enem ali v več nivojih.

Arheološki testni izkop v jami Vuzelnica je izvedel Inštitut za arheologijo ZRC SAZU v treh dneh v novembru 2015. Za jamskim vhodom smo izkopal sondno površino 1,6 x 1 m. Izkop sonde smo zaključili na globini 0,8 m, kjer so kopanje začeli ovirati večji podorni bloki, ki so se začeli pojavljati že 0,4 m pod aktualnim površjem. V notranjosti jame smo v dolžini 2,6 m poglobili in očistili profil jarka, ki so ga ob zahodni jamski steni izkopal domačini med iskanjem novih jamskih rogov. Profil jarka smo poglobili do 0,8 m od aktualnega površja. Tako kot pri vhodu so se tudi tu apnenčasti bloki začeli pojavljati 0,4 m pod aktualnim površjem. Na obeh lokacijah so odkopani jamski sediment tvorile meljasto-ilovnate plasti s posameznimi manjšimi in večjimi apnenčastimi kamni in bloki, ki so se odkrušili s stropa in jamskih sten.

Približno polovica vsega izkopanega sedimenta, skupaj 65 vreč, je bila mokro presejana na sitih prepustnosti 3 in 1 mm. Med samim izkopavanjem so bili najdeni samo favnistični ostanki. Tri mikrolitska kamnita orodja so prišla na dan šele pri pregledu mokro presejanega sedimenta. Vsa tri izvirajo iz sonde za vhodom, iz zgornje polovice plasti 102. Iz te plasti izvirata tudi odlomka ožje neopredeljive prazgodovinske

keramike. Odlomek novoveške keramike in dva koščka stekla so bili najdeni v vrhnjem delu plasti 201 v notranjosti jame pri čiščenju profila.

Odlomki keramike in stekla, odkriti skupaj z ostanki jamskega medveda, kažejo, da so najdbe iz različnih časovnih obdobij v sekundarni legi in med seboj pomešane. Na to kaže tudi radiokarbonska analiza fragmenta jelenje kosti, najdenega skupaj z ostanki jamskih medvedov v profilu jarka v notranjosti jame. Radiokarbonska analiza domnevno umetno razbite jelenje kosti je pokazala starost 6220 ± 35 BP (Poz-97550). Fosilni ostanki jamskega medveda nedvomno pripadajo pleistocenu, medtem ko je vzorec datirane jelenje kosti holocenske starosti.

Mikrolitska orodja (glej sliko) so izdelana iz kvalitetnih alohtonih rožencev. Mikrolit št. 1 je izdelan iz svetlo rjavega roženca. Najverjetneje gre za odlomek konice. Desni lateralni rob je retuširan z izmenično strmo retušo, medtem ko je levi lateralni rob retuširan z direktno polstrmo retušo. Mikrolit št. 2 je izdelan iz temno rjavega roženca. Terminalni del odbitka je odlomljen. Ohranjena oblika in retuša nakazuje, da gre morda za klinico s hrbtom in prečno retušo ali za konico. Mikrolit št. 3 je izdelan iz temno sivega roženca. Konvergentni stranici se stikata pod ostrim kotom in tvorita konico. Ena stranica je retuširana z direktno in druga z inverzno strmo retušo, kar je sicer značilno za svedre. Najdene mikrolite lahko glede na tipološke značilnosti pripišemo bodisi končnemu paleolitiku bodisi mezolitiku.

Med mokrim sejanjem je bilo dodatno odkritih nekaj drobnih lusk raznobarnega kvalitetnega roženca, ki so lahko nastale pri izdelavi ali popravilu kamnitih orodij. Pobranih je bilo tudi več odbitkov in razbitin laminiranega roženca slabe kvalitete, ki jih ne gre povezati s človeško aktivnostjo. Gre

Radoši, arheološko najdišče Vuzelnica, mikrolitska orodja (foto: D. Valoh)

za lokalni roženec, ki ga je v jamo prinesla voda. Nekateri primerki imajo zaradi vodnega transporta zglajene površine in rahlo zaobljene robove.

Poleg oglja je bilo v večini odvzetega in presejanega sedimenta ohranjenih tudi nekaj semen in plodov v nezoglenelem ali polzoglenelem stanju. Veliko je bilo recentnih primerkov. Kar se tiče prehranskih semen/plodov, so omembe vredni ostanki robide in vinske trte, bodisi divje ali gojene podvrste. Predvsem pečke trte so tudi delno zoglenele. Oglje je bilo v več vzorcih predrobno, da bi lahko preverili vse tri anatomske ravnine in tako določili vrsto lesa. Med pregledanimi vzorci so prisotni samo listavci. Prevladuje venčasto porozen les, najverjetneje hrasta oz. jesena, neredki pa so tudi difuzno porozni listavci, kot npr. jelša/leska/gaber, javor, bukev, jerebika/mokovec, rožnice in breza. Rezultati paleobotanične analize potrjujejo mešanje najdb in vodni transport sedimentov s površja skozi razpoke v jamskem stropu. Prisotnost grozdnih pešk gre povezati z vinogradi, ki so še pred nekaj desetletji rastle na kultiviranih površinah nad jamo.

Favnistični ostanki pripadajo najmanj sedmim vrstam velikih sesalcev, še neugotovljenemu številu vrst malih sesalcev in ožje neopredeljenemu ptiču (*Aves*). V sondi za vhodom so bili favnistični ostanki prisotni v vseh plasteh. Med izkopavanjem smo v sondi za vhodom na koncentracijo večjih favnističnih ostankov naleteli v plasteh 102 in 103, pri poglobljanju profila v notranjosti jame pa v plasteh 201 in 202. Še zlasti v plasti 202 je bila večja koncentracija najdb na globini med 0,4 in 0,6 m pod aktualno hodno površino. Večina najdenih favnističnih ostankov velikih sesalcev pripada jamskemu medvedu (*Ursus spelaeus*) in jelenu (*Cervus elaphus*). Medvedje najdbe vključujejo večinoma odlomke zob, med katerimi gre v polovici primerov za mlečne zobe. Načeloma torej ni mogoče z gotovostjo izključiti, da katera od najdb ne pripada rjavemu medvedu (*Ursus arctos*). V več primerih opredelitev do ravni vrste ni bila mogoča, saj je podobnost v morfologiji in velikosti posameznih skeletnih elementov med sorodnimi vrstami znotraj nekaterih rodov za kaj takšnega prevelika. To velja za poljskega in planinskega zajca (*Lepus europaeus* in *L. timidus*), kuno zlatico in belico (*Martes martes* in *M. foina*), domačega in divjega prašiča (*Sus domesticus* in *S. scrofa*) ter psa in volka (*Canis familiaris* in *C. vulpes*). Z izjemo globalno izumrlega jamskega medveda vključuje seznam ostankov iz Vuzelnice le živali, ki so na Slovenskem zastopane še danes, čeprav nekatere zgolj zaradi ponovne naselitve po predhodnem lokalnem izumrtju (npr. svizec *Marmota marmota*).

97 Matija Turk

EŠD: /

Naselje: **Rakulik**

Občina: Postojna

Ime: **Rakulik – Spodmol v Selški lozi**

Področje: A

Obdobje: mezolitik, pozna bronasta doba, novi vek

Jama po imenu Spodmol v Selški lozi (katastrska št. jame 1573, parc. št. 1699/0, k. o. Rakulik) leži na robu vrtače, severno od ceste Slavina–Laže in jugozahodno od hriba Jančarija (699 m). Jama, katere vhod se odpira na višini 610 m, je izoblikovana v zgodnjekrednih apnencih, ki gradijo širše območje Prestranškega ravnika. Polkrožno oblikovan, proti zahodu obrnjen vhod jame je širok 3 m in visok 3,4 m. Jama je dolga približno 17 m in se proti koncu vse bolj znižuje in oži.

Okolico jame danes porašča redki gozd s travnato podrastjo. Po pripovedovanju lastnika parcele so bili še pred drugo svetovno vojno v okolici jame pašniki, kjer so pasli drobnico. Jama je s svojo zavetrno in prisojno lego pastirjem in drobnici služila kot zavetišče. Na izrabo neposredne okolice v preteklosti kaže suhozid, postavljen na robu vrtače pred jamo.

Na to, potencialno arheološko zanimivo jamo je sodelavec Inštituta za arheologijo ZRC SAZU že pred časom opozoril Andrej Mihevc. Z namenom odkriti novo paleolitsko najdišče sva Janez Dirjec in Matija Turk (Inštitut za arheologijo ZRC SAZU) spomladi 2016 izvedla arheološko sondiranje v Spodmolu v Selški lozi.

Ob vhodu sva zakoličila sondo velikosti 1,5 x 2,9 m, ki je potekala prečno na potek jame in je segala malo manj kot od ene do druge jamske stene. V 2 m globoki sondi so si sledile naslednje plasti (opis južnega profila): SE 01: 0–50 cm, temno siva humusna zemlja z rušo. Vsebuje ostrorobi grušč in bloke apnenca. SE 02: 35–80 cm, rdečkasta ilovnata plast s primesmi humusa. Vsebuje posamezne kamne apnenca. SE 03a: 80–115 cm, rdečerumena do rdečerjava ilovica. SE 03b: 105–140 cm, rdečkasta ilovica. SE 03c: 120–165 cm, rdečerumena ilovica. SE 03d: 155–200 cm, rumenorjava ilovica.

Arheološke najdbe so bile odkrite v plasteh SE 01 in SE 02. Humusna plast SE 01 je bogata s prazgodovinsko lončenino, ki se začne pojavljati že takoj pod rušo. V tej plasti je bilo najdenih tudi nekaj kosov novodobne lončenine in nekaj novodobnih kovinskih najdb, med katerimi velja izpostaviti kovinski gumb s konjičkom, datiran v 19. stoletje. V plasti SE 01, ki od vseh vsebuje največ oglja, so bili med mokrim sejanjem poskusno vzeti vzorcev sedimenta najdeni dve mikrolitski kamniti orodji ter številni odbitki in luske. Nadalje sta bili dve mikrolitski kamniti orodji najdeni v vzorcu vrhnjega sloja sedimenta, odvzetega 6 m za vhodom v jamo. V ilovanti plasti SE 02 s primešano humusno komponento je

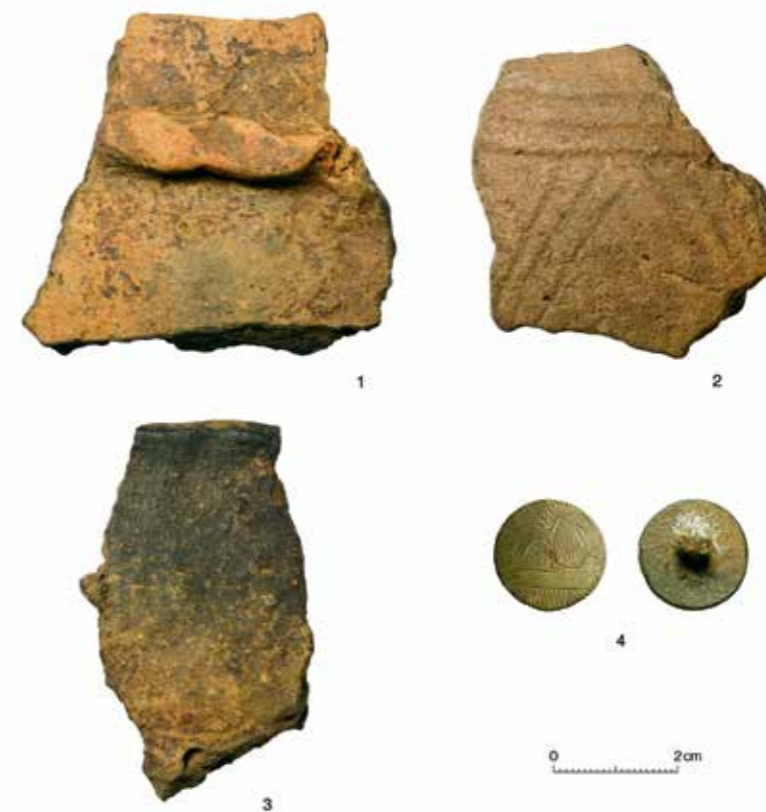
bila še vedno prisotna prazgodovinska lončenina, vendar v veliko manjši meri kot v plasti nad njo. Tudi v tej plasti so bili najdeni mikrolitsko kamnito orodje, številni odbitki in luske, skupaj z dvema kosoma novodobne lončenine. Količina najdenega oglja je neprimerno manjša kot v nad njo ležeči plasti. Najdbe iz plasti SE 02 so v veliki meri infiltrirane iz nad njo ležeče plasti SE 01.

Ilovnata plast SE 03, ki smo jo glede na različne barvne odtenke razdelili na štiri podplasti (SE 03a–d), je bila arheološko sterilna. Izjemo predstavlja najdba dveh lusk in manjšega odbitka iz preperelega tufa v plasti SE 03c, najverjetneje antropogenega izvora. V tej plasti je bilo v pregledanih vzorcih najdeno tudi zelo malo oglja. Ostanki favne so močno fragmentirani in v glavnem nedoločljivi. V SE 01 so bili najdeni 3 dermalne ploščice kuščarjev, del čeljusti neznanega kuščarja in zob majhnega sesalca velikostnega razreda veverice. Iz SE 02 izvirajo zob jelena in 6 dermalnih ploščic kuščarjev (določil Borut Toškan). Arheološko sondiranje Spodmola v Selški lozi je dalo pozitiven rezultat. Potrjeno je bilo novo arheološko najdišče. Kronološka izpovednost najdb kaže, da glavna arheološka plast SE 01 vsebuje najdbe iz treh med seboj zelo oddaljenih obdobj. Glede na plitvo stratigrafijo ni to nič nenavadnega.

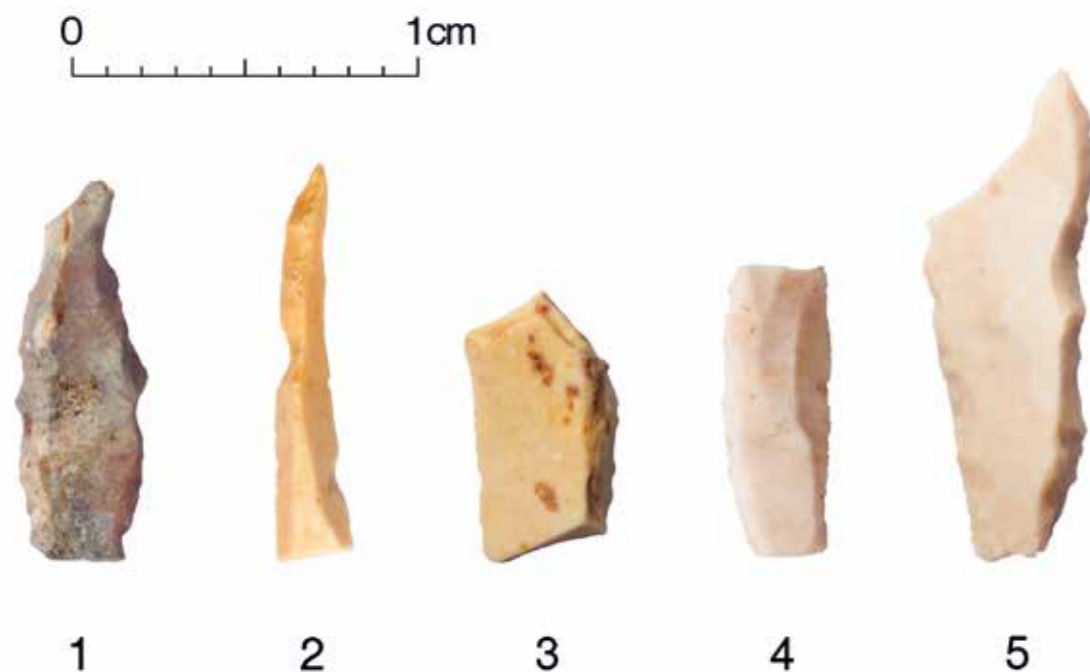
Mikrolitska orodja tipološko ustrezajo mezolitiku. Zastopani so dve konici s strmo retušo), odlomka klinice s hrbtom in odlomek raznostraničnega trikotnika. Prazgodovinsko lončenino opredeljujemo v pozno bronasto dobo in najmlajše najdbe v novi vek.

Rakulik, Spodmol v Selški lozi (foto: M. Turk)

Rakulik, Spodmol v Selški lozi, lončenina iz pozne bronaste dobe in novodobni kovinski gumb s konjičkom (foto: D. Valoh)

Rakuļik, Spodmol v Selški lozi, mikrolitska kamnita orodja (foto: D. Valoh)

98 Barbara Klanšek

EŠD: 24195
 Naselje: **Rečica ob Paki**
 Občina: Šmartno ob Paki
 Ime: **Rečica ob Paki – Špančev toplar**
 Naslov: Rečica ob Paki 28
 Področje: E
 Obdobje: sredina 19. stoletja, 1875

V osrednjem delu naselja Rečica ob Paki stoji v neposredni bližini lokalne ceste Letuš–Šmartno ob Paki Špančeva domačija. Stanovanjski objekt stoji severno od osrednje komunikacije skozi naselje, zaščiten kašča ter toplar pa sta prvotno stala na južni strani ceste.

Konec januarja 2018 se je toplar s tremi pari oken in ohranjeno letnico 1875, ki je prvotno stal zahodno od varovane kašče, prestavil na severno stran ceste, bližje stanovanjskemu objektu. Prestavitve kozolca je potekala s pomočjo dvigala, po prestavitvi na novo lokacijo severovzhodno od prvotne pa so se na objektu izvedla najnujnejša vzdrževalna dela: obnovila sta se zatrepa, zamenjala pa se je tudi dotrajana strešna kritina z novo.

Rečica ob Paki, Špančev toplar pred prestavitvijo, nova lokacija vidna na nasprotni strani ceste, februar 2016 (foto: B. Klanšek)

Rečica ob Paki, Špančev toplar po prestavitvi in obnovi, september 2018 (foto: B. Klanšek)

99 Maja Lavrič, Matjaž Mori, Tina Nanut

EŠD: 16116
 Naselje: **Rob**
 Občina: Velike Lašče
 Ime: **Rob – arheološko najdišče Gradiški vrh**
 Področje: A
 Obdobje: rimsko obdobje

V okviru mednarodnega projekta *Claustra+* so na lokaciji v Selu pri Robu, na območju poznoantičnega zapornega zidu *Claustra Alpium Iuliarum*, potekale arheološke raziskave v obliki strukturnega pregleda, stavbne analize in čiščenja površin ter arheološkega dokumentiranja uničenja. Na parc. št. 1291, 1300, obe k. o. Selo pri Robu, pa so bile izvedene tudi geofizikalne raziskave. Območje arheoloških raziskav leži znotraj registrirane enote kulturne dediščine, v Register nepremične kulturne dediščine vpisane kot Rob – arheološko najdišče Gradiški vrh (EŠD 16116). Zaporni zid je bil poškodovan v času gradnje gozdne ceste, ki vodi proti Kobiljemu curku in je bil pred izvedbo raziskav viden kot zaraščen nasip. Glede na opise, ki jih zasledimo v literaturi,

in pridani izris je bil leta 1959 verjetno dokumentiran zahodni del preseka ob cesti, ki je trenutno zaraščen, vendar so še vedno vidne karakteristike zidu. Z raziskavo, ki smo jo izvedli, smo dokumentirali vzhodni presek. Po temeljitem čiščenju so se najprej pokazale ruševinske plasti, kmalu pa smo ugotovili, da je zaporni zid širši, kot smo predvidevali. Zid je bil v tem delu širok 2,40 m in je imel pohodni pas z estrihom vzdolž višjega prsobrana. Zid je bil grajen v tehniki opus incertum, ostanki ometa kažejo, da je bil ometan. Prav tako so geofizikalne meritve pokazale, da je zid širok 2,40 m vse do stolpa ob potoku (t. i. stolp 2). Pri dokumentiranju preseka je bila širina prsobrana 1,10 m, na površini pa lahko zasledimo, da se ponekod zoži do 0,5 m.

Med raziskavo smo odkrili le dve najdbi, železen žebliček, ki je sprijet skupaj s čvrsto malto, in novodoben ostanek lesenega predmeta, verjetno del grabelj.

S stavbno analizo smo ugotovili, da je bil zid na tem mestu razširjen. Razširitev zidu je verjetno delovala skupaj s stolpom 2 in s tem omogočala boljšo obrambno funkcijo in pregled nad prostorom.

S konservatorsko-restavratorskimi deli so bile strukture nato utrjene in so sedaj *in situ* prezentirane *sub divo* oziroma na prostem.

Rob, Selo pri Robu, pogled proti vzhodu na ohranjene dele zapornega zidu (foto: M. Lavrič)

100 Minka Osojnik

EŠD: 3976

Naselje: **Rodik**

Občina: Hrpelje - Kozina

Ime: **Rodik – cerkev Sv. trojice**

Področje: UA

Obdobje: druga četrtina 17. stoletja, 1647, zadnja četrtina 18. stoletja, 1785, 1862, 1879

Rodik je gručasta vas, ki stoji na stičišču Brkinov in Krasa. Cerkev se s patrocinijem sv. Nedelje omenja že v 14. stoletju, od 17. stoletja, ko je bila v večji meri zgrajena današnja stavba, je posvečena Sv. trojici. Cerkev stoji sredi starega dela vasi, na pobočju, in s svojim visokim zvonikom oglejskega tipa dominira naselju in njegovi okolici. Pravilno orientirano stavbo sestavljajo dolg trostrano zaključen prezbiterij iz leta 1647, ki je v notranjosti mrežasto-rebrasto obokan, pravokotna ladja ter na slopa oprta vhodna lopa s tremi arkadami in skrlato streho. Večinoma v 17. stoletju zgrajena stavba, pri gradnji katere je sodelovalo več generacij mojstrov Felicijan iz Rodika, je bila leta 1786 barokizirana, do srede 19. stoletja je imela nad zahodnim pročeljem značilen zvonik na preslico.

Sedanji 36 m visok troetažni zvonik, ki stoji ob severo-zahodnem vogalu ladje, je bil zgrajen med letoma 1862 in 1879. Dolg čas gradnje priča o pomanjkanju finančnih sredstev za njegovo dokončanje, kar je na zunanjsčini pustilo sledi vse do danes. Sočasno z gradnjo zvonika so vaščani namreč načrtovali podaljšanje ladje, zaradi česar so na južni fasadi zvonika pustili odprtini za vhod v pritličju in prehod na kor v nadstropju ter ležišča za tramove stropa. Zaradi predvidenega podaljšanja cerkvene ladje so bili na jugozahodnem vogalu zvonika tudi spuščeni nekateri vogalni kamni, na mestih, kjer bi se novo zahodno pročelje cerkve povežalo z zidovi zvonika. Ker je zvonik zgrajen iz velikih klesancev in ni ometan, so sledovi njegove zanimive zgodovine zelo jasno berljivi.

Zvonik je bil leta 2013 delno saniran, utrjena je bila zlasti njegova špica. V letu 2018 je župnija začela obnovo celotne zunanjsčine, vključno z že obnovljeno špico, kjer je bilo treba izvesti določene popravke. Večja pozornost se je posvetila predvsem južni fasadi zvonika, kjer sta zazidani odprtini za nekoč predvideno povezavo z ladjo. Obe odprtini sta bili zazidani z drobnim kamenjem, v pritličju je malta med kamenjem dotrajala oz. je bila sprana, v nadstropju pa je bila odprtina zazidana celo na suho. Zaradi nevarnosti odpadanja kamnja se je zazidava obeh vratnih odprtin odstranila ter na novo pozidala, pri čemer se je manjkajoče kamenje nadomestilo z novim iz kamnoloma Povir. Na mestih manjkajočih vogalnih kamnov in odprtin za ležišča tramov v nadstropju so se vrzeli zapolnile z novimi monolitnimi kvadri iz kamna »Repen-Povir«, grobo špičene in krtačene

Rodik, cerkev Sv. trojice, pogled na južno fasado zvonika pred obnovo (foto: M. Osojnik)

obdelave. S temi posegi se je objekt zavaroval in preprečilo se je nastajanje nadaljnjih poškodb na zidovju, hkrati pa so sledovi, ki pričajo o okoliščinah nastanka zvonika, ostali vidni. Na novo se je zafugirala celotna fasada, vključno s špico, na kateri so že bile vidne poškodbe po prenovi iz leta 2013. Na južni fasadi zvonika se je polička nad ležišči za tramove poravnala in prekrila z odkapno RF-pločevino. Popravila se je tudi RF-pločevina na strehi nad zvoniščem. Na polkrožni kamnit venec nad pritličjem in venec pod zvoniščem se odkapna obroba ni namestila, preverili in po potrebi popravili so se le nakloni vencev.

Dela je pod nadzorom ZVKDS, OE Nova Gorica, opravilo podjetje Prenova Ozbič, gradbene storitve, d. o. o., iz Stomaža pri Sežani.

Rodik, cerkev Sv. trojice, pogled na zahodno pročelje cerkve po obnovi zvonika (foto: M. Osojnik)

101 Božena Hostnik

EŠD: 626

Naselje: Rogatec

Občina: Rogatec

Ime: Rogatec – Muzej na prostem Rogatec

Naslov: Ptujška cesta 23

Področje: E

Obdobje: konec 20. stoletja

Muzej na prostem Rogatec (dalje MNP Rogatec) je redka in izjemna celota, ki ima s svojo učno-didaktično ter znanstvenoraziskovalno funkcijo izjemen pomen za Slovenijo. Varovan je z Odlokom o razglasitvi Muzeja na prostem Rogatec za kulturni spomenik državnega pomena (Uradni list RS, št. 81/99, 66/01). Prezentirani objekti predstavljajo življenje in delo kmetov in obrtnikov iz 19. in z začetka 20. stoletja na območja Rogatca, predvsem s pobočij Boča, Donačke gore in Maclja.

Rogatec, muzej na prostem, obnovljena slamnata streha na kamnarski bajti (B. Hostnik, 2018)

Jedro muzeja tvorijo Šmitova hiša, gospodarsko poslopje – »štala«, dvojni vezani kozolec – »toplar«, svinjak – »štalunci« in vodnjak – »šepih na čapljo«. Ob njih pa so rekonstruirani objekti: viničarska hiša – »pušnšank«, čebelnjak, brajde s trto, kovačija in podeželska trgovina – »loden«. V neposredni bližini stoji rekonstruirana kamnarska bajta s stalno razstavo o nekoč cvetoči kamnoseški obrti na tem območju.

V MNP Rogatec potekajo redna vzdrževalna dela v okviru letnega investicijskega vzdrževanja. Tako se je v letu 2018 iz nabora vzdrževalnih del realizirala obnova slamnate strehe na kamnarski bajti. Po vzoru predhodne kritine je dela izvedel dolgoletni izvajalec Anton Golnar: Slamnata streha. si. Očistila in obnovila se je jama za apno ob gospodarskem poslopju.

Kar nekaj časa in financ pa je bilo namenjenih odpravi požarnovarnostnim pomanjkljivostim. V maju 2018 je bil v MNP Rogatec izveden inšpekcijski nadzor s področja varstva pred požarom, med katerim je bilo med drugim ugotovljeno, da je v objekte treba namestiti dodatne gasilne aparate ter označiti evakuacijske izhode. Namestitev in označitev gasilnih aparatov sta potekali brez prisotnosti ZVKDS.

Rogatec, muzej na prostem, delno viden gasilni aparat v kovačiji (B. Hostnik 2018)

Izvedeni sta bili korektno, čeprav bi ponekod lahko gasilne aparate in označbe evakuacijskih izhodov še bolj odstranili iz vidnega polja obiskovalca, ne da bi s tem zmanjšali njihovo učinkovitost. Zaradi občasnega kurjenja v kovaški delavnici, Šmitovi hiši in viničarski hiši je bil odrejen pregled dimnovodnih in kurilnih naprav. Trenutno še velja prepoved kurjenja v Šmitovi hiši. V primeru dolgotrajne prepovedi kurjenja bi lahko bila ogrožena tudi muzejsko-didaktična dejavnost muzeja. Težavo zaposleni rešujejo tako, da »žulike« – testene ptičke pečejo v električni pečici v viničarski hiši.

V viničarski hiši – »pušnšanku«, ki je posnetek originalne stavbe iz vasi Dobrina pri Žetalah in je namenjena gostinstvo-turistični dejavnosti MNP Rogatec, je bilo treba zamenjati delovne pulte v kleti z nerjavečo pločevino (zahteva uprave za varno hrano), ravno tako se je v kleti zamenjala dotrajana plinska peč. Cevni odvod za peč smo speljali navzgor ob stranskih vratih ter ga obzidali z lesom.

102 Mateja Ocepek

EŠD: 2027

Naselje: Rosalnice

Občina: Metlika

Ime: Rosalnice – cerkev Lurške Matere Božje

Področje: R

Obdobje: visoki srednji vek, prva polovica 15. stoletja, prelom 15. in 16. stoletja, prelom 17. in 18. stoletja, 19. stoletje

Obnova zunanosti cerkve Lurške Matere Božje v Rosalnicah
Južna cerkev Lurške Matere Božje je najstarejša izmed treh cerkva v Rosalnicah pri Metliki. Ladja izvira iz obdobja romanike, prezbiterij je bil zgrajen v drugi polovici 14. stoletja. Cerkev je bila v 16. stoletju obnovljena, temeljito predelavo pa je doživela še v 17. in 19. stoletju.

V letu 2018 je potekala obnova zunanosti na osnovi konservatorske odločitve, da ladjo cerkve predstavimo v podobi iz 19. stoletja, prezbiterij pa rekonstruiramo v njegovi gotski fazi. Zaradi številnih posegov v preteklosti je bilo na

Rosalnice, cerkev Lurške Matere Božje po posegu (foto: Primož Bertalanič)

zunanjsosti najti več plasti apnenih ometov različnih starosti in kakovosti. Ohranjali smo vse plasti ometov, ki so bile stabilne in dobro ohranjene.

Pred posegom so bili spodnji deli apnenih ometov zaradi vpliva vlage in solitra nestabilni, ponekod so odpadali ali pa so bili že odstranjeni. Nekateri predeli so bili prekriti s cementnimi plombami. Rozeta nad vhodnim portalom je večinoma odpadla, ostanki so bili močno napokani. Severna in zahodna stena sta bili v celoti kontaminirani z mahom in lišaji.

V prezbitariju sta bili dve gotski odprtini s fragmenti okenskih okvirjev zazidani. V celoti je manjkal južni gotski opornik. Močno poškodovani so bili velik del talnega zidca in kamnite kape na opornikih. Vsi kamniti elementi so bili porasli z mahom.

Pri konservatorsko-restavratorskem posegu smo v največji možni meri ohranjali zdrave omete, zelo poškodovane predele in cementne plombe pa smo odstranili. Oslabljene predele smo sistematično večstopenjsko utrjevali z apneno vodo in mešanico Calosila ter kalijevega stekla v razmerju 95 : 5. Podmehurjene predele smo statično sanirali z injektiranjem Ledana TB. Mah in lišaje smo odstranili s ščetkanjem in kemičnim tretiranjem z Röfix Algenkiler.

Manjše poškodbe, kot so razpoke in naključvan omet, smo

dopolnili s finim apnenim ometom, manjkajoče predele pa rekonstruirali po klasičnem postopku, tako da smo nanесли omet, katerega površino smo »zalikal«. Uporabljali smo predpripravljene mešanice Röfix 695, 696 na osnovi hidravličnega apna. Za oplesk ometov smo uporabili ustrezno starano gašeno apno iz apnice ter oksidne pigmente.

V prezbitariju smo po stari apneni tehnologiji pozidali manjkajoči južni kamniti opornik z lokalnim kamnom iz kamnoloma Mirna Peč in malto v razmerju 14 delov peska, 6 delov apna NHL5 ter 1 del finega tufa in rimskega cementa v razmerju 1 : 1. Rozeto nad vhodnim portalom smo nadomestili z novim odlitkom iz Röfix Belita.

V prezbitariju smo odprli zazidani gotski odprtini. Našli so se fragmenti kamnitih okvirjev, katerih manjkajoče dele smo rekonstruirali s po strukturi in barvi ustreznim drobnozrnatim peščenjakom Bihacit.

Rekonstruirani okenski okvirji so sestavljeni iz notranjih in zunanjih polic, stranic in krogovičja. Vsi elementi so izdelani iz peščenjaka, ravno žagani, klesani in površinsko obdelani z dletom do zelene teksture. Krogovičji sta izdelani po klasični metodi izrisa gotskega loka. V okenske okvirje smo vstavili kovinske prečke, ki omogočajo vitrajno zasteklitev po gotskih standardih.

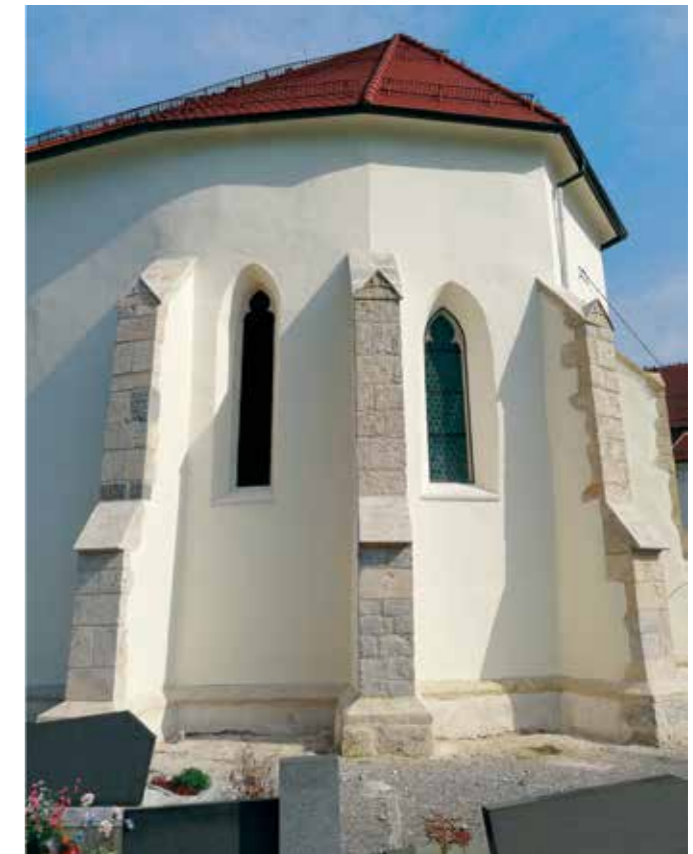
Rosalnice, cerkev Lurške Matere Božje, pogled na prezbitarij pred posegom (foto: M. Ocepek)

Na novo pozidanemu oporniku smo izdelali kamnite kape in kamnito pročelje iz lehnjaka Travertin iz opušenega kamnoloma na Jezerskem tako, da smo kamen uporabili na zunanjih delih kap, notranjost pa je polnjena z ustreznim polnilom. Zaključek novega opornika smo oblekli z lehnjakom in lokalnim apnencem, tako da se ritom, videz in forma prilagajajo obstoječim očiščenim opornikom.

Na zahodni fasadi smo odkrili rimski nagrobnik iz 2. oz. 3. stoletja našega štetja, ki je zaradi atmosferskih vplivov zelo slabo čitljiv. Očistili smo ga z neinvazivnimi metodami in ustrezno prezentirali.

Konservatorsko-restavratorska dela je izvedel H'art, Zavod za umetnost iz Mrzlega Vrha nad Idrijo, pod vodstvom mag. Mateje Ocepek, akad. kip., kons.-rest., in Urbana Eržena, univ. dipl. org., s sodelavci: Simonom Hudolinom, dipl. slik., Matejo Rojc, dipl. slik., Julijo Zupan, dipl. kons.-rest., Valentino Kramarič, dipl. kons.-rest., Petrom Drakslerjem in Miho Erzenom. Kamnoseška dela je vodil in izvedel Tomaž Furlan, akad. kip. Zidarska dela so izvedli Fajanca – Tomaž Šubic, s. p., in Zidarstvo Robert Bahor, s. p., slikopleskarska dela Dušan Balkovec, s. p.

Odgovorni konservatoriki sta bili mag. Marinka Dražumerič in mag. Tanja Mesojedec iz ZVKDS, OE Novo mesto.

Rosalnice, cerkev Lurške Matere Božje, pogled na prezbitarij po posegu 2018 (foto: M Ocepek)

103 Matjaž Mori

EŠD: 2251

Naselje: **Semič**

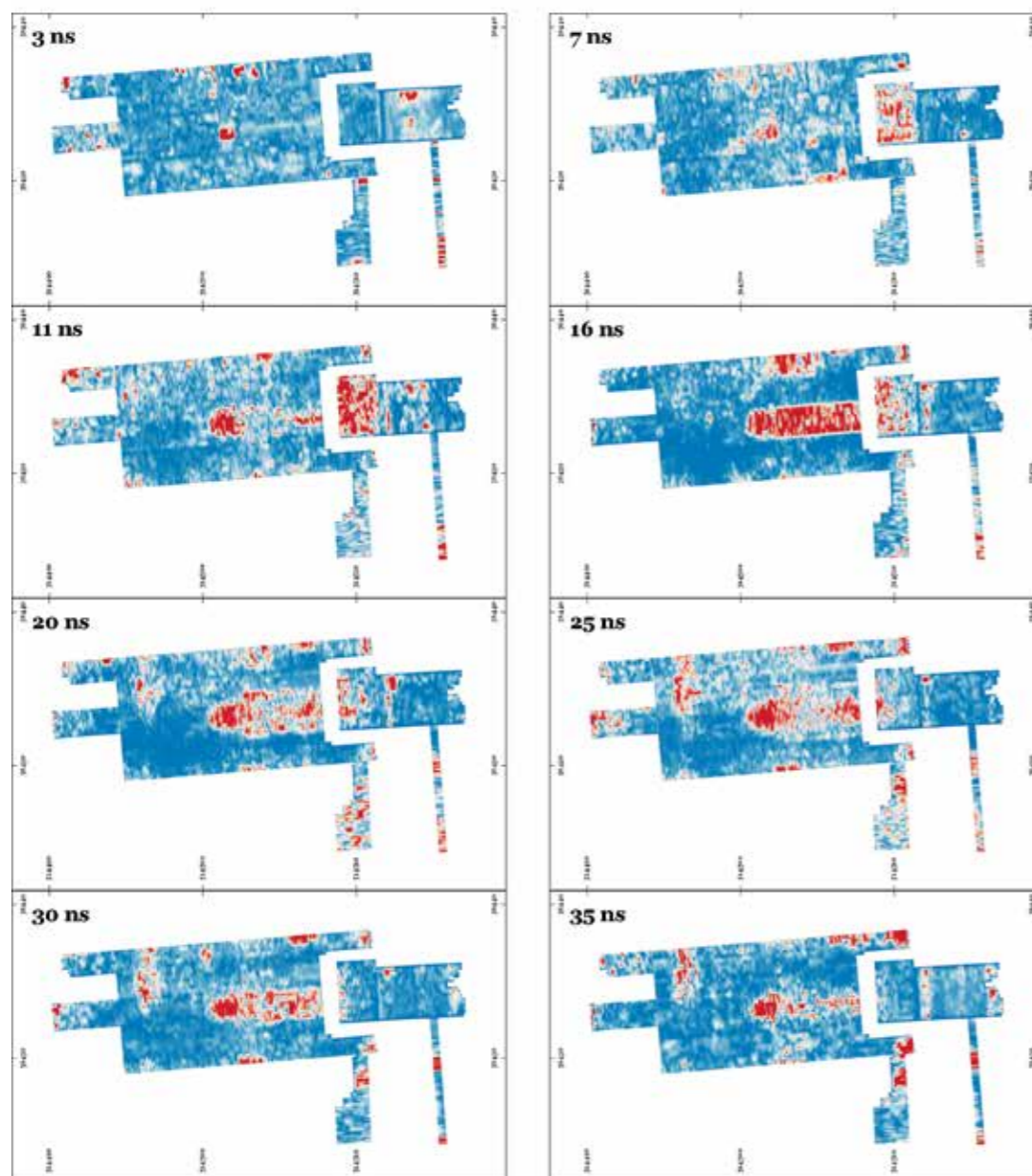
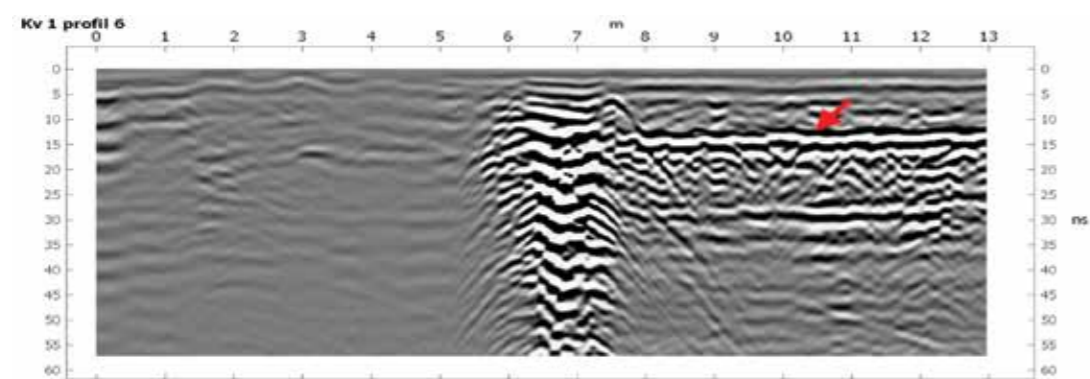
Občina: Semič

Ime: **Semič – cerkev sv. Štefana**

Področje: A

Obdobje: 1228, 16., 18. stoletje

Georadarske raziskave v cerkvi sv. Štefana v Semiču so pokazale, da so pod tlakom še ohranjene zidane strukture. V osrednjem delu ladje smo prepoznali dobro ohranjeno obokano grobnico velikosti okoli 3 x 6 m, ki se pojavi na globini okoli 12 ns, kar glede na pogoje ustreza globini okoli 60 cm. V zahodnem delu ladje, pravokotno od severne stene do sredine ladje smo prepoznali zid oziroma temelj, ki se pojavi na globini med 70 in 100 cm ter je ohranjen v višini okoli 1 m. Prav tako ob severni steni ladje so potencialni arhitekturni ostanki na globini okoli 80 cm, vendar jih zaradi nepravilne oblike v tlorisu ni mogoče natančneje opredeliti. Z raziskavo smo prepoznali še plitek, slabše ohranjen zid ob južni steni ladje na globini 7 ns (pribl. 35 cm) ter polkrožni zid okoli 1 m pod površino oltarnega podesta.

Semič, cerkev sv. Štefana, georadarski presek z označeno grobnico ter časovni rezi georadarskih meritev v cerkvi (izvedba: M. Mori)

104 Eda Belingar

EŠD:	15112
Naselje:	Sežana
Občina:	Sežana
Ime:	Sežana – jedro naselja (stavbi Partizanska cesta 20 in 22)
Naslov:	Sežana, Partizanska cesta 20 in 22, parc. št. 6209/2, k. o. Sežana
Področje:	E
Obdobje:	19., 20. stoletje

Glavna sežanska cestna komunikacija, ki je povezovala notranjost dežele s Trstom, današnja Partizanska cesta, nekdanja Cesarska cesta, zgrajena po letu 1710, je po proglasitvi Trsta za svobodno luko vedno bolj pridobivala veljavo. Nova cesta je omogočila razcvet furmanstva. Korist od furmanov in njihovega ustavljanja se je odrazila tudi v razvoju Sežane. Ob glavni cesti so začele nastajati gostilne, ki so poskrbele za zadovoljitev potreb mimoidočih. Gostilne so imele večja dvorišča, na katerih so se ljudje, vozovi in živina lahko ustavili. Pomembna je bila tudi oskrba z vodo, tako da so gostilne imele po enega ali celo dva vodnjaka, kar je bilo za domačije na Krasu prej izjema kot pravilo.

Na desni strani ceste v smeri proti Trstu sta zrastle tudi stavbi na današnjem naslovu Partizanska cesta 20 in 22. Prva je bila zgrajena kot gostilna Delena in je bila že pred prvo svetovno vojno porušena. Na istem mestu so potem zgradili novo stavbo, v pritličju katere so pod Italijo uredili trgovino s posodo, ki so ji rekli kolonial. Po vojni so tu prodajali železnino. Tesno zraven nje je zrasel hotel Central, ki je imel poleg sob za prenočevanje še kavarno z biljardom in balinišče. Gostinska dejavnost je prenehala po letu 1948. Potem so v pritličju povečali okna in uredili trgovino, sprva z metražo. Prostori v pritličju trenutno niso v uporabi.

Stavba Partizanska cesta 20 kaže na glavno cesto nadstropno lice z okni, razporejenimi v osem osi in obrobjenimi s kamnitimi okvirji. Nizek, segmentno zaključen portal v osrednji osi pritličja je opremljen z letnico 1879 in monogramom J.D. Manjši, ravno tako kamnit portal z ravno preklado uokvirja lesena vrata v stanovanjski del na skrajni desni pritličja. Poleg tega so v pritličju še dvojna vrata, manjša in večja, ter dve večji izložbeni odprtini. Pritličje deli od nadstropja profiliran delilni zidec.

Partizanska cesta 22 je dvonadstropna stavba z mezaninom in sedemosno vhodno fasado. Okna obeh nadstropij so obrobjena s kamnitimi okvirji in profiliranim nadstreškom ter opremljena s polkni. Večje okenske in vratne odprtine pritličja, ki so jih uredili po drugi svetovni vojni, so opremljene s kovinskimi roletami. Prvotno so bili v pritličju gostinski prostori, soba za goste in kuhinja.

Segmentno zaključen portal na desni strani pritličja se odpira v podhod, *pod lopo*, ki vodi na dvorišče, *brjač*, ob katerem

je pritlična stavba, sprva štala za živino. Kamnite stopnice vodijo v obokano klet, hram, pod hišo, v kateri so shranjevali vino. Tik ob hiši je tudi podzemna cisterna vodnjaka brez nadzemnega dela. V nadstropjih so stanovanjski prostori.

Občinski svet Občine Sežana je v letu 2010 sprejel odlok o merilih in postopkih za določitev nevdzdrževanih objektov in za izvedbo vzdrževalnih del na objektih v Občini Sežana, v katerem so določili merila in postopek za določitev objektov, ki ne predstavljajo nevarne gradnje po predpisih o graditvi objektov, vendar imajo zaradi opustitve redne in pravilne uporabe ter vzdrževanja takšne pomanjkljivosti, da zaradi izrabljenosti, zastarelosti ali drugih razlogov zelo slabo vplivajo na zunanjo podobo naselja in krajine v občini in je zato na njih treba izvesti vzdrževalna dela.

Občina je predhodno pozvala lastnike nevdzdrževanih objektov in jih povabila k sodelovanju pri izvedbi nujnih vzdrževalnih del ter jih opozorila, da se bo na podlagi odloka odredilo prisilno vzdrževanje, če sami ne bodo opravili vzdrževalnih del.

V kontekstu urejanja središča mesta in glavne vpadnice v mesto, Partizanske ceste, sta v letu 2018 odločili za ureditev uličnih fasad prejela tudi lastnika stavb Partizanska cesta 20 in 22 ter se odločila za obnovo. Po prejetih vlogah smo podali kulturnovarstvene pogoje in izdelali barvno študijo.

Ometi na obeh obcestnih fasadah so bili poškodovani, predvsem v pritličju. Ponekod so odstopali od podlage, druge so bili napihnjene. Poškodbe so bile najbolj očitne na talnem zidcu, medtem ko v nadstropjih in mansardi večjih poškodb ni bilo. Pritlična dela obeh stavb sta bila na novo ometana, preostali deli uličnih fasad pa so bili le prebarvani. Stavbno pohištvo je ostalo obstoječe.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelala restavratorka ZVKDS, OE Nova Gorica, Marta Bensa, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar.

Sežana, obcestna fasada stavbe Partizanska cesta 22 ob začetku del (foto: Eda Belingar, 2018)

Sežana, v obokani kleti nekdanjega hotela Central so še vedno leseni sodi, iz katerih so točili pijačo gostom (foto: Eda Belingar, 2018)

Sežana, obnovljeni fasadi stavb Partizanska cesta 20 in 22 (foto: Eda Belingar, 2018)

105 Eda Belingar

EŠD: 15112

Naselje: **Sežana**

Občina: Sežana

Ime: **Sežana – jedro naselja (Sežana – veterinarska postaja)**

Naslov: Sežana, Trg 28. avgusta 3, parc. št. 8894, 4013/4, obe k. o. Sežana

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Jugozahodni rob Trga 28. avgusta oblikuje niz stavb, ki se v smeri proti železnici in Vasi zaključuje s stavbo, v kateri je veterinarska postaja.

Trasa južne železnice, ki je bila dokončana leta 1857, je Sežano razdelila na dva dela. Vas je ostala na eni, Britof in Gradišče pa na drugi strani. V času gradnje železnice, med letoma 1818 in 1870, je nastala tudi stavba na Trgu 28. avgusta 3, v kateri je bila pod Avstrijo pošta, pod Italijo davčni urad, po vojni spet pošta, ki se je domačini še spominjajo, kasneje pa veterinarska postaja. V nizu proti današnji cesti je še stavba župnišča, nekoč v lasti družine Detoni, ki je v Sežano prišla iz Karnije in se tu ukvarjala s trgovsko dejavnostjo. Detonijevi so svojo hišo med obema vojnoma podarili župniji, ki jo od takrat uporablja kot župnijski urad in stanovanje župnika. V nizu sledijo Gregorinov dom in gostilna ter na vogalu s Partizansko cesto poslopje nekdanje gostilne in trgovine, Pirjevčeva hiša.

Stavba nekdanje pošte je bila podolgovatega tlorisa in enonadstropna, z glavnim vhodom s trga na vzhodni strani in dodatnim dostopom z dvorišča na južni strani objekta. Ob zahodni strani je bil prizidek z ravno streho, ki je služil kot terasa. Streha osrednjega objekta se je trikapno zaključevala na južni strani. Dostop v nadstropje je bil po kamnitem stopnišču znotraj objekta ob severni, skupni steni z župniščem ter iz prostorov na zahodni strani neposredno na teraso. Proti trgu obrnjena vhodna fasada je bila petosna z vhodnimi vrati v pritličje na skrajnem desnem delu. Pritličje je delil od nadstropja profiliran delilni zidec. Strešni venec je bil polno zidan in tudi ta profilirano izveden. Notranjost je bila v preteklosti v celoti predelana.

Na objektu so bile opazne poškodbe dotrajane strešne kritine, močno je bil poškodovan glavni nosilec lesene strešne konstrukcije. V pritlični etaži se je pojavljala vlaga. Zunanji zidovi so bili razpokani, predelne stene na posameznih mestih deloma porušene. Ugotovilo se je tudi, da kamniti zidovi ne nudijo zadostne statične stabilnosti medetažni plošči. PZI projekt za novogradnjo je predvideval odstranitev osrednjega objekta s prizidkom in novogradnjo v istih zunanjih gabaritih ob ohranjanju izvirne členitve fasad, barve, oblik, strehe in uporabe materialov. Prizidek se je oblikoval sodobno. Na projekt smo izdali kulturnovarstveno soglasje. Zaradi spremenjenega projekta za izvedbo, spremenjenega načina sanacije mejnega

zidu, spremembe sestave zidov ter neto tlorisne površine in neto prostornine objekta in absolutne višinske kote smo v letu 2018 ponovno izdali kulturnovarstveno soglasje na spremenjeno dokumentacijo. Investitor je v istem letu pričel gradnjo, vsa dela pa še niso zaključena.

Že v letu 2013 smo prejeli vlogo za izdajo kulturnovarstvenih pogojev za odstranitev objekta in novogradnjo v istih gabaritih. Postopek usklajevanja projekta s projektantom, ki ga je med pridobivanjem ustreznih dovoljenj investitor zamenjal, je bil dolgotrajen, vendar smo nazadnje prišli do kolikor toliko sprejemljive rešitve. Pred rušitvijo je bil izdelan natančen tehnični posnetek objekta. Do določenih usklajevanj je prihajalo tudi med gradnjo samo, npr. glede izvedbe delilnega zidca, strešnega venca, obdelave fasad ...

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelala restavratorka ZVKDS, OE Nova Gorica, Marta Bensa, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar.

Sežana, Trg 28. avgusta 3, poslopje, v katerem je imela prostore veterinarska postaja, je bilo precej dotrajano (foto: Eda Belingar, 2018).

Sežana, Trg 28. avgusta 3, dela še niso zaključena, tudi dejavnost se v nove prostore še ni preselila (foto: Eda Belingar, 2019).

106 Minka Osojnik

EŠD: 3735

Naselje: **Skrilje**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Skrilje – cerkev sv. Marjete**

Naslov: UA, A

Področje: tretja četrtina 17. stoletja, 1660, tretja četrtina 19. stoletja, 1863, druga četrtina 20. stoletja, 1928

Obdobje: 1978–1983

Cerkev sv. Marjete stoji v severovzhodnem delu vasi Skrilje v Vipavski dolini. Pravilno orientirana cerkev stoji znotraj ograjenega platoja, nekdanjega pokopališča. Ob južno steno pravokotne ladje in trostrano zaključenega prezbiterija je prizidana zakristija, ob severni ladijski steni je v liniji s pročeljem postavljen trinadstropen zvonik.

Prve omembe cerkve v Skriljah segajo v 11. stoletje, vendar je prvotna cerkev, posvečena sv. Marjeti, stala izven vasi (Skrilje – arheološko najdišče sv. Marjeta, EŠD 12169). Na lokaciji današnje cerkve sv. Marjete je stala starejša cerkev s patrociniem sv. Mohorja in Fortunata, pozneje sv. Janeza Nepomuka in sv. Donata, nato pa samo sv. Donata. Po ukinitvi cerkve sv. Marjete izven vasi se je sredi 19. stoletja njen patrocini prenesel na današnjo cerkev (Pavel Peter Bratina, Župnija sv. Mihaela v Kamnjah na Vipavskem in njene cerkve, Kamnje 2018, str. 82–96).

Skrilje, cerkev sv. Marjete, odkriti temelji starejše cerkve (foto: M. Osojnik)

Današnja stavba je bila na temelju starih zidov iz 17. stoletja sezidana med letoma 1928 in 1930. Za dve stopnici dvignjen prezbiterij krasi baročni oltar sv. Marjete iz leta 1725, ki je kvalitetno beneško delo. Cerkev do zadnje obnove ni imela protiljudstvu obrnjenega oltarja, kar je bil povod za preureditev prezbiterija. Sočasno s postavitvijo novega daritvenega oltarja se je po načrtih arhitekta Marka Lavrenčiča izvedel še ambon in uredili so se tlaki z vsemi potrebnimi sloji talne konstrukcije. Obstoječi kamniti stopnici sta se premaknili za 1 m globlje v ladjo, odstranjen je bil tlak v ladji, očistili so se obodni zidovi do višine novega tlaka. V prezbiteriju se je nasula drenaža, nato pa sta se izvedli novi hidroizolacija in toplotna izolacija. Ob stenah prezbiterija se je izvedla zračna kineta, ki preprečuje prenos vlage na novo konstrukcijo in hkrati omogoča sušenje obodnega zidu. Novi tlak je iz svetlo sivih brušenih kvadratnih plošč, novi daritveni oltar, ki stoji v osi z baročnim, ima podstavek iz kamna rosso verona, zgornji del mize je iz svetlo sivega kamna. Ambon stoji naslonjen na stopnice levo od daritvenega oltarja in je iz svetlo sivega kamna, bralni pult je narejen iz ukrivljene lesene plošče.

V kulturnovarstvenih pogojih je bila ob prenovi tlaka zahtevana izvedba predhodne arheološke raziskave v obliki raziskave ob gradnji. Raziskavo je opravilo podjetje Avgusta, d. o. o., pod vodstvom Barbare Brezigar. Med raziskavo so se pod tlakom in nasutjem odkrili temelji starejše cerkve, ki jo je leta 1928 nadomestila današnja. Starejša cerkev je bila manjša in je imela ravno zaključen prezbiterij, kar potrjuje tudi v župnišču shranjen floris nove cerkve z vrisanimi temelji stare.

107 Klavdij Zalar

EŠD: 4004

Naselje: **Slivje**

Občina: Hrpelje – Kozina

Ime: **Slivje – cerkev sv. Martina**

Naslov: stenska poslikava Toneta Kralja in severna fasada

Področje: R

Obdobje: 20. stoletje

Zaradi zamakanja v preteklosti je prišlo na poslikavi z motivom Svete družine na severni steni ladje do poškodb, predvsem v obliki izsoljevanja in luščenja barvne plasti. Poškodbe so bile pretežno na levi polovici poslikave, kjer je zamakalo. Na tem delu je bila verjetno močnejše poškodovana tudi fasada, saj so jo v preteklosti na površini pribl. 40 m² odbili in na novo ometali z neustreznim močnim apneno cementnim ometom.

V levem delu poslikave je na veliki površini barvna plast zaradi izsoljevanja že odpadla, deloma pa je bila odstopljena in se je luščila. V zgornjem delu je bila vertikalna razpoka, ob kateri je bil na manjši površini stik ometa z zidavo slab. Na desni polovici poslikave so bile prisotne le manjše lokalne poškodbe. Na površini poslikave je bila plast nevezane umazanije. Razen teh poškodb je bila barvna plast poslikave trdna.

Na fasadi je bila na površini za sliko po celotni višini v preteklosti originalna fasada odbita. Izdelan je bil neustrezen močen apneno cementni omet.

Na površinah, kjer je bilo prisotno izsoljevanje, se je najprej nanese obloga iz celulozne pulpe in destilirane vode, da so se odstranile soli s površine poslikave. Poškodbe so se lokalno utrdele s kombinacijo Tyloze mh 300 in nano apna preko riževega papirja. Sledilo je čiščenje površine z destilirano vodo in morsko spužvo. Poškodbe so se pokitale s fino apneno malto. Za retušo so se uporabili Tylozo mh 300 in pigmenti v prahu.

Na fasadi se je odstranil neustreznih apneno cementni omet, nakar se je fasada oprala z vodo pod kontroliranim pritiskom. Nanesel se je apnen obrizg. Sledilo je postopno zapolnjevanje fug in globljih površin, nakar je bil grob apnen omet nanesen v tankem sloju po celotni površini. Finalno se je fasada preplastila s finim apnenim ometom. Ometom so bili dodajani pigmenti za uskladitev s toni posameznih plasti originalnih ometov. Končna tonska uskladitev z originalno fasado je bila izdelana z nanosi več slojev različnih tonov apnena beleža z morsko spužvo. Tako struktura in tekstura novega ometa kot barvni toni so bili tako usklajeni z originalno fasado.

Slivje, cerkev sv. Martina, poslikava pred posegom (foto: K. Zalar)

Slivje, cerkev sv. Martina, poslikava po končanih posegih (foto: M. Bensa)

Slivje, cerkev sv. Martina, fasada pred posegom (foto: K. Zalar)

Slivje, cerkev sv. Martina, fasada po končanih posegih (foto: K. Zalar)

108 Andreja Bahar Muršič

EŠD: 30268

Naselje: **Sostro**

Občina: Ljubljana

Ime: **Sostro – Dimnikarjev kozolec**

Področje: E

Obdobje: na prelomu 19. in 20. stoletja

V sklopu obnov gospodarskih poslopij, ki jih sofinancira Mestna občina Ljubljana za spodbujanje in ohranjanje kmetijske dejavnosti na primestnem območju, smo v dveh zaporednih letih izvajali obnovo Dimnikarjevega kozolca v Sostrem. Kozolec stoji vzhodno od strnjeneega starega vaškega jedra, na začetku ene izmed parcel v progi, kakršne so značilne za tamkajšnjo poljsko razdelitev. Kozolec, ki je v lasti domačije »Pr Dimnikar«, stoji na polju, stran od domačije. Po ustnem izročilu in glede na analogijo podobnih kozolcev sklepamo, da je bil postavljen na prelomu 19. in 20. stoletja. Gre za regionalno značilen toplar, s tremi pari oken in brano, zaprto s pravokotno sekajočimi se tramiči ter s podaljškom v obliki enojnega, stegnjenega kozolca s šestimi okni.

Pred obnovo, ki se je izvajala v dveh fazah, je bil kozolec v slabem gradbenem stanju in je zaradi zamakanja meteorne vode hitro propadal. V prvi fazi smo se lotili obnove dvojnega kozolca. Kostonjevi nosilni stebri so bili trdni, zato njihova

menjava ni bila potrebna. Ker so bili prvotni temelji slabi, so jih po spominu lastnika pred kakšnimi 50 leti nadomestili z betonskimi podstavki, ki segajo le do ravni terena in navzen niso vidni. Sanacija toplarja je obsegala menjavo celotne strešne kritine, delno rekonstrukcijo ostrejša in tistih konstrukcijskih delov kozolca, ki so jih napadle žuželke. Konstrukcijo so pri obnovi po potrebi ponekod povezali z vezmi, ki niso vidne. Menjali so tudi dotrajane deske na obeh zatrepih kozolca ter njegove dotrajane ali manjkajoče late.

V drugi fazi smo se lotili obnove stegnjenega dela kozolca. Prvotno so bili nosilni stebri postavljeni v zemljo, kot je značilno za stegnjene kozolce, in podprti s poševnimi podpornimi stebri na obeh straneh. Ker je les v zemlji propadal, so kmalu po postavitvi kozolca sanirali temelje z železobetonskimi podstavki, ki so nameščeni ob stebrih in skupaj povezani z jeklenimi objemkami, kot je bila tedaj splošna praksa. Zato so se stebri ohranili in menjava ni bila potrebna. V najslabšem stanju je bila streha, enako na toplarju. Strešna kritina je bila dotrajana in zaradi večletnega zamakanja je propadlo nekaj strešnih nosilcev iz tršega lesa, križev, ki jih je bilo treba pri obnovi zamenjati. Za to so uporabili hrastov les. Streha je bila že večkrat popravljena, zato je bilo na njej več vrst kritine, kar je bilo ob sanaciji »pri roki«. Čeprav je različna kritina historično pričevalna in z etnološkega stališča zanimiva, smo se ob obnovi odločili za enotno kritino: opečni zareznik, ki je bil najverjetneje tudi prvotna kritina. Ob obnovi so bile ponovno nameščene late

kozolca, ki so bile prej delno odstranjene zaradi shranjevanja lesa pod kozolcem.

Vsa obnovitvena dela je strokovno izvedlo tesarstvo Cimprček iz bližnjega kraja Gozd – Reka (Občina Šmartno pri Litiji).

Sostro, Dimnikarjev kozolec pred obnovo (A. Bahar Muršič)

Sostro, Dimnikarjev kozolec po obnovi (A. Bahar Muršič)

109 Blaž Orehek, Nika Veršnik

EŠD: 15752

Naselje: **Stari trg**

Občina: Ivančna Gorica

Ime: **Stari trg pri Višnji Gori – arheološko najdišče v dolini Višnjice**

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje, srednji vek, novi vek

Med junijem in oktobrom 2018 je ekipa Centra za preventivno arheologijo v naselju Stari trg pri Višnji Gori izvedla niz predhodnih arheoloških raziskav pred predvideno gradnjo stanovanjskih objektov. Nekoč enoten travnik je bil ob prodaji

razdeljen na devet gradbenih parcel. Obravnavane parcele ležijo na območju registrirane enote kulturne dediščine, v Register nepremične kulturne dediščine vpisane kot Stari trg pri Višnji Gori – arheološko najdišče v dolini Višnjice (EŠD 15752), na katerem so domnevni ostanki rimskodobne cestne povezave in obcestne naselbine.

V omenjenem obdobju smo na petih parcelah izvedli predhodne arheološke raziskave za določitev vsebine in sestave najdišča v obliki intenzivnega terenskega pregleda zaprtih površin v mreži 5 x 5 m in strojnih testnih jarkov.

Na območju predvidene gradnje stanovanjske hiše na parc. št. 722/1, k. o. Dedni Dol, smo pri intenzivnem terenskem pregledu odkrili večjo količino predvsem srednjeveške lončenine. S strojnimi testnimi jarki smo dokazali, da se srednjeveška lončenina pojavlja v drugi plasti, ki sega do globine okrog 35 cm in smo jo interpretirali kot nekdanjo (srednjeveško oz. novoveško) ornico. V enem izmed testnih jarkov smo odkrili kamnito strukturo iz večjih dolomitnih lomljencev, ki so bili položeni v gradbeni jarek. Domnevamo, da gre za ostanke temelja, ki poteka v smeri severovzhod–jugozahod in je bil verjetno že v času srednjega veka preuporabljen za gradnjo drugih objektov. V severovzhodnem preseku testnega jarka smo namreč dokumentirali vkop in zasutje roparskega jarka. Temelja zaradi odsotnosti najdb v zasutju gradbenega jarka ne moremo natančneje časovno umestiti. Ostale dokumentirane plasti v testnih jarkih so rezultat delovanja potoka Višnjice in so vsebovale posamezne odlomke prazgodovinske lončenine, kar nakazuje na morebiten obstoj prazgodovinske poselitve v bližini.

Na sosednji parceli (parc. št. 722/4, k. o. Dedni Dol) smo v enem izmed testnih jarkov odkrili kamnito strukturo iz večjih dolomitnih lomljencev, ki je bila delno poškodovana že ob oranju v preteklosti. Predvidevamo pa lahko, da je bil del lomljencev tudi odnesen in preuporabljen kot gradbeni material v kasnejših obdobjih. Verjetno gre za ostanke tlakovanja, ki se nedvomno nadaljuje v smeri proti severovzhodu in severozahodu. Nastanek tlakovanja lahko preliminarno uvrstimo v srednji vek.

Ostale tri parcele (parc. št. 722/2, 725/6 in 725/4, vse k. o. Dedni Dol) kažejo podobno stratigrafijo. Na vseh parcelah so že intenzivni terenski pregledi pokazali na večjo količino poznosrednjeveške lončenine do globine 40 cm. Testni jarki so pokazali podobno kot na sosednjih dveh parcelah, da današnji travni ruši sledi temna plast peščenega melja, tej pa plast rjavega peščenega melja z gruščem in posameznimi lomljenci. V obeh plasteh, ki smo ju interpretirali kot nekdanjo (poznosrednjeveško oz. novoveško) ornico, smo odkrili kose novoveške in poznosrednjeveške lončenine ter posamezne kose prazgodovinske lončenine in železove žilindre. Na parc. št. 725/4, k. o. Dedni Dol, je bila pod plastjo nekdanje ornice plast gruščnatega nasutja, ki vsebuje številne odlomke lončenine in žilindre. Drugih sledov metalurške dejavnosti nismo zasledili.

Na parc. št. 722/3, k. o. Dedni Dol, smo izvedli dokumentiranje ob izkopu gradbene jame. Na dokumentiranem območju današnji travni ruši sledi plast ornice iz rjavega drobljivega

Stari trg pri Višnji Gori, arheološko najdišče v dolini Višnjice, pogled na severovzhodni presek v testnem jarku 3 z jarkom za temelj, parc. št. 722/1, k. o. Dedni Dol (foto: L. Bedene)

melja. Tej sledi plast rumenkasto rjavega rahlo sprijetega melja, ki smo jo interpretirali kot nekdanjo ornico. Plast vsebuje večjo količino poznosrednjeveške lončenine, izdelane iz slabo prečiščene, redukcijsko žgane gline z veliko primesmi kalcijevega karbonata, manj je kremenca, sljude, železovih oksidov in organskih primesi. Površina variira od temno sive do rjave barve. Od oblik ustij loncev, ki so kronološko najbolj izpovedna, se pojavljajo trikotna, visoka karnisna, odebeljena in profilirana ter večkrat profilirana ustja, z užlebitvijo za pokrov na notranji površini ali brez nje. Z nekaj kosi so zastopane tudi sklede. Posamično se pojavlja tudi novoveška, na notranji površini zeleno loščena keramika. Med železnimi predmeti so zastopani kovani žebliji in okov skrinje ali vrat. Pri steklu velja omeniti odlomek rebrastega kozarca in ostenje kozarca kocna z nataljeno jagodo (slika 4). Zgoščenosti najdb nismo opazili. V plasti nekdanje ornice smo našli tudi štiri odlomke bronastodobne lončenine. Plast nekdanje ornice sega povprečno do globine okrog 50 cm, medtem ko se na vzhodnem delu parcele spusti tudi do globine 70 cm. Ostale dokumentirane plasti (aluvialni nanosi in sedimenti) pod plastjo nekdanje ornice so rezultat delovanja potoka Višnjice. Med izkopavanjem gradbene jame nismo zasledili arheoloških struktur ali kulturnih plasti.

Stari trg pri Višnji Gori, arheološko najdišče v dolini Višnjice, struktura iz dolomitnih lomljencev, pogled proti severovzhodu, parc. št. 722/4, k. o. Dedni Dol (foto: B. Orehek)

Stari trg pri Višnji Gori, arheološko najdišče v dolini Višnjice, načrt izvedenih raziskav in odkritih arheoloških struktur (izvedba: B. Orehek)

110 Sabina Ravnikar

EŠD:	2341
Naselje:	Stična
Občina:	Ivančna gorica
Ime:	Stična – cerkev Žalostne Matere Božje
Področje:	UA
Obdobje:	sredina 12. stoletja, 1156, prva četrtina 17. stoletja, 1622, sredina 18. stoletja, 1746, 1751

Od leta 2007 je potekala postopna rekonstrukcija ostrešja in strešne kritine na samostanski cerkvi. V letu 2007 je bila končana sanacija strehe nad prezbiterijem in zakristijo, leta 2010 na prečnih ladjah, v letu 2018 je bila izvedena sanacija ostrešja glavne ladje. Površina in obseg strešin sta izjemno velika in zahtevna, zato so dela potekala v daljšem časovnem razponu. Del sredstev je zagotovilo Ministrstvo za kulturno (sofinanciranje projektov kulturne dediščine).

Streha glavne ladje je dvokapna in ima osem trikotnih vešal. Les, ki je bil uporabljen za gradnjo, smo določili na podlagi dendrokronološke raziskave, ki je bila opravljena v letu 2003 (*Dendrokronološke raziskave lesa iz samostana v Stični*, Klemen Vovk, 2003). V glavnem so bili uporabljeni jelovina, smreka in macesen. Analiza vzetih vzorcev je pokazala, da je bilo ostrešje cerkve postavljeno v letih 1712 in 1713.

Na podlagi prve ocene stanja ostrešja je bilo ugotovljeno, da je stara kritina zelo dotrajana, zaradi česar je na posameznih mestih prihajalo do zamakanja. Ostrešje je bilo na posameznih mestih že v preteklosti parcialno in neustrezno sanirano, del ostrešja na zahodnem delu je bil v drugi svetovni vojni poškodovan in dodan, posamezne poškodbe na konstrukciji so se v vseh letih popravljale lokalno. Pred pripravo dokumentacije je bil opravljen ogled strokovnjaka Biotehniške fakultete dr. Franca Pohlevna in podano mnenje statika ZVKDS. Ugotovljeno je bilo, da je na mestih, kjer je kritina zelo poškodovana, prišlo do zamakanja, posledično je zaradi vlaženja prišlo do trohnenja in napada insektov. Poškodbe so izrazitejše ob žlotah, kapnih legah in nosilnih

prečnih tramovih. Velik problem je bila stara izrabljena kritina, skozi katero je pronicala vlaga z raztopljenimi mineralnimi snovmi, ki se po osušitvi kot soliter nabirajo na notranji strani kritine, na letvah in zgornjem delu špiravcev in tramov. Izločene snovi so zelo agresivne in postopoma uničujejo les ter zmanjšujejo njegove mehanske lastnosti. Ugotovljeno je bilo, da bi parcialni sanacijski ukrepi ogrozili nosilnost celotnega ostrešja.

Tehnološko je sanacija sledila prenovi, ki je bila zasnovana v letu 2007. Na podlagi strokovnih ugotovitev se je celotna strešna konstrukcija zamenjala, prav tako strešna kritina. Del prvotnega trikotnega vešala nad južnim stranskim ladijskim delom se je ohranil »in situ«. Vešalo je stabilizirano, les je zaščiten pred škodljivci in prezentiran v prvotni legi. Nova lesena konstrukcija je iz masivnega smrekovega lesa in lepljenega lameliranega smrekovega lesa. Shema strešne konstrukcije, pozicija in velikost so enake prvotnim.

Pri pripravi ležišč za strešno konstrukcijo nad južno stransko ladjo so bili ob odstranitvi materiala najdeni razbiti fragmenti gotskega krogovičja. Fragmenti so deponirani v restavratski delavnici Muzeja krščanstva. Ob razgrnitvi fragmentov v delavnici je bilo ugotovljeno, da nekateri kosi sestavljajo celoto, vendar se vidi, da vsi kosi niso bili dokončno kamnoseško obdelani. Vidno je, da je vogal enega celega fragmenta finalno kiparsko izdelan, drug vogal ima grobo vklesano mrežo, tretji vogal pa napol izklesan detajl. Sklepamo lahko, da je bil kamnit fragment polizdelek, ki je bil med deli bodisi poškodovan ali zavržen in kasneje vzdian kot sekundarni gradbeni material.

Med odkrivanjem stare opečne kritine sta bila najdena dva zanimiva strešnika, eden z letnico 1724 (hrani ZVKDS, OE Ljubljana) in drugi z vrezanim podpisom domnevno (J) ohannes Ainetovistch (hrani Muzej krščanstva). Oba strešnika sta pravokotne ravne oblike, približno enakih dimenzij in ročne izdelave. Zatiča na hrbtni strani sta oblikovana različno in nista iz iste serije.

Pisni viri v preteklosti omenjajo več gradbenih posegov na samostanski cerkvi. Prvi večji se je zgodil v času opata Reinprechta ok. leta 1622. Takrat naj bi celotno cerkev prekrili z enotno dvokapno streho. Drugi poseg je bil na podlagi virov (Mlinarič, 1995) leta 1674, ko je opat Maksimilijan naročil popravilo vsega ostrešja samostanske cerkve. Kasneje, v letih 1712 in 1724 ter do časa druge barokizacije cerkve (1734–1764), viri ne navajajo večjih gradbenih posegov zaradi prevelike zadolženosti opatiije.

Stara lesena konstrukcija, ki je bila v dobrem stanju, se je deponirala na posestvu samostana z možnostjo sekundarne uporabe, prav tako so se skoraj vsi še uporabni strešniki previdno demontirali, preložili na palete in so deponirani na lokaciji samostana.

Stična, cerkev Žalostne Matere Božje, ostrešje pred sanacijo (foto: S. Ravnikar)

Stična, cerkev Žalostne Matere Božje, nova strešna konstrukcija (foto: S. Ravnikar)

Stična, cerkev Žalostne Matere Božje, prezentirano originalno trikotno vešalo (foto: S. Ravnikar)

Stična, cerkev Žalostne Matere Božje, fragmenti gotskega krogovičja (foto: S. Ravnikar)

Stična, cerkev Matere Božje, strešnik z letnico 1724 (foto: S. Ravnikar)

111 Mihaela Kajzer, Dunja Salecl

EŠD: 29833, 6886

Naselje: **Stražgonjca**

Občina: Kidričevo

Ime: **Stražgonjca – arheološko območje Gmajna, Pragersko – rimska cesta Celeia–Poetovio**

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

Arheološko območje Gmajna je bilo ugotovljeno, zamejeno in registrirano na osnovi rezultatov predhodnih arheoloških raziskav za oceno in vrednotenje arheološkega potenciala med pripravami državnega prostorskega načrta za preureditev železniške postaje Pragersko in presoje vplivov načrtovane gradnje na arheološke ostaline (poročilo: Ocena arheološkega potenciala območja DPN za ureditev železniške postaje Pragersko, metode 1–3, 5–6, ZVKDS, Center za preventivno arheologijo, poročilo št. 00–0036/2010–GR–2012–26, Ljubljana, maj 2012). Raziskave so južno tik pod že varovano traso rimske ceste Celeia–Poetovio potrdile in nakazale velik arheološki potencial širšega območja. Z namenom določitve vsebine in sestave novega potencialnega najdišča je skladno z obstoječo prakso načrtovalec nato zagotovil naslednjo fazo predhodnih arheoloških raziskav – intenzivni terenski pregled zaprtih površin (ITP) in strojni izkop petih testnih jarkov v velikosti 2 x 1 m. Pri tem so bile v ornici in arheološki kulturni plasti odkrite rimskodobne najdbe (predvsem odlomki lončenih posod in kosi gradbenega materiala), ki so bile ponekod intenzivnejše, drugod pa bolj razpršene in manj številne (poročilo: Poročilo o dodatnih predhodnih arheoloških raziskavah na najdišču Stražgonjca Gmajna – DRI, ARHOS, d. o. o., poročilo št. 03/2017, 17. 2. 2017). Glede na vsebino in obseg najdenih arheoloških ostalin je zavod presodil, da je pod pogojem, da se jih pred konkretnimi gradbenimi posegi ustrezno razišče, dokumentira in nadzorovano odstrani, nadaljnje načrtovanje gradnje dopustno. Na ožjem območju z intenzivnejšimi arheološkimi ostalinami (pribl. 2300 m²) so bila tako predpisana arheološka izkopavanja, na širšem območju z redkejšimi izpričanimi ostalinami (pribl. 5700 m²) pa vzorčenje 30 % površine s strojnimi testnimi jarki, ki v primeru odkritja arheoloških struktur na mestu najdbe preide v arheološko izkopavanje. Arheološka izkopavanja so bila predvidena tudi na mestu zavarovane trase rimske ceste, v obsegu, kolikor je v sklopu načrtovane gradnje neizogibno (pribl. 250 m²). Izvedba zadnje faze arheoloških raziskav pred gradnjo je potekala spomladi 2018 (poročilo: Poročilo o arheološkem izkopavanju na Pragerskem, zaradi ureditve vozlišča z železniško postajo Pragersko na zemljišču s parc. št. 669/2, 744/11, 744/12 in 441/5, vse k. o. 748; 749 – Spodnja Polskava, PJP, d. o. o., junij 2018). Arheološka izkopavanja na ožjem območju najdišča

Stražgonjca – arheološko območje Gmajna (EŠD 29388) so bila dejansko izvedena na površini 2867 m², pri čemer je bilo izkopno polje po obsegu prilagojeno sproti odkritim arheološkim ostalinam. Med temi smo pod plastjo ruše (SE 001) in ornice (SE 002) naleteli na aluvialno plast (SE 003) ter kulturni plasti (SE 005 in SE 006). Na nivoju teh plasti smo odkrili vkope jam, jam za kole in jarkov.

Da je bilo območje večkrat poplavljenno, nam dokazujejo plasti peska (SE 004), ki se večkrat pojavljajo na aluvialni plasti (SE 003), ter številni jarki z glinenimi cevmi, namenjeni odvodnjanju. Zasedili smo dva tipa jarkov, oba vkopana v ornico in oba orientirana v smeri severozahod–jugovzhod in vzhod–zahod. Prvi tip predstavljajo dolgi ožji jarki (širina okoli 0,30 m) s tankimi glinenimi cevmi, ki so jih po pričevanju bližnjih sosedov položili v petdesetih letih prejšnjega stoletja, njihova polnila pa je tvoril čvrst temno sivorjav peščen melj. Drugi tip so dolgi, nekoliko širši jarki (širina okoli 0,40 m) z debelejšimi glinenimi cevmi, ki jih datiramo v obdobje Avstro-Ogrske države, njihova polnila pa je tvorila čvrsta rjavkasto siva meljasta glina.

Arheološke strukture so se pojavljale izključno na zahodnem delu izkopnega polja, vse do jarka SE 065/066. Za omenjenim

jarkom struktur nismo več zasledili, prav tako pa se je močno zmanjšala tudi količina najdb. Odkrili smo 20 jam za kole, kurišče, kamnito grobljo in dve novejši jami.

Jame za kole tvorijo štiri strukture, ki bi lahko bile del objektov. Prvi možen objekt je orientiran v smeri severozahod–jugovzhod (jame za stojke SE 045/046, SE 047/048 in SE 049/050), drugi je orientiran v smeri sever–jug (jame za stojke SE 023/024, SE 025/026, SE 027/028, SE 037/038, SE 041/042, SE 055/056 in SE 057/058), tretji v smeri severovzhod–jugozahod (jame za stojke SE 039/040, 043/044, SE 67/68, SE 071/072, 38 SE 075/076, SE 077/078 in SE 094/095), četrti objekt pa v smeri severozahod–jugovzhod (jame za stojke SE 073/074, SE 080/081, SE 084/085, SE 090/091 in SE 092/093). Med jamami smo zasledili kulturne plasti (SE 005 in 006), ki sta vsebovali rimskodobno keramiko. V bližini jam je bilo odkrito tudi kurišče (SE 033/034).

Kamnita groblja, debela 0,30 m, je bila na jugovzhodnem delu izkopnega polja. Poleg kamenja je vsebovala tudi veliko količino fragmentarne rimskodobne lončenine in gradbenega materiala. Zaradi splošne zamočvirjenosti območja predvidevamo, da je bil namen nasutja groblje utrditev razmočenega (ob)bivalnega prostora.

Vzporedno z izkopavanji na ožjem območju smo na t. i. širšem območju najdišča Stražgonjca – arheološko območje Gmajna (EŠD 29388) izvajali vzorčenje 30 % površine. Strojno smo izkopali 10 testnih jarkov (TJ) v skupni izmeri 1502 m². Na arheološke ostaline smo naleteli le v TJ 4, zato smo območje med TJ 3 in 4 razširili in izkopali. Strojni izkop smo izvajali v linijah, orientiranih v smeri sever–jug. Začeli smo na vzhodni strani in se pomikali proti zahodu. Strojno smo odstranili 15 cm travne ruše (SE 001) in 30 cm debelo plast ornice (SE 002). Pod slednjo so se začele pojavljati plasti, ki so vsebovale arheološke strukture in najdbe, zato smo delo nadaljevali z ročnim izkopom. Stratigrafija testnih jarkov je bila enaka kot pri izkopavanjih, s tem da smo ponekod naleteli na strugo potoka (TJ 1, 5, 6 in 9) in že omenjene jarke za odvodnjanje. Nazadnje smo na severnem robu raziskovalnega območja izkopali še ogroženo območje kulturnega spomenika Pragersko – rimska cesta Celeia–Poetovio (EŠD 6886) v skupni izmeri 237 m². Strojni izkop smo izvajali vzdolž obstoječega kanala makadamske dovozne poti v smeri severovzhod–jugozahod. Ker na sledove rimske ceste nismo naleteli, smo tik ob dovozni poti izkopali še dodatni testni jarek (TJ 11) velikosti 4 × 2 m, globok od 1 do 1,5 m. Ker tudi ta ni potrdil ceste, predvidevamo, da je njena trasa potekala nekoliko severneje od izkopnega polja.

Arheološke najdbe smo odkrili tako v plasteh (SE 002, SE 003, SE 005, SE 079, 082) kot v jamah, jamah za kole in jarkih. Največ najdb pripada rimskemu obdobju, en odlomek, okrašen z barbotinom, je iz prazgodovinskega obdobja, en odlomek lončenine datiramo v latensko obdobje, iz novega veka pa smo našli predvsem gradbeni material, železne ostanke železniške infrastrukture, dele poljskega orodja in ostanke razstreljenih bomb. Po številu najdb je bila najbogatejša ornica (SE 002), v kateri je bila najdena tudi bronasta kolenčasta fibula s pravokotno ploščico nad peresovino, okrašeno s krožci (tip 13 B po Jobstu). Sledijo ji: kamnita groblja (SE 079), v kateri je bilo najdenih tudi največ rimskodobnih odlomkov, plasti SE 003 in SE 005, jarek SE 065/066 ter nekatere jame za stojke.

Čeprav je nabor kovinskega in keramičnega gradiva z najdišča Pragersko precej skromen, je kljub temu izpoveden. Le malo gradiva sodi k fini keramiki. Če je določitev tipov pravilna, lahko odlomke umestimo v 2. stoletje. Največji delež gradiva pripada preprostemu namiznemu in kuhinjskemu posodju. Poskus iskanja analogij na slovenskih najdiščih je pokazal največ sorodnosti predvsem z gradivom iz 2., 3. in 4. stoletja. Ostanke arheoloških struktur (jame za kole, kurišče in groblja), lončenine in gradbenega materiala kažejo, da smo z izkopavanji na zahodnem delu izkopnega polja odkrili manjšo rimskodobno naselbino, morda postojanko, povezano z bližnjo rimsko cesto, oz. močno razpršeno ruralno srenjo.

112 Lilijana Medved, Branko Ramšak

EŠD:	702
Naselje:	Strojna
Občina:	Ravne na Koroškem
Ime:	Strojna – domačija Janež
Naslov:	Strojna 14
Področje:	E
Obdobje:	17., 18., 19. stoletje

Samotna Janeževa domačija na Strojni je impozanten, v prostoru skorajda neponovljiv kompleks petih, v gručo razporejenih kmečkih objektov. Domačijski ambient sestavljajo stanovanjska hiša, ki naj bi po strokovnih ocenah v osnovi nastala že ob koncu 17. stoletja, obsežno gospodarsko poslopje, tlorisno oblikovano v T, svinjak, kašča in še manjši gospodarski objekt. Stavbe so pretežno lesene (cimprane), s kamnitimi kletnimi nivoji, strehe pa so strme čopaste dvokapnice, enotno krite s tradicionalnimi skodlami ali šintli, kot jim rečejo na Koroškem.

V letu 2018 so bila za sofinanciranje obnove že dotrajane in v neurju dodatno poškodovane strehe glavnega gospodarskega poslopja pridobljena interventna sredstva Ministrstva za kulturo, pri čemer je moral lastnik zagotoviti sorazmerno enak delež. Obnova je tako glede na razpoložljiva denarna sredstva zajela le del južne polovice strehe, kjer so bile poškodbe največje. Za kritje so bile uporabljene značilne smrekove skodle, izdelane po ustaljeni metodi, vendar ustrezno impregnirane. Način kritja je sledil tradiciji tipičnega koroškega kritja, ki je dvojno. Istočasno se je z enakimi deskami obnovil lesen opaž dela senika. Dela je izvajalo podjetje SGP Pokeržnik iz Dravograda z usposobljenimi tesarji in krovcji.

Lastnik domačije Anton Sekalo se zaveda dragocenosti stavbnega spomenika in je doslej po svojih močeh ter z občasnimi podporami Občine Ravne na Koroškem zglede skrbel za objekte in okolico. Vendar obvladovanje vseh elementov tako obsežnega in zahtevnega stavbnega kompleksa, ki naj bi v luči znanosti in kulture zanamcem prihranil neokrnjen stavbni spomenik, presega duhovno zavest, predvsem pa finančno zmogljivost posameznika. Za ohranitev slikovite, kulturno, zgodovinske in arhitekturne pomembne Janeževe domačije bo v prihodnosti potrebno večje, vsestransko angažiranje tako na lokalni kot na državni ravni.

Stražgonjca, arheološko območje Gmajna: območje in načrt arheoloških raziskav 2018 (vir: Poročilo PJP, d. o. o., junij 2018)

Delna obnova strehe in opaža na gospodarskem poslopju pri Janežu na Strojni (foto: L. Medved, november 2018)

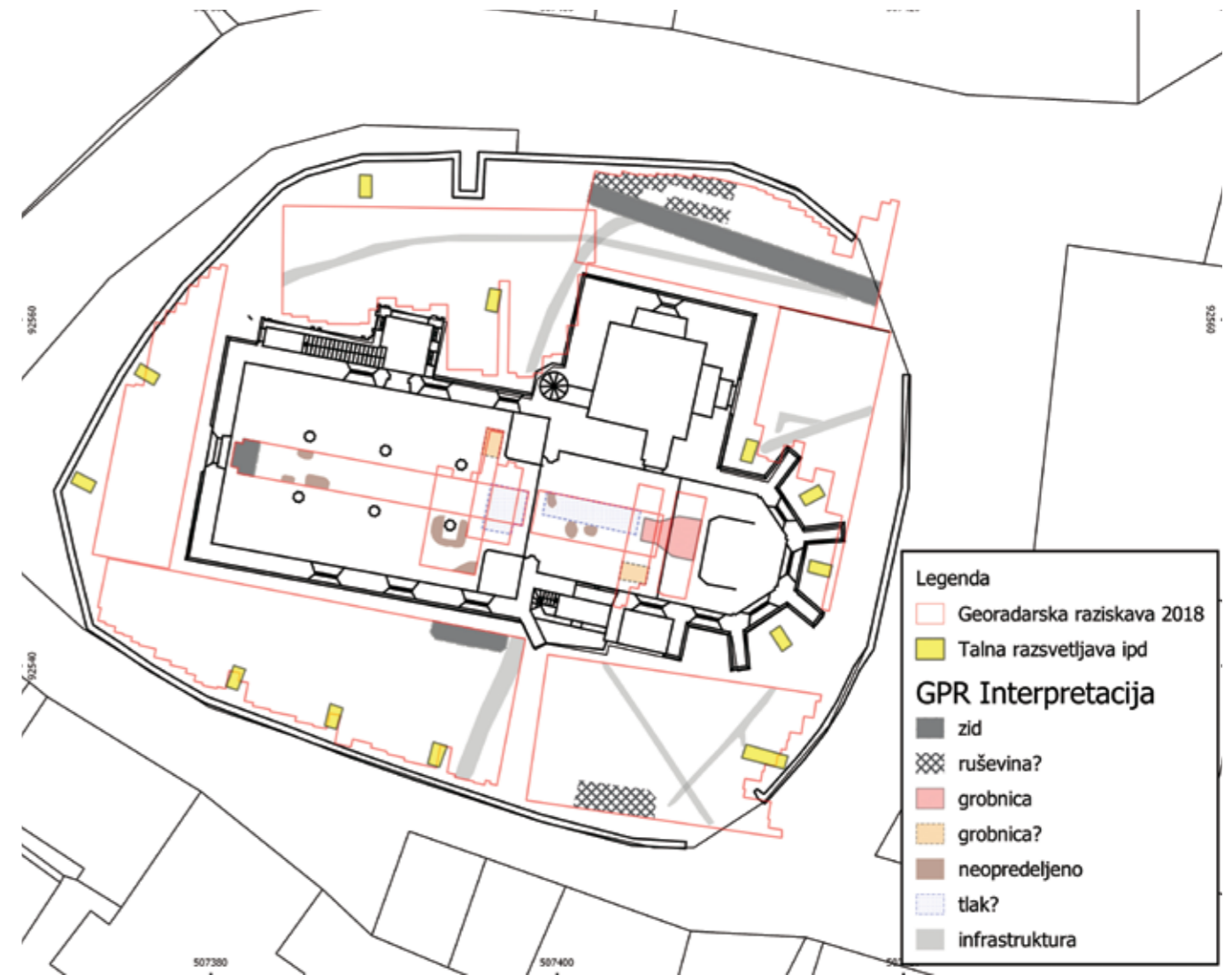
Strojna, domačija Janež (foto: T. Jeseničnik, februar 2019)

113 Gašper Rutar

EŠD: 730
 Naselje: Šentrupert
 Občina: Šentrupert
 Ime: Šentrupert na Dolenjskem – cerkev sv. Ruperta
 Področje: A
 Obdobje: 15. stoletje

Georadarske raziskave v cerkvi sv. Ruperta so dokazale obstoj očitno dobro ohranjene osrednje kripte (grobnice) pred glavnim oltarjem in morda nekaj manjših stranskih pokopov.

Severno od zvonika so se pokazali ostanki nekdanjega taborskega obzidja in ostanki kašč. Tako znotraj cerkve kot zunaj nje se je pokazalo še nekaj zanimivih anomalij, ki pa jih še ne moremo povezati s katero od znanih gradbenih faz ali znanih struktur. Ostale anomalije so bile prepoznane kot sledovi moderne infrastrukture. Današnjega obodnega zida ne gre enačiti z nekdanjim taborskim, saj lociranje situacije v franciscejskem katastru glede na današnje stanje pokaže odstopanja. Na vzhodnem delu (ob prezbiteriju) je potek zida po rušitvi leta 1834 pomaknjen precej bližje cerkvi. Nekdanje kašče tako ležijo pod današnjo cesto oz. pod trgom.

Šentrupert, cerkev sv. Ruperta, arheološka interpretacija rezultatov georadarske metode (izvedba: G. Rutar)

114 Marta Bensa

EŠD: 4039

Naselje: Šentviška Gora

Občina: Tolmin

Ime: Šentviška Gora – cerkev sv. Vida

Področje: R

Obdobje: zgodnji srednji vek, prva četrtina 18. stoletja, 1723, druga četrtina 18. stoletja, 19. stoletje, druga četrtina 20. stoletja, 1925, 1941

Baročna cerkev sv. Vida je bila zgrajena na začetku 18. stoletja na domnevno zgodnjerednjeveškem grobišču. Notranjost je leta 1941 poslikal T. Kralj. Cerkev je bila v okviru popotresne obnove Posočja celotno obnovljena leta 2017. Pred obnovitvenimi deli je bila med sondiranjem na levi steni ladje, v sredini poglobljene kartuše, odkrita polkrožno zaključena niša, poslikana v tehniki prave freske z dvema angeloma z venci na nebeškem ozadju. Na dnu niše smo odkrili še ostanke podstavka za nekdanji kip, najverjetneje Marijin, okrog niše pa naslikane medaljone s prizori skrivnosti rožnega venca: veseli, žalostni in častiljivi del.

Po postavitvi delovnega odra smo odstranili vse neustrezne omete do roba poglobljene kartuše na steni ladje. Okoli niše smo odkrili naključnani grobi originalni omet s poškodovano sinopijo naslikane oltarne arhitekture, narisane s črno barvo (baze, stranski stebri, kapiteli, atika). Ni jasno, v kakšnem materialu in koliko reliefno je bil oltarček izdelan, najverjetneje v apneni masi, obdelan kot reliefne štukature. Pod nišo smo odkrili delno poškodovano polje freske z naslikanim datumom 1729. Niša je tako nastala pred zadnjo večjo prenavo ladje, saj sega poslikava pod pilastre, ki členijo stene in nosijo profilirani venec pod stropom (Branko Zbačnik, Minka Osojnik, Patricija Bratina, Varstvo spomenikov, Šentviška Gora – cerkev sv. Vida, poročila 53). Zagotovo vemo, da je roženvenski oltar stal v cerkvi še leta 1752, kar omenja Karl Mihael Attems v svojih vizitacijah (K. M. Attems, Atti delle visite pastorali negli arcidiocesi di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia, Gorizia, Istituto di storia sociale e religiosa, 1994). Takrat so v cerkvi stali še štirje oltarji, glavni sv. Vida ter oltarji sv. Mihaela, sv. Jožefa in sv. Barbare.

V nadaljevanju posega je bilo treba injektirati votla in nestabilna mesta z injektirno maso Calxnova® ter obšiti in pokitati vrzeli in poškodbe z apnom in kalcitnim peskom. Nad poslikavo so bili še prisotni trdovratna plast sige in ostanki odbitega poznejšega ometa, tako da smo fresko očistili s celulozno oblogo 5-odstotnega amonijevega karbonata in mehansko s skalpeli. Nato smo preizkusili najnovejše metode čiščenja stenskih poslikav z geli, ki jih je razvil Richard Wolbers. Kot prvo smo nanесли s čopičem nad površino D5 ciklometikon kot začasno zaščitno sredstvo, nato kislo raztopino s pH 4,3 v gelu za 5 minut. Kislo raztopino

smo pripravili tako: v 100 ml destilirane vode smo dodali 0,5 g DTPA, 0,5 g citronske kisline, 5M NaOH do 6,0 pH; nato smo še s citrnsko kislino znižali pH do 4,3. Kot gelirno sredstvo smo preizkusili agar in xantan. Razlika je bila v tem, da se je agar strdil in posušil prehitro, tako da raztopina ni delovala dovolj dolgo, xantan pa je ostal vlažen dlje časa. Tam, kjer je bila siga debelejša, smo ponovili postopek 2- do 3-krat in sigo odstranili s pomočjo mehkih zobnih ščetk. Vsa površina je bila nazadnje utrjena z nanokalkom. Prerisali smo sinopijo oltarnega nastavka na PVC-folijo v razmerju 1 : 1 in računalniško rekonstruirali izgled zidanega oltarja, tako da smo se lažje odločili za način prezentacije. Na grobi originalni omet smo tako dodali finega (gašeno apno in fini pesek granulacije 0,5 mm). Tako ometano površino smo tonirali s sivkasto apneno barvo in s črno apneno barvo prerisali sinopijo oltarja s folije. Za lažjo izvedbo dela smo risbo na foliji preluknjali, pritrdili na zid in prerisali s svinčnikom, potem pa smo pikice povezovali s čopičem s črno apneno barvo s pomočjo letev in dolgega ravnila. Retušo smo izvedli

Šentviška Gora, cerkev sv. Vida, detajl niše po čiščenju in kitanju (foto: M. Bensa, september 2018)

Šentviška Gora, cerkev sv. Vida, končna prezentacija zidanega oltarja (foto: M. Bensa, oktober 2018)

Šentviška Gora, cerkev sv. Vida, računalniška rekonstrukcija zidanega oltarja (izris: K. Kosič, oktober 2018)

s črtkanjem s pigmenti, vezanimi z amonijevim kazeinatom. Po opravljenem posegu je odgovorna konservatorka Minka Osojnik, prof. um. zgod., lahko stilno približala delo slikarju Lucasu Scharfu (1671–1744). Primerjave s poslikavami v cerkvah sv. Lamberta v Rutu, Marijinega Vnebovzjetja v Podmelcu in sv. Petra v Peratih, pripisanimi Scharfu, potrjujejo stilno opredelitev. Z župnijo potekajo dogovori o možnosti postavitve baročnega lesenega Marijinega kipa v restavriranem nišo. Kip, ki je nekdanj stal v cerkvi Rojstva Device Marije na Policah, je sedaj restavriran v župnišču na Šentviški Gori. Zaradi varnosti je ponovna postavitve kipa v cerkev na Policah, ki leži na samem izven naselja, neprimerna, njegova

postavitve v novoodkriti nišo na Šentviški Gori pa je tako po dimenzijah kot tudi v ikonografskem smislu ustrezna. V okviru redne dejavnosti kot interventno delo je ZVKDS, OE Nova Gorica, celotno nišo odkril in restavriral od julija do oktobra 2018. Vodja posega: višja restavratorka konservatorka mag. Marta Bensa, sodelavci ZVKDS, RC: mag. Miran Cencič, konservator-restavrator, zunanji sodelavci: Primož Fučka, Katarina Brezigar, Marina Gruden.

115 Eda Belingar

EŠD: 4996, 4997, 4998, 9107, 9122, 9111

Naselje: Škocjan pri Divači, Betanja, Matavun

Občina: Divača

Ime: Škocjan pri Divači – vas, Betanja – vas, Matavun – vas, Betanja – domačija Betanja 2, Matavun – domačija Matavun 8, Matavun – domačija Matavun 10

Naslov: Matavun 1a, Matavun 3a, Matavun 3b, Matavun 3c, Matavun 5, Matavun 7, Matavun 8a, Matavun 10, Betanja 2, Betanja 3, Betanja 5, Škocjan 7, Škocjan 12

Področje: E

Obdobje: 19. in 20. stoletje

Park Škocjanske jame je tudi v letu 2018 objavil javni razpis za razdelitev nepovratnih sredstev prebivalcem na ožjem zavarovanem območju parka Škocjanske jame; na razpis se je prijavilo več upravičencev. V letu 2012 sta bila pripravljena katalog smernic za posege (Eda Belingar, Darja Kranjc, Katalog arhitekturnih detajlov za izvedbo del v vaseh Betanja, Škocjan in Matavun, sofinanciranih iz dela sredstev JZ PŠJ za leto 2012. Nova Gorica, Škocjan, 2012) ter študija obarvanja fasad za vse objekte znotraj parka (Anton Naglost, Andrej Jazbec, Miran Cencič, Eda Belingar, Betanja, Škocjan, Matavun, Študija obarvanja fasad. ZVKDS, OE Nova Gorica, Nova Gorica, 2012). Razpis JZ PŠJ na podlagi Odredbe o razdeljevanju dela sredstev JZ PŠJ omogoča sofinanciranje nakupa, izdelave, montaže ali popravila elementov lokalne avtohtone arhitekture oziroma materialov, namenjenih lastnikom nepremičnin v regijskem parku Škocjanske jame. Katalog je bil zamišljen kot pripomoček s pojasnili domačinom, katera so sofinancirana dela in na kakšen način jih je možno izvesti. Na objektih znotraj parka so bili izvedeni manjši posegi, v večini primerov premosorazmerni dodeljeni višini sofinancerskih sredstev. Tako je bilo na nekaterih objektih dotrajano leseno stavbno pohištvo nadomeščeno z novim (Matavun 1a, Matavun 3a, Matavun 7, Matavun 10, Betanja 2), tlakovana so bila dvorišča in tlaki ob hišah (Matavun 1a, Matavun 3a), obnovljen je bil obcestni zid (Matavun 3a), pozidan mejni kamniti suhi zid (Matavun 3b, Matavun 3c), izveden nov fasadni omet (Betanja 3),

nabavljena je bila kritina in prekrita streha (Matavun 5, Škocjan 7), nabavljeni so bili kamniti okvirji vrat (Betanja 5) in zamenjana je bila lesena ograja obcestnega zidu s kovinsko. K domačiji Nanetovih, današnji Matavun 8 in 8a, ki stoji na robu vasi nad globeljo reke Reke tik ob glavni cesti Divača–Škoflje–Ribnica, so poleg nekdanje gostilne, danes Promocijsko kongresnega centra Pr Nanetovh Parka Škocjanske jame, sodila še gospodarska poslopja, ki obkrožajo dvorišče. Ta so služila tako domačim kot potrebam gostov gostilne. Daljši niz sta tvorili veliki nadstropni štali s podkletenim skednjem v zaključku. Ves niz je imel v nadstropju senik, v katerega je bil vhod s severne strani skozi širok, s kamnitim portalom s trikotniško preklado zaključen vhod. Strehe so bile korčne dvokapnice s kratkim skrlatim napuščem in paviljonskim zaključkom na zahodni strani. V zalomljenem delu, prekritem s korčno enokapnico, sta bili pritlični lopi, na skrajnem južnem delu pa bivališče za hlapce. Nekaj let pod Avstrijo in pod Italijo je bil v tem objektu tudi sedež občine.

V nadstropnem delu gospodarskega niza si je potomec zadnjih lastnikov pred leti uredil stanovanje. Dvorišče je bilo proti cesti zaprto z zidom in ograjo, prehod nanj pa oblikovan s kamnitima slopoma. Tako ograja kot sam prehod so bili z leti večkrat preoblikovani. Nazadnje je bila na zid nameščena lesena ograja. V letu 2018 je lastnik s pomočjo sofinancerskih sredstev ponovno vzpostavil kovinsko ograjo na kamnit ograjni zid. Zamenjati bi bilo treba še leseno ograjo prehoda na dvorišče.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanjem, do novih odkritij ni prišlo. Dela je koordinirala in izvajala konservatorski nadzor etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar.

116 Eda Belingar

EŠD: 30484

Naselje: Škoflje

Občina: Divača

Ime: Škoflje – kamniti most čez Reko

Naslov: Škoflje, parc. št. 1459/15 – del, k. o. Famlje, 1478/1, k. o. Škoflje, 1502/2 – del, k. o. Famlje, 1493/5 – del, k. o. Famlje

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje, 1837

Vas Škoflje leži na skalni terasi na levem bregu nad reko Reko. Mimo vasi teče cesta Ribnica–Divača, ki reko prečka nekoliko severozahodno, kjer je speljana čez most. Ta je bil eden redkih še ohranjenih na suho zloženih kamnitih enoločnih mostov s pravilnim polkrožnim lokom razpona 15,2 m, z licem, grajenim iz obdelanih kamnitih blokov. Prvotno je imel kamnito polno zidano in ravno zaključeno

ograjo. Pred mostom tako na levem kot na desnem bregu sta iz obdelanih kamnitih blokov oporna krilna zidova, tudi ta prvotno na suho zložena, ki temeljita na plitki steni.

Točnega datuma postavitve mostu na današnjem mestu ne poznamo. Vsekakor ga tu konec 18. stoletja še ni bilo, zarisan pa je že v franciscejskem katastru na začetku 19. stoletja. V Državnem arhivu v Trstu hranijo načrte za gradnjo mostu, datirane s 17. februarjem 1832, ki pa ne ustrezajo popolnoma izvedenemu stanju. V Kmetijskih in rokodelskih novicah je župan in posestnik Jožef Ambrožič leta 1859 poročal (Kmetijske in rokodelske novice, 26. 10. 1859, letnik 17, številka 43), da so »okoli leta 1837 gosp. Matija Golmajer, komisar v Sežani, spet vso svojo moč napeli in z veliko težavo zidani most čez Reko pri Škoflem naredili; ceste pa niso mogli skozi in skozi izpeljati, ker mnogo hudobnih nasprotnikov se je ti napravi zoperstavilo«. Gre za cesto, za gradnjo katere si je leta 1833 veliko prizadeval komisar na Premu, g. Rozman in o kateri so takrat na veliko razpravljali že 50 let. Potekala bi iz Ilirske Bistrice čez Vreme v Trst.

Most naj bi prvič obnavljali pred približno 100 leti, nazadnje pa leta 1945. Pred letom 2002 je bila cesta čez most makadamska. Po drugi svetovni vojni je bila cesta čezenj kategorizirana kot državna. RS si je dolgo prizadevala za obnovo mostu in v letih 2002–2009 načrtovala obnovo, a je cesto z mostom vred pred obnovo predala Občini Divača zaradi pre Kategorizacije tako brkinske slemenske ceste kot tiste skozi Vremsko dolino in Famlje v državni. Cesta, ki ju povezuje, Famlje–Škoflje–Zavrhek, pa je vključno z mostom postala občinska. Skupaj s cesto je občina prejela že odobrene in revidirane projekte za obnovo mostu in podpornih zidov ter cestišča, izdelane leta 2002, do katere pa ni prišlo. So pa po tem datumu namestili prečne povezave loka mostu z jeklenimi sidri, vidnimi na čelni površini mostu, od katerih pa je bila v leta 2018 večina poškodovanih ali že propadlih. Tudi kamnita ograja mostu je bila v preteklosti zamenjana z jekleno cinkano varovalno ograjo.

Zaradi spremenjene prometne politike RS se je v letu 2017 kljub omejitvi zelo povečal tovorni promet skozi Vremsko dolino in posledično tudi čez most. Ponoči 8. marca 2018 se je tako zrušil in zdrsnil v Reko krilni zid pred mostom na levem bregu. Nastali udar je bil dolg od 5 do 8,5 m, visok pa od 10 do 12 m.

V juliju 2018 smo prejeli zahtevo za pridobitev kulturno-varstvenih pogojev za rekonstrukcijo mostu čez reko Reko v Škofljah in sanacijo porušenega krilnega zidu. Projektanti so domnevali, da je meteorna voda, ki se je zaradi naklona cestišča stekala ravno na območje porušenega krilnega zidu, razmočila zaledje, zaradi česar so se povečali zaledni zemeljski pritiski na krilni zid in posledično je ta izgubil stabilnost in se deloma porušil. Zagotoviti je bilo treba utrditev brežine, pozidavo krilnega zidu in prilagoditev cestišča končnemu stanju po radijih in višinah.

Sprva je bilo predvideno, da se izvede sanacija oz. kar rekonstrukcija celotnega podpornega zidu desne strani ceste na levem bregu Reke. Na srečo so se zaradi znatnih stroškov

predvidenega posega izvedla dela le v omejenem obsegu, in sicer kot rekonstrukcija zgolj porušenega dela krilnega zidu z navezavo na obstoječi podporni zid v skupni dolžini pribl. 14,3 m. Projekt sanacije je predvideval izvedbo izkopa na mestu porušitve v globini pribl. 6,5 m ter predhodno utrditev zaledja zaradi možnosti neenakomerne horizontalne obremenitve in posledično porušitve mosta. Utrditev zaledja se je izvajala z vertikalnimi injektiranjem. Predvideno je bilo injektiranje na obeh straneh kamnitega oboka. V vsako vrtino se je po zaključku vrtanja vgradila jeklena armaturna palica. Po zaključenem izkopu na območju porušenega krilnega zidu je bila predvidena izvedba zidu po predhodni izvedbi novega podpornega zidu debeline 45 cm. Lice naj bi se obložilo s kamni.

S predlaganimi rešitvami se nismo strinjali. Še enkrat moramo poudariti, da je bil Škofeljski most v celoti na suho zidan. Današnji predpisi s področja gradnje nikakor ne predvidevajo gradnje ali obnavljanja inženirskih objektov z načinom zidanja na suho, niti ni na razpolago izvajalcev, ki bi bili tega sposobni. Vztrajali pa smo pri tem, da je zunanji videz mostu v največji možni meri enak prvotnemu. Zato smo zahtevali, da se vidno lice podpornega zidu zida s kamenjem, zid pa naj bo debeline 50 cm. Čim večji del zidu naj se pozida z obstoječim kamenjem, ki se je zrušilo v reko, manjkajoče pa naj bo temu čim bolj podobno, da pozidava s kamni sledi vrstam ohranjenega dela krilnega zidu, da se reže izvedejo po celotni globini obloge, razen na zunanjih 10 cm, s čimer se ustvari videz suhega zidu. Tudi zid nad cestiščem se je zidal na način ohranjenega, kar pomeni, da se je izvedel v višini 70 cm nad cestiščem ter skupne širine 50 cm, pri čemer so bili kamni debeline največ 45 cm, 5 cm pa je ostalo za sidranje obloge v zid. Zidni nastavek se je zaključil s kamnitimi kvadri po zgledu obstoječih tako v materialu kot v obliki. Izvedbe hodnika z robnimi venci, ki bi zahtevala konzolno razširitev mostu, nismo dopustili, niti namestitve dodatnih varovalnih kovinskih ograj na novih ograjnih zidovih.

V naslednji fazi se je z injektiranjem utrdil še obok mostu ter namestilo 9 prečnih jarmov, s katerimi se je povezala konstrukcija mostu v prečni smeri.

Po izvedbi sanacijskih del na mostu v letu 2018 zaradi porušitve dela krilnega zidu na levem bregu Reke o mostu žal ne moremo več govoriti kot o suhozidni gradnji. Navkljub zelo konstruktivnemu sodelovanju s projektanti v fazi izdelave dokumentacije, sploh pa posluhu delovodje ob izvajanju del in zelo kvalitetni pozidavi kamnitega zidu, ki je tako v izboru in obdelavi kamna kot vrstenju sledila pozidavi ohranjenega dela krilnega zidu, smo izgubili še enega od pomembnih pričevalcev tehniške kulturne dediščine in bogatega gradbenega znanja naših prednikov.

Konservatorski nadzor je izvajala etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar.

Škoflje, kamniti most čez Reko, v marcu 2018 se je porušil del krilnega zidu na levem bregu Reke (foto: Eda Belingar, 2018).

Škoflje, kamniti most čez Reko, obnovitvena dela so bila obsežna (foto: Eda Belingar, 2018).

Škoflje, kamniti most čez Reko, predhodni utrditvi zaledja je sledila izdelava armiranobetonskega podpornega zidu (foto: Eda Belingar, 2018).

Škoflje, kamniti most čez Reko po izvedbi sanacijskih del v letu 2018 (foto: Eda Belingar, 2019)

117 Andrejka Ščukovt

EŠD: 753

Naselje: Šmartno

Občina: Brda

Ime: Šmartno v Brdih – vas

Naslov: Šmartno 33

Področje: E

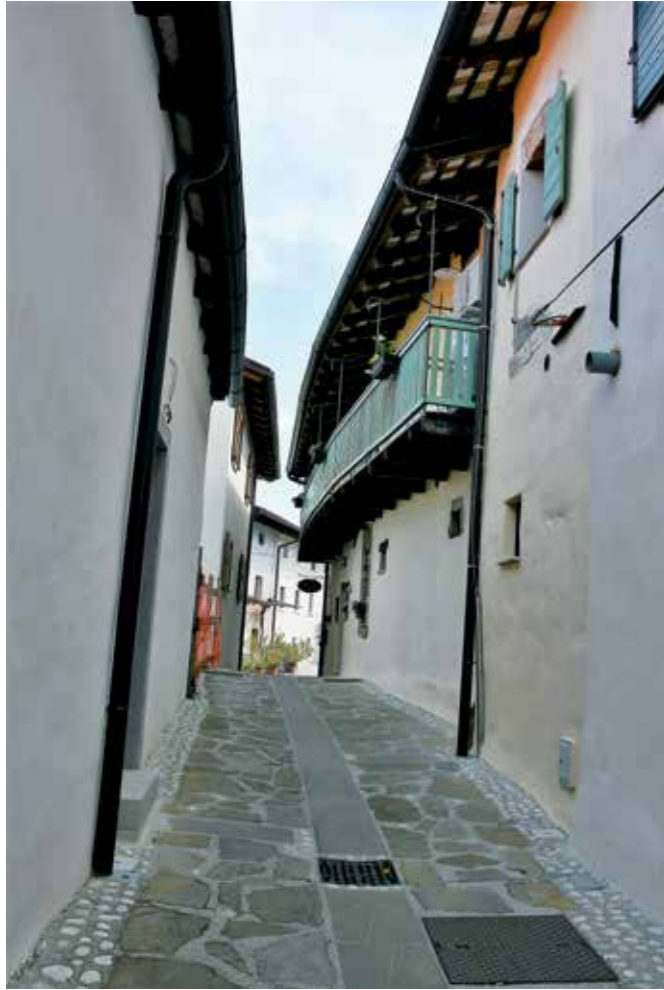
Obdobje: 19. in 20. stoletje

Značilnost šmártenskih hiš je, da ležijo v stavbnih nizih, ki sooblikujejo ozke ulice – gase – ter spodnji in gornji trg. Vsaka od gas ima tudi svoje ime: Muščeva gasa, Cerkvena gasa, Mohorinova gasa in Gašparinova gasa. Tradicionalni gradbeni material, ki ga je v Brdih v izobilju, je kamen, in ta je pri gradnji neločljivo povezan z uporabo lesa.

Hiša št. 33, danes hiša Marica, stoji v t. i. Cerkveni gasi. Objekt ima v nadstropju severozahodne fasade vzpostavljeno zunanjo komunikacijo, to je lesen gank oz. *paju*. Pred približno desetimi leti, ko so objekt preuredili v lokal s prenočišči, so obnovili streho. Takrat so naredili strešni napušč, ki naj bi gank ščitil pred dežjem in sončno pripeko. Napušč je bil prekratek, zato so se odločili, da na glavni fasadi vgradijo večji *paju*, ki bo pokril gank. Nadstrešek je izveden kot tipičen briški element z obdelanimi glavami špirovcev in z v apno pomočenimi oz. okrašenimi planetami na letvah.

Šmartno 33, strešni napušč, stanje pred izvedbo t. i. linde (foto: A. Ščukovt, 2017)

Šmartno 33, podaljšan strešni napušč, ki ščiti gank (foto: A. Ščukovt, 2018)

118 Andrejka Ščukovt

EŠD: 753

Naselje: Šmartno

Občina: Brda

Ime: Šmartno v Brdih – vas

Področje: E

Obdobje: 20. stoletje

Pokopališče v Šmartnem je razvidno že v francijskejskem katastru iz leta 1822. Stoji na griču severovzhodno od vasi, od koder je tudi razgled na vas. Pokopališče je zasnovano kot pravi pravokotnik, ograjuje ga kamniti zid. Pokopališče ima dva vhoda, poudarjena s pilastrskim vhomom s severne in južne strani, ki ju zapirajo kovana vrata.

Približno na sredini pokopališča stoji pritlična mrliška vežica, pokrita s simetrično korčno dvokapnico. Vhod v enovit

prostor je na južni zatrejni fasadi objekta. Na nasprotni, severni fasadi stoji na steni večji lesen križ.

Zaradi zagotavljanja kakovostnejšega opravljanja pogrebnih storitev je Svet Krajevne skupnosti Šmartno, ob finančni pomoči Občine Brda, naročil nujna vzdrževalna dela na vežici. Pobeljeni so bili notranji prostori, izvedena je bila nova osvetlitev, izdelana so bila nova lesena vrata, ki so nadomestila dotrajana, saniran je bil fasadni omet, pobeljene so bile fasade, pobarvan je bil lesen križ ter izvedena je bila ravna betonska nadstrešnica ob vhodu v objekt.

Šmartno, mrliška vežica na pokopališču pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2018)

Šmartno, mrliška vežica na pokopališču po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2018)

119 Andrejka Ščukovt

EŠD: 753

Naselje: Šmartno

Občina: Brda

Ime: Šmartno v Brdih – vas

Naslov: severovzhodna vrata

Področje: E

Obdobje: 16.–20. stoletje

Kot tabor z obzidjem je Šmartno »Apund portam taborni Sancti Martini in Collibus« prvič omenjeno leta 1512. Ta zapis je zabeležen v arhivu grofa Attemsja v Podgori. Obzidje iz leta 1511 omenja tudi zgodovinar Simon Rutar v knjigi Pokneženi grofiji Goriška in Gradiščanska, ko zapiše, da je bil pod Šmartnim poražen beneški poveljnik Marko Delfin. Podobno kot preostali primorski (protiturški) tabori, npr. Tabor nad Črničami ali Tabor nad Erzelijem, ki so služili kot zatočišče v primeru vojne nevarnosti ali roparskega pohoda, je v 18. in 19. stoletju tudi Šmartno izgubilo strateški pomen. Iz tabora s stalno ali začasno naselitvijo se je postopoma spremenilo v vas s stalno naselitvijo. Takratni prebivalci so s svojim načinom življenja in gospodarstvom ter pojmovanjem stavbarstva zakrili utrdbeni značaj naselja.

Zemljevid z začetka 16. stoletja, ki ga hranijo v Archivio provinciale di Gorizia, Šmartno upodablja s šestimi okroglimi stolpi, močnim obzidjem, obrambnim mostovžem, vodnjakom na jugozahodnem trgu in cerkvijo v jedru utrdbe, ki jo obdaja zid. Cerkev obkrožajo nadstropne hiše v stavbnih nizih, ki se še ne naslanjajo na obzidje. Zemljevid iz leta 1617, ki prikazuje bojna polja v gradiški vojni, trdnjavo sv. Martin prikazuje z južne strani. Tudi na tej karti naselbino obdajajo obzidje in stolpi. Tudi francijskejski kataster za Šmartno, ki je bil izdelan v prvi četrtini 19. stoletja, prikazuje šest okroglih stolpov. S katastrske mape je tudi razvidno, da so hiše prislone na obzidje. Severovzhodna šmartenska vrata in stolp so bili celovito sanirani med letoma 1977 in 1979. Novembra 2017 je neurje povzročilo, da je z vrat odpadel dotrajan omet. Občina Brda je konec zime 2018 naročila sanacijo ometa in izbrala izvajalca del Zidarstvo Simčič, s. p., Kanal, ki je nujna vzdrževalna dela na severovzhodnih vratih s parc. št. 1179, k. o. Šmartno, izvedel z Baumitovim apnenim ometom.

Šmartno, severovzhodna vrata, potem ko je odpadel omet (foto: A. Ščukovt, 2017)

Šmartno, severovzhodna vrata po obnovi ometa (foto: A. Ščukovt, 2018)

120 Andrejka Ščukovt

EŠD: 17391
Naselje: **Temnica**
Občina: Miren - Kostanjevica
Ime: **Temnica – vas**
Področje: E, UA
Obdobje: 19. stoletje

Kraška vas Temnica leži na vzpetini, od koder se odpira pogled proti Tržaškemu zalivu. Med prvo svetovno vojno so vas porušili in jo po njej obnovili po Fabianijevih regulacijskih načrtih.

Pokopališče v Temnici leži v jedru vasi. Mrliška vežica je vkomponirana v zadnjo fasado pokopališkega zida. Leta 1857 sta jo dala postaviti Jožef in Joanes Trampuš, pozidal pa jo je Jožef Čotar. Objekt pravokotnega tlorisa je oblikovan s kamnoseškimi elementi, pokriva pa ga simetrična dvokapnica. Vhod v enodelen prostor je z zahodne fasade. Tu je še napis: *sem poglej počitka krej, pripravi se greha, nedelaj, nežalj, boga, striu, Jožef Čotar. MDCCCL.VII.*

Zaradi zagotavljanja kakovostnejšega opravljanja pogrebnih storitev je Svet Krajevne skupnosti Temnica, ob finančni pomoči Občine Miren - Kostanjevica, objekt celovito obnovil. Dela je opravilo podjetje Gramat KAČIČ, Gradbeništvo, d. o.

o., Opatje selo, Miren. Ob upoštevanju kulturnovarstvenih pogojev je bil na strehi izveden kamnit strešni venec, streha je bila pokrita s korci, zaradi dotrajanosti so kamniti tlak v vežici odstranili in položili novega, prav tako iz kamna, sanirali so vlažne stene, izvedli notranje in zunanje omete ter očistili kamnite elemente, kot so atika, zvončnica, šivani robovi, križ, napisne plošče, okenski okvirji in portal. Narejeno je bilo tudi novo leseno stavbno pohištvo, ki je zamenjalo dotrajano, očiščene so bile kovane mreže in glede na rezultat barvne študije so bili prebarvani notranjost objekta in fasade. Na željo investitorja so iz objekta odstranili kamnito mizo za pare.

Temnica, mrliška vežica, stanje pred celovito obnovo (foto: A. Ščukovt, 2017)

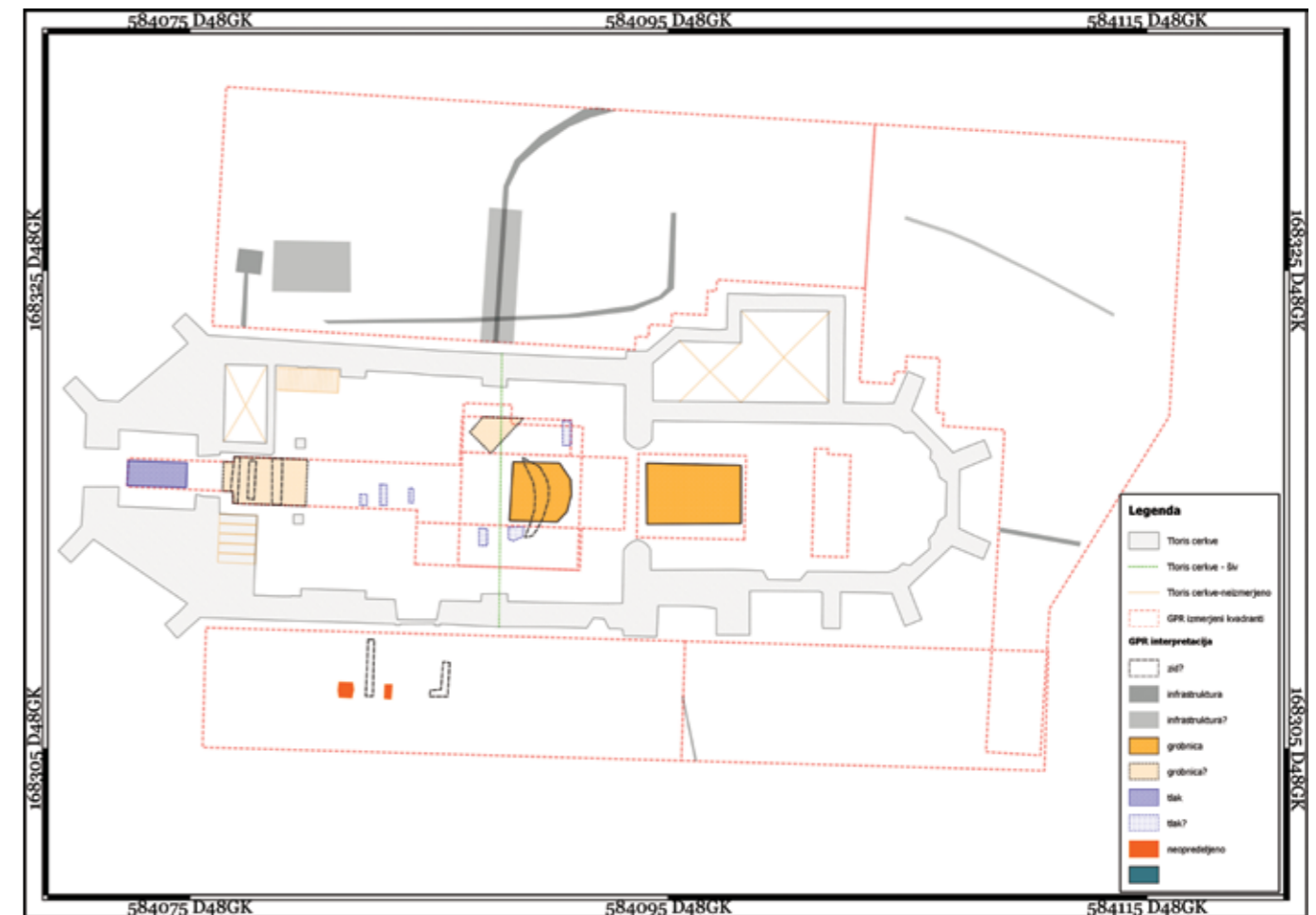
Temnica, mrliška vežica, stanje po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2019)

121 Matjaž Mori, Gašper Rutar

EŠD: 3448
Naselje: **Tišina**
Občina: Tišina
Ime: **Tišina – cerkev Marijinega rojstva**
Področje: A
Obdobje: 12., 14. stoletje, prva četrtina 16. stoletja

Analiza rezultatov georadarske metode v povezavi s historično analizo za cerkev Marijinega rojstva v Tišini je pokazala, da so pod tlakom še ohranjene strukture. Znotraj cerkve je prepoznati vrsto plitkih odbojev, ki so najverjetneje odzivi na ostanke kamnitega tlaka pod današnjo površino. Ob tem smo v cerkvi locirali vsaj tri grobnice, vsaj dve z obokanim stropom. Na večji globini pod eno od njih smo prepoznali tudi izredno šibke odboje, ki v tlorisu tvorijo lok, kar skupaj

z lokacijo napeljuje na zaključek o apsidi katere od starejših faz. Vendar zaradi globine in neizrazitih odbojev tega ne moremo z gotovostjo trditi. Zunaj cerkve, ob južni steni, smo prepoznali odzive metode, ki jih pripisujemo ostankom manjšega prizidka, ter odboje neznanega izvora, ki jim prav tako pripisujemo arheološki potencial.

Tišina, cerkev Marijinega rojstva, arheološka interpretacija rezultatov georadarske metode (izvedba: M. Mori)

122 Minka Osojnik

EŠD:	4073
Naselje:	Tomaj
Občina:	Sežana
Ime:	Tomaj – cerkev Device Marije v Britofu
Področje:	UA
Obdobje:	prva polovica 16. stoletja, sredina 17. stoletja, 1640, 1644, 1645, 1651, 1655, 1660, 1669, 1674, druga četrtina 18. stoletja, 1733

Marijina cerkev v Tomaju stoji na zahodnem delu vasi v ogradi, znotraj katere je bilo nekoč pokopališče. Gre za značilno kraško cerkev iz 17. stoletja s triosminsko zaključenim prezbitერიem, zakristijo iz leta 1666, zvonikom na preslico iz leta 1669 in lopo iz leta 1733. V ladji je poznogotski stranski portal iz 16. stoletja. Cerkev je v celoti krita s skrlami. Novembra 2017 se je podporni zid pod cerkvijo delno porušil. Vzroki za rušitev so bili preperelost malte med kamni, poraslost z bršljanom in predvsem neurejeno odvodnjavanje celotnega cerkvenega platoja.

Na mestu, kjer se je zid delno porušil, so se odstranili kamni vse do temelja in se deponirali za ponovno uporabo. Izvedla sta se nova armiranobetonska temelj in stena. Spodnji del se je nato pozidal s kamnom enostransko, nad nivojem cerkvenega platoja pa se je pozidal s kamnom obojestransko po vzoru originala. Vrh zidu se je zaključil z obstoječimi pokrivnimi ploščami. V novo sezidanem zidu so se pustile odprtine za odtok meteorne vode. Zid se je zafugiral s cementno malto. Dela je izvedlo Komunalno stanovanjsko podjetje, d. d., iz Sežane.

Tomaj, cerkev Device Marije v Britofu, podporni zid med obnovo (foto: M. Osojnik)

123 Božena Hostnik

EŠD:	772
Naselje:	Trbovlje
Občina:	Trbovlje
Ime:	Trbovlje – kolonija Kurja vas
Naslov:	Keršičeva cesta 12–16, 18, 20–22, 24–26, 28–44
Področje:	E
Obdobje:	19. stoletje

Premogovništvo je zadnjih 200 let narekovalo podobo Trbovelj. Njegovi začetki segajo v leto 1804, ko je Franz Maurer, ki je ustanovil Maurerjev premogovnik, pridobil prvo uradno dovoljenje za pridobivanje premoga. Leta 1842 je bila ustanovljena Vodensko premogokopna družba. Velika prelomnica za zasavski premog pa je bila izgradnja južne železnice Dunaj–Trst leta 1849. Železnica je postala konstanten porabnik premoga, hkrati pa je omogočala prevoz večjih količin premoga. Leta 1872 je bila ustanovljena Trboveljska premogokopna družba, ki je odkupila Vodenski in Maurerjev premogovnik v Trbovljah, leta 1880 pa še rudnike v Hrastniku in Zagorju. Vodstvo družbe je bilo na Dunaju, vodenje rudnikov pa je bilo zaupano strokovnjakom, ki so že prej vodili rudnike. Ob razmahu premogovništva pa je bilo treba priskrbeti stanovanja za delovno silo.

»Kolonije so večja skupina po enotnem načrtu zgrajenih stanovanjskih hiš povsod tam, kjer je bila velika koncentracija delovne sile, po načelu čim hitreje in čim ceneje. So najemniška stanovanja, ki so jih gradili podjetniki za svoje delavce v bližini tovarn in rudnikov, v glavnem za nižje sloje prebivalcev. Po gradbeni zasnovi so bile kolonije v času nastanka moderne nasebine: urejena infrastruktura, higiena, bivalni standard z odpravo črnih kuhinj, napeljava elektrike ... Poleg poenotene arhitekture pa kolonijo definira tudi socialna in profesionalna izenačenost stanovalcev, saj so bile namenjene različnim družbenim slojem: delavcem uradnikom in poduradnikom ter uradnikom. Rudniška stanovanja so se dodeljevala po posebnih kriterijih. Prvi pogoj je bil vsaj pet let službe pri rudniku in družina, če je kandidat prosil za stanovanje s kuhinjo. Če je imetnik stanovanjske pravice službo izgubil ali če je umrl, se je morala družina izseliti v 30 dneh.« (Jana Mlakar Adamič, Etnološka pot: trboveljske rudarske kolonije. Trbovlje: Zasavski muzej, 2006, 30 str.)

Danes so Trbovlje delavsko mesto, ki so mu dali pečat delavske kolonije in hiter razvoj v letih socialistične izgradnje. Z vidika varovanja kulturne dediščine je v Trbovljah evidentiranih šest kolonij, ki imajo lastnosti kulturnega spomenika: Trbovlje – občinska kolonija (EŠD 775), Trbovlje – kolonija Njiva (EŠD 774), Trbovlje – kolonija Terezija (EŠD 8453), Trbovlje – kolonija Neža 1 (EŠD 773), Trbovlje – kolonija Kurja vas (EŠD 772) in Trbovlje – Šuštarjeva kolonija (EŠD 8454). Varovane so z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti, arheoloških

območij ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Trbovlje, Uradni vestnik Zasavja, št. 4/96–10, 14/2006–23, 35/2008–49. Lastnosti registrirane kulturne dediščine imajo tri kolonije: Trbovlje – švabska kolonija (EŠD 27728), Trbovlje – kolonija Ribnik (EŠD 27730) in Trbovlje – kolonija ob Vodenski cesti (EŠD 27731).

Leta 2018 je Občina Trbovlje objavila (prvi) razpis za sofinanciranje objektov kulturne dediščine (v vrednosti 20.000 evrov). Ker je nekaj pobud za obnovo prišlo od stanovalcev Kurje vasi, smo na ZVKDS izdelali spomeniškovarstveno analizo vsakega objekta z navdilom, kaj je treba popraviti in uskladiti s celotnim videzom kolonije. Kolonija Kurja vas obsega današnjo Keršičevo cesto. Prvotno ime kolonije je bilo Fanina kolonija, po neposredni bližini rova Fani, odprtega leta 1847. Za kolonijo je značilna obcestna zasnova. S kulturnovarstvenega vidika je varovanih 29 stanovanjskih hiš, zgrajenih leta 1886, dve hiši na vrhu hriba pa sta bili zgrajeni leta 1890. »Delno podkletene pritlične hiše se zložno vzpenjajo po slemenu od Vod proti Tereziji. Pritlične so zaradi slabe nosilnosti terena in nižjega občinskega davka. V času izgradnje so bile hiške dvodružinske (kuhinjo sta si delili dve družini), stanovanja v njih enosobna. Po prvi svetovni vojni je Trboveljska premogokopna družba kolonijo namenila nadzornikom, hiše so postale enodružinske.

Rudnik so namreč začeli posodabljeti in so potrebovali več strokovnega kadra. Posebna privlačnost Kurje vasi so bili veliki vrtovi za hišami na južni strani, kjer so stanovalci pridelovali zelenjavo ter gojili kokoši, ki so jih prodajali knapovskim družinam. Od tod zbadljivo domače ime, ki je ostalo do danes – Kurja vas. Zanimivo je, da je bilo v Kurji vasi v 20. letih 20. stoletja registriranih 5 vinotočev, štiri šiviljstva in pleskarstvo. Vodovod so dobili leta 1924.« (Jana Mlakar Adamič, *Obrt v Zasavju: šušter, šnajder, mojškra: o čevljarstvu, krojaštvu in šiviljstvu ali kar se obleče in obuje*. Trbovlje: Zasavski muzej, 2013, 69 str.)

Sedaj so vse hiše enodružinske, večina jih je v privatni lasti, nekatere v lasti podjetij, le hiša na št. 30 je v lasti Občine Trbovelj. Ravno zasebno lastništvo in želja po posodobitvi bivalnih razmer je pripeljala do množice neustreznih posegov: zamenjava oken in vrat s plastičnimi, uporaba različnih senčil, neustrezen fasadni oplesk, namestitve različno debele izolacije, razni nadstreški nad vhodom ter balkoni in strešne odprtine na južni strani. Ugotovljeno je bilo, da je samo en objekt (v lasti občine) ohranil podobo izpred druge svetovne vojne.

Osnovno vodilo spomeniškovarstvene analize je izhajalo iz težnje po ohranjanju bistvenih lastnosti kulturnega spomenika, pri čemer smo ugotovili, da je južna – vrtna stran

Trbovlje, Kurja vas leta 2017 (foto: B. Hostnik)

kolonije že tako močno degradirana, da je vprašljivo celo vrednotenje za kulturni spomenik. Ulična stran kolonije pa je ohranila še vse gabarite s stavbnimi odprtini, poenotene so strehe. Pri navodilih (kulturnovarstvenih pogojih) za obnovo smo bili prisiljeni upoštevati dejansko stanje. Iluzorno je namreč pričakovati, da bo lastnik plastična enojna okna, ki jih je pravkar vgradil, pripravljen zamenjati za lesena dvokrilna. Vendar pa je s spomeniškovarstveno analizo načrtana nadaljnja pot za celovito obnovo v prihodnje. Razpis Občine Trbovlje je v povezavi z razpisom Eko sklada pripomogel, da se je v letu 2018 v celoti obnovil en objekt, na dveh pa so bila zamenjana garažna vrata (lesena, kasetirana). V pripravi je obnova še ene hiše. Za hišo, ki je v lasti občine (Keršičeva cesta 30), pa se pripravlja celovita obnova, katere cilj bo objekt, namenjen turistični ponudbi. Na podlagi navodil so na Občini Trbovlje pripravili letak, ki na kratko povzema navodila za obnovo.

124 Lilijana Medved, Irena Čuk, Branko Ramšak

EŠD: 16789

Naselje: **Turnišče**

Občina: Turnišče

Ime: **Turnišče – domačija Polanšček**

Naslov: Turnišče, Ulica Štefana Kovača 83

Področje: E

Obdobje: druga četrtina 20. stoletja, 1929

V letu 2018 se je v Turnišču nadaljeval projekt prenove Polanščkove domačije, financiran iz različnih virov (Republika Slovenija, Evropski sklad za regionalni razvoj, Občina Turnišče). V prvi fazi leta 2017 je bila prenovljena notranjščina bivalnega dela domačije, z ureditvijo dnevnega centra za starejše. Obnovljena je bila tudi opečna kritina večjega dela kompleksa, po vzoru originala pa je bilo rekonstruirano zidano vhodno stopnišče. Druga faza projekta leta 2018 je zajemala prenovo gospodarskega dela, namenjenega ureditvi medgeneracijskega središča in podeželskega stičišča. Nekdanji hlev za govedo so preuredili v večnamenski prostor, v svinjak pa so umestili sanitarije in letno kuhinjo. »Güml« in »šator« sta bila obnovljena v obstoječem stanju, pri čemer smo zaradi dotrajanosti po posnetku originalov rekonstruirali oba dekorativno oblikovana zidana stebra. Dokončati je bilo treba tudi obnovo strehe – to je delno sanacijo lesenega ostrešja in zamenjavo dotrajane opečne kritine na preostalem delu gospodarskega trakta. Zaključna faza posegov na domačiji je zajemala tudi zahtevno obnovo celotne fasade, medtem ko je načrtovana ureditev dvorišča ostala nedokončana.

S konservatorskega vidika je predstavljala največji izziv obnova fasade. Secesijsko oblikovana dekoracija obeh

izpostavljenih fasad stanovanjske hiše se je dobro ohranila le na glavni cestni fasadi, medtem ko je bila stranska dvoriščna fasada s poudarjeno letnico večidel uničena in jo je bilo treba na osnovi ohranjenih fragmentov v celoti rekonstruirati; prav tako smo zaradi vlažnega, dotrajanega ometa na novo izdelali talni zidec. Ker gospodarski del na zunaj še vedno izkazuje svojo osnovno namembnost, je bilo treba ohraniti ali rekonstruirati prvotne stenske odprtine in fasadne poudarke, v preteklosti vgrajena betonska okna pa zamenjati z lesenimi, izvedenimi po vzoru edinega ohranjenega originala. Na novo se je izdelalo tudi vratno pohištvo, pri čemer so se upoštevale izvirnost, analogija in nove vsebine.

Na osnovi sondiranja je bila v začetni fazi projekta določena barva fasad celotne domačije, ki pa je novi izvajalec, Zidarstvo Maučec iz Gančanov, ni upošteval in izvedel v skladu s strokovnimi navodili. Neustrezna barva zadnje fasade ruši enotnost stanovanjskega in gospodarskega trakta domačije. Nujna je torej korekcija barve celotne zadnje fasade, ki jo bo treba izvesti v soglasju z novo občinsko upravo.

Turnišče, domačija Polanšček po obnovi fasade (foto: L. Medved, marec 2019)

Turnišče, domačija Polanšček, neustrezno pobarvana zadnja fasada (foto: L. Medved, marec 2019)

125 Renata Pamić

EŠD: 794

Naselje: **Ukanc**

Občina: Bohinj

Ime: **Ukanc – vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne**

Področje: Z, R

Obdobje: 1914–1918

Vojaško pokopališče v Ukancu je nastajalo že med prvo svetovno vojno. Je eno izmed pokopališč v zaledju soške fronte, kamor so pokopavali vojake avstro-ogrske armade, padle na bližnjih bojiščih. Na njem je pokopanih 298 vojakov. Na pokopališču je ohranjena lesena kapela z zvonikom, ki je bila v začetku še odprtega tipa, po vojni pa je bilo dopolnjeno leseno ogrodje kapele, nameščena je bila notranja obloga z vertikalnim lesenim opazem ter obdelane so bile fasade z rastrom iz sušic. Kapela je bila nazadnje prenovljena v letih 2011–2013. Deli konstrukcije, ki so bili v stiku z vlažno

podlago, so bili strohnili. Kapela je bila takrat temeljito prenovljena, zamenjane so bile strohnele lege, izdelan je bil nov pod, celotna konstrukcija je bila dvignjena od tal, izdelane so bile manjkajoče fasadne obloge, streha in zvonik sta bila prekrita s skodlami, nameščeni so bili leseni žlebovi, restavrirana je bila notranja oprema. V skladu s principi konstrukcijske zaščite lesa je bilo poskrbljeno, da kapela ne leži v direktnem stiku z vlažnim kamnitim podstavkom. Urejeni sta bili izolacija in zračenje konstrukcije, nosilna konstrukcija z legami vred je bila položena na distančnike, saniran in v naklonu oblikovan je bil kamniti podstavek. Prav tako so bili v prirezu oblikovani bazični nosilni leseni deli kapele, da voda hitro odteka in se les suši.

Leseni križi, ki naj bi bili narejeni iz lesa akacije in so jih postavili Madžari, so v relativno kratkem času razpokali ter ponekod že odpadali z nosilcev. Izdelani so bili iz svežega lesa, ki povrh vsega ni bil primeren za tukajšnje ostre klimatske razmere. Zato smo v letu 2018 morali križe zamenjati. Še en dokaz, da ni vse, kar prihaja od drugod in je podarjeno, tudi strokovno ustrezno. Generalno zamenjano križev je finančno podprlo Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti RS. Za posege so bili izdani kulturnovarstveni

Ukanc, nova podoba vojaškega pokopališča 1914–1918 s pokritimi križi (foto: R. Pamić)

pogoji in pripravljen je bil detalj konstrukcijske zaščite križa. Na pokopališču je tudi osrednji lesen križ s kovinskim korpusom in spominsko ploščo v kamnitem podstavku. Tako križ s korpusom kot spominska posvetilna plošča sta bila potrebna obnove. Barva korpusa se je močno luščila, kovina pa je korodirala, plošča iz kararskega marmorja je bila počena, vklesani napisi pa so zbledeli. Na lesenih delih križa so bili mahovi in lišaji. Stiki med leseno vertikalo križa in pritrtilnim kovinskim ogrodjem vrh podstavke so bili zapolnjeni z umazanijo in biološkim materialom ter so zadrževali vodo. Na podstavku pod korpusom je bila še kovinska vaza, narejena v obliki granatne kapsule. Tudi ta je bila korodirana.

Pred kapelo, levo in desno od kamnitih stopnic, sta postavljena betonska podstavka z granatama. Podstavka sta bila polna mahov in alg, granati pa sta bili močno korodirani. Zaradi mahov, alg, luščenja barve in korozije je bilo treba obnoviti tudi betonski vhodni portal s kovinskimi vrati in kovinsko napisno ploščo, ki obeležuje vhod na pokopališče. Pri obnovi grobnih križev smo se odločili za odpornejši les. Izbrali smo macesen. Na križe, izdelane po originalnih dimenzijah, smo dali še strešico in pritrtili obstoječe ploščice z imeni pokopanih. S prekritjem križev smo se približali prvotni podobi grobov in obenem poskrbeli za njihovo konstrukcijsko zaščito. Pričakovana življenjska doba tako izdelanih križev je vsaj 15 let. Pozornost je bila zlasti namenjena natančnemu označevanju posameznih grobov, da ti ne bi bili napačno označeni. Betonske podstavke križev z nosilno pritrtilno konstrukcijo je bilo treba poravnati, stabilizirati, očistiti mahov in rje ter ponovno obarvati. Šele nato je sledila namestitvev križev. Te je izdelalo Skodlarstvo Bohinj Nejc Dijak, s. p., ki je tudi prevzelo odgovornost za obdobjni pregled in morebitno popravilo. Macesnov les smo pustili v naravni barvi, brez premazov.

Restavratorska dela na osrednjem lesenem križu s kovinskim korpusom, obnovo kovinskih granat ter obnovo vhodnih kovinskih vrat je izvedlo podjetje Art Arena, d. o. o., Škofljica. Na kovinskem korpusu je izvedlo sondiranje barvnih plasti, peskanje korpusa ter ponovno barvanje z alkidno barvo z dodatki aluminijastega prahu in alkidne vezivne smole. Kovinski granati pred kapelo sta bili očiščeni nečistoč in mahov s protivegetativnimi sredstvi ter po čiščenju zaščiteni z mikrokristaliničnimi voski. Prav tako so se sondirala kovinska vrata ob vходу na pokopališče, peskala se je površina, popravili so se dotrajani deli kovine, izvedla se je zaščita proti koroziji in vrata so se pokrivno zaščitila z alkidnimi večslojnimi premazi v črni mat barvi. Odtirgano kovinsko tablo z napisom nad vhodnimi vrati je popravilo in obnovilo podjetje Ventura iz Bohinjske Bistrice. Vklesan napis na spominski plošči iz kararskega marmorja, ki je vgrajena v kamniti podstavek pri osrednjem križu, je obnovil kamnosek Grega Šajn.

Ukanc, vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne, restavriran križ s korpusom in spominsko ploščo (foto: R. Pamič)

126 Blaž Orehek, Nika Veršnik

EŠD: /

Naselje: Velenje

Občina: Velenje

Ime: Velenje

Področje: A

Obdobje: zgodnji srednji vek, srednji vek, novi vek

Na območju širitve Šmarske ceste pri cerkvi sv. Martina je ekipa Centra za preventivno arheologijo ZVKDS po konservatorskem ogledu gradbenih del in potem, ko je OE Celje izdala Odločbo o arheološkem najdišču, izvedla arheološko dokumentiranje uničenja v severnem profilu razširjene ceste in izkop ročnih testnih sond na travniku severno od ceste (parc. št. 2052/1 in 2040/46, obe k. o. Velenje), kjer je bila načrtovana izgradnja parkirišča. Ob konservatorskem nadzoru je bila v severnem cestnem profilu na skupni dolžini okrog 50 m opažena temna plast

z ogljem in odlomki lončenine. Plast se je proti zahodu in vzhodu izklinjala. Ker je bil cestni profil z gradbenimi posegi in nastavki za dovoze na parkirišče že precej uničen, smo dokumentirali najbolj izpovedne dele cestnega profila v treh izsekih v skupni dolžini 28 m. Arheološko zanimive plasti so bile sicer poškodovane že v preteklosti ob izgradnji obstoječe ceste in dostopa na staro pokopališče.

Ob dokumentiranju uničenja na območju širitve Šmarske ceste smo odkrili skupno 62 najdb, ki segajo od zgodnjega srednjega do novega veka. Prevladuje poznosrednjeveška in zgodnjenovoveška lončenina, posamezno pa se pojavljajo gradbeni material, železo in živalske kosti, odkrili pa smo tudi dno posode z luknjičavo fakturo, ki ga časovno umeščamo v zgodnji srednji vek. Vse najdbe izhajajo iz zapolnitve kotanje oz. jarka.

Na travnatih površinah, severno od cestnega profila, je bila na parc. št. 2040/46 in 2040/47, obe k. o. Velenje, načrtovana izgradnja parkirišč, zato je bila tu izvedena arheološka raziskava v obliki izkopa desetih ročnih testnih sond. S tem izkopom smo ugotovili povišan arheološki potencial na južnem delu parc. št. 2040/46, k. o. Velenje, in sicer na

Velenje, območje arheoloških raziskav

območju v velikosti približno 40 x 15 m. Opraviti imamo z naravno kotanjo ali morda obrambnim jarkom protiturškega tabora. Točne interpretacije v tej fazi raziskave zaradi omejenega vpogleda v pod površje ne moremo določiti. Kotanja oz. jarek je bila v poznem srednjem veku umetno ali naravno zasuta. To nakazujejo tudi najdbe v zasutjih, ki segajo vse od poznega srednjega do novega veka. Posamezni starejši kosi lončenine morda kažejo tudi na koluvialni način zasipanja. Fine sedimentne plasti nakazujejo na dolgotrajno nalaganje zemljine v nekdanjo kotanjo oz. jarek, v času nalaganja sedimentov pa je v kotanji oz. jarku zastajala voda. V dveh testnih sondah smo odkrili domnevno intaktne kulturne plasti. V testni sondi 6 smo na globini 125 cm našli na okrog 20 cm debelo plast z odlomkom zgodnesrednjeveške lončenine. V testni sondi 8 pa se je na globini 85 cm pojavila tanka in izredno zbita glinena plast z večjo količino poznosrednjeveške in zgodnenovoveške lončenine in žlindre, ki jo lahko interpretiramo kot izravnavo ali morda celo hodno površino.

Ob arheoloških raziskavah na območju predvidene izgradnje parkirišča v Velenju smo odkrili skupno 403 najdbe, ki segajo od prazgodovine do novega veka. Med najdbami je največ keramičnega posodja, manj je opečnega gradbenega materiala, železa, žlindre, stekla in živalskih kosti. Vse najdbe izhajajo pretežno iz koluvialnih plasti ter nasutij in zapolnitev kotanje oz. jarka. Najštevilnejše in hkrati najbolj izpovedno je keramično gradivo, ki je večinoma fragmentarno ohranjeno. Najzgodnejši je odlomek ostenja prazgodovinske posode, odkrit v TS 7. V rimsko obdobje sodijo odlomek melnice iz nasutja v TS 9 in posamezni kosi opečnega gradbenega materiala, odkriti v koluviju v TS 4, kjer so bili pomešani z lončenino iz visokega in poznega srednjega ter zgodnjega novega veka. Glavnino vseh najdb predstavljata srednjeveška in zgodnenovoveška lončenina, izdelana iz drobnnozrnate, redukcijsko žgane gline s primesmi kremenca in sljude, ponekod je moč zaslediti še organske delce. Površina je večinoma v temnih odtenkih (variira od sive do rjave barve) z izjemo nekaj svetlejših kosov. Večinoma gre za kuhinjsko posodje, med katerimi smo prepoznali lonce in prijemni gumb pokrova. V manjši meri se pojavljajo večje sklede, vrči ter lončki oz. čaše.

127 Lucija Grahek, Otmar Kovač

EŠD: 30600

Naselje: **Velika Loka pri Šentlovrencu**

Občina: Trebnje

Ime: **Velika Loka pri Šentlovrencu – prazgodovinska naselbina**

Naslov: Velika Loka, parc. št. 138/1, 142, obe k. o. Velika Loka

Področje: A

Obdobje: bronasta doba

Med izvedbo predhodnih arheoloških raziskav ob gradnji stojišč za nov električni daljnovod RTP Grosuplje–RTP Trebnje, ki jih izvaja ekipa Arheoterra, d. o. o., pod vodstvom Otmarja Kovača, so bile na lokaciji stojišča 106, na parc. št. 142 in 138/1, obe k. o. Velika Loka, oktobra 2018 odkrite sledi doslej še neznanega arheološkega najdišča. O odkritju plasti s številnimi najdbami prazgodovinske keramike je bil nemudoma obveščen pristojni konservator mag. Uroš Bavec iz ZVKDS, OE Novo mesto. Po opravljenem strokovnem nadzoru so bila dela začasno ustavljena zaradi vpisa novega najdišča v Register nepremične kulturne dediščine, najdišče pa je bilo dodatno preiskano z izkopom dveh 7 x 3,2 m velikih testnih jarkov.

Pri arheoloških izkopavanjih novembra 2018, ki so ponovno potekala pod vodstvom Otmarja Kovača, je bilo ugotovljeno, da so jugovzhodno od zaselka Velika Loka še ohranjene sledi brčkone naselja. V dolini severno od hriba Skledica, na nekoliko dvignjeni terasi na zahodni strani reke Temenica, pa je bila izkopana debela plast z najdbami in odkrite so bile sledi dveh vkopov za stojko. Na podlagi prvega pregleda razmeroma številnih keramičnih najdb uvrščamo najdišče med nižinska naselja kulturnega horizonta Oloris – Podsmreka, to je v čas mlajše bronaste dobe.

Velika Loka pri Šentlovrencu z območjem arheoloških raziskav (desno), pogled iz Skledice proti severu (foto: O. Kovač)

Velika Loka: izbor značilnih keramičnih najdb (foto: O. Kovač)

128 Klavdij Zalar

EŠD: 4103

Naselje: **Vipavski Križ**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Vipavski Križ – cerkev sv. Križa**

Naslov: freska ozadja Križanega (verjetno Clement del Neri)

Področje: R

Obdobje: 19. stoletje

Župnijska cerkev sv. Križa je v osnovi sicer poznobaročna, vendar je bila leta 1660 temeljito predelana. V letih 1903 in 1904 pa jo je poslikal še Clement del Neri.

V stranski kapeli, katere strop je bogato okrašen s štukaturami, je na zadnji steni lesen poslikan oltar z nišo, v kateri je lesen kip Kristusa na križu. Stena v niši za Križanim je poslikana z motivom večernega neba in naselja v spodnjem delu. Zaradi dviga kapilarne vlage in s tem povezanega izoljevanja je bila poslikava predvsem v spodnjem levem delu močno poškodovana.

Ob demontaži križa s Kristusom se je pokazalo, da je poslikava v celoti preslikana, originalna poslikava pa je precej kvalitetnejša. Poslikava je bila verjetno preslikana leta 1960, ko je A. Cigoj preslikal oltarno arhitekturo (signatura na strani oltarja).

Pred začetkom posegov so se izvedli poskusi glede odstranjevanja preslikave. Izvedeni so bili z destilirano vodo, amonijevim karbonatom in kationsko smolo *Amberlite IR 120 H* (proizvajalec CTS). Vsi poskusi so bili le deloma učinkoviti, saj je bilo treba odstraniti kombinacijo preslikave ter obloge saj, umazanije in soli. Čiščenje poslikave se je zato nadaljevalo s kombinacijo vseh treh snovi. Občutljivi in poškodovani predeli so se prvotno utrdili s kombinacijo nano apna in amonijevega kazeinata preko riževega papirja. Odstranjevanje preslikave in čiščenje sta se začela najprej z destilirano vodo in morskimi spužvami, s čimer se je z lahkoto odstranila večina preslikave. Nadaljevalo se je z oblogami amonijevega karbonata. Zaključno čiščenje se je lokalno izvajalo s kationsko smolo *Amberlite IR 120 H* (proizvajalec CTS).

Po končanem čiščenju se je pokazalo, da je originalna poslikava veliko kvalitetnejša od preslikave, žal pa tudi bolj poškodovana. Predvsem v spodnjem delu z motivom naselja je bila originalna poslikava v večjem delu povsem uničena. Poškodbe ometa so se pokitale s fino apneno malto. Kjer je bila poslikava ohranjena, je bila barvna plast trdna, zato utrjevanje ni bilo potrebno. Retuša se je izvedla s črtkanjem. Kot vezivo pigmentov je bila uporabljena *Tyloze mh 300*. Uničeni predeli z motivom naselja so se rekonstruirali po fotografijah iz dokumentacije ZVKD, OE Nova Gorica, ki pa so bile že iz časa, ko je bila poslikava preslikana.

Na steni pod poslikavo, ki je zakrita z oltarno arhitekturo, se je odstranil omet, da bi se s tem omogočilo izsuševanje stene

že v nižjem predelu ter tako omejil prenos soli na površino poslikave.

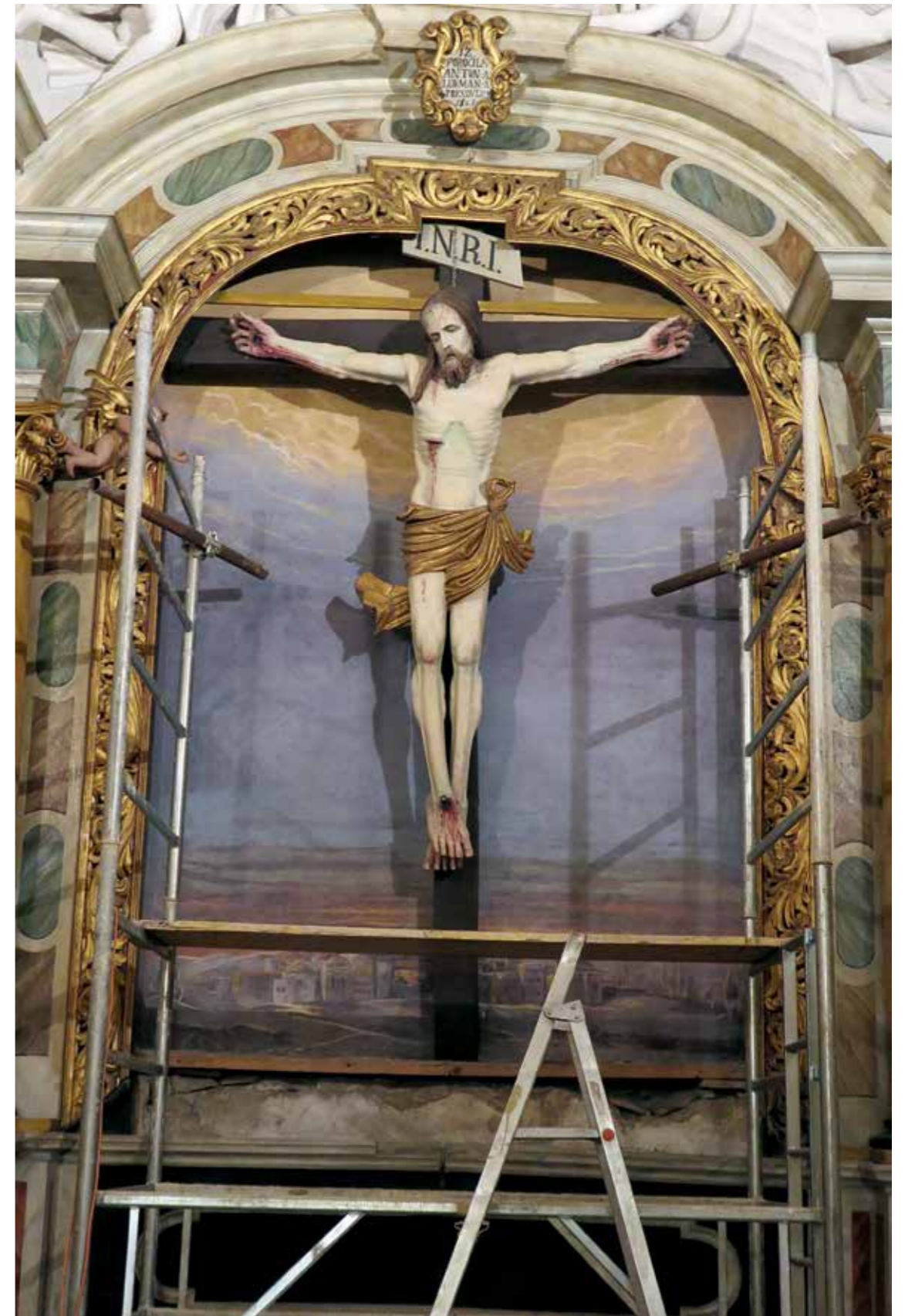
Ob delih na stenski poslikavi sta se površinsko očistila tudi Križani in križ. Za čiščenje je bila uporabljena blaga raztopina amonijevega karbonata. Vrhovi zlate draperije so se lokalno osvežili s črticami zlata v prahu, vezanega z arabskim gumijem.

Vipavski Križ, cerkev sv. Križa, poslikava pred posegom in po odstranitvi Križanega (foto: K. Zalar)

Vipavski Križ, cerkev sv. Križa, močno poškodovani del poslikave po končanem kitanju (foto: K. Zalar)

Vipavski Križ, cerkev sv. Križa, poslikava po končanih posegih (foto: K. Zalar)

129 Andrejka Ščukovt

EŠD:	819
Naselje:	Vipavski Križ
Občina:	Ajdovščina
Ime:	Vipavski Križ – mesto, vodnjak
Naslov:	hišna številka 46 in parc. št. 1935/3, 1935/1, 3890, vse k. o. Vipavski Križ
Področje:	E
Obdobje:	17.–20. stoletje

Na skrajnem južnem spodnjem nizu t. i. gas stoji stanovanjska hiša Vipavski Križ št. 46. Severna fasada objekta je pritlična, južna enonadstropna. Na vzhodni fasadi v pritličju ima objekt vgrajen segmenten polkrožno zaključen portal. V severni steni kleti je ohranjena tudi strelna lina. Objekt so takratni lastniki v sredini 20. stoletja celovito adaptirali. V nadaljevanju hiše št. 46 je glede na namensko rabo zemljišča, parc. št. 1935/3, 1935/1 in 3890, vse k. o. Vipavski Križ, stavbno zemljišče, kjer so lastniki izvedli novo gradnjo. Nadstropen objekt služi v pritličju kot garaža, v nadstropju so bivalni prostori, povezani s hišo št. 46. Rekonstrukcija hiše št. 46 je na vzhodni fasadi zato obsegala odstranitev neprimerne balkona nad kamnitim polkrožno zaključenim portalom.

Vipavski Križ, vzhodna fasada hiše št. 46 (foto: A. Ščukovt, 2019)

Vipavski Križ, nova gradnja in rekonstrukcija na parc. št. 1935/3, 1935/1 in 3890, vse k. o. Vipavski Križ (foto: A. Ščukovt, 2019)

130 Andrejka Ščukovt

EŠD:	819
Naselje:	Vipavski Križ
Občina:	Ajdovščina
Ime:	Vipavski Križ – mesto
Naslov:	parc. št. 3875, 3874/1, obe k. o. Vipavski Križ
Področje:	E
Obdobje:	16.–20. stoletje

Najstarejši naselitveni del Vipavskega Križa so gase, ki stojijo znotraj nekdanjega obrambnega obzidja protiturškega tabora. V zahodnem delu gas, na parc. št. 3875 in 3874/1, obe k. o. Vipavski Križ, stoji v nizu nekdanji enovit objekt, ki so ga sčasoma razdelili na več lastnikov. Objekt na jugu sooblikuje gaso, na severu in proti zahodu pa manjši trg ter proti vzhodu, skupaj s podhodom, s katerim je povezan, še zgornjo gaso. Severna fasada hiše je nadstropna z mansardo. Okna so manjša, razporejena v oseh in obdana s kamnitimi okvirji, enako tudi vhodni portal. Podstrešna okna so okrogle line, ki so obdelane z okvirjem v ometu. Južna fasada je dvonadstropna. Okna so tu razporejena v treh oseh. V pritličju sta vgrajena gotski portal s posnetim robom ter manjše gotsko okno z železnim križem. Streho objekta pokriva dvokapnica. Na južni strani ima streha kamnit strešni venec, na severni strani je napušč lesen. Hiša je skozi čas imela več lastnikov in zato je doživela več predelav. Leta 2018 so novi lastniki izbrali Gradbeništvo Matija Slejko, s. p., Velike Žablje, ki je na podlagi projektne dokumentacije za rekonstrukcijo in spremembo namembnosti objekta za kratkotrajno nastanitev izvedel njegovo celovito obnovo. Rekonstrukcija je obsegala sanacijo obodnih in nosilnih zidov, zamenjavo dotrajane strehe s kritino, zamenjavo lesenih medetažnih konstrukcij ter izvedbo notranjega stopnišča, novih inštalacij in fasadnega ometa.

Vipavski Križ, objekt parc. št. 3875, 3874/1, obe k. o. Vipavski Križ – stanje pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2017)

Vipavski Križ, objekt parc. št. 3875, 3874/1, obe k. o. Vipavski Križ – severna fasada po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2019)

131 Andrejka Ščukovt

EŠD:	819
Naselje:	Vipavski Križ
Občina:	Ajdovščina
Ime:	Vipavski Križ – mesto, vodnjak
Naslov:	parc. št. 3801, k. o. Vipavski Križ
Področje:	E

Občina Ajdovščina je v letih 2015 in 2016 izvedla celovito okoljsko (komunalno) ureditev in tlakovanje ulic oz. gas v Vipavskem Križu. Na zahodni strani Vipavskega Križa, na parc. št. 3801, k. o. Vipavski Križ, so uredili tudi manjši trg, na katerem je komunski vodnjak, eden od štirih v Vipavskem Križu. Glede na ustno izročilo naj bi bil vodnjak pod župno cerkvijo globok prav toliko kot zvonik cerkve sv. Križa. Nadzemni del vodnjaka ima večji krožni tloris, ki ga sestavljajo v vrste zloženi klesani kamniti bloki. Njegov venec oz. podnožje pa tvorijo večji kamni nepravilnih oblik, postavljeni v dve vrsti. Vodnjak ščiti novejši kovinski pokrov. Komunski vodnjak je do napeljave vodovoda služil potrebam prebivalcev v zahodnem delu mesta. Potem ko je v hiše pritekla voda, so ga opustili. Krajevna skupnost je vodnjak vzdrževala do te mere, da ni propadel ali bil odstranjen.

Vodnjak, ki so ga preraščali vegetacija in lišaji, se je ponekod že rušil, malta je preperela in nekaj kamnov je bilo tudi zamaknjenih ali so odstopili. Vodnjak je bil zalit še z betonskimi plombami, ki so ščitile kamen pred potencialnimi poškodbami, nekatere pa so že odpadle.

Potem ko je bila končana celovita prenova vodovodnega, električnega in telekomunikacijskega omrežja ter so bili tlakovani trgi in ulice oz. gase, je slabo stanje komunskega vodnjaka degradiralo urejeno okolico. Sam vodnjak pa je bil tudi že ogrožen. Na to smo Občino Ajdovščina opozorili in jo tudi zaprosili za interventna sredstva, da bi se okolica dokončno uredila ter bi se preprečila potencialna škoda in povečevanje že nastale škode na nadzemnem delu vodnjaka. Konservatorsko-restavratorski posegi, ki jih je opravil restavrator Anton Naglost, so obsegali odstranjevanje starih plomb med stiki kamnitih elementov, odstranjevanje oblog površine z nizkotlačnim čiščenjem, mehansko odstranjevanje sekundarnih plasti, utrjevanje lasastih razpok, plombiranje manjkajočih delov, kitanje stikov med elementi in premaz z olje-hidrofobno zaščito.

Vipavski križ, vodnjak pred pričetkom restavratorskih del (foto: A. Ščukovt, 2018)

Vipavski križ, vodnjak po končanih restavratorskih delih (foto: A. Ščukovt, 2018)

pričelo marca 2017 in se zavleklo v dovršen del leta 2018. Preprost zlati oltar sestavljajo prizmatična menza, volutasto podaljšana predela s podstavkoma za stebra, nastavek s korintskima stebroma, okrašenima z navpično valovnico in golšasto gredo, ki se v sredini usloči, ter atika, replika nastavka, ki jo obdajata segmentni čeli (Jože Curk, *Topografsko gradivo IV., Sakralni spomeniki na območju občine Slovenske Konjice, Zavod za spomeniško varstvo Celje, 1967*).

Že ob razstavljanju oltarja je restavrator Gregor Podkrižnik naletel na presenečenje. Pod oltarno sliko Sv. družine je bila na leseni podlagi pod platnom slike odkrita poslikava Marijinega kronanja. Po vsej verjetnosti gre za tehniko tempere na les, brez klejne podlage, zato je bilo najprej treba pritrditi razpadle deske, obstoječe dele poslikave, ki so se še držali podlage, pa utrditi. Gre za zanimivo in dokaj kvalitetno poslikavo Marije, obdane s štirimi angeli in operutničnimi angelskimi glavicami. Prizor se odvija na nebu. Dva večja angela kronata Marijo, dva jo podpirata. Marija z razpuščenimi lasmi in svetniškim nimbom je upodobljena frontalno, z rokami, sklenjenimi v molitev, z eno nogo stopa na polmesec. Oblečena je v kraljevsko okrašeno rdečo tuniko z modrim plaščem. Pod prizorom sta upodobljena manjša svetnika, levo sv. Janez Krstnik, desno sv. Florijan (?) ali plemič, donator (?). Glede na motiv in čas nastanka oltarja poslikavo umeščamo v prvo polovico 17. stoletja. Bila je precej poškodovana, vendar je kljub temu omogočala minimalne dopolnitve določenih manjkajočih delov in s tem prezentacijo. Na ogled je postavljena ob obnovljeni oltar Sv. družine. Restavratorska dela na poslikavi je opravil mag. Aleš Sotler v sklopu redne dejavnosti javne službe (ZVKDS, OE Celje).

Restavratorska dela na oltarni kulisi Svete družine so se pričela v maju 2017 in se končala v novembru 2018. Pred restavratorskim posegom je bila kulisa poslikana v značilni barvni paleti konca 19. stoletja, v rdečerjavih in zelenih tonih. Sondažne raziskave so pokazale dvakratno poslikavo kulise. Po prvih ugotovitvah je bila kulisa prvič marmorirana v tempera tehniki, v prevladujočih rdečih tonih. Marmorin je bil naslikan grobo, rustikalno. Zadnja poslikava pa je bila oljna, brez marmoracije, zgolj v kombinaciji različnih rdečerjavih in zelenih tonov. Med restavratorskim postopkom se je zaradi slabe povezave med lesnim nosilcem in barvno plastjo pojavil dvom o pristnosti te poslikave. Izkazalo se je, da je bila oltarna kulisa prvotno črna. Osnovna konstrukcija oltarne kulise je bila smrekovina, furnirana z orehovino v debelini 2–4 mm. Iz orehovega lesa so bile tudi vse profilne letve in okrasne letvice.

Odstranjevanje sekundarnih barvnih plasti je bilo težavno in zahtevno. Odstranjevali smo jih mehansko, z mešanico amonijaka in drugih topil pa smo odstranili ostanke nezaželenih barvnih plasti. Delovanje lesnih insektov in vlage je orehovino izjemno načelo. Les je na nekaterih delih popolnoma razpadel in se razpršil. Spoji med elementi so popustili, tako da je bilo kuliso treba popolno razstaviti. Originalno črno lužilo se je ohranilo le v bolj nedostopnih in skritih delih kulise. Na lesu so se kazale sledi brušenja,

Brezen, cerkev sv. Antona, odkrita poslikava Marijinega kronanja, stanje po utrjevanju desk (foto: U. Todosovska – Šmajdek, 2017, arhiv ZVKDS, OE Celje)

kar je kazalo na to, da je bila že pri prvi obnovi z oltarja odstranjena črna barva oziroma lužilo. Po čiščenju je bil les utrjen z raztopino Paraloida v etil-acetatu z dodatkom insekticida. Manjkajoči, uničeni in neustrezni elementi so bili nadomeščeni z novim orehovim furnirjem in masivno orehovino. Večje poškodbe so bile zapolnjene z lesnimi vstavki, manjše pa kitane z lesnim kitom. Po kitanju in brušenju je bil zaradi minimalne ohranjenosti materiala oltar v celoti na novo lužen in lakiran.

Kipi so bili še v mnogo slabšem stanju kot oltarna kulisa. Lesni insekti in trohnoba so jih popolnoma oslabili. Sondiranje je pokazalo, da so bili kipi originalno pozlačeni na bolus, vendar se stare pozlate zaradi mehkega in trhlega lesa ter razgrajene klejno-kredne podlage ni dalo ohraniti. Ohraniti pa je bilo možno polihromacijo inkarnata vseh kipov razen Marije z Jezuškom, ker je bil grund pod temi deli trši in se je dobro vezal z osnovo. Kipi so bili utrjeni z istim utrjevalcem kot kulisa. Manjkajoča in uničena draperija ter prsti so bili dodelani v lipovini, kitanje pa je bilo izvedeno z lesnim

Brezen, cerkev sv. Antona, oltar Sv. družine pred obnovo (foto: U. Todosovska – Šmajdek, 2017, arhiv ZVKDS, OE Celje)

kitom. Pozlata je bila opravljena v klasični tehniki s klejnim grundom in jajčnim bolusom. Retuše in rekonstrukcije polihromacije so bile izvedene v tehniki kazeinske tempere. V lipovini je bila rekonstruirana manjkajoča ornamentika in pozlačena v sijajni tehniki na bolus. Restavrirana je bila tudi oltarna slika. Zaradi lomljivosti in valovitosti originalnega platna je bila slika zlikana in dublirana na novo platno. Napeta je bila na nov podokvir, pokitana in poretuširana.

132 Urška Todosovska – Šmajdek, Gregor Podkrižnik

EŠD: 3495

Naselje: **Vitanje**

Občina: Vitanje

Ime: **Brezen – cerkev sv. Antona**

Področje: UA

Obdobje: 15. stoletje, prva četrtina 18. stoletja, 1710, zadnja četrtina 18. stoletja, 1790, druga polovica 19. stoletja, 1871, 1890

Po celoviti prenovi zunanščine cerkve sv. Antona v letu 2011 so se dela nadaljevala z obnovo notranjščine. Na novo je bila izvedena elektrifikacija cerkve in obnovljeni so bili stari lestenci, ki so spet v uporabi. Za ladjo so pridobili še nove klopi, nato pa so postopoma pričeli obnovo oltarjev. Restavriranje levega stranskega oltarja Sv. družine se je

Brezen, cerkev sv. Antona, oltar Sv. družine po obnovi (foto: U. Todosovska – Šmajdek, 2019, arhiv ZVKDS, OE Celje)

Brezen, cerkev sv. Antona, pogled proti prezbiteriju: skrajno levo ob obnovljenem oltarju visi restavrirana slika Marijinega kronanja, desni stranski oltar je v delavnici restavratorja Gregorja Podkrižnika (foto: U. Todosovska – Šmajdek, 2019, arhiv ZVKDS, OE Celje).

133 Sabina Ravnikar, Helena Valentin Konjedic

EŠD: 2696

Naselje: Zagradec

Občina: Ivančna gorica

Ime: Zagradec – cerkev Marijinega brezmadežnega spočetja

Področje: UA, R

Obdobje: zadnja četrtnina 18. stoletja, 1797, zadnja četrtnina 19. stoletja, 1876

V letih 2016 in 2017 so v cerkvi izvedli vzdrževalna dela ter konservatorsko-restavratorska dela na notranji cerkveni opremi, ki so bila opisana v predhodni številki. V letu 2018 so bila končana sanacijska dela na zunanem delu cerkve. Izvedli so hidroizolacijo zunanjih obodnih sten, uredili nasutje in okolico cerkve, hkrati so statično utrdili obodno zidovje vhodnega preddverja z zvonikom. Prvoten kamnit tlak so predhodno odstranili, utrdili pohodno površino in kamnit tlak vrnili na prvotno mesto. Ob cerkvi so bili

izvedeni drenaža, novo nasutje in nove pohodne površine pokopališča. Ob zaključku so prebarvali fasado cerkve z Roefixovimi materiali, v enakem barvnem tonu, kot je bila prvotna fasada.

Obsežnejša restavratorsko-konservatorska dela so potekala na glavnem oltarju. Ta je posvečen Mariji brezmadežni in je datiran v zadnjo četrtnino 19. stoletja ter je najverjetneje predelava starejšega oltarja, delo Janeza Vurnika ml. Arhitekturo oltarja tvorijo predela, osrednji del in atika. Osnovna struktura oltarja delno povzema poznobaročno oltarno shemo s poenostavljenim stranskim delom in atiko ter glavno nišo. Na spodnjem delu oltarja je letnica 1899. Povišan je bil podstavek z odmikom od oltarne menze in najverjetneje sta bila razširjena stranska dela. Med sondiranjem barvnih plasti pred začetkom konservatorsko-restavratorskih del je bila najdena najmanj ena večja preslikava, starejše plasti so bile najverjetneje prebrušene. Na spodnjem delu oltarja, ki je mlajši, je primarna polihromacija v celoti ohranjena. Obsežnejša preslikava sovpada s predelavo arhitekturnega dela oltarja in restavratorskim posegom leta 1969, ko so restavratorji Narodnega muzeja restavrirali vse tri oltarje. Nekateri rezbarski detajli po obliki nakazujejo starejšo

Zagradec, cerkev Marijinega brezmadežnega spočetja, glavni oltar po obnovi (foto: S. Ravnikar)

zasnovo, npr. stranski deli atike s kartušami z Marijinim monogramom, ki ga obkroža akantovo listje z vazami, stebra atike, ki še ohranjata ornamentiko trtinah listov in grozdja, ter nekateri rezbarski detajli, kot so angelske glavice na stranskem delu. Osrednja niša s skulpturo Marije je polkrožna, ozadje je okrašeno s pozlačeno rastlinsko rezbarsko ornamentiko na modro-rdečem ozadju. Niša ima nastavek za oltarno sliko, ki je shranjena v župnišču. V stranskih nišah sta na levi strani svetnici sv. Elizabeta in sv. Ana, na desni strani svetnika sv. Jožef in sv. Joahim. V atiki je Bog Oče, ki ga levo in desno obkrožata celopostavna angela z napisnimi trakovi. Glavne skulpture so monumentalne, dokaj kvalitetno delo poznega 19. stoletja.

Lesena osnova oltarja je bila pred konservatorsko-restavratorskimi posegi v relativno dobrem stanju. Nekateri deli lesenih kipov in ornamentike so bili v kritičnem stanju, predvsem zaradi poškodb lesnih insektov ter nihanja vlage in temperature. Poškodbe so se kazale predvsem v pomanjkanju lesne mase, v odstopanju, luščenju in odpadanju nekaterih delov ali celotnih slikovnih plasti do podlage ali do lesenega nosilca. Lesena osnova oltarne arhitekture je domnevno iz smrekovine, lesene skulpture in ornamentika pa iz lipovine. Vse površine so bile prekrите z več sloji klejno-kredne

podlage, ki se na oltarni arhitekturi kaže izjemno tanka, vendar dokaj stabilna. Vse poškodbe na oltarni arhitekturi so bile sanirane, spoji ojačani, ponovno zalepljeni, primarna polihromacija pa utrjena in zaščitena. Na lesenih skulpturah in ornamentiki je klejno-kredna podlage delomo razgrajena in odstopa. Poškodbe so vidne predvsem na predelih posrebrtve in pozlate ornamentike in lesenih skulptur. Ornamentika, ki se pojavlja na oltarni arhitekturi, je gracilna, saj gre za izrezljane cvetlične vzorce, ki so na nekaterih delih izjemno tanki. Ti deli so v večini popokani zaradi nihanja vlage in temperature. Gre za celostne razpoke same lesene osnove in vzporedno vseh ostalih plasti na njej. Veliko delov te ornamentike je odpadlo in se izgubilo. Manjkajo listi, cvetovi, predvsem pa stebela. Zaradi klimatskih nestabilnosti je bil na pozlačenih delih prisoten še en pojav. Lesena osnova se je pri krčenju in nihanju premikala v različne smeri, predvsem dvigala in spuščala. Nekateri deli so z leti ostali spuščeni, drugi dvignjeni, zato so se poleg razpok pojavile tudi nivojske razlike lesene osnove. Ker se ornamentika na oltarni arhitekturi ponavlja v sklopih po celotnem osrednjem delu oltarja, v nišah, so bili manjkajoči deli rekonstruirani po predlogi sosednjih ornamentov. Izdelani so bili silikonski elastični kalupi, v katere je bila vstavljena masa iz lesnega

prahu in veziva. Ti deli so bili dodatno rezbarsko obdelani, da so se prilagodili lokaciji manjkajočega ornamenta. Vse večje razpoke in poškodbe so bile utrjene, zakitane, izolirane, nanje so bili naneseni sloji kredne podlage in polimenta, nato pa je bila izvedena pozlata, ki je bila kasneje patinirana oz. lazurirana, da se je vizualno in estetsko ujemala z originalno okolico. Uporabljeni so bili zlati prah, pigmenti in veziva. Na pozlačenih kapitelih in delno na ostali ornamentiki ni bilo prisotne originalne pozlate, vendar je obstoječa pozlata bila izvedena kasneje na neenakomerne površine originalnih plasti. Kjer je originalna podlaga odpadla v celoti ali le delno, je bil položen zlati listič direktno na poškodbo. V spodnjem delu oltarja je bila originalna pozlata prekrita z bronzo. Ker je bil naš namen ohranjati originalno pozlato, kjer bi bilo to mogoče, smo se odločili, da bomo nivojske razlike le delno popravili, ostalo pozlato pa, kjer je v dobrem stanju, ohranili. Pri restavratorskem posegu smo prilagodili pozlatarsko tehniko na glavnem oltarju že restavriranim stranskim oltarjem, saj smo pri odločitvi sledili kompromisu in se podredili celotni podobi notranjščine. Odločili smo se, da bomo lesene skulpture in nekaj večjih ornamentov na novo pozlatili, vse ostalo pa ohranjali v originalni podobi. Na lesenih skulpturah so bile preslikave odstranjene delno ali v celoti, izvedli sta se retuša in rekonstrukcija po originalni predlogi ter izvedena je bila retuša ali barvna rekonstrukcija na inkarnatih in poslikanih delih draperij. Retuša in barvna rekonstrukcija sta bili izvedeni z oljno tehniko, kot original. Vse slikovne plasti oltarne arhitekture in lesene plastike so bile na koncu zaščitene s smolnim lakom.

Zaključek vseh obnovitvenih del je bil slavnostno obeležen na Marijin praznik 15. avgusta, ko so hkrati obeležili tudi 230 let ustanovitve župnije.

Restavratorska dela: Helena Valentin Konjedic.

134 Eda Benčič Mohar

EŠD: 3949

Naselje: **Zazid**

Občina: Koper

Ime: **Zazid – cerkev sv. Martina**

Področje: R

Obdobje: druga polovica 16. ali začetek 17. stoletja

Cerkev sv. Martina v Zazidu stoji na zahodnem robu vasi, znotraj obzidanega pokopališča. Pravokotna ladja se na vzhodni strani nadaljuje v triosminko zaključen prezbitarij. Na severni strani je zakristija, k levi strani zahodne fasade je prislonek zvonik. Zunanost cerkve je skromna: kamnite stene prekriva apnen omet, okna so maloštevilna in preprosto oblikovana, izstopata le polkrožno zaključeno okno na južni fasadi prezbitarija in kamnit vhodni portal s profilirano preklado in napisom. Notranjščina je razdeljena na ladjo in

prezbitarij, ki ju ločuje polkrožen slavolok. Gotski prezbitarij ima zvezdno rebrasti obok, ladjo pa zaključuje raven lesen strop, sloneč na konzolah. Nad vhodom je poslikan lesen pevski kor, stoječ na dveh lesenih stebričih. V cerkvi sta dva lesena baročna oltarja, glavni Marijin oltar v prezbitariju in stranski oltar sv. Antona ob severni steni ladje.

Na tem mestu je prej stala predromanska cerkev, od katere so se ohranili kamnit tlak, dokumentiran dobrega pol metra pod sedanjim nivojem tlaka, ter kamnite stene z lino na južni strani. Cerkev je bila povečana in gotsko preoblikovana v drugi polovici 16. ali v začetku 17. stoletja. Tedaj je nastal prezbitarij in morda tudi lesen ladijski strop. Strop se ni ohranil, po pripovedovanju domačinov naj bi bil lesen, ometan in poslikan z motivom sv. Martina na konju. V tej fazi je bila dograjena zakristija, notranost je dobila apnen omet in poslikavo. V ladji in prezbitariju so sledi posvetilnih križev, ki naj bi jih bilo prvotno dvanajst. V ladji so ohranjeni skromni fragmenti fresk, ki nakazujejo, da so bile stene poslikane. Iz ostankov poslikave sklepamo, da gre za figuraliko, uporaba oker, rdeče in zelene zemeljske barve pa napeljuje na misel, da gre za poznogotske oziroma zgodnjerenesancne poslikave. Napis na prekladi vhodnega portala ima letnico 1697, ko je bila cerkev najverjetneje baročno predelana z novimi vhodnimi vrati, preoblikovanim oknom na južni steni, dvema majhnima oknom na zahodni fasadi, povečanjem zakristije in novim vhodom iz zakristije v prezbitarij. Verjetno je, da so bile tedaj uničene freske v ladji.

V notranjosti cerkve izstopa rebrasto obokan prezbitarij z močnimi, izrazitimi plastičnimi rebri s posnetimi robovi. Na stičiščih reber so nameščeni okrogli diski. Po dve rebri se stekata približno na polovici višine stene v vitke konzole, ki imajo obliko na glavo obrnjenih piramid. Na oboku se je pod mlajšimi nanosi ometa in poslikav ohranil poslikan gotski omet. Tega je leta 2018 v celoti odkrila restavratorica Mateja Krošelj, kons.-rest. na Zavodu ZSR, v eni od faz sanacije, obnove in prezentacije notranjščine cerkve, ki poteka od leta 2016. Tedaj je restavratorica Mira Ličen Krmptič s pomočjo dvainpetdesetih sond med drugim ugotovila prisotnost gotske poslikave v prezbitariju. Leta 2017 so restavratorji podjetja GNOM, d. o. o., Ljubljana, opravili obnovitvena dela v ladji. Istega leta je bil v ladji obnovljen lesen strop. Izdelal in postavil ga je mizar Marijan Markežič, ki je obnovil tudi pod in lesene nosilce kora. Dela so do konca leta 2017 potekala pod nadzorom restavratorja-konservatorja Jureta Bernika.

Restavratorica Mateja Krošelj je opravila odkrivanje gotske poslikave v prezbitariju med oktobrom in decembrom 2018. Delo je potekalo pod nadzorom restavratorke-konservatorke Nataše Škerjanec in podpisane konservatorke. Odkrita poslikava je izrazito dekorativna. Polja med rebri in diske na stičišču reber krasi dekorativna šablonska poslikava z motivi geometrijskih in stiliziranih rastlinskih oblik v rdečem odtenku žgane siene na svetli (beli) podlagi. V osrednjem polju sta napisata I.N.R.I. in M.R.A. Na steni je celo (za zdaj še nečitljiv) napis oker barve. Rebra so pobarvana z menjajočimi se pasovi žgane siene, oker in zelene barve. Od izteka reber

približno na polovici višine stene do kamnitih tal so bili naslikani stebri v živahni oker barvi, ohranjen je le eden od njih.

Restavratorka je opravila dokumentacijo barvne plasti in ometa, meritve vlažnosti stene, ogled stanja s termografsko kamero ter odvzem vzorcev za nadaljnje analize. Med drugim je ugotovila, da je barvna plast v stabilnem stanju in dobro ohranjena, razen na vzhodnem delu prezbiterja, kjer je vlaga najvišja, ter v spodnjih delih sten, ki so poškodovani zaradi delovanja vlage in mehansko. Na ometu in barvni plasti je odkrila več poškodb, kot so zračni žepi, odstopanje ometa od nosilca, odstopanje barvne plasti od ometa, krhkost ometa, prašenje, okrušeni deli reber, razpoke, preperelost določenih vrst kamnin ter neustrezne malte in plombe. Odstopajoče dele ometa je stabilizirala že med odkrivanjem. V zaključnem poročilu predlaga, naj se v naslednji fazi izdelata popis in podroben pregled stanja ometa z izdelavo grafičnega prikaza poškodb odstopajočih plasti ometa ter izvedejo utrjevanje ometa in barvne plasti z različnimi izbranimi tehnikami ter rekonstrukcija in retuša poslikave.

Pričakujemo, da se bodo dela nadaljevala, saj je v zazidski cerkvi sv. Martina posebna poslikava, ki so ji najverjetneje botrovala skromne finančne razmere. Temu navkljub je

slikarju uspelo ustvariti ubrano in estetsko močno celoto; šablonska, izrazito dekorativna poslikava prefinjeno napolnjuje prostor in že zdaj daje notranjščini cerkve občutno dodano vrednost.

Strop prezbiterja cerkve sv. Martina v Zazidu pred začetkom restavratorskih del (foto: E. Benčič Mohar, 2017)

Odkrita gotska poslikava na prezbiteriju cerkve sv. Martina v Zazidu (foto: E. Benčič Mohar, 2018)

135 Miha Murko, Nika Veršnik, Miha Mihelič, Eva Zorc

EŠD: /

Naselje: Zgornja Muta

Občina: Muta

Ime: Zgornja Muta OA

Naslov: Gasilska ulica 2

Področje: A

Obdobje: srednji vek, novi vek

Arheološke raziskave na območju izgradnje dovozne ceste, obračališča in infrastrukturnih vodov na Zgornji Muti so potekale na območju parc. št. 134/3, 134/12 in 137/1, vse k. o. Zgornja Muta. Parcele ležijo znotraj območja, kjer je bilo med nedavnimi zemeljskimi gradbenimi deli odkrito arheološko najdišče. Na podlagi konservatorskega ogleda terena je ZVKDS, OE Maribor, izdal odločbo o arheološkem najdišču, s katero sta bili investitorju naloženi izvedba arheoloških izkopavanj na območju velikosti 120 m², na preostalem območju pa arheološka raziskava ob gradnji pri vseh nadaljnjih posegih v zemeljske plasti.

Med gradbenimi deli je bil odkrit del srednjeveškega in novoveškega grobišča, ki je verjetno pripadalo samostanu, ki je stal na tem mestu od druge polovice 16. do konca 18. stoletja. Grobišče je bilo močno uničeno z nedavnimi gradbenimi posegi, po besedah domačinov pa so se kostni ostanki našli tudi v preteklosti pri vseh gradbenih delih na ožjem območju gasilskega doma in šole.

Kot že omenjeno, smo na območju odkrili sledove poznosrednjeveške in novoveške uporabe prostora. Večino odkritih stratigrafskih enot predstavljajo bolj ali manj slabo ohranjeni grobovi, ki so pripadali samostanskemu, kasneje pa verjetno tudi trškemu pokopališču, ki naj bi bilo v uporabi od srede 16. stoletja naprej. Prav tako lahko vse odkrite strukture, kot so ostanki temeljev zidu, jam idr., povežemo z objekti samostana, ki je bil v času izgradnje verjetno ena redkih zidanih zgradb na Zgornji Muti.

Med raziskavo smo dokumentirali 88 skeletnih grobov, ki so bili orientirani v smeri vzhod-zahod. Razen v grobu 14 so imeli vsi pokojniki glavo na zahodu, noge pa na vzhodu. V grobno jamo so bili položeni na hrbet, roke so imeli večinoma prekrižane na prsih ali medenici. V nekaj primerih smo odkrili ostanke krste (železni žebli), v grobu 44 se je lepo videl tudi odtis oblike krste.

Preliminarni rezultati osteološke analize 101 kostnega ostanka so pokazali, da so pokopani večinoma (75,25 %) odrasle osebe, od tega je 20 moških (19,8 %) in 19 žensk (18,8 %), 37 skeletov (36,6 %) je nedoločljivih, 23 skeletov (22,77 %) pa ni bilo analiziranih, ker je bil kostni material preslabo ohranjen. Starost je bila določena 20 osebam: 7 odraslih je bilo v času smrti starih med 20 in 35 let, 12 odraslih je umrlo v starosti 35 do 55 let, ena oseba pa je dočakala starost nad

55 let. Preostalih 55 skeletom odraslih oseb natančneje starosti ni bilo možno določiti. Poleg odraslih je bilo na pokopališču pokopanih še 24 otrok in mladostnikov, od tega 8 mladostnikov, starih med 10 in 20 let, 2 otroka, stara manj kot 10 let, in 9 otrok, starih manj kot 5 let, petim skeletom pa starosti ni bilo mogoče določiti.

Osteološka analiza skeletnih ostankov je pokazala patološke znake pri 13 skeletih, pri čemer gre predvsem za zobno gnilobo in lateralno hipoplazijo zob, ki kaže na zastoj v formiranju zobne sklenine, do katerega je prišlo zaradi stresne situacije (bolezen, podhranjenost ipd.) (Cavalli, F. 2018. Osteological Remains, Project 18-0040 Zgornja Muta_OA. – Preliminary Report).

Z izjemo nekaj grobov so bili pokojniki v jamo položeni brez pridatkov. Pridatke smo tako dokumentirali v grobu 14, kjer smo nad sklenjenimi rokami odkrili preplet bronastih žičk, v zasutju groba 29 pa smo našli železno okroglo pasno spono, ki je verjetno v polnilo groba prišla, ko so pri izkopu za ta grob poškodovali starejši grob. V grobu 34 smo na levi medenični kosti odkrili dobro ohranjeno okroglo bronasto pasno spono, v grobu 13 pa prav tako nad medenico okroglo bronasto svetinjico. Z izjemo groba 14, ki glede na stratigrafsko pozicijo in orientacijo spada med mlajše grobove, so bili pridatki odkriti v stratigrafsko najstarejših grobovih. Ker so na pokopališču pokopavali vsaj 300 let, so mlajši grobovi pogosto sekali starejše, tako da smo naleteli le na peščico grobov, ki so imeli ohranjene grobne jame. Mnogo grobov je bilo v celoti ali vsaj delno uničenih med gradbenimi deli, zato smo nekatere identificirali zgolj na podlagi nekaj kosti, ki smo jih našli v in situ položaju. Največja gostota grobov je bila odkrita na jugovzhodnem delu raziskanega območja. Zgostitev na tem delu najdišča je razumljiva, saj je bila ob skrajni južni del samostanskega objekta prislunjena kapelica.

Druge strukture, ki smo jih odkrili med arheološkimi izkopavanji, verjetno pripadajo samostanskemu kompleksu. Ostanki izropanega zidu in estriha, ki smo jih odkrili takoj ob stavbi današnjega gasilskega doma, verjetno pripadajo kapeli, ki je po zgodovinskih podatkih stala nekje na tem mestu. Ostanki manjšega, slabo ohranjenega temelja, odkritega na osrednjem delu raziskanega območja, predstavljajo temelj manjšega zidanega objekta. Funkcija objekta, ki je stal na tem mestu, ni znana, objekta tudi nismo zasledili v historičnih virih. Jami, ki smo ju odkrili na zahodnem delu območja raziskav, kažeta na neko drugo, ne pokopališko uporabo prostora.

Zanimiva je tudi kamnita struktura, ki na zahodnem delu območja poteka v smeri jugozahod-severovzhod. Funkcije in njene starosti nam zaradi pomanjkanja drobnih najdb ni uspelo ugotoviti. Gre za antropogeno strukturo, ki je stratigrafsko starejša od drugih, odkritih na najdišču.

Odkrito drobno gradivo in nekatere strukture kažejo na to, da je bila mikrolokacija poseljena vsaj že v času visokega srednjega veka. Odlična strateška lega (na robu visoke dravske terase, nad sotočjem potoka Bistrice in reke Drave) daje slutiti tudi starejšo uporabo prostora (vsaj v rimski

dobi in zgodnjem srednjem veku, kot je bilo ugotovljeno pri izkopu v bližini cerkve sv. Marjete), žal pa nam ostankov iz starejših obdobj zaradi mnogih uničujočih posegov na območju ni uspelo odkriti. Raziskave podobnih arheoloških najdišč na Koroškem so redke, zato nam ugotovljeni podatki pomagajo razumeti tudi zgodovino razvoja kraja in njegove okolice. Ugotovitve prinašajo tudi nov pogled na zgodovino samostanskih redov v širšem slovenskem prostoru. Samostani in redovniki, ki so v njih živeli, so namreč pomembno vplivali na razvoj krajev. Bili so nosilci razvoja šolstva, znanja o bolniški oskrbi, misijonarske službe in ne nazadnje arhitekturnega in urbanističnega razvoja krajev, mnogokrat so imeli pomembno vlogo tudi v trgovini in drugih družbenih dejavnostih.

Iz zgodovinskih virov je razvidno, da naj bi bil avguštinski samostan na Zgornji Muti ustanovljen po letu 1532, ko je bil požgan samostan na Spodnji Muti (Radovanovič, S. 2008, *Samostani na Slovenskem do leta 1780*. Maribor, 224). Na podobno datacijo kažejo tudi najdbe iz najstarejših odkritih grobov, nekatere (pasni sponi) pa bi lahko datirali že v srednji

vek. Zanimivo je, da so na samostanskem pokopališču očitno zgodaj začeli pokopavati tudi ženske in otroke.

Med raziskavo ob gradnji smo ugotovili, da so gradbeni posegi v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja močno uničili severni in vzhodni del raziskanega območja. Zaradi mnogih gradbenih posegov, razen že zgoraj omenjenih struktur ob gasilskem domu, med dokumentiranjem ob gradnji nismo odkrili nobenih intaktnih arheoloških struktur ali plasti. Med drobnim gradivom, ki je bilo pomešano med ruševinskim nasutjem, pa je kar nekaj najdb, ki kažejo na vsaj visokosrednjeveško uporabo obravnavanega prostora.

Zgornja Muta, pogled na izkopno polje in arheološka izkopavanja (foto: M. Murko)

136 Blaž Orehek, Helena Rismondo, Nika Veršnik, Gašper Rutar

EŠD:	/
Naselje:	Zgornji Hotič
Občina:	Litija
Ime:	Zgornji Hotič – arheološko območje Na hribu
Področje:	A
Obdobje:	prazgodovina, rimsko obdobje

V juliju 2018 je ekipa Centra za preventivno arheologijo ZVKDS izvedla raziskave za oceno arheološkega potenciala z metodo ekstenzivnega terenskega pregleda za območje obdelave državnega prostorskega načrta za cesto Zgornji Hotič–Spodnji Hotič.

Med arheološkimi raziskavami smo v naselju Zgornji Hotič, na njivski površini z ledinskim imenom *Na hribu* odkrili 7 odlomkov prazgodovinske in odlomek rimskodobne lončenine. Znotraj območja predmetnega prostorskega načrta je bilo na podlagi predhodnih arheoloških raziskav določeno območje povečanega arheološkega potenciala Zgornji Hotič – arheološko območje Na hribu, za katero je bila predlagana priprava predloga za vpis v Register nepremične kulturne dediščine.

Zgornji Hotič, pogled na območje najdb prazgodovinske lončenine; proti vzhodu (foto: B. Orehek)

137 Andrejka Ščukovt

EŠD:	10015
Naselje:	Žabče
Občina:	Tolmin
Ime:	Žabče – domačija Žabče 13
Naslov:	Žabče 13
Področje:	E
Obdobje:	19., 20. stoletje

Domačiji pri Fratniku poleg stanovanjske hiše pripada še hlev, preurejen v novo namembnost. Domačija stoji v središču Žabč, kjer se stavbna tipologija prepleta tako z alpskimi kot mediteranskimi elementi. Žabče so gručasta vas na severovzhodnem robu Tolminske kotline, ležijo ob vznožju zahodnega pobočja Žabijskega vrha (772 m), na morenskem grušču nad levim bregom Tolminke. Objekti v vasi so bili večinoma prenovljeni in posodobljeni po furlanskem potresu leta 1976.

Domačija pri Fratniku, Žabče št. 13, leži v središču naselja. Stavbne parcele v francijscejskem katastru nakazujejo, da sta takrat na tem mestu stala dva objekta, eden manjšega pravokotnega tlorisa, drug večjega. Manjša je bila stanovanjska hiša z vhodno fasado, orientirano proti vzhodu. Podkleteno hišo so sredi 19. stoletja povečali. Zvišali so jo za etažo in pridobili podstrešje. Tricelični prostorski zasnovi pa so prizidali še dva prostora, izbo in sobo. Verjetno prej dvokapnico, pokrito s slamnato kritino, so nadomestili s trikapno streho in korčno kritino. Hiša je v nadstropju pridobila gank, ki poteka čez vhodno fasado. Večji strešni napušč, okrašen s pobarvanimi planetami dim. 12 x 25 cm v obliki romba, pa ščiti gank. V potresu leta 1998 je bila stanovanjska hiša poškodovana. Po letu 2000 so jo statično sanirali. Leta 2018 pa se je lastnik odločil, da bo dotrajano kritino zamenjal z novimi korci.

Žabče, domačija Žabče 13, stanje po zamenjavi strešnikov (foto: A. Ščukovt, 2019)

138 Andrej Gaspari

EŠD: 23525

Naselje: **Žlebe**

Občina: Medvode

Ime: **Žlebe – grad Stari Jeterbenk**

Področje: A

Obdobje: 12./13. stoletje

Nedestruktivne in šibkoinvazivne raziskave na hribu Kašča v Žlebeh nad Medvodami, ki so bile izvedene aprila 2018 v okviru praktičnega pouka na Oddelku za arheologijo ljubljanske Filozofske fakultete za študentke in študente prve in druge stopnje, so del večfazno zasnovanega projekta integriranih arheoloških raziskav srednjeveških gradov in utrdb na območju Medvod, ki predstavlja logično nadaljevanje novjših arheoloških raziskav na gradu Smlednik (ZVKDS CPA 2011) in Gradišču nad Sv. Marjeto v Žlebeh (OZA FF UL/2008) ter njihovo nadgraditev z osredotočanjem na ostale, arheološko manj znane gradove in utrdbne ter druge sestavne dele srednjeveške pokrajine v širši okolici sotočja Sore in Save s poudarkom na najdiščih v skrajnem severnem delu Polhograjskega hribovja. Z več vidikov ima v tem prostoru poseben pomen kompleks gradov na območju hriba Jeterbenk nad Žlebam, ki ga tvorijo v zgodovinskih virih izpričani stolp Nebojse (*Neboyz; Newoisse; Newoyse*), Stari (*Hertenberch castrum; allt Herttemberg; alt Herttemberg*) in Novi Jeterbenk (*new Hertenberch; new Herttemberg; new Herttemberg*), vsi zgrajeni in večino časa v posesti vitezov Jeterbenških (Hertenberg).

Kopa s starim imenom Kašča je bila kot potencialna lokacija enega od gradov evidentirana med arheološko topografijo pod okriljem ZVKDS, OE Ljubljana, leta 2006. Poleg globokega, umetno izkopanega jarka, ki ločuje kopo od nadaljevanja grebena proti Jeterbenku, so bili takrat dokumentirani le drobci malte iz ruševin in terasasto preoblikovan severni del grebena, poteki zidov, skriti v mikrooblikovanosti površja, pa so se odtegnili prepoznavi. Lokacija je bila kot mesto srednjeveške grajske arhitekture dokončno potrjena z ostanki obzidja, izpostavljenimi po žledolomu februarja 2014, in predhodno odkritimi numizmatičnimi in drugimi najdbami naključnih sprehajalcev, ki jih dokumentira disertacija A. Šemrova iz leta 2015.

Sanacija gozda, prizadetega z omenjeno naravno nesrečo leta 2014, je zahtevala tudi izgradnjo vlake, ki se vleče čez severno pobočje Kašče in se konča na območju vzhodnega grebena. Ob izdelavi vlake z bagerjem goseničarjem pozno jeseni leta 2016 so bili na parc. št. 18/1, k. o. 1979 – Žlebe, izpostavljeni in ponekod uničeni ostanki obodnega obzidja z deli dveh stolpov in spremljajočih depozitov, kar je bil tudi neposreden povod za izvedbo zavarovalnega posega v dogovoru z višjo konservatoriko Mijo Topličanec, pristojno konservatoriko ZVKDS, OE Ljubljana, in muzejskim

svetovalcem Martinom Horvatom, kustosom za arheologijo srednjega veka v Muzeju in galerijah mesta Ljubljane. Poseg je na podlagi kulturnovarstvenega soglasja za raziskavo in odstranitev arheološke ostaline Ministrstva za kulturo št. 62240-14/2018/2 z dne 5. 2. 2018 (dodeljena koda raziskave 18-0069) izvedla ekipa Oddelka za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (OZA FF UL), pod vodstvom doc. dr. Andreja Gasparija in ob sodelovanju 10 študentk in študentov prve in druge stopnje študija arheologije. Terenska dela raziskave so bila izvedena v dvanajstih delovnih dneh med 9. in 21. 4. 2018 z dodatnim preverjanjem 31. 5. 2018.

Prva faza nadaljevalnih raziskav v letu 2018 je bila usmerjena v čiščenje s posegom izpostavljenih površin ter opisno in grafično dokumentacijo, strukturni pregled najdišča in analizo grajenih ostankov (obrambni jarek, obzidje z integriranimi stolpoma, notranje stavbe, dostopne poti in vhodi), izkop testne sonde za določitev arheološkega potenciala vršne kope ter podpovršinski pregled z detektorjem kovin, ki je zajel izključno z vlako poškodovane površine in depozite v koreninskih spletih podrtih dreves. Sočasno z opisnim in grafičnim dokumentiranjem stratigrafije je potekalo vzorčenje intaktnih depozitov za potrebe specialističnih analiz, v okviru terenskih del pa je bil opravljen tudi strukturni in geološki pregled gradu pripadajočega kamnoloma apnenca in dolomita ter potencialnih odzemnih mest ostalega dokumentiranega gradbenega materiala.

Arheološke sledove na najdišču in v njegovi neposredni okolici tvorijo domnevani ostanki osrednje stanovanjsko-obrambne stavbe na vršnem platoju kope, poligonalnega obodnega obzidja z dvema integriranimi vogalnima stavbama oziroma stolpoma in obrambni jarek ter gradu pripadajoč kamnolom, še ne docela razumljeni pa ostajajo dostopi in mesto glavnega vhoda.

Za gradnjo utrdb je bila izbrana kopasta vzpetina Kašča v zaključku grebena Turniče, ki se od vrha Jeterbenka (774 m) spušča proti severu in ga omejujeta globoki grapi potoka Malenščica (Malešnica) in njegovega brezimnega južnega pritoka. Srednjeveški grad na Kašči kaže za drugo polovico 12. in 13. stoletje manj običajno dvodelno zasnovo, ki sta jo sestavljala jedro na vršnem platoju in verjetno, vendar ne nujno povsem sočasno grajeno zunanje obzidje z izpostavljenim stolpom na vzhodnem grebenu in podolgovatim vhodnim stolpom na severozahodnem vogalu. Utrdba je bila na treh straneh zavarovana z zelo strmimi pobočji, v smeri najlažjega dostopa pa z mogočnim obrambnim jarkom. Na zahodni, višji polovici podolgovatega vršnega platoja v skupni izmeri 25 (15) x 8–10 m je stala večnadstropna obrambno-stanovanjska stavba (bergfrid, stanovanjski stolp, trdna hiša?), na nižji vzhodni strani pa morda z (notranjim) obzidjem obdano dvorišče, čeprav bi lahko enotno grajen objekt pravokotne tlorisne zasnove, morda visoke trdne hiše prvotnega jedra, zavzemal celoten vršni plato. Zunanje obodno obzidje, katerega stranici kljub vpetosti v strma pobočja oblikujeta nepravilen pravokoten prostor v izmeri 45 x 35 m, je najverjetneje del originalne

Žlebe, grad Stari Jeterbenk, presek zahodne stranice obodnega obzidja, pogled proti jugu (foto: A. Gaspari)

romanske zasnove, kar bi lahko nakazovala omenjena oblika talne ploskve, ki je značilnost obodnih gradov 12. stoletja in sledi orientaciji vršne stavbe, pa tudi domnevana navezava zahodne stranice na stavbo na vršnem platoju oz. vključenost slednje v obzidje. Na previdnost pri sklepanju o enovitem oz. sočasnem nastanku vseh delov gradu na Kašči opozarja radiokarbonska datacija kosti iz zasutja vkopa za zahodno stranico obzidja, ki (z nekaj pridržka zaradi možne kontaminacije z mlajšim ogljikom iz huminskih kislin) kaže na gradnjo v času po sredini 13. stoletja, po drugi strani pa med kronološko občutljivimi najdbami iz raziskanih delov depozitov in naključnih obiskov Kašče ni takih, ki bi jih lahko prepričljivo umestili v čas po koncu 13. ali začetku 14. stoletja. Čiščenje z gradnjo vlake izpostavljenih površin je ob severozahodnem delu obzidja razkrilo pravokoten objekt – stolp, s katerim si je stavba delila zahodno in severno steno. Zahodna stranica stolpa je bila ocenjena kot mesto potencialnega vhoda v grajski kompleks, kar je nakazovala zlasti majhna višinska razlika med dnem obrambnega jarka in hodno površino v notranjosti. V zunanji fronti na tem mestu prag ali drugačen kazalec vhoda ni indiciran, zato ostaja vprašanje, ali gre morda za vhodni stolp, odprto.

Obsežna depozita žganine, ki sta se akumulirala ob njegovi južni steni, ne pomenita nujno sledov uničujočega gorenja večjih razsežnosti, saj bi ta verjetno zajel vso utrdbo. To nakazuje premešana tekstura žganine brez večjih kosov oglja, zoglenelih lesenih elementov in kamnitih gradnikov, saj bi v primeru požara verjetno prišlo do vsaj delne porušitve zidovja. Prostorska zamejenost žganine, na zunanji strani južnega obzidja pa sploh ni prisotna, kaže na možnost, da gre morda za depozit, povezan z odlaganjem odpada peči (glej odlomke čašastih pečnic in kose ožgane gline) in/ali ene od znotraj obzidja potekajočih rokodelskih dejavnosti. Ostanki bobovca, odkriti pri flotaciji vzorcev žganine, in najdba kosa surovega železa na pobočju pod severnim obzidjem so močna opora domnevi, da obravnavana nasutja vsebujejo tudi odpad kovaške delavnice, čeprav (za zdaj) manjkajo za to dejavnost značilni ostanki žlindre in železove luske.

Drobno gradivo, ki je bilo odkrito med raziskavo, obsega kovinske predmete, keramiko ter skeletne ostanke in zobovje živali. Kovinske najdbe so bile odkrite med pregledom uničenih površin in depozitov, preloženih ob gradnji vlake, ter koreninskih spletov podrtih dreves. Gre izključno za železne predmete, med katerimi izstopajo v celoti ohranjena

puščična ost tipa D 2-5 po Zimmermannu s severovzhodnega pobočja pod stolpom in poškodovan primerek tipa D 2-4, krak podkve z ozkim in debelim locnom z gladkim robom, 33 manjših žeblicev za podkve, manjši vrtljivi ključ z rombično oblikovano glavo, razcepljeno polno nogo in kompleksno razčlenjeno kvadratno brado, majhna kavljasta spona in aplika oprave ali obleke ter brezoblični kos surovega železa. Med lončnim posodjem prevladujejo odlomki loncev, ki jim pripada še en odlomek pokrova. Lonci kažejo značilnosti »visokosrednjeveške« lončenine (trdo žgana glina s primesmi, pretežno redukcijska atmosfera) in pripadajo izključno oblikam, značilnim za 12. in 13. stoletje. Fina namizna keramika je zastopana z odlomki vrčev in ročk, žganih v oksidacijski atmosferi, ki so v depozitih na vršnem platoju zastopani – do neke mere pričakovano – v večjem številu od loncev. O bivalnem standardu pričajo odlomek opečnega tlakovca in keramični deli peči, ki izvirajo pretežno iz spodnjega dela sekvence nasutij/posutij v prostoru med zahodnim obzidjem in vogalnim stolpom in bi lahko morda pripadali večkratnim obnovam in popravi ogrevalnih naprav v vršni stavbi. Arheozoološka analiza 34 ostankov živali je pokazala na prevlado prašiča (*Sus sp.*; 8), domnevno predvsem domačega (*Sus domesticus*), domačega goveda (*Bos taurus*; 8) in drobnice (*Ovis s. Capra*; 5), med identificiranimi taksoni pa so s po eno najdbo zastopani še navadni jelen (*Cervus elaphus*), pes (*Canis familiaris*) in kokoš (*Gallus domesticus*).

Okvirno kronološko opredelitev gradu potrjujejo tudi numizmatične najdbe naključnih sprehajalcev, evidentirane v Numizmatičnem kabinetu Narodnega muzeja Slovenije. Devet od desetih posamično odkritih novcev s Kašče obsega srebrnike iz 13. stoletja (od tega dobra polovica iz prve polovice, druga pa iz druge polovice 13. stoletja), podrobneje neopredeljiv novc pa bi bilo mogoče datirati še v 14. stoletje. Strukturiranost najdb in značilnosti arhitekture podpirajo izhodiščno domnevo, da gre za lokacijo Starega Jeterbenka, domnevno izvornega utrjenega bivališča hertenberških vitezov, ministerialov koroških vojvod Spanheimov. Časovni razpon odkritih najdb nakazuje gradnjo utrdbe po sredini 12. stoletja, ko se je s kolonizacijsko aktivnostjo ter ministeriali in gradovi načrtno utrjevala spanheimska posest v osrednjem delu Ljubljanske kotline, najprej na severnem delu gospostva, in uporabo gradu večji del 13. stoletja, kar z nekaj pridržka izhaja tudi iz zgodovinskih virov o vitezh Jeterbenških.

Navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem za pisanje poročil

Vsebinska navodila avtorjem

- Kratek uvod z opisom spomenika ali dediščine, naselja, lokacije, objekta, predmeta, krajine.
- Kratek opis stanja obravnavanega objekta: razlogi in predvideni cilji, zaradi katerih je prišlo do posega, ki ga predstavljate.
- Opis konservatorskih postopkov:
 - program,
 - metodologija dela,
 - dokumentacija in raziskave,
 - prikaz rezultatov in nova spoznanja oziroma ugotovitve in sklepi,
 - interpretacija in prezentacija,
 - rezultate in zaključke lahko združite.
- Pri konservatorsko-restavratorskih posegih je pomembna natančna navedba tehnologije in uporabljenih materialov, večja pozornost naj se posveti novim tehnikam, metodologiji ali novim postopkom raziskav.
- Ocena uspešnosti konservatorskih posegov z navedbo posameznih strokovnjakov in izvajalcev.
- Z zaporednimi števkami označite natančne podnapise k slikovnim prilogam (kratek podnapis in avtor fotografije ali risbe). V mapo z imenom naselja, spomenika in EŠDja nato s pripadajočimi številkami shranite slikovne priloge (glej tehnična navodila).
- Podpis konservatorja (ime in priimek).

Vsebinska navodila avtorjem

Literaturo navedite med besedilom, s polnim citatom v oklepaju.

Opombe naj ne bodo vsebinske.

Vsebinska navodila avtorjem

Tehnično navodilo

Vsebinska navodila avtorjem

Prosimo, da dosledno izpolnite glavo poročila iz registra nepremične kulturne dediščine (Ministrstvo za kulturo)

EŠD:
Naselje:
Občina:
Ime:
Naslov:
Področje:
Obdobje:

Vsebinska navodila avtorjem

Sledi naj poročilo, zapisano v Wordu, v pisavi Ariel velikosti 12; besedila ne oblikujte. Ker so v knjigi poročila razvrščena po abecednem redu, naj bo vsako poročilo shranjeno v svojem Wordovem dokumentu. Besedilo naj bi praviloma obsegalo največ dve strani (60 vrstic), le v primerih, ko gre za pomembnejše najdbe in nova odkritja, so dopustne tri strani (90 vrstic). Pri tehtnejših poročilih so priloge priporočljive in zaželenе.

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Slikovne priloge

Vsebinska navodila avtorjem

K slikovnemu gradivu spadajo poleg slik in fotografij tudi tabele, grafi, načrti, zemljevidi in table.

Črte na tabelah naj ne bodo tanjše od 0,2 mm, če pa je treba original pomanjšati, naj bo debelina črt vsaj 0,3 mm. Risbe, skice in tabele opremite z narisano merilno skalo (ne M = 1 : 1). Table naj imajo robove debeline 0,5 mm, zunaj robov jasno zapišite ime avtorja in številko table (avtor, številka table, slike).

Vsako sliko opremite s podnapisom in imenom fotografa.

Slikovno gradivo v digitalni obliki je treba poslati v velikosti formata A5 z resolucijo 300 DPI, v formatu datoteke JPEG (v najvišji kvaliteti) ali TIFF.

Vsebinska navodila avtorjem

Slikovnega gradiva v elektronski obliki ne dodajajte med besedilo.

Slikovnega gradiva ne pošiljajte po e-pošti, ampak ga zapišite na zgoščenko.

Zgoščenki priložite iztis datotek s slikami in/ali tablami. Pod iztisolom jasno zapišite tudi ime datoteke.

Omejite se le na slikovno gradivo izjemnih najdb ali slikovne priloge, ki bistveno dopolnjujejo vsebino poročila. Pri spomenikih državnega pomena in strokovno izredno zahtevnih posegih priložite slikovno gradivo pred posegom in po njem; priporočljivo je, da prikažete celoten potek posega. Objavljena bodo le poročila, ki bodo sledila tem navodilom.

Vsebinska navodila avtorjem

Za vsebino posameznih prispevkov v publikaciji so odgovorni izključno avtorji.

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem

Avtorji v tej številki:

Tatjana Adamič
Monika Arh
Andreja Bahar Muršič
Zoja Bajdè
Eda Belingar
Eda Benčič Mohar
Marta Bensa
Katarina Blaži
Rok Bremec
Barbara Brezigar
Danijela Brišnik
Tina Britovšek
Maja Cingerle
Irena Čuk
Emina Frljak Gašparovič
Andrej Gaspari
Sašo Gašperin
Tomaž Golob
Barbka Gosar Hirci
Špela Govže
Lucija Grahek
Gregor Gruden
Sanela Hodžić
Božena Hostnik
Tadeja Kajzar Trajkovski
Mihaela Kajzer
Martin Kavčič
Katja Kavkler
Barbara Klanšek
Milana Klemen
Katja Košuta
Mojca Marjana Kovač
Otmar Kovač
Jure Krajšek
Borut Križ
Maja Lavrič
Liza Lampič
Nataša Lapanja Jazbec
Gorazd Lemajič
Martina Lesar Kikelj
Judita Lux
Minca Marolt
Lilijana Medved
Miha Mihelič
Matjaž Mori
Miha Murko
Tina Nanut
Mateja Ocepek
Manca Omahen
Blaž Orehek
Minka Osojnik
Renata Pamič
Mitja Pergar
Igor Peršolja
Gregor Podkrižnik
Katja Pohl
Jasna Radšel
Branko Ramšak
Andreja Ravnikar
Sabina Ravnikar
Marija Režek Kambič
Helena Rismondo
Gašper Rutar
Dunja Salecl
Zdenka Salmič Pungercar
Aleš Sotler
Lucija Stepančič
Petra Stipančič
Jasna Svetina
Andrejka Ščukovt
Aleksander Šiles
Nataša Škrjanec
Aleš Tiran
Urška Todosovska – Šmajdek
Tjaša Tolar
Borut Toškan
Matija Turk
Helena Valentin Konjedic
Nika Veršnik
Boris Vičič
Klavdij Zalar
Eva Zorc

ISSN 1580-5166

9 771580 516007

28,00 Eur

Zavod za varstvo
kulturne dediščine Slovenije

